

ISBN 0236-3100

INSTITUTUL DE ISTORIE
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA

REVISTA
DE

ISTORIE

A
MOLDOVEI

2005

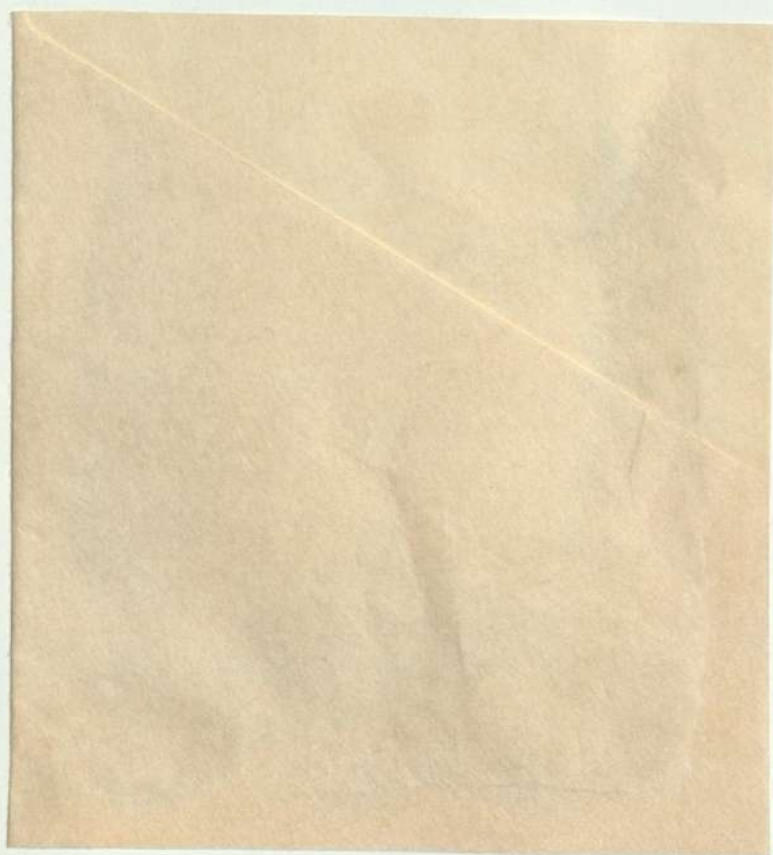
1-2

2005
1-2

2005

REV. DE ISTORIE A MOLDO.

DONAȚIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTĂ
DE ISTORIE A MOLDOVEI

1-2 (61, 62)

2005 – ianuarie - iunie

Revistă științifică, fondată în 1990

Materialele simpozionului Internațional moldo-polon
„Dinastia Movileștilor – interferențe politice și culturale
ale elitelor din Europa Centrală și de Est
(secolele XVI-XVII)”

Biblioteca națională
a Republicii Moldova

RV-20896

CIVITAS

CHIȘINĂU 2005

RV-20896

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef:

Demir DRAGNEV, dr. habilitat în istorie, prof. univ., membru corespondent al A.Ș.M.

Membri ai colegiului:

Leonid BULMAGA, dr. în istorie, *Ioan CAPROȘU*, dr. în istorie, prof. univ. (Iași),
Ion CHIRTOAGĂ, dr. habilitat în istorie, *Pavel COCÎRLĂ* dr. habilitat în istorie, prof. univ.,
Gheorghe COJOCARU, dr. în istorie, *Gheorghe GONȚA*, dr. habilitat în istorie, prof. univ.,
Andrei EȘANU, dr. habilitat în istorie, membru coresp. al A.Ș.M., *Ion JARCUȚCHI*, dr. în
istorie, *Gheorghe NICOLAEV*, dr. în istorie, *Constantin REZACHEVICI*, dr. în istorie, prof.
univ. (București), *Ion ȘIȘCANU*, dr. habilitat în istorie, prof. univ., *Ion VARTA*, dr. în istorie,
Alexandru ZUB, dr. în istorie, prof. Univ, membru coresp. al Academiei Române (Iși), *Zinaida
ALEXADREANU-SÂTNIC*, dr. în istorie, *Mihai ADAUGE*, cercetător științific.

REDACȚIA

Secretar de redacție: dr. în istorie *Valentin CONSTANTINOV*

Redactor: *Dumitru BOICU*

Tehnoredactare computerizată: *Vera BOSTAN*

Coordonatorul colectivului de autori: *Lilia ZABOLOTNĂI*, dr. în istorie,

Redactor științific al materialelor în limba polonă: *Ana STANKIEWICZ*

© Institutul de Istorie
al Academiei de Știință
a Moldovei 2005

Cuvânt de salut

al Ambasadorului Republicii Polone
în Republica Moldova,
Exelența Sa Piotr Marciniak

Ideea organizării acestui simpozion a apărut acum câteva luni, după o întâlnire deosebit de reușită a savanților polonezi și moldoveni, consacrată rolului istoric al cancelarului și hatmanului polonez Stanisław Żółkiewski. Discuțiile purtate privind această personalitate istorică au confirmat legăturile strânse existente în acea perioadă între elitele societății europene. Acest fapt ne-a determinat să ne îndreptăm atenția asupra familiei Movilă, care, pe bună dreptate, poate fi considerată simbol al influențelor reciproce și legăturilor familiale. Acest fapt ne permite să vorbim despre un spațiu cultural comun pe o bună parte a Europei de Sud-Est. Acest neam renumit a avut o influență semnificativă asupra dezvoltării culturale, religioase și politice a societății din Republica Nobiliară Polonă și a vecinilor ei. În acest context este studiată activitatea lui Petru Movilă, unul dintre renumiții umaniști europeni, recunoscut în egală măsură atât în Moldova, în România, cât și în Ucraina.

Istoria reprezentanților acestei familii demonstrează că unitatea Europei se realiza nu numai în vestul și în sudul continentului, dar și în partea lui estică. Acest fapt este foarte important, luând în considerare largirea actuală a Uniunii Europene.

Rolul pe care l-a jucat familia Movilă în istoria câtorva țări ne-a determinat să dăm acestei întruniri științifice un caracter internațional, invitând persoane din Moldova, Polonia, România, Ucraina. Suntem siguri că ședința de astăzi nu este ultima în șirul întrunirilor istoricilor din țările noastre. Din câte cunosc, următoarea conferință pe această temă va avea loc în Polonia și ar fi foarte bine dacă acest lucru l-ar face și Ucraina, și România.

Organizarea și desfășurarea acestei conferințe a fost posibilă grație unui interes sporit din partea Institutului de Istorie al A.Ș. a Republicii Moldova în persoana directorului său, doctorului habilitat în istorie Demir Dragnev. Lucrările întrunirii noastre au loc în incinta Muzeului Național de Istorie a Moldovei, directorul căruia, dl. Nicolae Răileanu, a fost întotdeauna un susținător fidel al nostru.

Importanța științifică și politică a acestei conferințe este confirmată și de participarea la ea a unor membri ai Guvernului și lucrători ai ambasadelor acreditate în Republica Moldova. Și nu în cele din urmă, aș vrea să menționez contribuția deosebită pe care o are în organizarea acestei întruniri doctorul în istorie dna Lilia Zabolotnaia, care și-a asumat toată responsabilitatea pentru pregătirea ei.

Le doresc tuturor participanților discuții aprinse și prodigioase, schimburi reciproce de informații și opinii.

VIAȚA POLITICĂ INTERNĂ A MOLDOVEI ÎN PERIOADA DOMNIEI MOVILEȘTILOR

ORHEIUL VECHI ȘI FAMILIA DOMNITOARE MOVILĂ

Tamara Nesterov

Identificarea toponimului Orheiul Vechi din documentele istorice cu vestigiile unei așezări medievale de pe promontoriul Orheiul Vechi, din jud. Orhei a permis istoricului Aurel Sava să descopere un târg necunoscut anterior – târgul Movilău, fondat de către domnitorul Ieremia Movilă¹. Evenimentul, după cum atestă documentele a devenit cunoscut postum: „*Răposatul Eremia Movilă voievod au avut gând ca să facă cetate la Peștere pe apa Răutului și atunci multe sate boierești și din pregiurul Peșterilor le au fost luate și le-au făcut să fie ocol aceii cetăți și au vrut să le dea lor alte sate. Ce întru aceia n-au putut să facă acele schimburi căci l-au apucat moartea*”². Mai târziu, când târgul a degradat la nivel de sat, într-un document emis de către nepotul său, domnitorul Moisei Movilă, se relatează „*село права господарко на имя [Мов]илова, что ныне именует Пештера в волост Орхейскому где беше ветхий Орхею але то село ест сътроуен и оседан за отци и родители господарствами тамо на место господарско*”⁴. Moisei Movilă avea tot dreptul să susțină că „*acestu satu l-au descălecatu și l-au făcut den pajiște părinții Domniei Mele*”⁵, târgul continuând să existe și în timpul domniei tatălui său și al urmașilor din familia Movilă. Dar, deja în 1612, domnitorul Ștefan Tomșa, remite satele din ocolul târgului Movilău proprietarilor, care își revendicaseră între timp averile imobiliare.

Târgul Movilău și-a păstrat denumirea și slugile domnești încă vreo câțiva ani. În documentele datate cu 18 și 25 iulie anul 1617, emise la Peștera, printre martori sunt atestați „*Horceag din Movilova, Dragul pârcălab de Peșter, șoltuzul Tudoran*”⁶. Această delimitare a denumirii Movilova de Peștera, a sugerat ideea că erau două unități teritoriale – prima era un târg, amplasat în partea centrală a promontoriului, unde se afla biserica de piatră⁷, al cărei „*preot domnesc Aftenie din Movilău*” este atestat în documentul din anul 1608⁸ și a doua - în partea superioară a promontoriului, pe locul vechii cetăți a Orheiului. Dar această departajare a teritoriului promontoriului contravine informațiilor documentare din următorii ani, în care se preciza: „*Peștera, anume Orheiul Vechi în toate hotarele vechi ale Peșterii*”⁹, „*sătenii din Movilău, care se numește acum Peștere*” și în alt loc: „*tot locul cât ascultă de Peșteră, pre unde au fost din veac*”¹⁰.

În 1628 moșia Peștera făcea parte din ocolul târgului Orhei¹¹, dar, în curând, ajunge în proprietatea marelui postelnic Apostol Catargiu¹². În 1749, la 1 aprilie, „*Satul Peștera Catargiului*”¹³, prin împărțirea proprietății între urmași, intră în stăpânirea Mariei Catargiu¹⁴, apoi fiind dată zestre fiicei sale¹⁵.

Grație poziției impresionante a așezării, pe un promontoriu creat de cursul sinuos al râului Răut, cu caverne în pantele repezi ale malurilor asimetrice, datorită cărora Peștera și-a obținut denumirea, ea este fixată pe hărțile cartografice. Prima dată figurează pe harta lui D. Cantemir cu denumirea „*Peștera*”, dar plasată pe râul Ichel, unde sunt condiții naturale

similare¹⁶. Plasată corect pe Răut „*Peștyla*”, apare în anul 1771 pe harta lui Ia.F. Schmidt¹⁷ și în 1811 cu denumirile „*Peschtylae*”¹⁸ și „*Pestylae*”¹⁹ pe două hărți semitopografice editate la Viena. Pe harta Basarabiei, întocmită în 1817 de către M. Ozmidov, este indicată cu denumirea *Peștera*, dar cu câteva sate în aval²⁰.

Cercetările arheologice pe promontoriul Orheiul Vechi au relevat succesiunea a patru așezări umane: 1) orașul oriental Șehr al Gedid al Hoardei de Aur, cu înflorire economică între anii 1340-1369; 2) cetatea Orhei²¹ din timpul lui Ștefan cel Mare; 3) târgul Movilău din timpul familiei domnitoare Movilă; 4) satul Peștera, existent până în pragul secolului al XIX-lea, după care teritoriul este folosit ca ogoare. În situația heteroclită a stratigrafiei, deranjată de cultivarea agricolă, numărul artefactelor, care ar reprezenta perioada târgului Movilău, a fost extrem de mic.

Au fost identificate cu perioada târgului Movilău doar câteva locuințe și dependențe cu o tehnică constructivă arhaică²². Câteva piese, atribuite în ultimul timp perioadei târgului Movilova, dau o nouă dimensiune importanței sale. Este vorba de tiparul sigiliului *târgului Peștera*²³ și de datarea cu această perioadă a două înhumări, descoperite în pronaosul bisericii de piatră²⁴. Prezența unor vestimentații somptuoase, chiar în forma păstrată fragmentar, și construcția bisericii în această perioadă ar fi o importantă mărturie a vieții urbane pe promontoriul Peștera. Dar, în prima cercetare arheologică a bisericii, care a avut loc între anii 1949-1951, construcția ei a fost datată cu începutul secolului al XV-lea²⁵ și cu a doua jumătate a secolului al XV-lea²⁶, opinie la care s-au raliat și unii cercetători²⁷. În etapa următoare a cercetărilor arheologice, care a avut loc începând cu anii 1967, în unele morminte ale cimitirului, aflat spre apus de biserică, au fost găsite monede din sec. XVI-XVII²⁸. Cu aceeași perioadă a fost datată biserica și înhumările din pronaosul ei, presupuse a fi două persoane din familia domnitoare Movilă²⁹.

Încercarea de a identifica persoanele înhumate, ca descendenți din dinastia domnitoare Movilă, este fără sorți de reușită. Arborele genealogic al familiei este destul de rămuros, mulți fiind înhumați în necropola familiei din mănăstirea Sucevița, unii, alegând locul de trai în Polonia sau, impuși de circumstanțe, locuind în Istanbul, s-au pierdut fără a li se cunoaște locul de veci³⁰. Dubii privitor la identificarea cu membrii familiei domnitoare a Movileștilor apar și din cauza lipsei pe teritoriul promontoriului a vestigiilor unei case de locuit pe măsura importanței ctitorilor. Așa-numitul palat al pârcălabului nu a fost locuit în secolul al XVII-lea³¹, iar altele, pe măsura importanței ctitorilor, este prea puțin verosimil, că vor fi descoperite, deoarece toate clădirile monumentale de pe situl Orheiul Vechi, înainte de investigațiile arheologice, se evidențiau pe suprafața solului, fiind, de fapt, indici siguri pentru cercetările arheologice ulterioare.

În pronaosul bisericii au fost descoperite două înhumări separate, fără să existe informații privitor la analiza antropologică a acestora. Au rezistat de la descompunere din vestimentația lor³² doar accesoriile executate din fire de argint aurit. Nu se poate cunoaște croiul hainelor, dar se poate afirma că, într-un caz și în altul, ele provin de la două haine suprapuse, ambele despicate în față. Accesoriile, executate cu o calitate înaltă a manoperei, sunt din fir de argint aurit, răsucit pe fir de mătase galbenă, din care au fost țesute panglici (în două ițe, cu urzeală din fir și beteală de mătase), împlețiți nasturi și o dantelă.

De la o vestimentație s-au păstrat găitane orizontale în regiunea pieptului, formate din panglici înguste, prinse aproape fără intervale, de o parte și alta a tăieturii din față a hainei. Găitanele sunt terminate la capete cu nasturi împlețiți din același fir din argint aurit, cu excepția celor de lângă tăietura centrală, din partea stângă, care sunt înlocuiți cu butoniere mici rotunde, raportate la mărimea și forma nasturilor. În componența acestei costumații

intra și o haină exterioară, de la care a rămas un fragment mic de la gât, alcătuit din părțile laterale ale hainei, prinse cu trei nasturi din bronz. Nasturii de la această haină au forma unei jumătăți de sferă, cu suprafața gofrată radier. Haina era executată dintr-o țesătură din fire metalice, mărginită prin două panglici țesute din fire de argint aurit, sub care se află mici porțiuni de mătase de culoare brună. Panglicile au suprafața decorată printr-un ornament din romburi.

De la altă vestimentație s-a păstrat un accesoriu complex, care contura răscroitura gâtului și tăietura din față a hainei, cu câte un cant dintr-o panglică îngustă țesută din fir, completat dintr-o parte cu dantelă. Dantela este lucrată în două tehnici: o porțiune alungită formată cu croșeta, alcătuită din lanțișor cu retur, de care sunt prinse lateral festoane. Pe suprafața canturilor, de ambele părți ale tăieturii, în două rânduri erau cusuți nasturi mari, împlețiți, dispuși dens. Haina se încheia cu cheutori aeriene, sub forma unor bucle din șnur, împletit din fir, prinse în partea stângă a hainei. Butonierele erau întărite la bază printr-un manșon minuscul, executat dintr-o împletire din trei fire. Sub această podoabă împletită, s-au păstrat porțiuni din mătase, acum de culoare brună. În componența acestei vestimentații intrau câteva agrafe, sau copci mai dezvoltate, care încheiau o haină, probabil, exterioară. Agrafele, șapte dintre care se păstrează în expoziție, sunt aurite, sub forma piramidală la un capăt, alcătuită din semicercuri și orificii, unele circulare mici, sub care a fost sudat un cârlig pentru prinderea de cheutoare, iar la capătul opus - două bucle, pentru a fi cusute de haină. De la această vestimentație provin și două panglici late, cu ornamente geometrice, una dintre care, în timpul descoperirii, se afla în partea superioară a brațului stâng.

Resturile de vestimentație au servit obiectul a două publicații: într-un ui studiu sunt datate cu a doua jumătate a secolului al XVI - prima jumătate a secolului al XVII-lea³³, în altul este descris contextul istoric al localității, în care datările nu sunt echivoce, dar converg spre perioada de dominație a Hoardei de Aur³⁴. Autorii, care datează înhumările cu timpul Movileștilor, s-au concentrat, mai ales, asupra datării și atribuirii *accesoriilor primei vestimentații*, care, într-adevăr, comportă unele particularități specifice modei orientale, pătrunse în țările române începând cu mijlocul secolului al XVI-lea și continuând până la sfârșitul secolului al XVII-lea³⁵, accesoriile *vestimentației a doua* rămân însă fără analogii în moda aceluiași secol.

Accesoriile primei *vestimentații* sunt asemănătoare îmbrăcămintei feminine, desprinse parcă din tablourile murale votive și de salon, din portretele postume brodate, și, în virtutea descoperirilor arheologice recente, cu înhumările boierești din secolul al XVII-lea, toate împreună – ilustrații convingătoare ale pătrunderii modei orientale, prin intermediul Turciei, în țările române. În același timp, elementele vestimentației de la Orheiul Vechi comportă și alte caracteristici, diferite de acelea din secolul al XVII-lea, datarea lor cu o perioadă mult anterioară acestora.

Orheiul Vechi a fost un oraș fondat de hanii mongoli și făcea parte din Hoarda de Aur, a cărei populație eterogenă era compusă din tătari și din mai multe etnii orientale. Haina despicală în față, cu galoane în regiunea pieptului, este considerată de origine *tătărească*³⁶, de la care a trecut la alte popoare. În miniaturile medievale persane Genghis-Han și unii din descendenții săi sunt reprezentanți în haine, pieptul lor fiind decorat cu galoane, pe când persoanele din anturajul lor păstrează halatele tradiționale mongole³⁷, de unde putem conchide că mongolii au împrumutat acest accesoriu. Vestimentația cu galoane a tătarilor este confirmată de înhumările aristocratice din nordul Caucazului, când acesta intra în componența Hoardei de Aur³⁸. Haine cu galoane în față erau purtate de către sultanii turci, începând cu Osman I (1299- 1326)³⁹, galoanele fiind atestate documentar, punctate prin portretele lor,

până în secolul al XVIII-lea⁴⁰. Uniforma militară otomană a fost dotată cu galoanele din 1355, când a fost introdusă la corpul de eniceri⁴¹. Funcționarii persani până în secolul al XVIII-lea purtau haine cu galoane⁴².

În Europa moda orientală a galoanelor orizontale pătrunde încă în a doua jumătate a secolului al XV-lea, după cucerirea în 1453 de către turci a or. Constantinopol, capitala Imperiului Bizantin⁴³, feeria mătăsurilor cu fir influențând vestimentația feminină. Femeile din Imperiul otoman sunt reprezentate în miniaturile turcești din secolul al XVI-lea în rochii cu galoane, care le acoperă până la brâu pieptul rochiilor⁴⁴. În Moldova lui Petru Rareș, importul mărfurilor turcești era interzis cu prețul vieții⁴⁵, din care cauză galoanele apar începând cu domnia lui Alexandru Lăpușneanu. Oștenii lui Mihai Viteazul erau îmbrăcați în haine cu găitane orizontale, după expresia unui contemporan, „ca tătarii”⁴⁶.

Galoanele în vestimentația bărbaților din secolul al XVII-lea se prezintă cu alte calități – sunt mai late, nu țesute, confecționate din împletituri sofisticate din șnururi, repartizate în grupuri câte trei-patru, așa cum se prezintă în renumitele portrete brodate ale lui Ieremia Movilă, Vasile Lupu și a fiului său Ioan ș.a. Găitanele vestimentației de la Orheiul Vechi sunt apropiate, după cum s-a menționat mai sus, de tipul de galoane ce țin de moda feminină din secolul al XVII-lea, venit pe calea comerțului cu Imperiul Otoman. Datorită conservatismului vestimentației feminine, galoanele orizontale ale acestora au păstrat până în secolele XVII-XVIII forma veche, cunoscută din miniaturi, cu aspect comun atât pentru bărbați, cât și pentru femei⁴⁷. În costumația femeilor nogailor, o spiță de foști nomazi, care intraseră cândva în neamul eterogen al tătaro-mongolilor, s-a păstrat până în secolul XIX fostele galoane orizontale, dar confecționate din metal⁴⁸. Asemenea galoane metalice, care poartă amintirea celor țesute din fire, există și în portul feminin al popoarelor din Caucazul de Nord⁴⁹. Dar prezența unei haine exterioare cu trei nasturi, care intra în vestimentația dată, nu este specifică unei costumații feminine, ci unei haine exterioare bărbătești, proprie mediului oriental⁵⁰. Luând în considerare analiza vestimentației, expusă mai sus, se poate trage concluzia că aceasta a aparținut unui bărbat.

Vestimentația a doua, prin prezența dantelei și a soluțiilor de închidere prin cheutori și agrafe elegante, este evident că aparținea unei femei. După cum au arătat înhumările din Moldova medievală, în secolul al XVII-lea vestimentația feminină era constituită din două piese superioare: un contăș brodat cu galoane în regiunea pieptului, nu totdeauna din fir de argint aurit, uneori împletit din mătase sau suiteș, sub care era îmbrăcată o rochie de tip „sarafan” cu decolteu pătrat în față și fără mâneci, garnisită pe la brațe și la gât cu o compoziție din câteva găitane croșetate (sub această rochie se îmbrăca o cămașă cu mâneci lungi brodate, cunoscută din portretele murale și brodate)⁵¹. În toate cazurile depistate ale înhumărilor feminine din Moldova din această perioadă, lipsește garnisirea cu fast a încheieturii din față, ea rezumându-se la nasturi dispuși într-un rând sau în copci.

Modalitatea de a decora tăietura din față a hainei, cum este la vestimentația a doua de la Orheiul Vechi, o regăsim în arealul oriental, care include regiunea Transvolgiană, Asia Centrală, Caucazul, Anatolia, Extremul Orient etc. În miniaturile persane, cele mai vechi datând din secolul XIV, rochiile femeilor sunt împodobite la tăietura din față cu o garnisire în care se observă festoane⁵². Un accesoriu asemănător, alcătuit din panglici de culoare contrastantă, pasmanterie, cu includerea monedelor, s-a păstrat cu denumirea *izu* în costumul feminin al tătarilor de Kazan⁵³ și al popoarelor de pe Volga. Este specifică și unor zone din Anatolia⁵⁴. Dantela, executată manual cu croșeta, conține festoane formate din ochiuri alungite, cu o băteala rară din același fir, tehnică, cu origine necunoscută cert⁵⁵, dar devenită cunoscută după denumirea satului Mihailovskoe, reg. Reazan, populată masiv în trecut de

tătari, unde această dantelă este considerată a fi o artă locală⁵⁶. Motivul festoanelor semicirculare, conturate cu un lănișor, este caracteristic și pentru artizanatul anatolian⁵⁷.

Nu este depistată în vestimentația din Moldova medievală nici dispunerea în două rânduri a nasturilor, dar care însă s-a păstrat în costumul unor popoare din Caucazul de Nord. În vestimentația femeilor nogai, după cum s-a afirmat mai sus, galoanele din metal conțin, în unele cazuri, procedeul de închidere a două rânduri de nasturi prin cheutoare aeriene, dar executate și ele din metal, care par a fi o reminiscență a celor vechi din șnur, împletite din fir.

Ceea ce dă o nuanță cu totul exotică vestimentației a doua de la Orheiul Vechi este manșonul de la baza cheutorilor, care amintește de vestitul nod budist „al fericirii și longevității”, caracteristic popoarelor nomade, frecvent întâlnit în ornamentarea obiectelor din lână, a pieselor de îmbrăcăminte și din metal. Folosirea nodurilor, ca un element decorativ și cu calități de protecție, este caracteristică pentru arta mongolă⁵⁸, bureată, tuviană etc. Religia islamică interzicea intrarea în moschee a persoanelor care aveau haine cu noduri⁵⁹. Copcile, care provin de la altă haină, posibil exterioară, sunt fără analogii în moda din secolul al XVII-lea. Tehnica de executare, formele sunt apropiate de piesele din tumulii din Belorecinsk, aplice și limbi metalice de la curele⁶⁰. Metoda de închidere a agrafelor de la Orheiul Vechi: un cârlig la un capăt și două bucle la altul, de asemenea, este proprie acelor înhumări⁶¹.

În concluzie, se poate afirma că ambele vestimentații de la Orheiul Vechi sunt de origine orientală, prezentând un exemplu de vestimentație specifică etniilor conlocuitoare tătaro-mongolilor. Cu toate că nu se cunosc piese vestimentare din secolul al XIV-lea, vestimentația s-a format, în creuzetul formelor venite dinspre Extremul Orient, regiunea Transvolgiană, Caucazul de Nord și Asia Anterioară⁶², în arealul acesta păstrându-se până în prezent cele mai apropiate paralele ale accesoriilor de la Orheiul Vechi.

Piatra de încercare în acceptarea acestei concluzii, paradoxală la prima vedere, este recunoașterea prezenței tătarilor creștini la Orheiul Vechi, de altfel, atestați documentar în interfluviul Prut-Nistru în această perioadă⁶³. Din studiul sitului Orheiul Vechi și al vestigiilor monumentelor de arhitectură de aici, se relevă că distrugerea moscheii și construirea deasupra mausoleului a unui palat, cunoscut în literatură cu denumirea „palatul pârcălabului”, a fost rodul activității unor creștini. Arhitectura acestei locuințe, realizată în spirit oriental, indica însă originea etnică orientală a proprietarilor, posibil, de origine tătărească sau mongolă. Neofitul, care a reorientat spre creștinism religia populației din localitate, anterior fiind cea islamică, a fost identificat cu emirul Dumitru, atestat în documentul din 1368 „*Domini Demetrii, principis Tartarorum*”⁶⁴, al cărui reședință s-a presupus că s-ar fi aflat în Orheiul Vechi⁶⁵.

Ultima cercetare arheologică a bisericii de piatră, din anii 1993-1994, a permis o datare apropiată de prezența mongolilor în interfluviu⁶⁶. Considerentele de datare nu contravine însă timpului aflării la Orheiul Vechi a emirului Dumitru.

Ambele vestimentații din înhumările din biserica de piatră de la Orheiul Vechi au pierdut complet părțile țesute din fire vegetale și lână și piesele din piele, rezistând doar accesoriile metalice ale hainelor. Și aceasta reprezintă un indice al vechimii lor, spre deosebire de cele provenite din secolul al XVII-lea, care, în majoritatea cazurilor, au păstrat părți întregi ale hainelor funerare.

Putem conchide că indici ai locuirii, în ultimii ani ai vieții, a unor membri ai dinastiei domnitoare a Movileștilor la Movilău/Orheiul Vechi, nu există. Așezarea, are un amplasament pitoresc aparte, însă condițiile pentru o locuire îndelungată sunt dificile. Faptul

că denumirea târgului Movilău nu s-a păstrat în memoria băștinașilor este și el un argument al existenței efemere a acestuia.

NOTE

¹ A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944.

² *Ibidem*, doc. nr. 37, p. 48-49 (suret din 1741).

³ În lipsa primelor trei litere, Aurel Sava a întregit denumirea *Movilova* în baza altor documente.

⁴ A. Sava, *op. cit.*, doc. nr. 62, p. 69.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *DIR. A.*, Sec. XVII, V. IV, p. 196 (datat cu anii 1617 și 1618); A. Sava, *op. cit.*, doc. nr. 44, p. 56 (datat greșit cu 1602 și 1603).

⁷ P. Bârnea, *Despre soarta istorică a Orheiului Vechi*, în "Tyragetia", T. III, 1996, p.145-150.

⁸ *DIR.A.*, Sec. XVII, vol. I, p. 143-144.

⁹ *MEŌ*, vol.III, doc. nr. 95, p. 191, anul 1627.

¹⁰ *Ibidem*, doc. nr. 140, p. 285-286 (original); *DRH. A.*, vol. XXI, doc. nr. 28, p. 25-26; *MEŌ*, vol. 1, doc. nr. 134. p. 297, anul 1632.

¹¹ *DRH. A.*, vol. XIX, doc. nr. 344, p. 479.

¹² A. Sava, *op. cit.*, doc. nr. 86, p. 90; *MEŌ*, vol. IV, nr. 1, p. 22-23.

¹³ *Ibidem*, doc. nr. 212, p. 212-213.

¹⁴ G. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. VI, partea a II-a, Iași, 1933, doc. nr. XLVII, p. 220-221.

¹⁵ L. Boga, *Documente din arhivele Basarabiei. Foi de zestre*, Chișinău, 1928, doc. nr. XL, p. 58.

¹⁶ C. Vâlsan, *Harta Moldovei de D. Cantemir*, în "AAR MSI", Seria III, t. VI, 1926, p. 193-200.

¹⁷ *Principatum Moldaviae et Walachiae tabula geographica castrometrarum russicorum*, 1777, Petersburg.

¹⁸ *Charte de la Moldavie redigée d'après Bauer et autres pieces... par Herbitz*, Vienn, 1811.

¹⁹ *General chart von der Moldau ... von J. Riedl, F. Fried*, Wien und Pesth, 1811.

²⁰ *Карта Бецарабуу ... М. Озмудов*, AN RM, F.11, registru 1, d.1. Mulțimea de greșeli de amplasament și denumiri sunt argumente că informațiile au fost colectate pe teren, dar derutate la prelucrarea camerală.

²¹ Pe teritoriul promontoriului Peștere s-a aflat doar cetatea Orhei, iar orașul, reședința ținutului Orhei, se afla la locul actual, vezi T. Nesterov, *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*, Chișinău, editura Epigraf, 2003, p. 21-27.

²² Sunt locuințele L-7M și L-18M și construcțiile C-8M și C-24M ș.a., vezi E.H. Абызова, П. П. Бырня, А.А.Нудельман, *Древности Старого Орхья. Молдавский период*, Chișinău, Editura Știința, 1982, p. 10-11, p. 13-14; T. Nesterov, *Particularitățile tehnico-constructive și planimetrice ale locuințelor de la Orheiul Vechi*, în "ARTA", Chișinău, 2003, p. 31.

²³ S. Andrieș-Tabac, *Sigiliul târgului Peștera*, în "Simpozion de numismatică", București, 2003, p. 213-222.

²⁴ P. Bârnea, *Despre soarta istorică a Orheiului Vechi*, în "Tyragetia", T. III, 1996, p. 148.

²⁵ Г. Д. Смирнов, *Археологические исследования Старого Орхья*, în "КСИИМК", 1954, ediția 56, p. 27; Idem, *Из истории Старого Орхья*, în "ИМФ", 1960, 4 (70), p. 83.

²⁶ Idem, *Из истории Старого Орхья*, în "ИМФ", 1960, 4 (70), p.83.

²⁷ В.А. Войцеховский, *Памятники архитектуры Молдавии XIV-XVIII веков*, în "КСИИМК", 1954, ed. 56, p. 46; V.Ghimpu, *Biserici și mănăstiri medievale din Basarabia*, Chișinău, Editura Tyragetia, 2000, p. 81 ș.a. Polemica cu privire la datarea bisericii vezi T. Nesterov, *Situl Orheiul Vechi*, ... p. 66- 75.

²⁸ П. П. Бырня, Т.А. Щербакова, *Краткие итоги археологических исследований в Старом Орхее в 1971*, în "АИМ в 1970-1971 гг.", Chișinău, Editura Știința, 1973, p. 199-215.

²⁹ P. Bârnea, *Despre soarta istorică a Orheiului Vechi*, în "Tyragetia", t. III, 1996, p. 148.

³⁰ Gh. Budeanu, *Perioada Movileștilor în istoria Țării Moldovei*, în "RdI", 2003, nr. 3-4, p. 74-86; L. Zabolotnaia, *Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*, Chișinău, s.n., 2004, p. 168-176.

³¹ Concluzie rezultată din analiza materialelor grafice executate în timpul săpăturilor arheologice lui G. D. Smirnov, vezi T. Nesterov, *op. cit.*, 2003, p. 88-89.

³² Vestimentația este expusă în vitrina Muzeului de Arheologie și Etnografie al A.Ș.M., și este cunoscută după două fotografii executate în timpul cercetărilor arheologice, care se păstrează în fototeca Muzeului Național de Istorie Naturală și Etnografie, nr. 40177 și 40178.

³³ E. Abâzova, S. Reabțeva, *Vestimentație de gală din cea de-a doua jumătate a sec. XIV – începutul sec. XVII (Valahia, Moldova)*, în *Tyragetia*, XIV, 2005, p. 118.

³⁴ Н. Калашникова, Т. Нестерова, *К вопросу об атрибуции богатого захоронения из каменной церкви в Старом Орхее*, în "Ювелирное искусство и материальная культура" (Tezele referatelor la cel de al XIV-lea colocviu), Sankt-Petersburg, Editura Ermitajului, 2005, p. 39-40.

³⁵ С. Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Țările Române, sec. XIV - sec. XVII*, București, Editura Științifică, 1970, p. 55.

³⁶ В. Брун, М. Тильке, *История костюма, от древности до начала нового времени* (1 ediție Berlin, 1941), Moscova, Editura Exmo-Pres, 1999, planșa VIII, IX.

³⁷ *Tschingis-Chan und sein reich*, Praga, Editura Artia, 1963, fig. 2-8, 20, 23a, 25a ș. a.

³⁸ В.П., Левашова, *Белоречинские курганы*, în "Труды Государственного Исторического музея", Археологический сборник, Moscova, 1953, p. 187, fig. 6; p. 188-189.

³⁹ F. Çagman, Z. Tanindi, *Portreler, Topkapı Sarayı Müzesi*, ed. 10; Istanbul, 1984, p. 9 (galoanele horizontale sunt intuite după densitatea nasturilor); *On üçasirlik Türk kıyâfet târihine bir Bakış*, Istanbul, 1973, fig. 36, galoane sunt la vesta interioară și la caftan.

⁴⁰ F. Çagman, Z. Tanindi, *op. cit.*, p. 9, 13; *On üçasirlik ...*, fig. 36, 41, 46, 51, 63, 68, etc.

⁴¹ *On üçasirlik ...*, fig. 40 (comentariu în text), 42, 43, ș. a.; В. Брун, М. Тильке, *op. cit.*, pl. 90.

⁴² *Персидская миниатюра XIV-XVII вв.*, Leningrad, Editura Nauka, 1968, fig. 77 și 78.

⁴³ A. Nanu, *Artă, Stil, Costum*, București, Editura Meridiane, 1976, p. 83.

⁴⁴ *On üçasirlik ...*, fig. 63.

⁴⁵ Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut (cinci secole de istorie costumară românească)*, București, Editura Meridiane, 1970, p. 162.

⁴⁶ С. Nicolescu, *op. cit.*, p. 148, fig. 98.

⁴⁷ A.M. Kevorkian, *Les jardins de désir. Sept siècles de peinture persane*, Paris, Editura Phebus, 1983.

⁴⁸ С.Ш. Гаджиева, *Материальная культура ногайцев в XIX- и XX в.*, Moscova, Editura Nauka, 1976, p. 174; 175/1.

⁴⁹ *Народы Кавказа*, Moscova, editura Nauka, 1960, partea I, p. 249, 323, 365, 383.

⁵⁰ A.M. Kevorkian, *op. cit.*, p. 195, miniatura „On harnache le chameau, Tebriz, 1550”.

⁵¹ Înhumările din bisericile mănăstirilor: Dragomirna (С. Nicolescu, *op. cit.*, p. 215, cat. 53, fig. CLXXXVII și CLXXXVIII), Tismana (Gh.I. Contacuzino, *Considerații arheologice în legătură cu trecutul mănăstirii Tismana*, în SCIA, 1996, nr. 4, tomul 47, fig. 13, 14) și Căpriana (exprimăm recunoștință pentru permisiunea de a consulta material inedit dr. G. Postică); biserica Ioan Botezătorul din or. Siret (V.-P. Batariuc, "Din istoria vestimentației în Țările Române – costumul feminin de la Siret", în "Ars Transsilvaniae", VIII-IX, 1998-1999, p. 261-286), (mulțumim dr. V.-P. Batariuc și dr. M. Andronic pentru amabilitatea cu care ne-au prezentat piesele), biserica Mirăuți din Suceava (С. Marian, *Repere ale restaurării textilelor arheologice din mătase naturală*, Iași, Editura Tehnopress) par a fi executate după același tipar.

⁵² *Персидская живопись и рисунок XV-XIX веков в собрании Эрмитажа*. Каталог выставки, Sanct Petersburg, АО Slavia, 1996, p. 112, 113, 118, 153 etc.

⁵³ *Татары Среднего Поволжья и Приуралья*, Moscova, Editura Academiei URSS, 1967, p. 157; Л.Л. Сперанская, *Костюм казанских татар*, Kazani, 1972, p.18, 19, 28, 38, 44, 46, 86 ș. a.

⁵⁴ K. Ozbel, K. Kitaplar, *El sanatları, Anadolu kadın kiliklari*, Bursa, Editura Ch. Halkeveri, p. 6, fig. 9

⁵⁵ Eva Toranova, *Ysivky minulych storoci Slovenko*, s.l., Editura Tatran, 1984, un motiv asemănător, este datat cu 1654, vezi nr. 16 și 45.

⁵⁶ В.А. Фолеева, *Русское плетеное кружево XVII-XIX веков*, Leningrad, Editura Hudojnik RSFSR, 1983, fig. 194 și 198, p. 224; fig. 205, p. 232, ș.a.; Л.В. Ефимова, Р.М. Белогорская, *Русская вышивка и кружево, Из собрания Государственного Исторического Музея*, Moscova, Editura Izobrazitelinoe iscusstvo, 1982, p. 131, 245.

⁵⁷ K. Ozbel, K. Kitaplar, *op. cit.*, fig. 7/[4].

⁵⁸ У. Ядамсурен, *Народный костюм МНР*, Ulan-Bator, 1967, nr. 15, 18, 31, 32, 57, 60, 69, 76, etc.

⁵⁹ Т. Турскова, *Новый справочник символов и знаков*, Moscova, Editura Ripsol klassik, 2003, p. 695. În broderia din țările române, la epitrahilele din secolele XV-XVII, colțurile sunt împodobite cu franjuri, întărite de o bilă împletită similar, și nu au fost atestate asemenea împletiri la hainele persoanelor civile.

⁶⁰ В.П., Левашова, *op. cit.*, p. 193, fig. 8/4, 5, 32; p. 194, fig. 9.

⁶¹ *Ibidem*, p. 196.

⁶² Т.Д. Равдоникас, *Очерки по истории одежды населения Северо-Западного Кавказа*, Leningrad, Editura Nauka, 1990, p. 70; В.Н. Белицер, *Народная одежда удмуртов*, on Труды ИЭММ АН СССР, 1951, p. 40-41, 101, 114, 117.

⁶³ И.Г. Коновалова, Н.Д. Руссев, *Золотая Орда в жизни городов Днестровско-Дунайского региона (По сведениям письменных источников)*, în *Evul mediu timpuriu în Moldova*, Chișinău, Editura Știința, 1994, p. 70-107.

⁶⁴ DRH, D., vol. I, documentul nr.49, p. 90.

⁶⁵ L. Bătrâna, A. Bătrâna, *O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Bogdan I*, în "SCIVA", 1983, T. 34, nr. 4, p. 332; E. Nicolae, *Quelques considérations sur les monnaies tatares de "La Ville Neuve" (Yanghi şehr / Şehr al-cedid)*, în "CSN", 1995, IX, p. 197-200.

⁶⁶ Hâncu I., *Rezultatele cercetărilor arheologice de la biserica cu pronaosul lărgit de la Orheiul Vechi*, în "Tyrağeția", T. III, 1996, p. 139-144.

Abrevieri

- DIR. A. – Documente privind istoria României, Moldova, București.
 DRH. A. – Documenta Romaniae Historica, Moldova, București.
 CSN – Cercetări și studii de numismatică, București.
 SCIVA – Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, București.
 ИМФ – Известия Молдавского филиала Академии наук СССР, Chișinău.
 ИЭММ – Институт Этнографии им. "Маклуха Маклая", Академии Наук СССР, Moscova.
 КСИИМК – Краткие сообщения Института материальной культуры, Moscova.
 МЕФ/MEF – Молдова ын эпока феодализмулуй, Chișinău.

Movilesti in the history of the Old Orhei

At discretion of the centuries XVI-XVII, at headland named Old Orhei, where was Orhei citadel, the hospodar Ieremia Movila founded the Movilova fair. The settlement, low down in a quarter of century to a rural locality with name of Pestera, has been abandoned in the end of XVIII century-beginning of XIX century. Archaeological researches from 1949, on the territory of this medieval site, found out foundation of a church made from stone with two burials in its interior part, in which some fragments of clothes have been remained, manufactured of golden silver threads. Appeared hypothesis that these are bones of some of Movila family members, founders of the fair and church's founders.

In the article it is disputed this assignment, calling attention to archaic for this period architecture of church's plan, and to specific features of oriental origin of clothes, that differ from oriental fashion of XVI-XVII centuries, settled then in Europe. The author's conclusion is that the church with its burials in luxuriant dress comes from the town founded during Golden Horde's domination, the defunct men being a family of Christian Tatars, conclusion formed from historic researches of this oriental place.

Rodzina Mohyłów w historii miejscowości Orheiul Vechi

Na przełomie XVI i XVII w. hospodar Jeremi Mohyla założył osadę handlową, jarmark Movilova, który po 24 latach podupadł i stracił na ważności, stając się zwykłą miejscowością rolniczą, znaną pod nazwą Jaskinia (Peștere). Hospodar „uczynił z łąki” osadę, jak mówili potomni, która została w późniejszym czasie opuszczona, a obecnie jest bez wątpienia identyfikowana przez historyków jako średniowieczny krajobraz Orheiul Vechi. Badania archeologiczne dowiodły, że w czasach Złotej Ordy była to jednak kwitnąca osada. Wśród pozostałości budowli na tym terenie znajduje się klasztor skalny. W jego kruście odkryto dwa miejsca pochówków z pozostałościami szat wykonanych ze srebrnych i z połączonych nici. Data ufundowania klasztoru budzi kontrowersje; wg jednej z hipotez był on ufundowany w okresie założenia przez Mohyłów jarmarku Movilova, zaś w kruście są pochowani przedstawiciele tej rodziny.

Autorka artykułu zwraca uwagę na architekturę klasztoru oraz na charakterystyczne orientalne elementy ubiorów. Ówczesna moda na ubiory orientalne, specyficzna dla Europy w pierwszej połowie XVII w., nie pozwala na dokładne ustalenie dat. Jednak analiza wszystkich dowodów, uzyskanych dzięki badaniom archeologicznym i badaniom stylu architektury klasztoru, każe odrzucić hipotezę o jego fundatorze i pochówkach, jakoby pochodzących z okresu osady Movilova.

IMPORTANȚA ACTELOR INTERNE DIN PERIOADA MOVILEȘTILOR PENTRU RECONSTITUIREA RELAȚIILOR DEMOGRAFICE DIN RĂSĂRITUL ȚĂRII MOLDOVEI ÎN VEACUL AL XV-LEA

Sergiu Tabuncic

Cunoașterea realităților demografice din principatul moldovenesc se întemeiază, îndeosebi, pe studierea așezărilor sale rurale și urbane, demers ce implică investigarea izvoarelor diplomatice, cartografice, toponimice, arheologice și de altă natură disponibile. Prin conjugarea datelor oferite de acestea, cadrul demografic al societății moldovenești medievale va putea fi definit mai exact, iar prezentarea dinamicii în timp a populației va fi cât se poate de credibilă. Reconstituirile demografice urmăresc, în primul rând, estimarea populației și a așezărilor pe anumite perioade de timp și caracterizarea a ceea ce este esențial și tipic sau mai puțin specific în conținutul lor. O dată cu acumularea unui ansamblu de date demografice, istoricii vor putea remarca cu precizie caracterul fenomenelor demografice, or, generalizările sintetice ale fenomenelor și proceselor avute în vedere nu se pot realiza decât pe o bază istoriografică largă. Ea s-ar compune din studii axate pe perioade bine definite cronologic și precis localizate și delimitate geografic, care ar individualiza, așadar, unele fenomene demografice din cadrul habitatului.

În studiul de față ne propunem să întreprindem o analiză a actelor interne emise în vremea domnilor dinastiei Movilă, sub aspectul semnificației pe care aceste izvoare istorice le au pentru reconstituirea realităților demografice din regiunea pruto-nistreană a Moldovei în veacul al XV-lea. Documentele respective conțin numeroase mențiuni referitoare la așezările cu caracter rural (sate, seliști, slobozii, cătune și așa-numitele locuri din pustie) din secolul amintit, existente la est de Prut, astfel încât baza de documentare demografică sporește semnificativ.

Hrisoavele eliberate de cancelariile Movileștilor arată că pentru unele așezări au existat dani întărite de domni din veacul al XV-lea, o parte dintre acestea fiind reînnoite ulterior de alți voievozi. Constatăm că unele sate apar menționate documentar pentru prima dată în cancelaria domnilor Movilă, actele înscriind numele voievodului sau ale voievozilor sub a căror pecete s-au dat cele dintâi urice de danie și întărire, la fel cum există și cazuri cu sate atestate mai de timpuriu, dar despre care abia din hrisoavele Movileștilor aflăm că au fost subiectul actelor de proprietate din veacul al XV-lea.

Alte așezări vechi sunt consemnate târziu, în documentele din perioada Movileștilor, numai în contextul descrierii hotarelor unor sate, despre care se menționează că au avut dani sau confirmări de stăpânire pe vremea domnilor din secolul XV-lea. Documentele precizează că hotarele desemnate sunt vechi, pe unde au fost din veac, astfel că vechimea satelor situate în limitele acestor hotare trebuie considerată aceeași ca și a satelor hotărnicite.

Actele analizate reflectă, aşadar, nişte realităţi mai timpurii, hotărniciiile respective confirmând faptul că aşezările rurale erau demult statornicite şi aveau hotare determinate. Vom reaminti că existenţa hotarelor stabile reprezintă una din caracteristicile majore ale satului medieval moldovenesc, iar numeroase aşezări ce apar în documentele secolului XV îşi aveau hotarele fixate încă din perioada prestatală.

Prezentăm în continuare o listă de sate din estul Moldovei, atestate prima dată în acte din vremea Movilestilor, dar existente şi în veacul al XV-lea, vechimea lor documentară fiind, aşadar, determinată de: a) apariţia în aceste acte a primelor privilegii de întărire sau de confirmare a proprietăţilor; b) indicarea acestor aşezări în hotarele desemnate pentru sate ce au avut documente scrise încă din veacul amintit şi consemnate în actele analizate.

Sângiorzeni, sat în ținutul Hotin; identificare şi localizare: Sângera, raionul (r.) Noua Suliţă, regiunea (reg.) Cernăuţi, Ucraina.

Este menţionat într-un hrisov de la Ieremia Movilă (fără a i se cunoaşte văletul), prin care domnul întăreşte lui Romşa, mare vătav al ținutului Hotin, unele selişti şi sate din acelaşi ținut. În privinţa Sângiorzenilor, actul face trimitere la un dres de cumpărătură din vremea bătrânului Ştefan voievod, care a şi fost adus "stricat şi fără peceate" în cancelaria domnească¹.

Comăneşti, sat în gura Lăpuşniţei, cu loc de iaz şi de mori pe Lăpuşna; localizare: lângă Bolţun, r. Nisporeni².

Bosânciani, sat în ținutul Chigheci, la gura Căpăţinoaii în Sărata; localizare: lângă Cazangic, r. Leova³.

Unde şi-a făcut Gureş slobozie, selişte cu loc de iaz şi de mori pe Cogâlnicel; localizare: probabil, în r. Cimişlia⁴.

Satul de la Oncioae; Unde se cheamă la Oncioae, sat pe Sărata; localizare: probabil, lângă Horjeşti, comuna (com.) Cărpineni, r. Hânceşti⁵.

Stridza, sat pe Sărata; localizare: în r. Hânceşti sau în r. Leova⁶.

Unde a fost Toader Ologul, selişte cu loc de iaz şi de mori la gura Cogâlnicelului; localizare: probabil, lângă Gura Galbenei, r. Cimişlia⁷.

Unde a fost Vasilie vătăman, selişte la Gura Cogâlnicelului; localizare: probabil, lângă Gura Galbenei, r. Cimişlia⁸.

Satele şi seliştile sus-numite sunt atestate în hrisovul lui Ieremia Movilă din 1598 aprilie 10, fiind întărite lui Cehan vătav şi rudelor lui, unele cu loc de iaz şi de mori. Textul actului menţionează vechile urice de cumpărătură, de dedină şi de întărire de la Ştefan cel Bătrân şi de la alţi domni, care i-au urmat, arătându-se că "aceste toate mai sus zise urice s-au stricat şi au putrezit în pământ" şi că "numai peceţile le rămaseră întregi", fiind aşa văzute de domn şi de boierii din sfatul domnesc.

Fârca, sat pe Sărata; localizare: lângă Cazangic, r. Leova⁹.

Este pomenit, la fel ca şi satele de mai sus, în hrisovul din 1598, aprilie 1, ca fiind în hotar cu satul Bosânciani.

Grăceani, sat în ținutul Hotin; localizare: probabil, pe râuleţul Draghişte, în r. Edineţ¹⁰.

Seliştea, sat în ținutul Hotin; identificare şi localizare: Selişte, r. Chelmenţi, reg. Cernăuţi, Ucraina¹¹.

Satele Grăceani şi Seliştea sunt consemnate la 1603 aprilie 5, hrisovul lui Ieremia Movilă amintind că ele sunt dedină din privilegiile bătrâne de la Alexandru voievod cel prea Bun şi de întărire de la Ştefan voievod cel Tânăr şi de la Bogdan voievod Alexandrovici.

Borşova Cropivna, selişte în ținutul Hotin; localizare: lângă Molodova, r. Securenii, reg. Cernăuţi, Ucraina¹².

Bucaciova, seliște în ținutul Hotin; localizare: lângă Molodova, r. Secureni, reg. Cernăuți, Ucraina¹³.

Molodova, sat cu locuri de mori pe pârâul Șeinu de pe Nistru; identificare și localizare: Molodova, r. Secureni, reg. Cernăuți, Ucraina¹⁴.

Șărăuți, sat ce se numește *Inăuți*; identificare și localizare: Ianăuți, r. Chelmenți, reg. Cernăuți, Ucraina¹⁵.

Aceste patru seliști și sate, Borșova Cropivna, Bucaciova, Molodova și Șărăuții, apar menționate într-un ispisoc de la Ieremia Movilă din 1604 iunie 27, când sunt întărite strănepoșilor lui Balș cel Bătrân. Actul face referire la privilegiul pe care acesta l-a avut pentru slujba sa de la Alexandru voievod cel Bătrân, amintindu-se și de urice de împărțea date de același Alexandru cel Bătrân și de Petru voievod.

Zelena, sat, seliște, în ținutul Hotinului; localizare: lângă Medveja, r. Briceni¹⁶.

Localitatea este indicată într-un act de la Ieremia Movilă din 1605 aprilie 2, fiind întărită fiilor lui Bârlădeanu, fost mare logofăt, adevărindu-se, totodată, că stăpânul de altădată a satului a fost Coman Basinschi, cu privilegiu de vislujenie dat de Alexandru voievod cel Bătrân și Bun. Diresele vechi s-au pierdut la moartea lui Bârlădeanu logofăt și la intrarea lui Mihai Viteazul în Moldova, când "au ars satul așa de tare că de atunci a rămas pustiu".

Gotești, sat pe Prut în ținutul Chigheci; identificare și localizare: Gotești, r. Cantemir¹⁷.

Satul apare menționat la 1609 octombrie 5, când Constantin Movilă voievod îl întărește lui Vrabie postelnic și oamenilor lui, Toma, Crăcinaș și Cârje, actul făcând trimitere la un uric de moștenire de la Ilie voievod cel Bătrân, uric ce a fost adus și arătat înaintea domnului.

Cohonești, sat; identificare și localizare: probabil, Cuconeștii Vechi, com. Cuconeștii Noi, r. Edineț¹⁸.

Este consemnat într-o carte emisă de Ieremia Movilă la 1600 martie 20, când se întărește lui Macri mare armaș părți din mai multe sate, între care și Cohonești, veche ocină cu uric de la Ștefan voievod cel Bătrân.

Brătulești, loc de pustie pe Ialpuh, ce s-a numit *La Fântâna lui Brătilă*, cu loc de iaz și de moară pe Ialpuh; localizare: în r. Comrat sau în r. Taraclia¹⁹.

Brătuleștii sunt menționați documentar la 1600 aprilie 8, când Ieremia Movilă întărea lui Nistor Ureche mare vornic mai multe sate, seliști, heleșteie și mori, amintindu-se că Fântâna lui Brătilă a fost odinioară stăpânită de Danciul Ureche, bunicul lui Nistor Ureche, cu privilegiu de vislujenie de la Ștefan voievod cel Bătrân.

Sânicăul, seliște sub Hotin pe Nistru, cu loc de heleșteu și de moară în pârâul Sânicăul; localizare: lângă orașul Hotin, reg. Cernăuți, Ucraina²⁰.

Atestarea seliștii datează din anii 1601-1602 (7110) și o aflăm într-o carte de întăritură dată de Ieremia Movilă lui Romșa vel vătav de ținutul Hotinului, reamintindu-se vechile dresuri pierdute "în vremea oștirii lui Mihail voievod".

Harbuzova, sat pe Botna în ținutul Iași; localizare: în r. Ialoveni sau în r. Căușeni²¹.

Hrisovul în care se pomenește satul este emis la 1602 mai 20, localitatea însă, conform informațiilor cuprinse în text, este mai veche și datează din vremea domniei lui Ștefan cel Mare.

Rujiniți, sat pe Ciuhur în ținutul Hotinului; identificare și localizare: Rujnița, com. Bârlădeni, r. Ocnița²².

Localitatea este menționată documentar la 1603 martie 8, într-un zăpis de vânzare a unor părți de sate din ținutul Hotinului, actul făcând mențiuni despre dresurile de la bătrânul Ștefan voievod.

Minceni, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: Mincenii de Sus și Mincenii de Jos, r. Rezina²³.

Localitatea cu hotarele sale exacte se întâlnește într-o carte de întăritură din 1604 februarie 25, dată de Ieremia Movilă lui Iațco Fratița și altora, arătându-se că un stăpân mai vechi al satului a avut "cărți încă de la Ștefan voievod cel Bătrân și care s-au pierdut toate în târgul Sorocăi, când au năvălit acolo dușmanii – cazacii zaporojeni".

Cogâlniceni, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: Cogâlniceni, r. Rezina²⁴.

Cuizăuca, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: Cuizăuca, r. Rezina²⁵.

Echimăuți, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: Echimăuți, r. Rezina²⁶.

Gordinești, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: Gordinești, r. Rezina²⁷.

Pogribeni, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: Pohrebeni, r. Orhei²⁸.

Suleanica, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: probabil, la sud de Horodiște, r. Rezina²⁹.

Trifești, sat în ținutul Orhei; identificare și localizare: Trifești, r. Rezina³⁰.

Satele Cogâlniceni, Cuizăuca, Echimăuți, Gordinești, Pogribeni, Suleanica și Trifești erau situate în hotar cu satul Minceni (amintit mai sus), hotar care, așa cum concretizează cartea lui Ieremia Movilă, s-a rânduit "după hotarul vechi, după cum a fost din vechime".

Târșiței, sat pe Dobrușa în ținutul Orhei, identificare și localizare: Târșiței, r. Telenesti³¹.

Este consemnat într-un document de la Ieremia Movilă cu văletul 1604 mai 20, jumătate de sat fiind moștenită de Apostol ceașnic și rudele sale de la bunicii lor din privilegiul ce au avut de la Ștefan voievod cel Bătrân, "însă acel uric l-au pierdut... într-o groapă... din matca Dobrușei".

Hrițeni, sat în ținutul Hotin, cu moară în Drabiște; localizare: probabil, în r. Edineț³².

Svicicăuți, sat în ținutul Hotin, cu moară; identificare și localizare: cătun în Trinca, r. Edineț³³.

Satele Hrițeni și Svicicăuți, alături de un alt sat din ținutul Sucevei, sunt amintite într-o carte emisă de Ieremia Movilă la 1606 aprilie 6, în care se întărește împărțeala acestor sate între Dumitru Ponici și rudele sale. Moșul lor, Arbure hatman, de la care se trage moștenirea ocinilor, a avut, după cum se indică în act, drepte dresuri și ispisoace de la bătrânul Bogdan voievod și de la Ștefan voievod.

Vovinești, sat pe pârâul Cula; identificare și localizare: Hoginești, r. Călărași³⁴.

Dintr-o carte a lui Simion Movilă voievod, datată din 1607 martie 10, aflăm că domnul întărește părți din sat Maricăi și Irinei, localitatea aparținând la început lui Roman Ciurea, cu privilegiu de întărire dat de Ștefan voievod cel Bătrân.

Buicani, sat pe Bâc la Lăpușna, cu loc de iaz și de moară pe Bâc; identificare și localizare: cartier în municipiul Chișinău³⁵.

Constatarea documentară a satului datează din 1608 august 20, când este întărit de Constantin Movilă urmașilor lui Hodco și Părasca, menționându-se și faptul că uricul vechi dat de Ștefan voievod cel Bătrân "s-a pierdut din cauza Tătarilor".

Măliceni, sat pe pârâul Chigheci în ținutul Chigheciului; localizare: în r. Cantemir³⁶.

Răiceni, sat la Mlehna în ținutul Chigheciului; localizare: în r. Leova sau în r. Cantemir³⁷.

Satele Măliceni și Răiceni sunt atestate într-un hrisov domnesc, scris la 1609 august 4, din care aflăm că Constantin Movilă întărește lui Dumitrache Chiriță mare postelnic ocine și părți de ocine, locuri de iazuri și de mori, pentru satele Măliceni și Răiceni făcându-se trimiteri la urice din vremea lui Ștefan voievod cel Bătrân.

Ruorești, sat pe Sărata în ținutul Lăpușna; localizare: în r. Hâncești sau în r. Leova³⁸.

Satul apare menționat într-un act din 1609 august 16, dar vechimea sa, așa cum rezultă din textul documentului, este mai mare și ar corespunde cu vremea domniei lui Ștefan cel Mare.

Măldărești, sat pe Prut, la gura Strâmbei, în ținutul Chigheciului; localizare: probabil, în r. Cahul³⁹.

La 1609 octombrie 26, Constantin Movilă întărește lui Dumitrachi Chiriță mare postelnic părți cumpărate din satul Măldărești, actul amintind că în domnia lui Ștefan voievod cel Bătrân satul a fost ocina lui Țintea.

Rădești, sat pe Sărățele în Ținutul Chigheci; localizare: în r. Leova⁴⁰.

La 1609 noiembrie 22, Constantin Movilă întărește aceluiși Dumitrachi Chiriță satul Rădești, cumpărat de la strănepoții lui Radu Mutăhală, care a fost primul stăpân al numitei ocini, cu uric de la Ștefan voievod.

Cicicani, sat pe pârâul Grecilor în ținutul Tigheciului; identificare și localizare: probabil, lângă Tătărești, r. Cahul⁴¹.

Ispisocul ce consemnează satul a fost scris în 1610 mai 25, când Constantin Movilă întărește lui Dumitrachi Chiriță o jumătate din această ocină, cumpărată de la Ghiervasii fost hotnog, strănepotul Armancăi; în document se amintește, totodată, de uricul pe care Armanca îl primise de la Ștefan voievod.

Mircești, sat cu loc de moară, cu heleșteu, cu fânaș, cu vii, cu prisacă și cu livezi; identificare și localizare: Mircești, com. Boghenii Noi, r. Ungheni⁴².

Satul este documentat la 1611 ianuarie 15, dată la care Constantin Movilă întărește lui Dumitrache Paliologul mare postelnic această ocină, cumpărată de la Grozea și rudele sale, din uric ce-l avea strămoșul lor Roman cel Bătrân de la Ștefan voievod cel Bătrân.

Ploșcăuți, trei cuturi; identificare și localizare: Bârnova, r. Chelmenți, reg. Cernăuți, Ucraina⁴³.

La 1628 august 12, Miron Barnovschi Movilă întărește lui Gavrilaş Matieș mare vornic al Țării de Sus trei cuturi din Ploșcăuți și părți dintr-un alt sat, pentru aceste posesiuni hrisovul făcând trimitere la un privilegiu de întăritură de la bătrânul Ștefan voievod.

* * *

Pentru reconstituirea situației demografice din estul Moldovei în veacul al XV-lea izvoarele diplomatice interne târzii sunt de mare însemnătate. În mod concludent, această realitate se observă în cazul de față, când atenția noastră s-a axat pe actele emanate în vremea Movileștilor. Ele semnaleză aproximativ 45 de așezări cu caracter rural, existente în veacul amintit la răsărit de Prut, astfel că tabloul demografic din mediul sătesc, cunoscut pentru această regiune a Moldovei, devine mai complet. La scara întregii Țări a Moldovei, pentru a se putea realiza estimări credibile privind fondul demografic rural punctul de plecare trebuie să fie stabilirea numărului de sate existente în acest secol. Temei pe care se vor putea formula aprecieri corecte privind mărimea populației și evoluția situației demografice în perioada respectivă. Vom reaminti că până în prezent studiile istorice referitoare la așezările din Moldova au prezentat cifre foarte diferite privind numărul lor, pentru sfârșitul secolului al XV-lea, spre exemplu, întâlnindu-se estimări de 500, 800, 1344, 1600, 1700 sau 3500 de așezări⁴⁴, cifrele date nefiind concordante între ele. Așa cum deja s-a menționat, înlăturarea datelor eronate privind mărimea habitatului rural va fi posibilă prin investigarea sa metodică pe zone mai restrânse, clar circumscrise geografic și pe perioade scurte de timp, pentru aprofundarea cercetărilor fiind, de asemenea, necesară lărgirea bazei de informare documentară.

Recent astfel de încercări s-au întreprins pentru ținutul Hotin⁴⁵ și întreaga regiune răsăriteană, dintre Prut și Nistru, a Moldovei, în ultimul caz stabilindu-se o cifră de circa 500 de așezări rurale pentru a doua jumătate a secolului XIV – secolul XV⁴⁶. Realizarea

unor analize similare pentru arealul de vest al Moldovei și coroborarea lor cu rezultatele deja cunoscute pentru zona sa estică vor crea premise de natură să faciliteze elaborarea lucrărilor de sinteză privind demografia statului moldovenesc în secolul al XV-lea.

NOTE

¹ L.T. Boga, *Documente basarabene*. VII. Chișinău, 1929, doc. III, p. 5-7; *Moldova în epoca feudalismului*. Vol I. *Documente slavo-moldovenești (veacul XV-întîiul pătrar al veacului XVII)*. Alcătuitori: P.G. Dmitriev, D.M. Dragnev, E.M. Russev, P.V. Sovetov. Sub redacția L.V. Cerepnin. Editura „Știința”, Chișinău, 1961 (se va cita MEF), nr. 74, p. 170-175.

² *Documente privind istoria României*. Veacul XVI. A. Moldova. Vol. IV (1591-1600), Editura Academiei, București, 1952 (se va cita: DIR, A), nr. 261, p. 205-206; *Documente privind Istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625)*. *Indicele numelor de locuri*. Întocmit de Alexandru I. Gonța. Ediție îngrijită și prefață de I. Caproșu. Editura Academiei, București, 1990 (se va cita: INL), p. 66.

³ DIR, A, XVI, IV, nr. 261, p. 205-206; nr. 265, p. 211-213; vezi și *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova. Vol.III (1487-1504). Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, Editura Academiei, București, 1980 (se va cita: DRH, A), III, nr. 291; INL, p. 40.

⁴ DIR, A, XVI, IV, nr. 261, p. 205-206; INL, p. 116.

⁵ DIR, A, XVI, IV, nr. 261, p. 205-206; INL, p. 179.

⁶ DIR, A, XVI, IV, nr. 261, p. 205-206; INL, p. 242.

⁷ DIR, A, XVI, IV, nr. 261, p. 205-206; INL, p. 258.

⁸ DIR, A, XVI, IV, nr. 261, p. 205-206; INL, p. 273.

⁹ DIR, A, XVI, IV, nr. 261, p. 205-206; INL, p. 101.

¹⁰ DIR, A. Veacul XVII. Vol. I (1601-1605), nr. 130, Editura Academiei, București, 1952, p. 90-91; INL, p. 113.

¹¹ DIR, A, XVII, I, nr. 130, p. 90-91; INL, p. 228.

¹² DIR, A, XVII, I, nr. 240, p. 169; INL, p. 39.

¹³ DIR, A, XVII, I, nr. 240, p. 169; INL, p. 45.

¹⁴ DIR, A, XVII, I, nr. 240, p. 169; INL, p. 166.

¹⁵ DIR, A, XVII, I, nr. 240, p. 169; INL, p. 249.

¹⁶ DIR, A, XVII, I, nr. 307, p. 222-223; INL, p. 285.

¹⁷ DIR, A. Veacul XVII. Vol. II (1606-1610), nr. 332, Editura Academiei, București, 1953, p. 256; vezi și DIR, A, XVII, I, nr. 124, p. 85-86; INL, p. 69.

¹⁸ DIR, A, XVI, IV, nr. 346, p. 279-281; INL, p. 65.

¹⁹ DIR, A, XVI, IV, nr. 349, p. 286-288; INL, p. 43.

²⁰ MEF, vol I, nr. 74, p. 170-175.

²¹ *Documente moldovenești din veacul al XVII-lea*, publicate de Ștefan S. Gorovei în “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A.D.Xenopol”, tom XII, Iași, 1975, p. 289-290.

²² MEF, vol I, nr. 82, p. 190-194.

²³ MEF, vol I, nr. 85, p. 199-202.

²⁴ MEF, vol I, nr. 85, p. 199-202.

²⁵ MEF, vol I, doc. 85, p. 199-202.

²⁶ MEF, vol I, nr. 85, p. 199-202.

²⁷ MEF, vol I, nr. 85, p. 199-202.

²⁸ MEF, vol I, nr. 85, p. 199-202.

²⁹ MEF, vol I, nr. 85, p. 199-202.

³⁰ MEF, vol I, nr. 85, p. 199-202.

³¹ DIR, A, XVII, I, nr. 218, p. 153; INL, p. 256.

³² MEF, vol I, nr. 91, p. 212-214.

³³ MEF, vol I, nr. 91, p. 212-214; INL, p. 246.

³⁴ DIR, A, XVII, II, nr. 110, p. 92-93; INL, p. 282.

³⁵ DIR, A, XVII, II, nr. 222, p. 171-172; INL, p. 46.

³⁶ DIR, A, XVII, II, nr. 311, p. 237-240; INL, p. 155.

³⁷ DIR, A, XVII, II, nr. 311, p. 237-240; INL, p. 209.

³⁸ L.T. Boga, *Documente basarabene*. XIV. 1931, doc. nr. III, Chișinău, p. 8.

³⁹ DIR, A, XVII, II, nr. 339, p. 260-261; INL, p. 155.

⁴⁰ DIR, A, XVII, II, nr. 348, p. 266-267; INL, p. 209.

⁴¹ DIR, A, XVII, II, nr. 392, p. 296; INL, p. 60.

⁴² DIR, A. Veacul XVII. Vol. III (1611-1615), nr. 4, Editura Academiei, București, 1954, p. 3-4; INL, p. 163.

⁴³ DRH, A. Vol. XIX (1626-1628). Volum întocmit de Haralambie Chirca, București, Editura Academiei, 1969, nr. 392, p. 539-541, 647, 712; MEF, vol. I, nr. 74, p. 170-172.

⁴⁴ Cf. Emil Ioan Emandi, *Metode și tehnici de investigare a mărimii populației și a așezărilor pe baza datelor arheologice*, în "Aspecte ale civilizației românești în secolele XIII-XVII". Culegere de studii. Redactor coordonator Emil Ioan Emandi, Suceava, 1986, p. 41.

⁴⁵ Ion Gumenăi, *Istoria ținutului Hotin. De la origini până la 1806*, Editura "Civitas", Chișinău, 2002.

⁴⁶ Sergiu Tabuncic, *Satele din răsăritul Țării Moldovei din secolele XIV-XV în lumina izvoarelor diplomatice interne*, în "Revista de istorie a Moldovei", 3-4 (35-36), Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova. 1998, p. 62-94 și hărțile nr. 1 și 2.

Summary

The goal of this study is to analyse internal documents issued during the reign of the Movila dynasty in order to show the significance of these historic documents for restoring demographic data in the Pruto-Dniester region of Moldova Principality in the 15th century. These documents contain a lot of information about rural settlements on the eastern part of the Prut River, which means that the demographic documentary basis for this period is increasing significantly. The documents, dating back to 1598-1628, contain evidence about 45 rural settlements (villages, small villages-catune, selisti, slobozii) existing in the Pruto-Dniester area.

The age of these settlements is being determined by:

- a) the fact that they were mentioned in property documents in the 15th century;
- b) the fact that they are located within the boundaries of some well known settlements in the 15th century.

We would like to mention that it will be possible to carry deeper researches on the demographic situation in Moldova Principality in the 15th century through the investigation of the demographic phenomenon on geographically smaller areas and shorter periods, as well as through the extension of the documentary basis.

Znaczenie wewnętrznych dokumentów kancelarii książęcych z czasów gospodarów z dynastii Mohyłów. Rekonstrukcja stosunków demograficznych we wschodniej części Gospodarstwa Mołdawskiego w XV w.

Procesy demograficzne zachodzące w Gospodarstwie Mołdawskim w XV w. stanowią zarazem trudny i interesujący temat specjalistycznych badań z zakresu historii księstw rumuńskich. Naświetlenie różnorodnych aspektów odnoszących się do demograficznych stosunków na terenach na wschód od Karpat może mieć wpływ na w miarę dokładną rekonstrukcję demografii wiejskiej i miejskiej regionu, a jednocześnie może ułatwić zbadanie zagadnień związanych z historią społeczną, gospodarczą oraz prawną Gospodarstwa Mołdawskiego. Autor zwraca uwagę na konieczność przeanalizowania podstawowych procesów demograficznych zachodzących na tych terenach i postuluje metodyczne ich prześledzenie na podstawie większych obszarów, precyzyjnie ograniczonych geograficznie.

Celem tego studium jest próba rekonstrukcji niektórych stosunków demograficznych we wschodniej części Gospodarstwa Mołdawskiego w XV w. w oparciu o źródła dokumentacyjne i dokumenty wewnętrzne z epoki dynastii Mohyłów. Z wnikliwej analizy zawartości dokumentów wydawanych przez książęce kancelarie za czasów Mohyłów wynika, że informacje o starszych wsiach są niezbędne w badaniu procesów demograficznych i że wzbogacają one bazę dokumentacyjną dotyczącą tego okresu, przyczyniając się w ten sposób do oszacowania zbliżonej do rzeczywistości liczby wsi mołdawskich położonych na terenach Gospodarstwa Mołdawskiego.

POLITICA CONFESIONALĂ LUI IEREMIA MOVILĂ FAȚĂ CATOLICI

Lilia Zabolotnaia

Populația de confesiune catolică, din așezările din Moldova, se înscrie în vasta arie de răspândire a acesteia pe cuprinsul României, fiind la fel de veche precum cea ortodoxă. Catolicii moldoveni ocupă un rol important în cultura materială și spirituală a comunităților rurale și urbane¹.

În perioada studiată, conform datelor misionarilor catolici, în majoritatea orașelor situate la poalele Carpaților: Baia, Piatra, Roman, Suceava, Trotuș, Bacău, Adjud și în cele situate mai la sud – Iași, Bârlad, Tecuci, Vaslui, precum și în Hârlău locuiau catolici, care dominau numeric alte grupuri etnice alogene din Moldova.

În prima misiune a iezuiților, din 1588, era menționat: „În toată țara (Moldova) sînt cam 15 orașe în care, ca și în satele din apropiere, se află și unguri, și sași, dar cea mai mare parte a lor (moldovenilor) este fără carte și aproape fără nici o cunoștință.”² Autorii semnaleză că starea deplorabilă a catolicilor din țară se datorează politicii domnilor. De exemplu, Despot Vodă (1561-1563) este arătat ca prigonitorul religiei catolice: „...Despot a exercitat domnia cu aceeași necredință cu care năvălise în țară, luând bisericile catolice de la adevărații lor posesori le-a dat ereticilor ca să pângărească”³.

În perioada domniei lui Petru Șchiopul (1574-1577, 1578-1579, 1582-1591) situația populației catolice se schimbă și autorii subliniază specificul politicii domnului: „...Așadar cum Petru are mare venerație pentru Ștefan (Bathory) și cum a auzit de la Bartolomeo Brutti, albanezul, postelnicul său, despre evlavie și zelul regelui pentru credința adevărată (în sensul de credință catolică), s-a gândit să restituie și el după această pildă catolicilor bisericile lor; el a însărcinat atunci pe arhiepiscop (Dimitrie Solikowski) de Liov și pe cel de Neapole (Annibale di Capua) care era în acea vreme nunțiu pontifical în Polonia ca să obțină de la papă (Sixtus al V-lea (1585-1590)) un număr de iezuiți care să promoveze credința catolică. Marele pontifex nu a rămas nepăsător la această dorință și lucrul a fost dat în seama prepozitului nostru general la Roma (Claudio Aquaviva, generalul iezuiților) și nunțiuului în Polonia, precum și cardinalului Aldobrandini (viitor papa Clement al VIII-lea), legatul apostolic ca să-l ducă la îndeplinire...În sfârșit în anul acesta (1588) la 1 septembrie (stil nou) au intrat în Moldova doi preoți Ioan Schonovianus și Justus Rab, recomandați de papă și de regele Poloniei Sigismund. Și au fost primiți cu mare cinste”⁴.

Autorii acestei misiuni susțin ferm că numai religia catolică poate se schimbe viața spirituală a poporului din Moldova: „Și totuși nu pătrunzi în sufletul poporului, mai mult șiret decât simplu. Se crede, după chipul, vorba și obiceiurile (lor) că ei ar fi fost o colonie a românilor și nici nu lipsește speranța unor roade ce vor rămâne pe viitor, numai să fie chemați preoți (căci până acuma în afară de ai noștri, alții nu mai sunt) pentru că să pătrundă sufletele de învățătura noastră și să le cărmuiască pentru ca ei să urmeze rânduielile noastre”⁵. În acest context ne referim și la un alt document al epocii, din 1589, în care domnul Moldovei Petru Șchiopul scrie despre catolici ca despre supușii săi - „...supușii noștri – unguri nemți și polonezi și toți care trăiesc după legile de la Roma în orașele Iași, Cotnari, Hârlău, Vaslui, Huși”⁶.

O informație asemănătoare întâlnim și la Giovanni Botero (1533 sau 1540-1617), care din 1586 timp de 14 ani a călătorit prin multe țări ale Europei din însărcinarea specială a congregației de propagandă Fide spre a cerceta starea catolicismului. În lucrarea sa „Descrierea Țării Românești și a Moldovei” el menționa: „Moldova are cam 15 orașe și multe târguri și sate locuite în parte de unguri și de sași.”⁷

Episcopul catolic al Moldovei Bernardino Quirini (?-1605)⁸, în 1599, la fel, evidențiază: „Doar în 15 orașe și 16 sate învecinate se găsesc latini catolici, supuși episcopiei mele, în număr de vreo 1691 familii și vreo 10774 suflete. Restul locuitorilor din Moldova sunt toți de rit ortodox.”⁹

În urma analizei materialului statistic al lui Bernardino Quirini pe fiecare localitate în parte, se constată următoarele cifre (care nu coincid cu datele generale propuse de autor): 1378 familii cu 7700 suflete¹⁰.

Conform datelor a lui Bernardino Quirini, catolicii constituiau 5-30% din populația orașenească:

Bacău - 216 de case, 1 692 de suflete sau 5,4%;

Baia - 63 case, 316 suflete sau 10,5%;

Cotnari - 198 case, 1 083 de suflete sau 6%;

Huși - 72 de case, 435 de suflete sau 6,4%;

Tg. Neamț - 74 de case, 383 de suflete sau 30%;

Roman - 25 de case, 138 de suflete sau 6,2%;

Suceava - 30 de case, 153 de suflete sau 0,5%;

Trotuș¹¹ - 700 de case, 3 500 de suflete¹².

Misionarul Andrea Bobbi în 1601 la fel ca Bernardino Quirini afirmă că: „În 25 sau 21 de orașe din Moldova și Țara Românească locuiesc romano-catolici de ai noștri, originari unii din Saxonia (este vorba de locurile săsești, și nu de Saxonia din Germania) și alții din Ungaria, în număr de 10 600 de suflete”¹³.

Parohul de Suceava, Ștefan Bathazar, în 1604 semnaleză: „În Moldova au rămas cam 24 de biserici parohiale de rit roman în fostele două dieceze de Milcov și de Siret.”¹⁴

Pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVII-lea are loc o micșorare a numărului populației catolice. Anonimul catolic italian (1606) în „Scurtă relatare despre bisericile din Moldova” face următoarea mărturie: „În Suceava, oraș mare și populat, foarte vechi, care este reședința nu numai a principilor Moldovei, ci și a mitropolitului, care își are și astăzi scaunul acolo, ... se găsesc două biserici romano-catolice (Sfântă Treime și Bună Vestire) clădite de zid și refăcute de actualul domn (Ieremia Movilă), împodobite cu frumoase altare și odăjdii; La Iași, un oraș mare, cetate de scaun a domnului... biserici catolice sunt decât două, una afară, cealaltă înăuntrul orașului, clădite din lemn... Cotnari, oraș bogat, este aproape în întregime catolic, ... are numai patru biserici de rit ortodox, locuitorii sunt sași și unguri, cei mai mulți catolici. Se află în acest oraș cinci biserici romano-catolice, trei de zid și două de piatră. La Siret, fost mai înainte reședință episcopală (această episcopie apare în timpul domniei lui Alexandru cel Bun), se mai văd urmele unei biserici fostă a dominicanilor; ... la Hârlău este numai una biserică catolică, de zid, dar dărăpănată și fără preot; ... la Baia, oraș locuit de sași și unguri catolici, se află o biserică parohială romano-catolică de zid, mare și frumoasă (biserică Adormirii Sfintei Fecioare a fost înălțată de Alexandru cel Bun), clădită odinioară de soția (Margareta de Losoncz, figura legendară, căreia i s-a atribuit introducerea catolicismului în Moldova) unui din acei principii catolici ai țării și care e înmormântată aici. La Neamț este o biserică mare și frumoasă de rit romano-catolic, administrată de un preot sas. La Piatra se află o mică biserică de lemn; ... la Bacău, oraș în întregime catolic, avea mai de mult o mănăstire de călugări franciscani observanți, pe care papa Climent al VIII-lea (1592-1605) o dăduse ca reședință episcopului Țării Românești, se mai găsesc două biserici catolice; ... la Făraoani e un sat în întregime catolic, este o biserică fără preot; ... la Trotuș, de asemenea o biserică fără preot; ... la Roman, oraș, reședința unui episcop grec numit de Roman, este o biserică romano-catolică fără preot; ... la Săbăuani, sat, locuitorii sunt catolici și au o biserică de

zid, dar fără preot; ...la Huși, e reședința episcopului de Huși, ortodox; are o biserică romano-catolică; ...la Hotin este o capelă pentru catolici. Mai sunt biserici catolici și în alte multe locuri, dar fără preoți”¹⁵.

După cum arată relatările misionarilor străini, catolicii locuiau nu numai în majoritatea orașelor din Moldova, dar și în anumite sate. Ei au păstrat religia lor, biserici, tradiții confesionale și etniei. Suntem de acord cu opinia Fl. Ichim și D. Ichim, care semnaleză „permanența elementului catolic în Moldova. Existența unui număr mare de credincioși catolici pe valea Siretului, mai cu seamă în satele din jurul târgurilor medievale Bacău și Roman, a dus la înființarea unei episcopii catolice în această prima localitate în anul 1607”¹⁶.

În perioada cercetată, în general, confesiunea catolică din Moldova se bucura de o libertate deosebită. Domnul Ieremia Movilă (1595-1600, 1600-1606) când a venit la putere, în jurământul depus regelui Polon Zygmunt III Waza (1587-1632) pe data de 27 august 1595, a garantat *libertatea confesiunii catolice în Moldova*. În afară de aceasta, domnul Moldovei se obliga să păstreze supunerea de vasalitate față de regele polon, iar regele îi permitea cumpărarea imobilelor și libera încheiere a căsătoriilor în Polonia. Aceleași drepturi le aveau și supușii regelui Poloniei¹⁷.

În „Tratat de închinare și credință încheiat de Ieremia Movilă, Domn al Moldovei, cu Polonia” se menționa: „Noi, Ieremia Movilă, prin mila Domnului Domnitor al Țării Moldovei, recunoaștem protectoratul Majestății Sale Regale Sigismund al III...noi îl rugăm pe M.S.R. să binevoiască a ne dărui postul de Voievod al Moldovei, menținând pentru acesta veniturile și pământurile care îi sunt destinate, pentru că noi să putem fața acestui post, deoarece această țara nu este situată la mijlocul altor țări ale Coroanei, ci la margini, alături de vecini puternici. Noi rugăm să fie permis moldovenilor de a căpăta pământuri pe teritoriul Coroanei și căsătoriile să fie libere, la fel ca și pentru polonezii care vor avea pământuri în Moldova; de ambele părți ei trebuie priviți doar ca niște frați; noi lăsăm peste tot clerul și bisericile atât de cult catolic cât și de acel grecesc și ei trebuie menținuți în securitate, garantați și respectați de o parte și de altă, îngrijiți și stimulați material de M.S.R.”¹⁸.

Ieremia Movilă a făcut numeroase donații bisericilor și mănăstirilor ortodoxe și catolice din Moldova¹⁹ și în afară țării²⁰. Misionari catolici au lăsat multiple relatări despre Ieremia Movilă ca de o persoană tolerantă față de religia catolică. Andrea Bobbi din Faenza în *Raportul despre catolici din Moldova și despre episcopul catolic Quirini*, din aprilie, 12, 1601, arată cum a fost primit episcopul catolic: “Când monseniorul Quirini a vrut să se ducă la Ieremia, domnul Moldovei, acel principe a trimis să-l aducă acasă în propria sa caretă, a poruncit să fie însoțit de o trupă numeroasă de poliție polonă din garda sa și l-a primit în cetatea Iași, în divanul lor public (adică în senatul lor) unde erau vlădicii săi, adică episcopii de rital său, boieri săi și alții de număr foarte mare. Și când episcopul i-a înfățișat o brevă sigilată a domnului nostru (papa), el s-a ridicat în picioare, s-a descoperit și a sărutat brevă și a dus-o la cap, apoi a dat-o secretarului său latin (probabil Paul Lancki) să o citească și să o talmăcească și a rămas tot timpul în picioare, cu cuca în mână.”²¹

În 1603 iezuitul Ioan Argento în relatările sale îl caracterizează pe Ieremia Movilă astfel: ”Acest domn este pătruns de credința grecească, altminteri din fire e aplecat către cucernicie, în fiecare zi merge la slujbele de la biserică, acasă se roagă îndelung, este blând, și împărtășania catolică se pare că îi lipsește; și nici nu fuge de catolici, uneori chiar merge la bisericile lor, și într-una din ele chiar a înălțat un prea frumos altar cu picturi și ornamente deosebit de alese”²².

Parohul de Suceava, Ștefan Bathazar, în 1604 scrie despre scutiri de care beneficiau bisericile catolice: „Patru dintre biserici, adică cele din Cotnari, Suceava, Roman și Baia

au niște vii la Cotnari pe care domnul Ieremia ni le-a dat nouă preoților, la cererea nobililor din Polonia, ca fiecare din ai noștri să primească dijma de vin a bisericii sale.”²³

Puțin mai târziu, un anonim catolic italian în darea de seamă despre bisericile catolice din Moldova (1606) îl descrie pe: „Domnul, care este Ieremia, a arătat și a acordat totdeauna respectul cuvenit pontificelui de la Roma și sfintei biserici și cu toate că el este pe față schismatic și ține legea ortodoxă, merge totuși și la biserica romano-catolică și se împărtășește cu sfânta cuminecătură și ia parte la procesiune și slujbe de 40 de ore.”²⁴

Această atitudine deosebită a lui Ieremia Movilă față de catolicism are mai multe explicații. Să nu uităm că era primul domnitor care a venit la putere cu „așa-zisa” dublă cetățenie, era cetățeanul Moldovei și al Republicii Nobiliare Polone. Ieremia Movilă și Luca Stroici au fost primii boieri moldoveni care în 1593 au primit indigenatul polonez, adică dreptul de încetățenire. Instituția polonă a indigenatului a apărut în Republica Nobiliară Polonă în a doua jumătate secolului al XVI-lea. Indigenatul se acorda numai străinilor de origine nobilă, conferind acestora toate drepturile de cetățeni și nobili în Polonia (de a cumpăra și stăpâni mobilul și imobilul, de a participa la seimuri teritoriale și la seimul general, de a fi judecat numai de tribunalul nobiliar etc.). Indigenatul îl primeau persoane care deja erau nobili și personalități de seamă în țară. Diploma regală de indigenat se dădea la recomandarea membrilor consiliului regal (senatorilor), cu aprobarea tuturor stărilor și a deputaților provinciilor²⁵.

Ieremia Movilă a fost recomandat de protectorul său cancelarul Jan Zamoyski, care îl socotea „primul dintre moldoveni”²⁶. I. Czamańska subliniază că marele cancelar și regele Zygmunt III Waza l-au considerat pe Ieremia Movilă ca domn „al lor”²⁷.

Informația expusă mai sus, confirmă că prezența populației catolice în orașele medievale din Moldova era permanentă, mai ales în acele orașe, care se aflau pe drumurile internaționale comerciale de tranzit și în care era dezvoltat la un nivel înalt comerțul și meșteșugul. În istoriografia din perioada sovietică acest moment din istoria națională era văzut unilateral. Majoritatea istoricilor prezentau materialul în așa mod ca se motiveze prezența masivă a populației autohtone în orașele din Moldova și rolul neînsemnat al străinilor, mai ales al catolicilor. În această privință suntem de acord cu opinia lui Constantin C. Giurescu, care considera că: „Orașele au avut întotdeauna o populație amestecată, niciodată însă ca în evul mediu. Ceea ce interesa atunci în special era **condiția socială**, apartenența la una din categoriile social-juridice recunoscute - nobil, orășean, țăran, rob - **condiția religioasă**; apartenența etnică trecea pe planul al doilea. Pluralitatea elementelor etnice nu constituia un dezavantaj sau un impediment; dimpotrivă, era socotită ca un factor de progres”²⁸.

În concluzie subliniem că cu exclusivitatea orașelor din vest și sud-vest, catolicii constituiau o componentă majoritară în orașele din sudul Moldovei. Populația catolică îngloba o anumită varietate în structura etnică și socială a orașelor din Moldova și domina numeric alte grupuri etnice alogene. La aceasta au contribuit diverși factori, dar, în primul rând, politica statală a domnilor față de străini, ospitalitatea, toleranța religioasă și etnică a populației autohtone. Moldova era singura țară din Europa Centrală și de Sud-Est, unde n-au fost atestate conflicte interetnice și interconfesionale. Influența și integrarea reciprocă a populației catolice și ortodoxe au jucat un rol determinant în crearea tabloului specific acestor orașe. Coexistența diferitelor culturi pe parcursul secolelor a dat naștere unei simbioze de realizări în structura etnică, socială și administrativă, în arhitectura urbană și bisericască, în obiceiuri și tradiții.

NOTE

- ¹ Florica Ichim, Dorinel Ichim, *Catolicii moldoveni (Studiu de etnologie)*, Bacău, 2002, p. 14.
- ² *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, volumul îngrijit de M.M.Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971, p. 284 (Mai departe – CȘTR).
- ³ Idem, p. 281.
- ⁴ Idem, p. 282-283.
- ⁵ Idem, p.284.
- ⁶ Hurmuzaki E., *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, București, 1884, p. LXIV.
- ⁷ Giovanni Botero, *Descrierea Țării Românești și a Moldovei, în CȘTR*, vol. IV, volum îngrijit de Maria Holban, București, 1972, p. 571;577.
- ⁸ « Bernardino Qurini, originar din Candia, unde se amestecau influențe occidentale catolice și bizantine ortodoxe. Aici intră în ordinul franciscanilor observanți și după îndeplinirea diferitelor rosturi prin Italia, câștigă bunăvoință prelatului Giulio Antonio Sanctorio sau Santori, arhiepiscop de Santa Severina, cardinal presbiter de San Barbara, apoi cardinal episcop de Palestrina. La recomandarea acestuia este numit ța 7 ianuarie 1591 episcop catolic în Moldova și Țara Românească cu titlul făurit acum de „episcop de Argeș și Bacău în Moldova și Țara Românească”. După ultimul episcop catolic din Moldova, care purtase titlul de episcop de Bacău, urmasse o eclipsă de aproape un secol până la reînvierea vechiului titlu sub altă formă. Bernardino Quirini a lăsat o dare de seamă amănunțită a constatărilor făcute în cursul vizitației canonice a principalelor comunități catolice din Moldova», în CȘTR, vol. IV, p. 29-32.
- ⁹ CȘTR, vol., IV, p. 37.
- ¹⁰ Anume aceste cifre sunt puse la baza studiului nostru.
- ¹¹ Cel mai populat de catolici oraș, dar din lipsa informații despre alte grupuri etnice a orășenilor, nu am făcut calcule corespunzătoare.
- ¹² Lilia Zabolotnaia, *Corelații între populația catolică și cea ortodoxă în mediul urban din Moldova (sfârșitul secolului al XVI – lea – mijlocul secolului al XVII –lea). Pe baza relatărilor misionarilor catolici*, Historia Urbana, tom. XI, 2003, nr.1-2, București, p. 84.
- ¹³ CȘTR, vol. IV, p.193.
- ¹⁴ Idem, p.185.
- ¹⁵ CȘTR, vol. IV, p. 337-338.
- ¹⁶ Florica Ichim, Dorinel Ichim, *Catolicii moldoveni*, p. 14.
- ¹⁷ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV- начало XIX в.)*, Кишинэу, 1987, p. 179.
- ¹⁸ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387 – 1858. Tratatate*, Alcătuit de Ion Eremia, Chișinău, Universitas, 1992, p.192-193.
- ¹⁹ *Documente privind istoria României. A.Moldova, veacul XVII, vol. I (1600-1605)*, redactor responsabil M. Roller, București, 1952, p. 1(nr.1); p.7 (nr.10); p. 17 (nr.25); p. 28-29 (nr.42). (Mai departe – DIRA)
- ²⁰ În scrisoare de la 8 mai, 1606 din Camenița Luca Stroici, mare logofăt, serie frăției din Liovo că Ieremia Movilă voevod i-a trimis prin „...Nicolae Lucașovici 1500 de zloți polonezi, pentru terminarea unei biserici”, DIRA, veac. XVII, vol. II(1606-1610), București, 1953, p. 38-39 (nr.43).
- ²¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, volum îngrijit de Maria Holban, București, 1972, p. 190-191. „Misionarul catolic Andrea Bobbi din Faenza, zis Andrea din Forli, s-a născut în jurul anului 1540 și a murit ucis de tătari în Moldova, în 1604. Intrând în ordinul dominicanilor, a fost trimis la Constantinopol, unde a stat în timpul pontificatului lui Grigore al XIII-lea (13 mai 1572-10 aprilie 1585). Venind apoi ca misionar în Moldova în 1600, a călătorit cu episcopul de „Argeș și Bacău”, Bernardino Quirini, care se întorcea de la Roma cu breve de recomandare pentru Ieremia Movilă și Mihai Viteazul. Bobbi l-a însoțit până la Iași, luând parte la primirea solenă făcută de Ieremia Movilă episcopului catolic”, în CȘTR, p.188-189.
- ²² CȘTR, vol. IV, p. 262.
- ²³ Idem, p. 186.
- ²⁴ CȘTR, vol IV, p. 341.
- ²⁵ Constantin Rezachevici, *Indigenatul polon - o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană în Evul Mediu*, în „Arhiva Genealogică”, III(VIII), 3-4, 1996, p.205-216; Idem, *Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din țările române*, în „Revista de Istorie”, XXVIII (1975), nr.7, p.1095-1098; Ilona Czamańska, *Rumuńska imigracja polityczna w Polsce XVII wieku*, în „Balcanica posnensia”, VI, UAM, Poznań, 1993, p. 5-22.
- ²⁶ Constantin Rezachevici, *Indigenatul polon...*, p. 211. Din 1519-1793 au fost oferite 429 indigenate polone. Nobilimea română se afla pe locul opt și nouă printre popoarele care au beneficiat de acest privilegiu. Boieri

moldoveni care au primit indigenat erau Luca Stroici și Ieremia Movilă-1593; mitropolitul Gheorghe Movilă, Simion Movilă și vistiernicul Simion Stroici-1596; vornicul Nestor Ureche, hatmanul Orăș, logofătul Gheorghe Mauroți, Isac și Gheorghe Balica și Gheorghe Lozonschi-1607; domnul Miron Barnovschi-1628-1629; până aici, cu excepția primului, toți făcând parte din „casa” Movileștilor, înrudiți sau legați de aceasta. Apoi Iancu Costin-1638; domnul Vasile Lupu-1650 și Gheorghe Ștefan-1654; Apostol Durac-1673; domnul Ștefan Petriceicu, nepoții săi de soră, Nicolae și Iancu (Gheorghe) Hasdeu, vornicii Adam Dahlke și Apostol Catargiu, Jacob Halipinschi (Ralli) și hatmanul Grigore Hăbășescu-1676, așadar „casa” lui Ștefan Petriceicu și cei legați de ea. Rezachevici C. *Privilegiile de indigenat polon...*, p.1096-1098; Idem, *Indigenatul polon...*, p.215.

²⁷ Iona Czamańska., *Caracterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), Iași, 1996, p.309.

²⁷ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Ediția a II-a, București, 1997, p. 82.

Confessional Policy of Ieremia Movila confronted by Catholics

Catholic population included a certain variety in ethnical and social structure of towns of Moldova and dominated numerically other allogeneous ethnic groups. Diverse factors contributed to this, but first of all, state politics of rulers confronted by foreigners, hospitality, religions and ethnic toleration of aboriginal population. In the examined period of time the catholic acknowledgement of Moldova was rejoicing at a distinct freedom, especially when the Ruler Ieremia Movila came to the throne (1595-1600, 1600-1606). In the oath given to Polish king Sigmund III Waza (1587- 1632) he assured the freedom of catholic confession in Moldova. Excluding the towns of west and south-west, the Catholics were a composition of a majority in the towns of south Moldova. True to statistical data, elaborated on the basis of narratives of missionaries at the end of XVI th century- the middle of XVII th century, the towns with a considerable catholic population were:

Bacău: B. Quirini- 5,4%; P. Baksic- 43%; B.Basseti- 46%.

Baia: B. Quirini- 10,5%; P. Bonnici-13%; P. Baksic- 21%; B.Basseti- 20%.

Bârlad: P. Bonnici-12%; P. Baksic- 17%; B.Basseti- 14%.

Cotnari: B. Quirini - 60%; P. Baksic- 57%; B.Basseti- 21%.

Huși: P. Bonnici -40%; P. Baksic- 89,2%; B.Basseti- 43%.

Târgul Neamț: B. Quirini- 30%; P. Bonnici-17%; P. Baksic- 18%; B.Basseti- 15%.

Trotuș: P. Baksic- 43%; B.Basseti- 33%.

In the given period the number of catholic population decreased considerably from 10 % to 3,5 %. 60 % of Catholics lived in towns, the rest in villages.

The mutual influence and integration of catholic and orthodox population played a prominent part in creation of specific image of these towns. The coexistence of different cultures crossing the centuries, gave birth to a symbiosis of realizations in ethnic, social and administrative structure, in urban and church architecture, customs and traditions. Moldova was the only country of Central and South-Eastern Europe, where the interethnic and interconfessional conflicts haven't been attested.

Sytuacja etniczna i wyznaniowa katolików w Mołdawii od końca XVI do połowy XVII w

Ludność katolicką cechowała swoista różnorodność widoczna w strukturze etnicznej oraz społecznej miast mołdawskich; zwykle dominowała ona liczbowo nad innymi grupami etnicznymi. Miały na to wpływ różnorodne czynniki, a zwłaszcza polityka państwowa prowadzona przez gospodarów względem obcokrajowców, a także gościnność, tolerancja religijna i etniczna ludności autochtonicznej. Mołdawia była jedynym państwem w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej, gdzie nie odnotowano konfliktów na tle etnicznym bądź wyznaniowym. Z wyjątkiem miast położonych w zachodniej i południowo-zachodniej części kraju, katolicy stanowili większość w miastach leżących na południu gospodarstwa. Wzajemny wpływ i swobodna integracja ludności katolickiej i prawosławnej odegrała kluczową rolę w stworzeniu specyficznego charakteru tych miast. Harmonijne współzycie ludzi różnych kultur na przestrzeni wieków doprowadziło do powstania swoistej symbiozy w strukturze etnicznej, społecznej i administracyjnej, a także w infrastrukturze miejskiej, architekturze kościelnej, w obyczajach i tradycjach.

CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE ÎN EPOCA MOVILEȘTILOR

MOVILEȘTI ÎN TRADIȚIA FAMILIARĂ POLONĂ

Ilona Czamańska,

Poznań

Rezultatul indigenatului, obținut de Ieremia, Simion și Gheorghe Movilă, a fost intrarea acestei familii în cercul nobilimii polone. Obținerea indigenatului era legată de primirea blazonului: câmpul roșu, două săbii încrucișate cu crucea în vârf. Despre aflarea Movileștilor în Polonia și legăturile lor cu familia polone s-a scris în literatura cu caracter genealogic, heraldic și panegiric. Într-un articol de proporții mici despre toată literatura de acest fel, de aceea vor fi amintite doar câteva opere, după mine, cele mai interesante.

Foarte populare în rândurile nobilimii polone în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea erau armorialele. Primul armorial, în care familia Movileștilor are înscrierea mare, este *Orbis Polonus* al lui Simion Okolski, editat în anii 1641-1645. În volumul al II-lea, publicat în anul 1643, este făcută descrierea blazonului familiar al Movileștilor. Totuși, după Okolski, bourul moldovenesc avea o importanță mai mare. Acest blazon era pictat fără soare¹. De menționat faptul că nu numai domnii, dar și copiii, și nepoții lor au folosit stema Moldovei alături de blazonul lor familiar.

Okolski era foarte bine informat despre familia Movileștilor. În lucrarea sa, el a inclus privilegiul comercial al lui Sigismund al III-lea pentru Ieremia Movilă din 25 mai 1597, prezentând informații foarte exacte despre familia Movileștilor, majoritatea cărora au o importanță deosebită. Numai informația despre familia soției lui Ieremia Movilă nu este veridică. Scriitorii din secolul al XVII-lea o numeau pe ea Ciamarta, adică Csemortány². Okolski știa că Gheorghe Movilă a primit indigenatul polon mai târziu decât frații lui, Ieremia și Simion, menționând că, fiind mitropolit al Moldovei, s-a împotrivit reformei calendarului și a interzis folosirea lui în biserică romano-catolică din Moldova. Despre Simion scrie că a fost hatman al lui Ieremia și a luptat cu succes în Moldova, Țara Românească și în Besarabia (Budjak), unde era numit „iubitor al regelui polon”. Despre copiii lui Ieremia, Okolski aduce date nu prea exacte. Se afirmă că Constantin a luptat cu ajutorul lui Jan Potocki (nu Ștefan, cum a fost în realitate) și a învins 25000 de dușmani (adversari). Okolski nu scrie nimic despre înfrângerea Movileștilor de la Cornul lui Sas, din anul 1612, și de moartea lui Constantin Movilă, care a fost luat prizonier de tătari, amintind numai că succesorul lui Constantin a fost Alexandru. În cazul lui Alexandru, nu informează și despre înfrângerea de la Drăcșani, faptul că a fost captiv la turci și despre turcirea lui. După el, numai al treilea fiu al lui Ieremia, Bogdan, s-a închinat împăratului otoman.

Despre cele patru fiice ale lui Ieremia Movilă, care s-au căsătorit și au trăit în Polonia, Okolski a scris amănunțit și exact. Regina a fost soția principelui Mihai Wiśniowiecki, de la care a avut un fiu, Ieremia, și o fiică. În opinia lui Okolski, Ieremia Wiśniowiecki a fost

cel mai onorat și credincios cetățean al Republicii polone, un viteaz și neobosit oștean. Fiica Reginei era foarte frumoasă și s-a căsătorit cu starosta de Lublin (Zbigniew Firlej). Ea se numea Ana, despre ce Okolski nu pomenește.

Despre a două fiică a lui Ieremia, Maria, Okolski scrie că a fost frumoasă precum Venus, numind-o podoabă femeilor și că era foarte bine educată. Maria a fost soția lui Ștefan Potocki, palatin de Braclaw, iar mai târziu a lui Mikołaj Firlej, palatin de Sandomierz. Autorul armoriarului scrie că împreună cu sora sa Ana a plecat la Viena, de unde a revenit cu regina Poloniei, Cecylia Renata, soția regelui Vladislav al IV-lea. De la primul soț a avut trei băieți și două fiice, o fiică căsătorindu-se cu Janusz Radziwiłł, iar a două cu Alexandru Kazanowski.

A treia fiică a lui Ieremia Movilă, Ecaterina, s-a căsătorit cu viteazul principe Samuel Korecki. (Faptele eroice ale lui Korecki sunt descrise de Okolski cu lux de amănunte în alt loc). Ecaterina a avut o singură fiică, căsătorită cu Andrzej Leszczyński.

Despre a patra fiică a lui Ieremia Movilă, Ana, Okolski menționează că s-a căsătorit cu Maksymilian Przerębski și a avut cu el doi băieți. Cel mai mare a murit la vârsta de 20 de ani, iar al doilea, Karol Zygmunt, „este un tânăr foarte capabil”. După moartea lui Przerębski, Ana s-a căsătorit cu Janusz Czarnkowski. La curtea lor a locuit nunțul papei de la Roma. Desigur, editându-și cartea în anul 1644, Okolski n-a putut, să scrie nimic despre încă două căsătorii ale Anei de mai târziu.

Simion Okolski a informat și despre copiii lui Simion Movilă, scriind că Mihai a fost domn al Moldovei, iar Gavril al Țării Românești, însă nu are dreptate afirmând că acesta din urmă a fost îngropat în Suceava. În realitate, Gavril a murit în Transilvania, unde a fost îngropat. Al treilea fiu al lui Simion Movilă, Petru, a fost persoană cunoscută în Polonia, Okolski prezentând despre el date corecte, menționând că a fost arhimandrit la Pecerska Lavra din Kiev și mitropolit. Despre Ion scrie că s-a stabilit în Ungaria, unde a luptat pentru legea creștină, dar în realitate el a trăit în Transilvania. De asemenea nu putea să se încadreze în lupta religioasă, pentru că nici Transilvania, nici Ungaria habsburgică nu se aflau în acest timp în război cu turcii. Al cincilea fiu al lui Simion Movilă, Moisei, la fel era bine cunoscut lui Okolski, despre el pomenind că a părăsit scaunul Moldovei și s-a stabilit cu traiul în satul Wielkie Oczy în palatinatul Rusia.

După cum se vede, majoritatea informațiilor despre Movilești, prezentate de Okolski, sunt pozitive.

Lucrarea lui Okolski este considerată de către mulți autori ai armoriarilor de mai târziu drept un izvor important. Dar unii autori din secolul al XVIII-lea, de exemplu, Kasper Niesiecki și Benedykt Chmielowski, referindu-se la *Orbis Polonus*, au prezentat informații greșite, pe care cartea lui Okolski³ nu le conține.

Alt izvor, asupra căruia vreau să mă opresc aici, este lucrarea anonimă *Genealogia Domus Mohilarum* (Genealogia casei Movileștilor), scrisă în limba latină, care se păstrează în Arhivele Centrale ale Documentelor Vechi din Varșovia⁴. *Genealogia* provine, probabil din arhiva unei familii (pe document este indicat fasc. 49) și a fost alcătuită, se pare, în secolul al XVIII-lea. Exemplarul reprezintă o copie nereușită, multe cuvinte fiind fără sens. Probabil, de vină este copistul. *Genealogia* se referă numai la descendenții lui Ieremia Movila. Prima generație este reprezentată de: „Hieremias Mohila Dux Valachiae et Moldaviae cum Czamarowna”. Este vorba de o informație falsă despre soția lui Ieremia Movilă, precum că ea descinde din familia Csemortany. A doua informație, de asemenea este incorectă, relatând că Ieremia a domnit și în Moldova și în Țara Românească. Din copiii lui Ieremia sunt numiți numai Constantin, Regina, Ecaterina, Maria și Ana, fără să se amintească de Alexandru și Bogdan, care s-a turcit.

Documentul respectiv amintește dintre fiicele lui Ieremia doar pe Regina (Irina) soția lui Adam Wisniowiecki. Datele despre copii sunt reale: Ieremia a fost palatin de Russia, care a avut de la soția Gryzelda Zamoyska un fiu, Mihai, rege polon; Ana era măritată cu castelanul de Lublin, Firlej. Lipsește prenumele soțului Anei — Zbigniew și prenumele unicului lor fiu — Nicolae (Mikolaj). Însă este amintit fiul lui Nicolae, Jozef, care a avut o fiică măritată cu Sapieha. De fapt Nicolae a avut doi fii, Ian, nu a avut copii și Józef Stanisław. Fiica Maria Kazimiera s-a căsătorit cu Karol Sapieha, palatin de Brześć.

Despre a doua fiică a lui Ieremia vodă, Ecaterina, autorul *Genealogiei* scrie adevărul, ea fiind soția lui Samuel Korecki, dar greșește afirmând, că n-a avut copii. În realitate, ea a avut o fiică, Ana, care a fost soția lui Andrzej Leszczynski palatin de Dorpat. Fiul lor, Samuel, obozny koronny, a fost un ostaș cunoscut, care s-a manifestat prin vitejie și ca poet. A murit în 1676, fără a lăsa urmași.

A treia fiică a lui Ieremia vodă, Maria, a avut după, *Genealogia*, numai un sot, Stefan Potocki, palatin de Braclaw. După moartea primului soț (1631), s-a măritat cu palatinul de Sandomierz, Nicolae Firlej. Cu primul soț, a avut cinci copii, trei fii: Petru, Paul, Ioan și două fiice, Ana și Ecaterina, nu patru, cum se indică în *Genealogie*, neamintindu-se Ecaterina. Petru, starosta de Sniatyn, însurat cu Eufrosina Stanislawska, a murit de tânăr, în anul 1647, fără a avea copii. În documentul, menționat se spune că după moartea soțului său, Eufrosina s-a măritat cu palatinul de Sandomierz, Czartoryski. Acesta se numea Michał Jerzy, palatin de Sandomierz în anii 1680-1692. Paul, castelan de Kamieniec, a avut două soții Elżabieta Jarmolińska și Eleonora Soltykowna și mulți copii. Exactitatea acestor informații este îndoielnică. Cu prima soție Paul Potocki a avut un fiu, Józef Stanisław, care în acest document este numit Stanisław, castelan de Kiev. După *Genealogie*, el a avut numai un fiu, starosta de Trembowla, dar în realitate, a avut trei: Jakub, Jan și Michał Franciszek. Ultimul a fost starostă de Trembowla. Cu a doua soție Paul a avut cinci fii: Alexandru, Teodor, Ștefan, Michał, Jacob, și două fiice, Elżabieta și Anna, în *Genealogie* amintindu-se numai despre Anna 1° voto Piznenska, 2° voto Kaminska. De fapt, Anna a fost căsătorită cu Michał Florian Rzewuski, vistiernic de curte de Coroană, apoi cu Kasper Kunicki, ceasnic de Czernichow. Al treilea fiu al Mariei Movilă cu Potocki, Ioan, palatin de Braclaw, a fost însurat cu Teresa Cetnerowna și a avut un fiu, Ștefan, care după *Genealogie* a murit fără a lăsa urmași. În realitate, el a avut un fiu Mikołaj, și o fiică Teresa. În *Genealogie* se menționează că Ioan fiul lui Ștefan Potocki a avut numai un fiu, Ștefan, de fapt, a avut și o fiică, Teresa. Ana, fiica Mariei Movila, a fost măritată de trei ori: cu Alexander Dominik Kazanowski, palatin de Braclaw, apoi cu Jerzy Sluszkza, vistiernic de curte lituanian și cu Michał Jerzy Stanislawski, palatin de Kiev. Toți trei sunt numiți fără prenume.

Genealogia, după cum am menționat, nu amintește despre a doua fiică a Mariei, Ecaterina, care în anul 1638 s-a căsătorit cu Janusz Radziwill, camaras (podkomorzy) de Lituania. Cunoscutul memorialist polon Albrycht Stanisław Radziwill, scrie că ea a fost cea mai frumoasă fată în Polonia, cu care a vrut să se căsătorească și el. Ecaterina a murit fiind tânără. Fiica Ana s-a măritat cu Bogusław Radziwill. Ana, de asemenea a murit devreme, în timpul nașterii fiicei Ludwika Karolina, căreia i-a mers faima datorită bogăției, frumuseței și multor scandaluri matrimoniale. Mâna ei a fost cerută, dar fără succes, de către fiul regelui Ioan al III-lea Sobieski, Jakub. Ludwika Karolina a fost măritată de doua ori. Primul ei soț a fost Ludwik Leopold Hohenzollern, margrabia de Brandenburg, al doilea Carol, principe de Neuburg, cu care a avut o singură fiică, Elizabeth Auguste, măritată cu Jozef Karl von Sulzbach. Trei fii ai Elizabeth Auguste au murit devreme, fără a lăsa copii.

Detaliat se menționează în *Genealogia* despre a patra fiică a lui Ieremia vodă, Ana, care s-a căsătorit de patru ori: cu Maximilian Przerembski, palatin de Leczyca, cu Jan

Sedziwoj Czarnkowski, starostă de Dorpat, cu Wladyslaw Myszkowski castelan de Cracovia, și cu Stanislaw Revera Potocki, castelan de Cracovia și mare hatman. Ana a avut un copil numai cu primul soț Przerembski, pe Zygmunt, palatin de Sieradz, care s-a căsătorit cu Ana Katska, cu care n-a avut copii.

Genealogia Domus Mohilarum reprezintă un izvor istoric important, dar ea nu poate fi folosită fără o analiză critică, din cauza multor incorectitudini.

Prezintă interes și lucrarea lui Kazimierz Wieruszewski *Europa in Serenissima Leszczyniorum domo sanguine et Affinitate per Orientis et Occidentis imperatores*, editată în anul 1725⁵, dedicată Mariei Leszczyńska, fiica regelui Stanisław Leszczyński, care s-a căsătorit cu regele Franței Louis XV. Wieruszewski a descris pe larg legăturile familiei Leszczyński cu ramura regală a familiei Wiśniowiecki, dar, mai ales, cu Movilești. În continuare prezentăm un fragment în care se vorbește despre familia Movileștilor:

„Hoc loco Korybutum Regem posui quamvis tempore ad regnum Joanni III praeiverat, ut simul ducum Mytras Christianissimae Reginae consanguineas in eo compendiosus explicem ut in mappa orbem. Per Mohilenidem Ducissam Moldaviae, Leszczynium sanguinem Korybutus coronavit, quod ut luculentiis pateat, quaenam fuerit haec Mohilensis, operae pretium est enarrare; nempe fontes aurei torrentis, qui innumeras inundat familias.

Mohiła Moldaviae et Valachiae Princeps, Paleologorum Orientis Imperatorum scintilla et lux ultima a Turcis ex Imperio pulsus in Moldaviae Ducatu priscam Orientalis fortunae magnitudinem, velut in angulo terminabat. Quia animam Avorum Imperio patremangusta dictione majorem habuit: praesertim Regna nunquam pati naufragium putantur, instar navis a portu creduntur abiisse: unusquisque reditura prospicit, vel saltem fragmina in littore colligit. Hic ius haereditarium iuri armorum socians, frequentissimis Turcas et felicissimis profligavit praehis. Unde a mortualibus tumultis Polonice Mogiła, Ruthenice Mohiła dictis, vulgo Mogiła vocabatur, id est sepulchrum Barbarorum. Ut nervum et vires contra soltanum facilius colligeret; non ignarus, Bellonam etiam Faeminam exercituum esse Dominam, Filias 4, ceu[!] vexillum exposuit, ut Heroes Maritos, pro recuperandis Avorum ditionibus sibi sociaret laboriosam daturus dotem Avita Regna Orientis. Primam ergam in matrimonio collocavit Stefano Potoccio Palatino Braclaviensi et in campo Regni Notario, 2dam Duci Koreccio, 3tiam Duci Korybut Wisnioweccio, Avo Michaelis Poloniarum Regis, 4tam Comiti Myszkovio, quae ultima successive Czarnkovio, Przerembscio ac tandem Potocio Cracoviensi Palatino et Supremo exercituum duci nupserat. Diceres quatuor Gradivos connubia celebrasse, statim a thalamo profiliere in campum et conducto propriis stipendiis exercitu non una victoria fregerunt Othomanum, numero minores, virtute pares Othomano Sed quia pulchros secuit triumphos sors saepe hostis, victus est Mohiła, Deo exercituum Domino disponente: ut maneat adhuc undomitus Oriens, quem Mohilenidum posterii superent iure haereditario, Successores legitimi ad omnia haec Regna quae sub jugo gemunt Turcico. Hinc deduco consanguinitatem Leszczyniam cum Wisniowieciis. Ex una Mohilenidum sorore processit Michael Koributus Rex et altera Potocii Stephani Braclaviensis Palatini Filia prodiit, quae Kazanovio nupta, protulit Kazanoviam Stanislai Leszczynii Regis ex matre Aviam. Unde Mohilenides hae, Wisniowieccio et Potoccio junctae quodammodo duae sunt viae per quas posterii descendentes in unam conveniunt Sanguinis et Honoris Domum⁶.

Despre înrudirile cu Movileștii niciodată anterior nu s-a scris atât de mult. În multe scrisori panegirice pentru regele Mihai Korybut Wiśniowiecki, strănepot al lui Ieremia Movilă despre această legătură familială nu se menționează. Mai frecvent a fost subliniată înrudirea lui cu Giediminovici și Jagiellonii. Familia nu avea legături de rudenie puternice, dar prin înrudirea cu Movileștii, ea s-a înrudit cu foarte multe familii nobile polone, printre care și cea a regelui Mihai Korybut Wiśniowiecki.

Înrudirea familiei Leszczyński cu Movileștii s-a realizat prin căsătoria Anei Korecka, fiica Ecaterinei Movilă, cu Andrei Leszczyński, dar, după cum am menționat, unicul lor fiu, Samuel Leszczyński, a murit fără a avea urmași. În realitate, legătura de rudenie a lui Andrei și Samuel Leszczyński cu regele Stanisław era foarte îndepărtată. Mai importantă a fost descendența regelui Stanisław din Maria Potocka, fiică lui Ieremia Movilă. Fiica Mariei, Ana, în căsătoria sa cu Aleksander Kazanowski a avut o fiică, Mariana, care s-a căsătorit cu cunoscutul hatman Stanisław Jan Jabłonowski. Fiică lor Ana a fost soția lui Rafał Leszczyński și mama regelui Stanisław.

Datorită descendenței lui Stanisław Leszczyński din Movilești și intrării fiicei acestuia în familia regală franceză, Movileștii s-au înrudit cu multe case europene, iar datorită Mariei Leszczyńska sîngele Movileștilor curge astăzi prin venele multor reprezentanți ai caselor regale din Spania, Danemarca și Belgia. (vezi genealogia).

NOTE

¹ S. Okolski, *Orbis Polonus, Splendoribus caeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū: Naturae excellentia reptilium condecoratus*, t. II: *Antiqua Sarmatarum gentilitia et arma quaecunq̄ a litera L usque ad literam R*, Cracoviae [1643], p. 226-232.

² Acest nume l-au dat toți vechii scriitori polonezi. Ce legături a fost între familia adevărată a Elizavetei Movilă, adică Łoziński – Kattaratos, și familia transilvană Csemortány nu se știe. Încă la începutul secolului al XX-lea Otto Forst de Battaglia afirma că Łoziński și Csemortány era una și aceeași familie (O. Forst de Battaglia, *Przyczynek do najdawniejszej genealogii Mohylów*, Miesięcznik Heraldyczny, 1911, nr. 1-2, p. 5-6). În știința contemporană această concepție nu poate fi acceptată. Se știe că tatal Elisavetei a fost de origine greacă și purta numele Kattaratos. Péter Csemortány a fost foarte des la curtea lui Ieremia Movilă în calitate de musafir.

³ K. Niesiecki, *Korona Polska Przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Klejnotami Naywyższemi Honorami, Heroicznym Męstwem, y odwagą, wytworną Nauką a naypierwey Cnota, Pobożnością y Świątobliwością ozdobiona*, t. III, Lwów 1740, p. 289; B. Chmielowski, *Zbior krotki Herbow polskich oraz wślawionych cnotą i naukami Polaków*, Warszawa 1763, p. 204-206.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa (Arhiv Central Documentelor Vechi in Varsovia), Zbior Czolowskiego, nr 472.

⁵ K. Wieruszewski, *Europa in Serenissima Leszczyniorum domo Sanguine et Affinitate per Orientis et Occidentis imperatores, per absolutos monarchas, per omnes frere Poloniarum Reges, Per Duces, Heroes et Summos proceres inclusa*, Francofurti [Kalisz] 1725. Un exemplar se află în Biblioteca Jagiellonica din Cracovia. Mai populară este ediția a 2-a (Poznań 1727), care conține numai picturi.

⁶ K. Wieruszewski, *Europa*, p. 25-29.

Movileshti in Polish familiar tradition

For a long time ago the presence of Movileshti in Poland and their relation with Polish families was reflected in a genealogical, heraldic and panegyric character of literature. Simion Okolski offered a lot of information about Movileshti family in his armorial "Orbis Polonus" published in 1641-1645. Okolski had very good information. Okolski's work has been used afterwards by many authors of armorials, including Kasper Niesiecki and Benedykt Chmielowski, but they provided much unjust information, which in fact doesn't exist in Okolski's book.

The unknown source is the anonymous work "Genealogia Domus Mohiilarum" (Genealogy of Movileshti house) in Latin maintained in Central Archives of Old Records of Warsaw. "Genealogia Domus Mohiilarum" cannot be used without being criticized, because of multiple lacks and mistakes. The third source of XVIII th century, which is the point of the article, is the work of Kazimierz Wieruszewski "Europa in Serenissima Leszczyniorum domo sanguine et Affinitate per Orientis et Occidentis imperatores" published in 1725, dedicated to Marie Leszczynska, the daughter of the king Stanisław Leszczynski, on the occasion of her marriage with king of France Louis XV. In this work, the relationship of Leszczynski and Movileshti families was exposed in a strong way.

After Maria Leszczynska and Maria Movila - Potocka's grand - daughter – Ludwika Karolina Radziwill, many offspring of Movileshti dynasty are nowadays in European Royal Families, and most of all are in different Polish families to this day.

Tab. 2

Paweł Potocki † ca 1674/5									
x									
1. Elżbieta Jarmolińska † în. 1661									
2. Eleonora Sołtykow † după 1691									
[1] Józef Stanisław † 1722 x 1. Zuzanna Szcza- wińska † în. 1693 2. Eleonora Rey † d. 1717	[2] Aleksander Jan † 1714 x 1. Zuzanna Karczevska 2. Teresa Tarło † d. 1739	Teodor 1666-1738 *	Stefan † 1730 x 1. Urszula Bieganowska 2. Konstancja Denhoff div. 3. Teresa Kańska † 1746	Jakub † 1715 x Katarzyna Bielńska *	Michał † ca 1709 x Barbara Dunin *	Piotr † 1726 x 1. Ludwika Dąbska † ca 1708 2. Katarzyna Chodorowska † d. 1723	Elżbieta x Wiktor Sobieski *	Anna † d. 1724 x 1. Michał Fl. Rzewuski † 1687 2. Kasper Kunicki	
Jakub *	Katarzyna *	Jan d. 1693-1744 x	Michał † 1753 x	Ludwika Sapieha 1695-1768	<i>soție și ur- mașii vezi tab. 3</i>	Urszula x Joachim ca 1700-1764 x	Ignacy † 1765 x	Anna x Franciszek 1688-1730 x	
1. Antoni Tarło 2. Franciszek Szebek *	1. Teresa 2. Salomea 3. Konstancja Danilowicz	1. Karolina Szebek 2. Kordula Komorowska Adam 1776-1838	Marianna Kątska † 1752 x	Marianna Jan Prosper † 1761/2 Protazy 1761-1801 x	Wincenty † în. 1789 x Anna My- cielska	Krzysztof x Jerzy Ludwik Wilga Wąsowicz	Marianna Franciszka Konstancja x 1. Józef Ma- lachowski 2. Aleksander Potkański	1729-1783 x Eleonora 1700-1728 x Teresa 1702-1732 x Marianna 1704-? x Elżbieta 1706-? x Magdalena 1709-? x	
Aloja 1721-?1723-1725-1796 * d. 1754 x	Joachim 1730-1812 x	Teodor 1730-1812 x	Marianna 1732-? x	Marianna Lubomirska Emilia x	Marianna † 1782 x	Aleksander 1756-1812 x	Mikołaj † d. 1790 x Michał x	Beata x Ludwika † 1778 x	Teodor 1711-? x
Krzysztof † 1789 x Piotr Potocki urmașii	Joanna x Jan Potocki urmașii	Maria Rostwo- wska urmașii	1. Józef Nakwaski 2. Aleksan- der Potulicki * Michał 1756-1806 urmașii	1. Hieronim Wielopol- ski † 1770 *	1. Jerzy Sollohub 2. Fryderyk Brühl Józefa 1774-1825 x	Józefa 1790-1855 *	Michał x Joanna x	Antoni x Dzieduszycki 1797-1857 urmașii	

Legenda:

- † în bold – numele familiei la care sunt descendenți
- x – maritat cu ...
- * – fără urmași
- în. – înainte
- d. – după

În pregătirea tabelii am folosit mai ales:

W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959

Polski Słownik Biograficzny, t. I-XLIII, 1935-2004

R. Jurzak, *Genealogia dynastyczna*, [http:// genealog.home.pl](http://genealog.home.pl)

Documentele au fost depistate de către autor în arhivele din Polonia

Tab. 3

Józef Potocki 1695-1764 x 1. Konstanca Morsztyn 2. Pelagia Potocka † 1794									
Marianna x Stanisław	Ignacy 1739-1793 x Karolina Świeżawska	Józef Makary † 1829 x 1. Elżbieta Wielopolska 2. Ludwika Lubomirska	Dominik 1743-1803 x Anna Czosnowska	Piotr 1745-1829 x Krzyszyna Potocka † 1789	Paweł † d. 1777 * Jan Alojzy 1766-1855	Kajetan † 1793 * Katarzyna 1783-?	Jan † d. 1799 x Ludwika 1783-?	Pelagia x Zygmunt	
Małachowski								Grabowski	
Józef 1752-1786 x	Ludwik 1769-?		Józef 1771-?	Zofia 1773-?	Marceli 1775-1851	Katarzyna 1781-1834	Ludwika 1783-?	Jan 1766-1855	Feliks 1779-1811
Konstanca Potocka *	Zofia Terlecka		Ludwika Maryno- wska	1. Win- centy Czosno- wski	Teresa Oborska	Kajetan Rey	Ignacy Skarbek	x 1. Maria Zofia Pac	x 2. Antoni- na Cerzey de Lusignan
	urmasii in familia Podgórski			2. Aleksander Oborski	urmasii până acum	urmasii până acum	urmasii până acum	urmasii până acum	urmasii până acum
Stanisław 1776-1830 x	Wiktoria Jan	Elżbieta Stanisław	Antoni x	Ludwika x	1. Róża Jan Karol	Karol	Józef	urmasii până incep. sec. XX	urmasii
1. Józefa Sołtuhub	Dunin	Siemień- ki	1. Róża Potocka	Jan Karol	Dzieduszy- cki	urmasii până incep. sec. XX			
2. Marianna Górska		Maria ?	2. Izabela urmasii	urmasii	urmasii				
urmasii in familii Walewski si Wielopolski									

Mohylowie w polskiej tradycji rodowej

Związki rodzinne Mohylów z polskimi rodami magnackimi spowodowały, że weszli oni na trwałe do polskiej tradycji rodowej. Egzemplifikacją tego stwierdzenia są liczne utwory literackie, przede wszystkim o charakterze panegiryczno-genealogicznym. Szersze lub węższe wzmianki na temat Mohylów znajdujemy w pierwszym rzędzie w utworach poświęconych członkom rodów bezpośrednio z nimi związanych: Wiśniowieckich, Potockich, Koreckich i Leszczyńskich. Najwięcej nawiązań znajdujemy w utworach poświęconych Wiśniowieckim, na co wpłynęła popularność i znaczenie w kraju Jeremiego Wiśniowieckiego oraz wybór na króla jego syna Michała. W przypadku Potockich tradycja ta zachowała się najdłużej, jest to bowiem jedyny ród, w którym potomkowie Mohylów żyją do dziś. Poprzez Potockich tradycja mohylańska przeszła też do innych rodów magnackich, między innymi Radziwiłłów. Koreccy wymarli jeszcze w XVII wieku, jednak ich tradycja rodowa związana z Mohylami przeszła na Leszczyńskich, dzięki małżeństwu jedynej córki Samuela Koreckiego i Katarzyny Mohylanki, Anny, z Andrzejem Leszczyńskim. Mimo że jedyny syn tej pary, Samuel Leszczyński zmarł bezpotomnie, Leszczyńscy zaadoptowali Mohylów do swej tradycji rodowej. Jednym z istotnych czynników wpływających na adopcję Mohylów przez linię Leszczyńskich, która nie miała z nimi bezpośrednich powiązań genealogicznych, był wybór na króla Stanisława Leszczyńskiego, a później małżeństwo jego córki, Marii, z królem Francji Ludwikiem XV. To dla niej właśnie Kazimierz Wieruszewski napisał dziełko *Europa in Serenissima Lesczyniorum domo Sanguine et Affinitate per Orientis et Occidentis imperatores*, w którym powiązania Leszczyńskich z Mohylami, jako z domem panującym, podkreślone zostały szczególnie. Świadczy to także o tym, że związki rodzin polskich z Mohylami traktowano jako element szczególnego splendoru.

NOI DOCUMENTE CU PRIVIRE LA BIOGRAFIA
SFÂNTULUI PETRU MOVILĂ

Iurii Mățăc,

Kiev

Acest text reflectă unele rezultate ale cercetărilor pe care le-am realizat pe parcursul scrierii monografiei despre mitropolitul din Kiev Petru Movilă. La scrierea monografiei am întrebuințat nu numai izvoarele deja cunoscute, dar și pe cele recent apărute (în întregime sau parțial), de asemenea documente din Arhiva Istorică de Stat din or. Kiev (Ucraina), descoperite personal, din ПГАДА, АГАД. Acestea sunt, în mare măsură, documente care oglindesc lupta Pecersca Lavra și a Mitropoliei ortodoxe de la Kiev și personal a lui Petru Movilă ca arhimandrit, apoi ca mitropolit, pentru proprietățile pe care vroiau să le acapareze de la Lavră și mitropolie atât uniții, cât și personalități de alte confesii.

Petru Movilă era nevoit să continue procesele inițiate încă de predecesorul său, Elisei Pletinetki. Procesele cu magnații din neamul Gornostaiev (în acea vreme calvinistic), ale căror moșii erau limitrofe cu ale Lavrei, au fost de o durată mai lungă. Încă pe timpul vieții lui Pletinetki s-a început procesul Lavrei cu Samoil Eronimovici Gornostai, care s-a desfășurat în anii 1602-1618. Acesta se judeca cu arhimandritul pentru satele Vișenki și Gnidin¹. Pentru Vișenki s-a judecat și Petru Movilă, dar nu numai cu Gornostai, ci și cu Raina Ghirburtivna, soția lui Stanislav Jolkovski, despre ce confirma plângerea lui cu cerința despre protestul pentru acest caz din 19(9).05.1622²; de asemenea, cu soția voievodului rus Iacob Sobeski, mama viitorului rege al Rzeczypospolitei, de asemenea cu soția voievodului kievean Tișkevici, șlehticul Prusinski ș.a. Este interesant că aici se pomenesc un șir de localități, cunoscute azi departe de hotarele Kievului, așa ca: Borispol, Brovari, Juleani³ 19(9) și 20(10) octombrie 1628. În cărțile zemstvei kievene au fost înscrise reclamațiile din procesele dintre Mihail Gornostai, fiul lui Samiil și Teofila Gornostai din casa Goraisk, mama lui, pe de o parte, și Petru Movilă, ca arhimandrit al Lavrei Pecersca din Kiev⁴, pe de alta. Cu Teofila Gornostai arhimandritul a fost nevoit să se judece și în continuare, despre ce mărturisesc actele din cărțile de zemstvă ale Voievodatului kievean din 27.06.1629 pe stil vechi (art.5). Teofil Gornostai se plângea că slugile arhimandritului Stanislav Tretiak și ureadnicul Zorinski la 09.08(30.07)1692 au năvălit asupra proprietății lor, asupra Gornostaiului (sub Cernobâl) și s. Rustitkoie și le-au jefuit⁶. Prezintă interes scrisoarea găsită în arhiva lui Filofei Kazarevici către Teofil Gornostai din 2.06(23.05)1634⁷. În ea Kazarevici ca stăpân al Lavrei Pecersca scria că vrea să obțină dreptate, deoarece slugile panului l-au jefuit pe monahul Okulinski.

Teofila Gornostai avea unele pretenții față de Lavră, de aceea Kazarevici a transmis acest caz lui Petru Movilă.

Actele descoperite recent, înscrise în metrica lituaniană⁸, confirmă participarea lui Petru Movilă la nu mai puțin de 20 de procese de judecată. De exemplu, plângerile din 1640 și 1645 ale lui P. Movilă contra voievodului kievean Tișkevici. În altă publicație (cartea judecătii Podkormsk din Kiev) se află un set de documente⁹, care mărturisesc că în vara anului 1638 în judecată au fost cercetate cazurile pământurilor megieșe ale satelor Gvozdov, Bugaivka, Dmitrovici și Vișenki, proprietăți ale Barbarei Gumnițki, militarului Ivan Neceai și mănăstirii Sfânta Mikolski din Pustânnâi, al cărei iegumen era Isaia Trofimovici Kozlovski. Informația lor, ca și conținutul documentelor sus-numite, este foarte laconică. Se lupta pentru proprietate, dar deseori ei îl învinuiesc pe P.Movilă de instigarea

să năvălească asupra satelor și pământurilor. Este greu de spus cine are dreptate și cine nu și nu se știe dacă cineva a soluționat această problemă. Și totuși avem unele opinii. În primul rând, pentru un specialist în istorie astfel de probleme sunt cunoscute. Pe acele timpuri instituțiile de drept cercetau o mulțime de astfel de cazuri, intentate nu numai de proprietar, ci și de slujitorii bisericilor atât ortodoxe, cât și catolice.

În condițiile specifice Rzeczypospolitei din secolele XVI – XVII erau obișnuite atacurile armate nu numai ale șleahțicilor, dar și episcopii se luptau pentru drepturile lor, cu ajutorul slugilor și al enoriașilor, deoarece nu avea încredere în judecată, care deseori nu era efectivă. Nu constituie o excepție nici cazul lui Petru Movilă, care avea “rucodainii” săi, printre care, în primul rând, erau cei din Moldova. De menționat faptul că uneori el se baza și pe cazacii din Zaporojie și nu trebuie să spunem că relațiile cu ei erau dușmănoase. Un episod arată că Petru Movilă în 1630 era un simpatizant moderat al răsculaților. Șleahțicul K.Liska, unul dintre cei care a înăbușit răscoala lui Taras Treasilă, se plingea că Petru Movilă le-a sechestrat sub Pereslav, unde se desfășurau principalele acțiuni ale răscoalei, câteva sute de capete de animale, pe care în noaptea de 23 (13) mai 1630 prin forța armelor au pus mâna oamenii arhimandritului.

Trebuie să subliniem că în documentele proceselor de judecată legate de Petru Movilă nici el, nici slugile lui nu au fost acuzați de omor. Există documente, care demonstrează că unele documente contra lui Petru Movilă erau falsificate chiar de uniați. De exemplu, la 30.03.1637 s-au adresat judecătoriei călătorul “corelski” (din Orientul Apropiat, episcopul Afinoghen Krijanovski, care a relatat că el a fost calomniat de episcopul Afanasii Krupetki (Peremâșkii) Chiril Stavrovețki (din Cernigov) și episcopul armean Nicolae Prozovici, care sub nume fals a depus la judecătoria Cernigov o plângere contra lui Petru Movilă, precum că el o fi trimis slugile sale să-l jefuiască pe trimisul “patriarhului arhidonschii”¹⁰. A mai existat încă un așa proces, dar aici dreptatea repede a ieșit la iveală. Este vorba de plângerea cneazului Dominik Ostrojsko – Zaslavski (din 24 (14).03.1640) către paharnicul Lavrentie Drevinski (acesta era ortodox!), care îl învinuiește pe nedrept pe mitropolitul kievean Petru Movilă, episcopul din Luțk-Ostrojsk, Afanasie Puzină, Alexandru Muzeli și trei frați, șleahțicii Gulevici, că au năvălit asupra satului Bogoliubskoie¹¹.

Documentele menționate ne permit să tragem concluzii despre rolul important în această sferă dificilă de activitate al unor persoane din anturajul mitropolitului, în primul rând, Filofei Kazarevici, șleahțicul Fiodor Suslo, viitorul susținător al lui Bogdan Hmelinițki, Siluian Mujilovski, fiul protopopului și scriitorului polemist Andrei Mujilovski. În arhiva voievodală din Liublin, în fondul tribunalului Coroanei, am depistat niște manuscrise mici, care conțin mențiuni scurte despre o mulțime de procese de judecată din anii '40 ai secolului al XVII-lea, care au continuat până la cuprinderea Ucrainei de focul războiului de eliberare națională din 1648 – 1658¹². Se pot menționa în particular procesele din 1642: cu șleahțicul ucrainean Semion Pavsa (se pare, din cauza lui a apărut conflictul cu mănăstirea de femei din Korețk (3 procese), cu monahii kieveeni ai Ordinului Dominican (5 procese), cu panul Ian Stețki (în acest proces mitropolitul a fost susținut de Filofei Kazarevici), cu mareșalul voievodatului din Brest (2 procese), cu panul Kozitki contra castelianului din Vilno Glebovici (aici mitropolitul apăra mănăstirea Sf. Sofia din Kiev ș.a.¹³.

Deosebit de important a fost procesul, care l-au avut “Toți din Vâgovsk și participanții lor ... contra părintelui mitropolitului kievean și părintelui namestnic Mikolskului și capitula din Micolsc”¹⁴. În alt proces (65) găsim date despre procesele duse de F.Kazarevici în 1648 contra judecătorului orașenesc din Kiev, a urmașilor lui Iosif Iakubovski, două procese împotriva voievodului kievean, contra panei Kozitkaia și a șleahțicului Krasinschi (aceste procese Kazarevici le-a avut împreună cu S. Mujilovski). Important este universalul lui

Vladislav IV din 30.09.1633, prin care lui P.Movilă, ca mitropolit al Kievului, i se confirmau drepturile pentru proprietatea Lavrei: Bobovici, Veresciacici și Avelian în Starodubșcina¹⁵.

Un șir de documente demonstrează lupta acută dintre confesiuni. În primul rând, este vorba de renumita instrucție a șleahței din Volin la seimul din 1645, în care se menționează despre încercarea părții catolice de a interzice mitropolitului ortodox Petru Movilă să poarte crucea în față, precum tradițional făceau reprezentanții bisericii. Probabil, această interzicere este legată de procesele din anii 1645-1646, materialele cărora au fost descoperite recent. Petru Movilă inițiase procese și contra reprezentanților administrației orășenești din Kiev, namesnicului cetății din Kiev Brudnovski și șleahțul Iablonokski. În titlul procesului se menționează că e vorba despre "purtarea și folosirea crucii". Istoria cu interzicerea purtării crucii de către mitropolit s-a întipărit bine în memoria creștinilor ortodocși, găsimu-se și reflectare în Panegiricul Anonim din Vilno (1651), adresat lui Bogdan Hmelnițki, unde se sublinia cum de terminat cu discriminarea Bisericii Ortodoxe:

"Crucea mitropolitului e interzis de a purta în fața sa.

Dar avea să poarte Bogdan crucea sa,

Pe timpul lui P.Movilă crucea era un merit,

Pe timpul lui Bogdan în Rusia esența e înălțarea ..."

Lupta între credințe s-a dus și în procesul "przeprowadzenul jakiegos wxadyki carodzkiego" (17)/ În anii 1645-1646, Petru Movilă a intentat procesul contra lui Petru Brudnovski și a lui Voițeh Nejinski, care erau învinuiți de „încalcarea drepturilor religiei grecești” ("o zgwalcenie praw religii greckiej sluzacych")¹⁸. Alte plângeri din 1640 și 1646 țin învinuiri față de Brudnovski, care l-a maltratată și l-a necinstit pe ieromonahul mănăstirii Bogoiavlensk, Teofil Jihovici¹⁹. De relațiile interconfesionale ține și plângerea din 1641 a lui Petru Movilă contra lui Florian Potoțki pentru incendierea și pustiirea satului Rosohiv, moșie a Lavrei Peciorska. Au fost descoperite zeci de documente în arhive cu privire la activitatea tatălui (Simeon) și a unchiului, mitropolitului, care au fost domni ai Moldovei și Valahiei la sfârșitul sec. XVI – începutul sec. XVII, a mătușii (Elijebata)²⁰.

Nu demult în Polonia au fost descoperite documente de arhivă, în care se vorbește despre domeniile Anei și ale Mariei Movilă (verișoarele mitropolitului).

În 1621 "Maria din Moghil Potațcaia" i-a dăruit "Anei din Moghil Pșerembskii" a patra parte a satului Ustea cu proprietățile lui. Trebuie de menționat că Ustea a aparținut înainte de aceasta fostului domnitor Constantin Movilă, feciorului Ieremia, care a trăit aici până la moarte cu sora sa mai mare. În 1623 Sofia Leantkoronskaia a dăruit lui Ștefan Potocki și soției lui "Mariei din Moghil" bunurile Ciorștân, Ugrân și Ustea, orașul Buceaci cu satele Soroki, Bâcikovți, Belâi Potok, orașelul și satul Bila²¹. Din aceste documente reiese clar de ce Maria Potocki "Moghileancă" a întemeiat biserica ortodoxă Sveato-Mikolskaia anume în Bugaci²².

În ultimul timp în Ucraina s-au activat cercetările genealogice, nefiind ocolit nici neamul Movilă. După istoricul din Kiev Stepan Golubei, de aceasta problemă se ocupă istoricul-genealog emigrant V. Seniutovici-Berejnâi, care s-a bazat pe documentele descoperite la Paris. Scrisorile lui V. Seniutovici, în care el vorbește despre această problemă, adresată în anii '50 ai secolului al XX-lea mitropolitului Bisericii Ortodoxe Ucrainești din Canada, Ilarion (Oghienko), le-am depistat în Arhiva Consistoriei UPU din orașul Winnipeg din Canada și acum sunt pregătite pentru publicare. Cercetătorii contemporani L. Duzi și E.Lipovțan au arătat legătura dintre neamul lui Movilă (după linia fraților și surorilor mitropolitului din Kiev) și dinastiile domnești din Austria, Bavaria, Belgia, Grecia, Recea Pospolită, Saxonia, Franța²³. Neamul Movilă a fost cu mult mai numeros. Despre aceasta ne mărturisește pomelnicul (Sinodic) din secolul al XVII-lea al mănăstirii Sveato-Micolski Pustânski din orașul Kiev²⁴. Acest pomelnic permite să stabilim numele încă a unei surori a

lui Petru Movilă – Anastasia, care, probabil, a murit încă de mică. Din acest pomelnic aflăm de copiii fratelui său Gavriil de la căsătoria cu Elizaveta (a murit în 1635). Aceștia erau Toma și Magdalena, care, probabil, au murit de mici, de feciorii ei, trei dintre care au devenit călugări (ierodiacon, călugăr-preot). Trebuie menționat și “Pomelnicul” (1667) mănăstirii Sveato-Mihailovski din Kiev.

În sinodiul precedent “Pominanie” al mănăstirii Sveato-Mihailovski în Zlatoverhoe în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, de asemenea, este un loc²⁵, unde se amintește, în afară de Anastasia, și despre necunoscuții Petru și Simion. Aceste surse sunt o dovadă în plus că dinastia domnitorilor Moghilă a fost strâns legată cu Biserica Ortodoxă, ei fiind ocrotitorul acesteia.

În alte surse se menționează că verișorul mitropolitului, Alexandru, a fost domnitorul Moldovei în 1615- 1616, dar a pierdut tronul și a fugit în Turcia unde sub presiunea sultanului a trecut la religia musulmană. Alt frate, Bogdan, s-a convertit, de asemenea, la această religie, în 1616. Probabil, anume despre el, ca despre un pașa turc, care a trimis solii săi la cneazul Jeremi Wisniowiecki, nepotul său, a amintit stolnicul din Vilno în scrisoarea sa către secretarul regelui Ian Kazimir, italianul Eromin Pinocci din 16 aprilie 1651 de la Varșovia: “Ceașul turc (solul- *Iu.M.*) de la Movilă, unchiului cneazului părintelui rus voievod care (*Movilă-Iu.M.*) a devenit turc, dar acum a devenit pașa renumit, a venit cu daruri multe la cneaz atât la el, cât și la cneaghină²⁶. Aici trebuie să facem o mică precizare. După începerea războiului național de eliberare a poporului ucrainean din 1648 – 1658, Bogdan Hmelnițki a acordat o atenție deosebită Moldovei, năzuind să traducă în viață schimbarea orientării externe a Moldovei, care trebuia să fie în alianță nu cu Polonia și Turcia, ci cu Ucraina. Întrucât, atunci domnul moldovean Vasile Lupu s-a comportat dușmănos cu răsculații ucraineni, Bogdan Hmelnițki însuși pretindea la tronul Moldovei, continuând, totodată, linia de politică externă a lui Ivan Potcoavă, și chiar a ordonat să fie numit la finele anului 1648 “Mare cneaz al rușilor și moldovenilor”. Dacă prima parte a titlului (rangului) a fost în corespundere cu rangul marilor cneji de Kiev în perioada Rusiei Kievene, atunci a doua vorbește clar de intenția hatmanului de a se urca pe tronul moldovenesc. Mai târziu, în 1649-1650, în planurile lui Hmelnițki au parvenit modificări radicale, el s-a dezis de tronul Moldovei, dar a hotărât să-l pună în locul lui Vasile Lupu pe fratele său, Petru Movilă Moise²⁷, care deja fusese domnitor al Moldovei în anii '30 ai secolului al XVIII-lea și atunci trăia în Galicia. Când Vasile Lupu sub presiunea circumstanțelor și-a schimbat atitudinea sa față de statul ucrainean – hătmănesc, în 1652 căsătorindu-și fiica Ruxanda cu Timuș Hmelnițki, fiul lui Bogdan Hmelnițki. Atunci Bogdan Hmelnițki s-a atașat de noua combinație dinastică. Astfel, Timuș Hmelnițki și urmașii lui de la Ruxanda Lupu ar fi domnit în Moldova, iar însuși Vasile Lupu avea să urce pe tronul valah. Dar pe scaunul Transilvaniei, unde domnea Gheorghe II Rakoczy și care avea o atitudine ostilă față de hatman, Hmelnițki a vrut să-l așeze pe reprezentantul turcit al neamului Movilă, care avea să se întoarcă la creștinism. Acesta putea fi Bogdan sau, mai degrabă, fiul lui Alexandru. Probabil că Alexandru și Bogdan aveau copii, dar ei erau turciți. Mai este încă un amănunt interesant. Mama Ruxandei, prima soție a lui Vasile Lupu, jupâneasa Vasilisa Bucioc se considera rudă cu Movileștii, adică nepoții lui Bogdan Hmelnițki de la Timoșa și Ruxanda erau concomitent rude ale lui Petru Movilă, mort la acea vreme. Sora mai mare a Ruxandei, Maria “Voloșanca”, a devenit a doua soție a cneazului Ianuș Radziwil (1612-1655), cămăraș în Marele cnezat Lituanian, viitorului hatman al Lituaniei. Prima soție, răposata Ecaterina Potocki, de asemenea era rudă cu Movileștii). Probabil, din acest punct de vedere, Petru Movilă, în calitate de mitropolit al Kievului l-a cununat pe Ianuș Radziwil cu Maria Lupu (“Voloșanca”, “Moghileanca”, precum era numită în genealogia contemporană) la 5 februarie 1645 la Iași, capitala Moldovei²⁸.

D. Isaevici a atras atenția la manuscrisul dăruit de Petru Movilă la 21 aprilie 1635, ce se păstrează la Biblioteca Națională din Varșovia, care permite stabilirea numelui învățătorului, tânărului fiu de domn – ieromonahului mănăstirii Grușevski Șceploțk, Hristofor Volkovițki.

Un alt istoric de la Lvov, Vasilie Kmeti, a găsit în arhive documente, care confirmă ipoteza că Petru Movilă a învățat anume la Lvov²⁹. Atenția noastră a atras-o și letopisețul care se păstrează la RGADA, practic, necercetat³⁰, în care se expun evenimente din timpurile biblice până la prima jumătate a secolului al XVII-lea. El conține autograful lui Petru Movilă și, fără îndoială, provine din biblioteca lui, și aduce lumină asupra formării opiniilor sale asupra istoriei.

Documentele descoperite în arhive ne permite să constatăm exact timpul în care Petru Movilă a fost ales arhimandrit al Lavrei Peceorska din Kiev 26(16)09, 1627. Despre acesta el însuși scria în scrisoarea găsită de noi, adresată voievodului de atunci al Kievului Tomaș Zamoyski. Ele, de asemenea, mărturisesc despre lupta mitropolitului Petru Movilă pentru biserici și mănăstiri, luate de către uniți pe teritoriul Podlaskăi pentru a-i ocroti pe subalternii lui Tomaș Zamoyski din Tomașevo de trecerea forțată în rândurile uniților, despre contribuția lui Petru Movilă la pregătirea Soborului din 1629. Protopopul din Sluțk, Mihail Zagorovski, i-a comunicat cneazului Kriștof II Radzivil despre invitația de a participa la sobor, primită din partea lui Iov Borețki și Petru Movilă. El îi bănuia pe ambii că au trecut în tabăra uniților, de aceea nu s-a dus la sobor și i-a convins de aceasta și pe preoții locali.

Într-o sursă (tratatul public anonim din 1649) se vorbește despre intenția mitropolitului de a instala vizavi de catedrala soborului Sf. Sofia, Crucea „neobișnuită pentru Rusia răstignire”, dar pe sobor a pus crucea „pentru instruirea bisericească”, ceea ce a provocat o neliniște părții ortodoxe kievene. După cum menționează autorul tratatului, persoană apropiată cneazului Jeremi Wisniowiecki, „din cauza bârfelor celora cărora le plăcea samovolnicia anumite persoane îl bănuiau pe Movilă că făcea parte din rândurile uniților, care pentru plebea de acolo era odioasă și dacă acest mitropolit nu fugea din Kiev, și-ar fi potolit setea în acea zi în Slavutici, adică în Nistru, și era deja aproape ca acești trădători să-l pună pe Movilă în mormânt”³². Silvestru Cosov în cartea sa „Exegesis”(1635) amintea despre bănuieli față de profesorii de la colegiul Kievo-movilean: „A fost așa un timp când noi așteptam ca șleahiticul va începe să hrănească cu noi nisetrii dnepreni sau îl vor trimite pe vreunul pe lumea cealaltă cu foc, iar pe celălalt cu sabia”.

În ultimul timp se scrie despre așa-zisele înclinații ale lui Petru Movilă spre uniune, cu alte cuvinte că el era aproape un complice cu Melentie Smotrițki și Iosif Rutski. Dar nu trebuie să ne bazăm doar pe zvonuri și clevetiri venite din partea taberei lui Isaii Kopinski sau din partea celor care înșiși au trecut la uniți sau se străduiau să-l atragă în ea pe Petru Movilă. Acesta din urmă tocmai se străduia să nu repete unia din Berest, fapt susținut de către cercetătorii contemporani din Polonia (B.Grinevici și M.Melnik), care sunt preocupați, în special, de aceste întrebări. În ochii conducerii catolice Rzeczypospolita, Petru Movilă a fost și rămâne „arhiepiscop” „scismaticul” etc. și despre aceasta convingător ne relatează scrisorile, conținutul cărora nu este cunoscut unui cerc larg de cititori. După cum se relatează în una dintre scrisorile (1638) descoperite de cercetătoarea polonă T.Hincevskaia-Genneli, episcopul catolic din Kiev îl învinuia pe Petru Movilă că seamănă printre studenții colegiului Kiev-Moghiliov nu numai „erezie scizmatică”, dar chiar și pe cea „ariană”, tipărește cărți de acest fel, voievodul Stanislav Liubovirski în baza acestor clevetiri a izbutit să obțină de la mitropolit permisiunea de a proceda în felul cuvenit³³. Este necesar de pomenit și despre două scrisori ale reprezentantului papei în Rzeczypospolita, Djovani Tores (din Varșovia de la 16.02.1647), către cardinalul Camilo Panfili cu mesajul despre decesul lui Petru Movilă.

Acesta din nou cerea să fie preluat tronul de uniati în afară de aceasta a mai învinuit școlile instituite de mitropolit de erezie calvinească și ariană. Despre problema ocupării locului mitropolitului de uniati după decesul lui Petru Movila și în continuare (vezi scrisoarea acestuia din Varșovia de la 4 și 11.05.1.06.1647).

Cea mai semnificativă este scrisoarea „unuia dintre liderii cercurilor catolice și politice ale Rzeczypospolita, biscopul cracovean Petru Ghembițki din 11.04.1647: „Cum am aflat despre decesul mitropolitului kievean Movilă, în primul rând l-am mulțumit și proslăvit pe Domnul Dumnezeu, că el l-a nimicit pe un astfel de schizmatic înverșunat. Îndată am scris către măriia sa regală, cerând cu supușenie ca el cu această ocazie să trimită un uniat experimentat și evlavios și, totoadată, să nimicească școlile kievene, care au fost infectate de erezie calvinistă și ariană”³⁴. Această scrisoare este încă o dovadă a faptului că Petru Movilă niciodată nu a fost un criptocatolic, adică un catolic tainic, precum încearcă să dovedească unii scriitori.

Sursele arhivistice recent descoperite, cercetate de noi, ne permit să precizăm un șir de momente în biografia sfântului Petru Movilă, concepțiile sale, în același timp, ele dovedesc necesitatea continuării căutării altor izvoare, care ar permite să stabilim noi fapte despre activitatea acestei personalități în istoria Moldovei și a Ucrainei, care a fost Petru Movilă.

NOTE

¹ Archiwum Panstwowe w Krakowie – Zbior Rusieckich, nr. 65-p 23, 34, 37.

² Archiwum Panstwowe w Krakowie – Zbior Rusieckich, nr. 65, arc51-55.

³ Metrica rusească (Volânsk)-K, 2002, p. 692, 699, 708. Decretele din 14 și 23.03.1643, 3.12.1646 mărturisesc că procesele de judecată Petru Movilă le purta pentru moșiile lui Gnidân, Panikovici, Kneajice, Bortnici, Volea Bortnițkaia, Puhivka, Trebuhin, Dudarkiv, Julean, or. Brovarî și Borâshili împreună cu suburbiile.

⁴ Archiwum Panstwowe w Krakowie – Zbior Rusieckich, N65-p41-45;

⁵ Archiwum Panstwowe w Krakowie – Zbior Rusieckich, nr. 65, -p47-49, 57-59.

⁶ Arhiva de Sud-Vest a Rusiei (mai departe A.Iu.Z.R)K, -cI-T6-N CCXLIII-C602-604;

⁷ Archiwum Panstwowe w Krakowie – Zbior Rusieckich, nr. 57, p. 39, original. Documentul în cauză deja a fost publicat de către noi. Vezi Mițâklu. A din documentul la istoria U.P.Ț secolul XV- XVIII, Discipline speciale de istorie :întrebări teoretice și metodice K, 2001-C6(7) În două capitole-22, p. 163-195.

⁸ *Rusească...*, p. 145, 192, 692, 699, 701, 706-708, 729, 733, 735, 737, 752-753, 755, 757. Aici sunt publicate documentele de proces din anii 1641-1645 ale lui Petru Movilă cu Sobiețki și voievodul Tișkevici pentru un șir de moșii (Rusească ...p. 692, 699, 758).

În 1646 mitropolitul împreună cu cahitula mănăstirii Frățești este nevoit să inițieze procesul cu șleahța lui Prușinski pentru moșia Juleni (p708). La sfârșitul anului 1639 Eliski l-a comandat pe mitropolit și pe un oarecare preot Ovruci de trecerea oamenilor săi pe pământurile Usoha (Iagodnâi Soh) în regiunea Mozirsk (Rusa...p729,752). În alte publicații sunt documente, ce privesc cazuri de proces în 1642-1643 despre delimitarea pământurilor de la Obuh și Kopacev, unde se aflau moșiile de la Labra-sat Bezriadăci (Limba profesională de la Volâni și Naddneprenșcini de sub Nipru) în secolul al XVII – K, 1981, p. 224. Acum procesul de judecată avea loc cu șleahțicii Gabriăli, Ian, Pavel, Tâșa-Bikovski și cu Anjai Firlei. Unele documente ale procesului de judecată din 1640-1642 ale lui Petru Movilă sunt cunoscute încă din timpurile când au fost publicate de către (S. T. Golubev, Mitropolitul Kievului Petru Movilă și tovarășii lui de luptă K, 1898, 2, anexa nr. XLI, L, LI, LXVII).

⁹ Cartea judecătii kievene din Podkormsk (1584 – 1644), – K., 1991, p. 173 – 191.

¹⁰ Aiuzp – p. 1 – T 6 nr. SSHSV. P. 731 – 733; vezi deasemenea AIUZP – P. 1 T. 6 nr. SSHSIII, SSS – p. 729 – 740 – 741.

¹¹ TGI AK – F.220 – op.1, nr. 128.

¹² GA din Lublin, F16, manuscrusul nr.1040 – 1041.

¹³ Tot aici, op.1, nr.72.

¹⁴ Tot aici, F. 16, op.1, nr. 72, arc 6.

¹⁵ Biblioteca Academiei de Științe Poloneze din Krakovia, Secția manuscrise, nr. 277, arc. 12.

¹⁶ Grusevski M. *Istoria ...t. IX – IX – p.1525.*

¹⁷ *Russcaia ...*, p.701, 707.

¹⁸ *Russcaia ...*, p. 699, 706.

¹⁹ *Russcaia ...*, p. 707, 735.

²⁰ Vezi : Iu. Mitic, *Din izvoarele arhivei Zamoischi la istoria Ucrainei și Moldovei din v. XVI – XVII . Insemnările științifice ale Universității Naționale „ Academia Kievo – Movileană” K. 1998, t. 3, Istoria, p.*

81-86. Numai în culegerea nr.3028 din fondul „Arhivei Zamoiskih” APAS (Archiwum Główny Akt Dawnych) se pastreaza 17 documente ale lui Eremia Movila, tatal viitorului mitropolit și al unor domnitori. Ele reflectă, în mare măsură, evenimentele militaro – politice, dezvaluie istoria relațiilor diplomatice dintre Recea Pospolită și țările de lângă Dunăre. E interesantă scrisoarea Elizabetei, soția lui Eremia Movilă, către cneazul Konstantin Koretcki din 10.09.1615. Aici e arătată rugamintea celui din urmă, că el împreună cu fratele său Samiil să-l susțină drepturile lui Eremia la tronul Moldovei. (Arhiva de Stat din Krakovia – F. „Arhiva Sanguskov”, teca 423, nr.12); scrisoarea lui Simeon sau Eremia Movilă adresată cancelarului lituanian Lev Sapiga din 30 (20).06.1602(BPAN – BP, nr.352, arc. 75). Noi am reușit să găsim și alte scrisori ale lui E. Movilă (vezi: AGAD – F.”Arhiva Zamoiskih”, nr. B818. In arhivele ukrainene am descoperit unele documente elaborate de Constantin Movilă. Unul din ele a fost înmănat la 8 aprilie 1609 unui Semion pentru stăpânirea satului (NB – NP – V,3610), altul - la 2 aprilie 1609 tot aceluiași Semion și lui Demian din Kipericianov(NB – UP – V 3614). Câteva documente aparținând Rainei Movileanu, mănăstirii Sveato – Troitk Gostinsk, se păstrează în unul din manuscrisele colecției lui M.Gojkovski, care se află astăzi în secția de manuscrise a bibliotecii Academiei de Științe din Krakovia sub nr.271. Desigur, unele din ele au fost deja publicate.

²¹. Inwentarz recopisow biblioteki zakladu Barodowego om. Ossolinskich we Wroclawiu. – Wroclaw,2000. – T. XYII, p. 16, 22 (nr. 17717; 17719).

²². Despre acest fundus M.Pototki este multă informație în literatura istorică. Vezi: Deluga W.Grecka wspolnota religijna w Rzeczypospolitej.Uwagi na marginesie ksiazki Ihora Lylo-k,2003.-T9-C.53.

²³. Vezi: Duzi L., Lipovitin E., Rodoslovnaia lui Petru Movila//A treia conferință științifică, Lvov, 1993-p-35-37.

²⁴. Biblioteca Națională a Ucrainei din Kiev – Universitatea manuscriselor, F I- nr. 1789, Apk5

²⁵. Tot acolo, – nr. 537 P/1743C, apk. 1; N538P/1744C, apk25.

²⁶. GA în Krakovia-F”Volumele Pinocci”-N363-C1055-original.Acest document cu mici neclarități a fost publicat mai înainte de arheograful polonez A Grabovski: Ojczyste spominki, Krakow,1845, t. 2-nr. 6, K 108-109.

²⁷. M. Grusevskii, *Istoria Ucrainei- Rusiei*, K, 1997, t. 9-p. 2, p. 62-63; Iu Mitik, *Concepțiile politice ale lui Bogdan Hmelnițki: unele aspecte ale realizării*, în „Perioada lui Bogdan Hmelnițki”, K., 1995, p. 25-39;

²⁸. T.Wasilievskii, *Walka o spadek po ksiezniej Marii Woloszcze, wdowie po Januszu RadziWille, w latach 1660-1690*, în „Miscellanea historico – archivistica – TIII. RadziWillowie XVI-XVIII wieku w kregu polityki i kultury”, Warszawa-Lodz, 1989, p. 291-292; Golubiev S.T. Mitropolitul kievean... t. 2, Anexe, nr. 16, p. 57-59.

²⁹. Ia.D.Isaevici, *Editura de cărți ucraineană. Izvoare, dezvoltare, probleme*, Livov, 2002, p. 177. Exprim mulțumire docentului Vasile Clitiu pentru informația despre documentele de arhivă atestate.

³⁰. PDADA-F.196-N1638.

³¹. AGAD-F „Arhiva Radzivilov, sectia 5 – nr. 18291. Această scrisoare din 29.05.1629 a fost deja publicată de mine.Vezi: Mitik I. *Din materialele la „Diplomatariul Ucrainean-Ortodox”, sec. XVII-XVIII*, în Univesrsitatea Nationala „Academia Kievo-Movileana.”Notițe științifice. K.,2001, t. 19. Științe istorice, p. 9-10.

³². Acest tratat publicat de noi, Ia.Mitik, *Doua Tractate publice despre pricina războiului național de eliberare al poporului ucrainean de la mijlocul sec XVII*, în „Jurnalul istoric ucrainean”. 1999, nr. 6, p. 129-130.

³³. Biblioteca Academiei Lituaniene, Secția manuscrise F. Corespondența către Sapig, nr. F139-2872. Exprim mulțumire profesoarei Tereza Hincevskaia – Genneli pentru textul acestei surse.

³⁴. *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes(1550-1850)*, Romae, 1962, nr. 2793, 2798-2799, 2806, 2811, 2815.-p. 210-211, 218-221, 223;

³⁵. Diblioteca Națională din Varșovia. Secția manuscrise. F.”Biblioteca ordinației Zamoischih”, nr. 931, p. 107 – 108.

Summary

The research contains short characteristics of the resources concerning P.Movila's biography found by the author in the archives of Ukraine, Russia, Poland, or published recently in the rare or less known editions.

On this basis the author makes some corrections to P.Movila's and members' of his family biographies and description of activities, in particular, on P.Movila's role in protecting lands, property and rights of the monastery Kyjivo-Pecherska Lavra.

Relations of P. Movila with Ukrainian cozaks are described as being warmer than it was considered before. The author puts among Movila's friends some of the future comrades-in-arms of Ukrainian Hetman Bogdan Hmelnitsky – Wygowsky, Mujilovsky.

Some documents deal with Mytropolit's role in the interconfessional struggle, the tendencies of discrimination of the Orthodox Church by the leading Catholic authorities. The documents prove P.Movila's fidelity to the Orthodox religion despite accusations in sympathy to Catholicism.

The research indirectly proves the hypothesis that P.Movila studied in Lviv. The data help to make more exact the directions of archive research on the new resources about life and activities of Petru Movila and his dynasty.

DIMENSIUNEA ORTODOXIEI ÎN OPERA MOVILEANĂ

Maria Danilov

Dacă ne-am exprima tranșant asupra conceptului enunțat în titlul acestei comunicări, atunci trebuie să anunțăm din start că interpretarea noastră asupra operei movilene presupune o analiză de context. Or, acest moment ar însemna că dimensiunea operei movilene se impune a fi evaluată doar în raport cu contextele *ecleziastic, cultural și politic* din epocă. Evident că o tratare mai amplă a impresionantei activități ecleziastice desfășurate de ierarhul Petru Movilă nu poate fi realizată în limitele unei comunicări, de aceea ne vom limita doar la unele repere esențiale ale operei movilene.

Indubitabil, opera ierarhului a fost realizată în contextul unei epoci, care a fost, din punct de vedere cultural, mai întâi, un secol religios. De asemenea, este cunoscut faptul că Reforma catolicismului din secolele XVI-XVII în Europa s-a înfăptuit, în cele din urmă, prin Contrareformă. În plan religios și cultural aceasta a însemnat atât o depășire (nu numai o negare) a curentelor protestante, cât și o păstrare și asimilare a acestora într-un spectru geografic mult mai larg, decât s-a presupus în fazele inițiale. Era deci absolut firesc ca acel suflu nou care a urmat în viața spirituală a cultului religios din lumea vestului european să influențeze și spațiul ortodoxiei din estul și sud-estul Europei. În linii mari, criza ortodoxiei s-a manifestat printr-o amplă mișcare a *unițiilor* (în imperiul Austro-Ungar și în Regatul Polon), orientată spre unirea celor două Biserici creștine-Ortodoxă și Catolică – sub supremația Papei.

Petru Movilă a înțeles ca nimeni altul în veacul său că salvarea doctrinei ortodoxe putea fi realizată doar prin transformarea acesteia într-un sistem teologic, asemeni celui catolic, adică ortodoxia trebuia întărită prin cultura latină a Occidentului. Pregătirea intelectuală a acestui înalt prelat era de nivel european, moment recunoscut, de altfel, de toți cei care au cercetat opera ierarhului kievean.¹ A fost un erudit al timpului său cu o solidă pregătire teologică și culturală, ceea ce i-a permis ulterior să asigure o regenerare a vieții intelectuale a clerului ortodox, care în prima jumătate a secolului al XVI-lea mai persista încă între cultura slavonă și cea bizantină, respingând totalmente cultura latină a Occidentului.

Contribuția cărturarului moldovean la regenerarea fundamentală a Ortodoxiei în prima jumătate a veacului al XVII-lea este un fenomen spiritual de o importanță majoră, asupra căruia continuă să se aplece cercetătorii pasionați de istoria ecleziastică (și nu numai) din diverse țări europene, iar acest moment, credem, confirmă faptul că Petru Movilă *„aparține mai multor lumi culturale ale timpului său.”* În contextul acestor afirmații este necesar de făcut două precizări.

Mai întâi, trebuie să remarcăm faptul că această personalitate în lumea ortodoxă și în cultura ucraineană își trage originea dintr-un mediu spiritual românesc. Însă din cauza unui joc nefast al destinului a fost nevoită permanent să se adapteze la un mediu străin, la cel polonez, în care a crescut, apoi la cel ucrainean, în care a dat rod. Privită din această perspectivă, atât personalitatea, cât și opera lui Petru Movilă sunt marcate de o continuă confruntare - adaptare, pe care în mod fericit, preacuviosul ierarh a depășit-o. Acest moment este, credem, deosebit de relevant în legătură cu faptul că opera lui continuă încă să fie discutată și diferit apreciată atât în istoriografia ucraineană, cât și în cea română.² Cert este că, pe viitor, studiile asupra operei lui Petru Movilă nu vor putea schimba esențial imaginea pe care ne-a lăsat-o.

Este de la sine înțeles că anume contextul politic din epocă a marcat totalmente destinul operei mitropolitului Petru Movilă. Fără îndoială că, dacă până la perioada movileană

Biserica Ortodoxă din regatul polon (Ucraina întreagă cu Kievul făceau parte din statul polon) se afla într-o permanentă confruntare cu acesta, în sensul de legitimă apărare a drepturilor ei (drepturi pierdute prin unirea din 1595), atunci în urma acțiunilor insistente ale ortodocșilor, aflați sub patronajul lui Petru Movilă, care au finisat cu adoptarea declarației „*Puncte pentru libertatea poporului rus*” (1632) de către seimul polonez, acesteia i se acordă, printre alte drepturi, și cel de a avea propria sa ierarhie (restabilită ilegal de patriarhul de Constantinopol încă la 1620).³ Opera movileană se impune, astfel, printr-o miraculoasă apropiere a ortodoxiei de statul polon, deși ea, după cum susținea și P. Panaiteșu, „numai politică nu este”.⁴ Acest moment este deosebit de relevant pentru a înțelege importanța operei culturale a lui Petru Movilă, pentru că în lipsa acestor condiții de ordin politic ar fi fost imposibilă realizarea operei integrale a mitropolitului, orientată spre regenerarea ortodoxiei pentru ucrainenii din statul polon, în particular, și pentru întregul orient ortodox, la general. Și dacă contextul politic din epocă a marcat doar spațiul geografic al operei movilene, atunci în plan cultural opera lui a avut o rezonanță mult mai largă. Reforma învățământului teologic din Ucraina, inițiată de Petru Movilă, a dus la crearea unui sistem instituționalizat de tip renescentist, care presupunea modele europene demne de urmat (limbile de studiu erau latina, polona și niciodată slavona). Și acestea nu au întârziat: domnitorul moldovean Vasile Lupu va întemeia „Colegiul rutean din Iași”, de pe lângă mănăstirea Trei Ierahi (1639), după cum și țarul Alexei Mihailovici a fondat o școală duhovnicească după modelul movilean.⁵

Petru Movilă a înțeles perfect că pentru a-și exercita opera sa culturală avea nevoie de carte (de reținut că opera scrisă a mitropolitului este încă insuficient cercetată). Opera lui a fost scrisă în condițiile unei permanente dispute interne între uniști și ortodocși, încât fiecare tipăritură poartă amprenta luptei pentru existența ortodoxiei și, în acest sens, cărțile lui Petru Movilă ne servesc ca surse documentare de primă mărime. Cu atât mai mult că opera acestuia este o sinteză de excepție - pentru veacul său (și nu numai) a sacralului și laicului. Cei care s-au atins de cărțile (originale!) ale lui Petru Movilă și le-au parcurs pagină cu pagină rămân fascinați, credem, în fața sacralității scrisului movilean, a spiritului reformator al unei minți luminate de o largă deschidere spre libertatea de gândire în dogmatica creștină a Ortodoxiei. Este neîndoielnic faptul că intențiile marelui prelat au fost ghidate de un singur îndemn sacru – cel de a-și apăra dreapta credință –, deși el nu mai are nevoie de „apărarea noastră”, o dată ce singur și-a apărat doctrina ortodoxă prin *Lithosul* său, din 1644.⁶

Opera lui, realizată inițial întru susținerea unor nevoi de ordin practic, a avut drept consecință un ecou binemeritat în întreaga lume ortodoxă. Ierarhul în spirit umanist va apela la surse originale, folosind diferite izvoare și comparându-le, intervine energic în cuprinsul acestora cu corecturi și creații sau interpretări proprii (*Liturghierul*, 1629, 1639; *Evanghelia pentru învățătură*, 1637; *Triodul înflorat*, 1631; *Triodul de post*, 1640; *Antologhion*, 1636, 1637; *Mărturisirea ortodoxă*, 1640, 1645; *Trebnicul*, 1646 etc.).⁷

Dintre cărțile liturgice, de până la anul la anul 1640, se evidențiază ediția „*Liturghierul*”, 1629. Această carte a ritualului liturgic, ce are și calități de sinteză, de doctrină pentru clerul ortodox, care o practică zilnic, a suportat, în redacția movileană, o fericită „schimbare la față”. Tradiția liturgică a Răsăritului ortodox, cu un bogat conținut dogmatic și moral, i-au creat maxime posibilități să exploreze conținutul dogmatic și moral al dogmelor creștine privind Sf. Treime, Întruparea, Mântuirea, Taina și Jertfa, Sfânta Fecioară și tainele ei etc. Ierarhul și-a exercitat scrisul în amplificarea și dezvoltarea datelor liturgice (ordinea de înfăptuire a slujbelor) chiar cu riscul de a se expune unor reproșuri sau învinuiri a celor din tagma ierarhiei superioare a prelaților ortodocși.⁸ Dar

să reținem: absolut tot ce a schimbat, în cuprinsul textelor liturgice, a însoțit scrisul cu argumente temeinice arătate în prefețe sau rezervate cu explicații la începuturile de capitole etc.

Marele Trebnic al lui Petru Movilă (scos de sub tipar în 6 decembrie 1646, cu câteva săptămâni înainte de moarte) este o altă operă durabilă peste vreme. Scrierea include 1760 de pagini și este o adevărată enciclopedie, care cuprinde nu numai descrierea amănunțită a ritualului liturgic, ci și semnificațiile obiectelor, rugăciunile, cântecele, canonul fiecărui ritual. S-a stabilit că Petru Movilă a introdus 126 de cinuri, dintre care 37 sunt absolut noi, iar 20 dintre acestea nu se află nici în cele grecești, nici slavonicești. Gravurile, la fel, sunt semnate, ceea ce le-a asigurat o ieșire din anonimatul istoriei.⁹ Or, toate acestea au însemnat că marele reformator al Ortodoxiei a renunțat la vechea rânduială de cult rusească și a introdus în Biserica Ortodoxă din Ucraina rânduieli grecești din acea perioadă. Lucrările teologice apărute la Kiev vor servi ulterior drept model și pentru practicile rituale moscovite. Mai mult, la 1648, țarul Alexei Mihailovici va solicita mitropolitului de Kiev, Silvestru Kossov, să-i trimită monahi învățați din mănăstirea Peçerska Lavra pentru traducerea textelor din latină și greacă.¹⁰

Însă scrierea fundamentală a lui Petru Movilă, care i-a înscris numele printre marii teologi ai Bisericii Ortodoxe creștine din secolul al XVII-lea, rămâne a fi "Mărturisirea Ortodoxă". Scrisă în latină, această operă movileană este clasificată ca o lucrare teologică normativă, concepută în formă catehetică și axată pe izvoarele dogmei creștine tradiționale. Considerată ca un răspuns al Bisericii creștine Răsăritene la acuzațiile de „erezii și decădere”, generate de apariția, în 1633, a unei confesiuni de credință ortodoxă cu tente calvinizante, a lui Chiril Lucaris, a fost redactată inițial, după cum s-a constatat, în 1640, la Kiev, fiind confirmată de Sinodul Bisericii din Kiev. În 1642, obține și recunoașterea Sinodului ecumenic, întrunit la Iași între 15 septembrie - 27 octombrie 1642.¹¹ Este de reținut că s-a evidențiat în aceste împrejurări concludente ale istoriei noastre culturale un element important de legătură între lumea elenică și cea slavo-răsăriteană: trei mari personalități ale lumii românești, cei doi mitropoliți români - Petru Movilă și Varlaam (din Kiev și de la Iași) - și domnitorul Vasile Lupu. Deși în anul următor, în 1643, a fost imediat aprobată de către Sinodul ecumenic din Constantinopol, lucrarea lui Petru Movilă a rămas în manuscris.

La începutul anului 1645, "Mărturisirea Ortodoxă", după cum constata arhimandritul Gh. Enaceanu, „se afla tot în manuscris, conservată la Patriarhia din Constantinopol, pentru că patriarhul Pasie scria către cel din Moscova: „ Pentru ca să se știe care sunt adevărurile necesare și esențiale ale credinței noastre, la noi în Sinodu s-a compus o carte pentru toți „Mărturisirea Ortodoxă a credinței din Biserica catolică și apostolică a Răsăritului”. Și cartea aceasta a fost confirmată și subsemnată de toți arhiepiscopii și clericii... împreună cu președintele de atunci al Sinodului de fericită amintire D. Partenie cel bătrân. Și dacă doriți ca s-o aveți, ca să fim toți cinci patriarhi într-un cuget, atunci noi vă vom trimite o copie de pre această carte”.¹²

Și abia peste douăzeci de ani cartea va fi editată, în 1667, în Olanda (o ediție în limba greacă). Ulterior scrierea movileană a cunoscut numeroase reeditări în spațiul lumii ortodoxe din estul și sud-estul Europei.¹³

În colecțiile de patrimoniu din Chișinău (Biblioteca Națională) se păstrează un exemplar din "Mărturisirea Ortodoxă" (Tipografia Sinodală, Moscova, 1796).¹⁴ Exemplarul are o valoare bibliofilă, deoarece, așa după cum stau mărturie însemnările marginale, a făcut parte din biblioteca de altădată a familiei Hasdeu, din Cristineștii Hotinului. Pe fila 1 (prima filă conservată la începutul cărții) este înregistrată semnătura autografă a lui „Alecui Hijdeu”

(caractere latine, cerneală neagră). Aceeași semnătură autografă se repetă la f. 8 (sfârșitul textului-precuvântare a „arhiepiscopului Adrian, din orașul Moscova și din toată Rusia”). La fel, pe fila 1, pe laterală , este făcută următoarea însemnare: „*Raritate bibliografică // Petru Moghila // Pravoslavnoe Ispovedanie // 1696, din parohia Cristinești // Hotin // Nr. 311696 /29*” (caractere latine).¹⁵

NOTE

¹ Enăceanu, Ghenadie, *Petru Movilă* [Estrate din jurnalul “Biserica Ortodoxă Română” pe anul VII], București, 1882, 352 p.; *Petru Movilă: Împăcarea Bisericii Ortodoxe*, Iași, 2002, m 184 p. [Ediție îngrijită de V.Chiriac și N.Lupan]; Dabija N., *Pe urmele lui Orfeu*, Chișinău, 1990, p. 51- 63.

² Candea, V, *Note despre Petru Movilă și dimensiunea spirituală a unui veac de aur*, în “Un veac de aur în Moldova (1643-1743)”, Chișinău, 1996, p. 7-18.

³ Bobâna, Gheorghe, *Petru Movilă. Profil și destin*, Chișinău, 1996, p. 26 -27.

⁴ Panaitescu, P. P., *Petru Movilă. Studii*, București, 1996, p.1 -10.

⁵ Panaitescu, P. P., *op.cit.*, , 1996, p. 5

⁶ Panaitescu, P. P., *op. cit.*, p. 10.

⁷ Bobâna, Gh., *op. cit.*, p. 58-59. Oprea scrisă a lui Petru Movilă a fost clasificată de către cercetătorul ucrainean V. N. Petetz în trei categorii: scrieri proprii; scrieri în colaborare (11 dedicații și predoslovii din cărțile editate) și a treia categorie -șase scrisori către țarii ruși . În total sunt puse sub evidență 48 de titluri. Nu este clar care sunt criteriile de clasificare la care au fost ajustate scrierile lui Petru Movilă.

⁸ Ciobanu, Ștefan, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău 1992, p. 264-270.

⁹ Enăceanu, Gh., *op.cit.*, p. 307-310.

¹⁰ Varona, Alexandr, *Tragedia schismei ruse*, București, 2002, p. 91.

¹¹ *Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900*, București, 2002, p. 607 . Scrierea lui Petru Movilă a fost tipărită, prima dată, în 1667, în Olanda prin grija marelui Panaiotis Nicusios; ulterior a fost reprodusă împreună cu o reproducere în latină, în ediția de la Lipsca, din 1695. În 1699 s-a tipărit a treia ediție greacă a lucrării, la m-rea Snagov, sub îngrijirea lui Antim Ivireanul.

¹² Enăceanu, Gh., *op. cit.*, p. 305-306. Autorul consideră că a mai fost la mijloc și ambițiozitatea grecilor. Moment confirmat, de altfel, în la 1643, prin scrisoarea lui Teodor Scuminovici către Petru Movilă „... *din Constantinopol până acum nu este nici o hotărâre și încă până acum nu se știe, ce va ieși din aceste răzgândiri lungi. Se aude numai, că grecii zic: „ Nu rușii au să ne învețe pre noi în ale credințe...i*”

¹³ Cartoian, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*, București, p. 165-166.

¹⁴ *Pravoslavnoe Ispovedanie...*, Moscova, 1796; *Cartea Moldovei (sec. XVII- înc. sec. XIX). Catalog general*, Chișinău, Știința, 1990, p. 66, Nr.7, p. 74-75 [*exemplarul este înregistrat în catalog cu anul 1744*] . Pe fila de forțat, între coperta 2: ștampilă „Букинистический магазин гор. Кишинев, 30295, 65, цена 68”. МО, 1796

¹⁵ *Ibidem*, f.1

The orthodoxy dimension in creation of P. Movila

The contribution of Moldovan scholar to fundamental regeneration of orthodoxy in the first half of XVIIth century is a major spiritual phenomenon that keep the attention of investigators of ecclesiastic history (and others, too) from different European countries – and this fact confirms that Petru Movila “ belong to many cultural worlds of his times”.

In this order, we have two explanations to make:

First of all, we have to say that such a remarkable personality of orthodox world and of Ukrainian culture has the origins in Romanian spiritual area. But his destiny was to adapt to foreign environments – the Polish one – in which he grew up, then to Ukrainian one, in which he work. Through this perspective, the personality and the work of P. Movila are marked by the continuous confrontation – adaptation, which was successfully outrun by hierarch. We think it is a very relevant moment related to the fact that his works are still discussed and have different appreciations in Ukrainian and Romanian historiography.

Secondly, we cannot imagine Ukrainian renaissance in ecclesiastic and cultural spheres without works of Moldovan scholar Petru Movila, because the hierarch made much more for his adoption country, than the objective historical conditions allowed him. So his ecclesiastic work was adjusted to the dimension of European Renaissance, as well as to national one.

UN MANUSCRIS NECUNOSCUT AL MITROPOLITULUI PETRU MOVILĂ LA MOSCOVA

Valentina Pelin

O personalitate cu vaste preocupări spirituale și culturale, cum a fost mitropolitul Petru Movilă, a avut, desigur, o bogată bibliotecă cu cărți manuscrise și tipărituri pe care le-a utilizat în activitatea sa. Însă, în afară de cele câteva scrieri originale, scrisori și tipărituri patronate, despre alte cărți personale din biblioteca sa nu se cunosc informații la ora actuală. Studiile de până acum prezintă un singur manuscris vechi, legat de numele lui – *Tetraevanghelul* din 1493, scris din porunca domnitorului Ștefan cel Mare de copistul Teodor Mărișescu de la Neamț și dăruit bisericii din cetatea Hotin, pe care mitropolitul Petru Movilă l-a răscumpărat în 1637, dăruindu-l apoi mănăstirii Pecersca din Kiev¹.

În timpul unor cercetări efectuate în 1998 la Arhiva Centrală de Acte Vechi a Rusiei din Moscova am avut posibilitatea să consultăm în fondul Arhivei Ministerului Afacerilor Externe (fond 181, ms. nr. 365) un voluminos miscelaneu cu conținut istoric și teologic, datând de la sfârșitul sec. al XVI-lea și primele decenii ale sec. al XVII-lea, care a aparținut mitropolitului Petru Movilă. Informația despre manuscris o aveam din lucrarea lui Radu Constantinescu², dar din prezentarea sa foarte laconică nu rezulta că aceasta ar avea vreo legătură cu mitropolitul Petru Movilă. Am efectuat atunci descrierea manuscrisului și apoi am căutat în continuare să ne documentăm și asupra conținutului propriu-zis

Manuscrisul în limba slavonă se constituie din 470 de file de mărimea 27,5 x 19 cm, fiind caligrafiat într-o scriere semiuncială de tip rutean de doi copiști (I, f. 1-27, II, f. 28-470). Titlurile și inițialele compartimentelor sunt scrise cu chinovar.

Însemnări referitoare la timpul scrierii manuscrisului nu sunt, însă vechimea lui se poate stabili cu aproximație după filigranele hârtiei, care este de două sorturi, fiind reprezentativă pentru fiecare din cei doi copiști. Pe f 1-27 se atestă un filigran ce reprezintă un blazon mic oval, cu ornamente florale, datat după albumele lui Tromonin și Kamanin cu anii 1614-1627. Pe celelalte file se atestă câteva varietăți ale filigranului „vază” cu o toartă și cu două torți, care, după albumele lui Briquet și Lihacev, datează din anii 1594-1596. Astfel vechimea manuscrisului poate fi amplasată către sfârșitul sec. al XVI-lea sau începutul sec. al XVII-lea pentru cea mai mare parte a cuprinsului, iar cele 27 de file de la început au fost scrise, probabil, peste două-trei decenii, fiind alăturate apoi la conținutul de bază.

În partea de jos a primei file cu text se află următoarea însemnare în slavona bisericească „Petr Moghila Arhiepiscop mitropolit Kievskij rukoiu vlastnoiu (Petru Movilă Arhiepiscop Mitropolit al Kievului, cu mână împuternicită)”. Această însemnare de pe prima filă a textului de bază a manuscrisului diferă prin grafia sa de celelalte tipuri de grafii din cuprins, precum și de grafia scării cărții și a însemnărilor de pe cele două file liminare adăugate în sec. al XIX-lea (filigran „Pro Patria”, cca 1813) și, prin conținutul ei, îl indică drept autor pe mitropolitul Petru Movilă. Formula „rukoiu vlastnoiu” putea fi întrebuințată, după părerea noastră, doar de însuși mitropolitul Petru Movilă.

Faptul că această însemnare este autograful lui Petru Movilă se confirmă de o altă însemnare, ulterioară celei dintâi, scrisă în limba latină cu următorul conținut: „Ex bibliotheca Collegii Mohilaoani patrum pies sanctissium (Din biblioteca Colegiului Movilean a Sfinților Părinți ai credinței)”. Se constată astfel că, după ce a aparținut mitropolitului Petru Movilă, manuscrisul a ajuns în biblioteca Colegiului întemeiat de el, unde s-a păstrat, probabil, până pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Ultima însemnare ce se află pe una din cele două file

liminare, scrisă pe hârtie rusească de la începutul sec. al XIX-lea, vine să confirme conținutul primelor două însemnări, menționate mai sus. Aceasta este scrisă în limba rusă și ne comunică următoarele: „Sija rukopisi prinadlejala Mogilevskoj Collegii i podpisana rukoiu mitrop. Petra Mogily. Cena 75 rublej (Acest manuscris a aparținut Colegiului Movilean și este semnată de mâna mitropolitului Petru Movilă. Prețul 75 de ruble)”. După părerea noastră, ultima însemnare a fost făcută cu prilejul achiziționării manuscrisului de către Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a Rusiei din Moscova aproximativ în anii 1820-1829, unde s-a păstrat apoi până la transmiterea întregului fond în actualul depozit în anul 1925. Considerăm astfel că însemnările prezentate mai sus sunt argumente veridice, care confirmă că manuscrisul respectiv a aparținut mitropolitului Petru Movilă și este semnat de propria lui mână. Spre aceeași concluzie conduce și conținutul miscelaneului prin câteva aspecte informaționale sugestive ce vor fi relevate în continuare.

După tematica scrierilor incluse în cuprinsul miscelaneului, conținutul lui poate fi divizat în două părți mari independente. Prima parte cuprinde pe f. 1-258 verso scrieri istoriografice – cronici universale, cum sunt *Cronica patriarhului Nichifor*, *Cronica Lituaniană*, câteva variante ale letopisețelor rusești, între care se evidențiază versiunea *Letopisețului din 1495*, la acestea adăugându-se câteva genealogii ale țarilor ruși, liste ale mitropoliților Rusiei (anii 1572-1584), listele egumenilor de la mănăstirile Sfânta Treime (anii 1575-1584) ș. a. Din conținutul istoric al primei părți a miscelaneului se delimitează evident primul text – fragmentul din *Cronica Lituaniană*, care începe de la facerea lumii, cuprinzând partea incipientă pe filele 1-27 verso. În primul rând, pentru că acest fragment a fost scris ulterior, comparativ cu cealaltă parte de miscelaneu, după cum s-a constatat și din caracteristicile filigranelor și ale caligrafiei diferite. Pe de altă parte, este un caz rar întâlnit, când într-un manuscris cu foarte letopisețe rusești a fost inclusă și *Cronica Lituaniană*. Acest lucru însă își găsește argumentare, dacă admitem că manuscrisul a aparținut lui Petru Movilă și a fost alcătuit în funcție de orizontul intereselor sale istoriografice, politice și teologice, după cum se va vedea și din partea a doua a miscelaneului. În legătură cu conținutul primei părți se va mai observa următorul lucru. Textul *Letopisețului rusesc din 1495*, în varianta sa prescurtată, a fost apreciat de cercetătorii ruși pentru unele informații, caracteristice numai acestei versiuni, cunoscute doar în două exemplare. Dar această versiune a letopisețului rusesc conține, totodată, și cele mai multe relatări despre istoria Moldovei (6) și relațiile domnitorului Ștefan cel Mare cu Rusia – șase relatări, în timp ce alte variante conțin doar 2-3 mențiuni (exemple). Astfel, din cele relatate mai sus se întrevide figura unei personalități interesate de un asemenea gen de informații, adică, în special, de cele referitoare la istoria Moldovei.

În partea a doua a miscelaneului (f. 259-470) sunt incluse diverse fragmente din scrierile Sfinților Părinți, pravile ale soboarelor, fragmente cu polemică teologică, *Așezământul bisericesc al cneazului Vladimir I*, precum și câteva scrieri teologice rusești – *Pravilele soborului a o sută de capete (Stoglav)* din 1551, *Testamentul lui Alexandru Svirskij*, lista episcopilor ruși etc. Între aceste texte cu scrieri bisericești, care erau de mare actualitate pentru o personalitate ca mitropolitul Petru Movilă și se încadrează perfect în problematica domeniului său de activitate, vom remarca o însemnare de la sfârșitul unui fragment din scrierea preacuviosului Nil, numit „Sutană neagră sau Cernorizeț”, unde se menționează următoarele: „Ije nacertah v stolnyi divnyi grad București, meseața genvarea 10 deni, ot Adama idușcea do nyne leta 7048”, adică „pe care le-am scris în minunatul oraș de scaun București, în anul 7048 (1540) de la Adam, în luna ianuarie 10 zile”. Conținutul acestei însemnări indică proveniența românească a fragmentului de text, care a fost copiat la București în anul 1540.

Din argumentele aduse mai sus referitor la posesorul acestui valoros miscelaneu – însemnările posesorale, vechimea și conținutul lui istorico-teologic – rezultă cu prisosință că exemplarul prezentat de noi completează mărturiile documentare despre activitatea și preocupările cărturărești ale mitropolitului Petru Movilă. Analiza operelor istorice și teologice din miscelaneul respectiv, împreună cu informațiile referitoare personalități și locuri românești, va permite conturarea altor aspecte inedite ale acestui manuscris.

NOTE

¹ Vezi, P.P.Panaiteescu, *Un autograf al lui Petru Movilă pe un Tetaevanghel al lui Ștefan cel Mare*, în cartea: P.P.Panaiteescu, "Petru Movilă. Studii". Ediție îngrijită, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Szekely, București, 1996, p. 97-101.

² Vezi, Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine. Repertoriu*, București, 1986, p. 92, nr. 455 (Manuscrisul este intitulat *Letopiseș cu pravilă, provenind din Țara Românească și datând din sec. al XVI-lea*, cu o însemnare din 1540 cu mențiunea „București”).

Nieznany manuskrypt metropolity Piotra Mohyły w Moskwie

Jak pisze V. Pelin, jest oczywiste, że człowiek o tak szerokich zainteresowaniach duchowych i kulturalnych, jakim był metropolita Piotr Mohyła, posiadał własną, bogatą bibliotekę manuskryptów i ksiąg drukowanych, z których korzystał w swej działalności. Oprócz kilku oryginalnych pism, listów i wydawnictw, o innych księgach z jego biblioteki żadne informacje się jednak nie zachowały. Przeprowadzone do dnia dzisiejszego badania na ten temat opisują jedyny manuskrypt, związany z jego nazwiskiem, „Tetraewangeliarz” z 1493 r., napisany na polecenie Stefana Wielkiego przez kopistę Teodora Mărișescu z Neamț i podarowany kościołowi znajdującemu się w twierdzy chocimskiej. Metropolita Piotr Mohyła odkupił go w 1637 r., przekazując następnie klasztorowi w Ławrze Peczerskiej w Kijowie.

Autorka referatu, w czasie swoich badań dokonanych w 1998 r. w bibliotekach i archiwach moskiewskich, miała możliwość zapoznania się z obszernym zbiorem o treści historycznej i teologicznej, który powstał pod koniec XVI w. i w pierwszych dziesięcioleciach XVII w. i który należał do metropolity Piotra Mohyły. Świadczy o tym zapisek metropolity, jak również inne późniejsze notatki. W swym referacie Pelin przedstawia uwagi na temat tego odkrycia.

MITROPOLITUL PETRU MOVILĂ ȘI PROBLEMA UNIRII BISERICILOR

Gheorghe Bobâna

Un loc însemnat ocupă în opera lui Petru Movilă problema unirii bisericilor. Pe lângă multiplele inițiative pe tărâmul organizării vieții bisericești (reglementarea stării monahale, editarea cărților liturgice, organizarea învățământului), înaltul prelat de la Kiev a fost și adeptul apropierii bisericilor creștine, urmărind formarea unei simbioze între Orient și Occident. Mitropolitul înțelegea că apartenența la diferite confesiuni nu poate să umbrească esența de bază a creștinismului – dragostea față de aproapele. Pătruns de o astfel de înțelegere a misiunii creștinismului, rămânând fidel credinței strămoșești, el a lucrat pentru cauza apropierii, iar în viitor și a unirii bisericilor creștine.

Activitatea lui Petru Movilă, îndreptată spre apropierea de lumea catolică, nu avea numai o motivație confesională și umanistă, ci și una politică. El conștientiza faptul că Biserica Catolică conlucra activ cu puterea de stat din Regatul Polon, având, totodată, și o influență decisivă asupra teritoriilor ucrainene prin intermediul Uniei de la Brest din 1595, de aceea ameliorarea relațiilor cu această Biserică devenise un imperativ nu numai confesional, dar și politic. Mitropolitul kievean recunoștea și faptul că tratativele politice și de orice altă natură pot fi eficiente numai atunci când sunt purtate de părți egale.

La începutul secolului al XVII-lea Biserica Ortodoxă din Ucraina era slăbită și nu putea fi un partener egal în dialogurile interconfesionale, de aceea Petru Movilă tinde, mai întâi de toate, să creeze o puternică bază teologico-religioasă și apoi una politică a acestei biserici. În acest scop el încearcă pe diferite căi să consolideze structura ei organizatorică, inițiază un nou sistem de învățământ religios pentru a ridica nivelul de cultură al clerului, scrie și editează o serie de cărți, în care argumentează pozițiile ideologice și confesionale ale Ortodoxiei (*Mărturisirea Ortodoxă*, 1640), reglementează ritualul ortodox (*Ōrebniñel*, 1646), apără Ortodoxia de atacurile adversarilor (*Lithos*, 1640). Într-un timp relativ scurt Petru Movilă și susținătorii săi au reușit să situeze Biserica Ortodoxă din Ucraina pe astfel de poziții, încât ea se transformă în una dintre cele mai puternice biserici din Răsărit, iar mitropolitul din Kiev devine unul din personajele centrale ale lumii ortodoxe. Era firesc ca înaltul scaun apostolicesc să discute problema „unei universale” anume cu Petru Movilă, el fiind unicul pretendent la titlul de patriarh al Bisericii Ortodoxe din Ucraina.

În scrierile înaltului prelat, precum și în tipăriturile apărute sub ctitoria sa, în care sunt apărute credința ortodoxă și ritualul ei, nu întâlnim manifestări ale intoleranței față de alte confesiuni. Nivelul înalt de cultură i-a permis cărturarului să aprecieze și să folosească în scrierile și în activitatea sa ecleziastică tot ce considera de valoare în catolicism și protestantism. Mai mult ca atât, după cum au demonstrat cercetătorii, Petru Movilă „n-a ezitat să împrumute de la Biserica de Apus multe lucruri ce nu contraziceau spiritul ortodoxiei și erau în acord cu practica Bisericii de Răsărit”.¹ El ia drept model pentru școala sa sistemul de învățământ iezuit, se inspiră în *Trebnicul* său din *Ritualul* papei Pavel al V-lea, folosește în *Mărturisirea ortodoxă* un șir de teze de sorginte catolică.²

Influența *Ritualului* papei Pavel al V-lea asupra *Trebnicului* se semnalează, mai ales, în explicarea tainelor și cinurilor, precum și în unele inovații: momentul intenției în săvârșirea sfintelor taine, actul euharistiei, admiterea stropitului la botez etc.³ Întâlnim influențe latine, de asemenea, în *Mărturisirea ortodoxă*, îndeosebi, în structura ei, deși esența acesteia este pur ortodoxă.⁴ Aici Petru Movilă folosește ideile romano-catolicilor atunci când ele nu contravin doctrinei ortodoxe⁵, cu toate că în opera sa teologică Petru Movilă s-a sprijinit pe tradițiile teologice și practica bisericească catolică, aceasta nu constituie o mărturie a faptului că mitropolitul era gata să capituleze în fața catolicismului. Despre fermitatea sa în apărarea credinței ortodoxe ne mărturisește cu prisosință lucrarea *Lithos*, în care, apărând postulatele Bisericii Ortodoxe, demonstrează că ele, prin esența lor, nu diferă de cele ale Bisericii Catolice, avându-și originea în scrierile părinților bisericii creștine – Dionisie Areopagitul, Iustin, Tertullian, Grigore de Nazianz, Aureliu Augustin. Totodată, înaltul ierarh ortodox se referă și la autoritatea catolicilor Thomas d’Aquino, Anselm de Canterbury, Roberto Bellarmino ș.a. Deși Biserica Catolică are ritualuri diferite de cele ale Bisericii de Răsărit, prin esența lor, afirmă Petru Movilă, ele sunt unice.

Cărturarul scrie în *Lithos*: „Sfânta Biserică de Răsărit totdeauna s-a rugat Domnului să unească bisericile despărțite, pentru ca Biserica de Apus să fie una cu Biserica de Răsărit, ca în timpurile de demult, cu aproape o mie de ani în urmă, când ele au fost unite

în toate...”.⁶ Înaltul ierarh ortodox este însă împotriva Uniei, care îi constrângea uneori pe ortodocși spre unire prin silnicie. Respingând modalitatea de apropiere de Roma, adoptată la sinodul de la Brest, din 1595, Petru Movilă, totodată, își arată preferința pentru unirea de la Florența, din 1439. Convingerea mitropolitului de la Kiev era următoarea: „Unirea și unitatea sunt lucruri diferite” (*Unia et unitas sunt maxime diversa*).⁷ Conform concepției sale, „unitatea exclude dualitatea”, în timp ce „unirea vrea să împreuneze două elemente fără să le distrugă”.⁸ În *Lithos* Petru Movilă a redus, de fapt, punctele de divergență dintre Biserica Ortodoxă și cea catolică la două: purcederea Sfântului Duh și primatul papei. Unirea, în concepția sa, nu înseamnă unificarea în concepții, ritualuri și gândire, ci o reinstaurare a unității creștine timpurii.

S-a discutat aprins, și se mai discută încă, în jurul atitudinii lui Petru Movilă față de problema unirii Bisericilor.⁹ În cercetările efectuate la mijlocul și în ultimele decenii ale secolului al XX-lea de către A. Welykyi, E. Šmurlo, A. Jober, A. Jukovsky, E. Sysyn¹⁰ mitropolitul Petru Movilă este prezentat ca un prelat care tindea să pună capăt luptei confesionale ce cuprinsese Europa de Sud-Est și care nu vedea deosebiri însemnate de caracter dogmatic între ortodoxie și catolicism, fiind convins că ideea privind unitatea creștină poate fi realizată, cel puțin, la nivel local, în Polonia, dacă s-ar păstra respectul pentru tradițiile Bisericii de Răsărit.

Ideea unității Bisericilor nu reprezintă un episod efemer în activitatea lui Petru Movilă. Ea străbate întreaga sa operă și activitate ecleziastică, începând cu anul 1627, când a îmbrăcat haina monahală, și până în 1647, anul morții sale. În prima jumătate a secolului al XVII-lea au avut loc în Polonia mai multe tentative diplomatice de a găsi o cale de apropiere între Bisericile Ortodoxă și cea Catolică. În anii 1627-1628 întreprinde o încercare de împăcare între ortodocși și uniati arhiepiscopul Meletie Smotricki. În 1629 lansează o astfel de inițiativă regele Sigizmund al III-lea. Mitropolitul ortodox, Iov Borecki, și cel uniat, Iosif Rutski, urmau să organizeze trei sinoade: unul ortodox la Kiev, altul uniat la Vladimir și al treilea mixt la Lvov. Toate aceste inițiative n-au reușit, fiindcă Congregația de propagare a credinței de la Roma a interzis convocarea sinodului de la Lvov. În anii 1636-1638 regele Vladislav al III-lea susține inițiativa voievodului de Volânia, Adam Sanguschko, de a organiza dezbateri în problema unirii bisericilor. Mai târziu, în 1643, se pronunță pentru aceasta episcopul uniat Metodie Terlecki, iar papa Urban al VII-lea și colegiul cardinalilor expediază scrisori mitropolitului Petru Movilă și voievodului de Cernigov Adam Kisel cu intenția de a-i înclina spre unire. Ortodocșii, considerându-se parteneri egali în această discuție, înaintează propriile condiții cu privire la problema unirii Bisericilor. Unele dintre ele au fost incluse într-un proiect de acord *Modus concordiae generalis a parte desunitorum conceptus*.¹¹ Acest document nu s-a păstrat în original și nici sub formă de copii. El a ajuns până la noi sub forma unui conspect, care conține expunerea propunerilor părții ortodoxe, relatată de un catolic – Fr. Ingoli, secretarul Congregației de propagare a credinței de la Roma. Documentul are multe puncte de coincidență cu alte două acte legate de numele mitropolitului Petru Movilă. Primul reprezintă un proiect anonim de unire a Bisericilor, datat cu anul 1645 și descoperit în arhivele Congregației de propagare a credinței de la Roma. Este publicat, în 1928, de E. Šmurlo în lucrarea sa *Le Saint-Siège et l'Orient orthodoxe russe, 1609-1654* cu titlul *Compendio del negotio dell' unione de Rutheni universale* (denumit și *Memoriul mitropolitului Petru Movilă*). Al doilea document, cu denumirea *Sententia cuiusdam nobilis poloni graecae religionis*, publicat în aceeași lucrare (cunoscut și sub titlul de *Memoriul nobilului Adam Kisel*), a ajuns la noi în limba latină a originalului și este mult mai amplu decât *Memoriul lui Petru Movilă*, tradus în italiană și expus în

formă liberă. Unii cercetători consideră că *Compendio* este doar un rezumat al *Sententia* și ambele acte aparțin lui Petru Movilă.¹² Conținutul celor două documente este aproape identic și se axează pe următoarele aspecte.

În primul rând, dezacordurile confesionale dintre Biserica de Răsărit și cea de Apus nu sunt esențiale, ci, mai curând, verbale. Referitor la purcederea Sfântului Duh „*et per Filium*”, recunoașterea purgatoriului, închinarea în fața sfinților – în aceste și în alte probleme sunt posibile compromisuri. Problema principală constă în recunoașterea primatului papei, controversate la această temă devenind atât de complicate, încât toți au ajuns la concluzia că posibilitatea concilierii depinde de faptul dacă una dintre părți va ceda în fața celeilalte. Acest lucru nu era posibil de realizat, fiindcă fiecare dintre părți pornea de la puncte de vedere diametral opuse și schimbarea lor ar fi însemnat subminarea a însăși temeliei, principiului vital al Bisericii respective. Biserica de Răsărit se bazează pe principiul sinodal de diferențiere a patriarhatelor și acest principiu este necesar să fie păstrat, chiar dacă s-ar recunoaște primatul papei. Temelia Bisericii de Apus constă în ideea unității pastorului suprem, precum și în recunoașterea Sfântului Petru drept cap al Sfinților Apostoli. Această idee nu este străină ortodocșilor, despre aceasta mărturisesc rugăciunile, în acest spirit se pronunță și părinții Bisericii.

În rândul al doilea, referitor la condițiile de unire a Bisericilor trebuia să se ia în vedere faptul că o unire imediată a Bisericii Catolice cu întreaga Biserică Ortodoxă era imposibilă. Nu se putea conta, de exemplu, pe greci, fiindcă patriarhii lor se aflau sub stăpânire musulmană și nu erau liberi în acțiunile lor. Același lucru se poate spune și despre patriarhul din Constantinopol. De aceea, considera Petru Movilă, adepții unirii trebuiau să se limiteze doar la o unire parțială cu Biserica Ortodoxă din Rusia poloneză. Unitatea bisericilor era necesară pentru Ucraina, deoarece astfel se putea înlătura discordia apărută în inima ei dintre două partide adverse – uniști și ortodocși. Pentru a-i împăca și pe unii, și pe alții erau necesare următoarele măsuri: a) realizarea unității care să fie o unire și nu o contopire (*l'unione e ïii l'unita*) prin transformarea ortodocșilor în catolici; rutenii trebuiau să-și păstreze intactă Biserica, tradițiile, ritualurile, având împreună cu latinii un singur conducător spiritual – primul pastor de la Roma, în acord cu simbolul credinței; b) să se admită alegerea mitropolitului ortodox de către sinodul arhiepiscopilor și episcopilor ruteni, fără acordul obligatoriu al Romei; c) mitropolitul să depună jurământul de respectare a dogmelor credinței creștine și să declare recunoașterea papei și a primatului său, să expedieze mărturisirea credinței în scris la Roma în limbile latină, greacă și rusă, fără a fi obligat să plece acolo după binecuvântare; recunoașterea primatului papal trebuia să fie obligatorie la înscăunarea arhiepiscopilor și episcopilor, însă aceștia nu erau obligați să expedieze jurământul în scris la Roma, ci să-l înmâneze mitropolitului; d) în cazul unirii Patriarhiei din Constantinopol cu Biserica de la Roma, Rusia poloneză (Ucraina) recunoștea suveranitatea ambelor Biserici.

În rândul al treilea, mijloacele practice de unire a Bisericilor ar fi constat în următoarele: a) la seimurile județene trebuia să se discute problema dezacordurilor dintre uniști și ortodocși și despre răul provocat în consecință, despre necesitatea de a pune capăt unei asemenea situații anormale; să se insiste ca în calitate de delegați la aceste seime să fie alese persoane cu autoritate, favorabile unirii; b) urma să fie convocat un congres de împăcare a ortodocșilor cu uniștii, la care aceștia să cadă de acord în problemele confesionale discutabile, fără a aborda însă la acest congres problema posibilei uniri în viitor a Bisericii de Răsărit cu Biserica de Apus; c) urma să se solicite permisiunea regelui în vederea organizării unui congres la care să se discute problema unirii Bisericilor; d) la acest congres

se preconiza să fie aleși doi președinți – un catolic și un ortodox dintre oamenii cumpătați și cu autoritate; e) hotărârile congresului trebuiau să fie prezentate papei de la Roma pentru a fi aprobate la un congres general.¹³ Astfel, Petru Movilă se pronunța pentru o unire care ar fi păstrat originalitatea și libertatea Bisericii de Răsărit. Se presupune că mitropolitul ortodox de la Kiev începuse tratativele cu Roma privitor la unirea bisericilor. Una din condițiile unirii ar fi fost instituirea la Kiev a unui patriarhat. Este greu sau aproape imposibil de stabilit care a fost în realitate poziția lui Petru Movilă în această problemă din cauza că nu se cunoaște exact autorul documentelor menționate¹⁴ și a precauțiilor în discuțiile dintre mitropolit și papa de la Roma.

Unii autori îl consideră pe Petru Movilă adept al uniei. După părerea noastră, mitropolitul kievean nu se putea pronunța nici chiar în taină pentru unie (e cunoscut faptul că în mod deschis el se pronunța împotriva ei, mai ales în perioada inițială a activității sale în Ucraina). Mai curând, Petru Movilă se conducea de principiul, conform căruia creștinismul în toate manifestările sale este unic, după cum este unică și civilizația europeană.

NOTE

¹ Н. Костомеров, *Киевский митрополит Петр Могила*, оп „Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей”, том. II, *Ńăă*, 1874, p. 82.

² Ö. Ionescu, *La vie et l'œuvre de Pierre Movila, Métropolit de Kiev*, Paris, 1944, p. 188-189.

³ *Феномен Петра Могили*, Kiev, Editura *Дніпро*, 1996, p. 114.

⁴ I. Jugie, *La confession orthodoxe de Pierre Moghila. A propos d'une publication récente*, în „Echos d'Orient”, том. XXVIII, Paris, 1929, p. 418.

⁵ T. Ionescu, *op. cit.*, p. 188-189.

⁶ Citat după: P.C. (Рождественский), *Петр Могила, митрополит киевский*, Moscova, 1877, p. 58.

⁷ Această idee o întâlnim într-un text anonim atribuit lui Petru Movilă, publicat de A. G. Welykyj: *Un progetto anonim di Pietro Mohyla sull'unione delle chiese nell'anno 1645*, în *Melanges Eugene Tisserant*, vol. III, *Orient Chretien*. Deuxieme partie, Citta del Vaticano, 1964, p. 451-473.

⁸ *Ibidem*, p. 467. Vezi: Gheorghe Bobână, „Pro fide et Patria” în concepția lui Petru Movilă, în *Revista de filozofie și drept*, 1992, nr. 2, p. 17-23.

⁹ Vezi: Аркадій Жуковський, *Петро Могила й питання єдності церков*, Paris, 1969; Amproise Jobert, *De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la Chrétienté (1517-1648)*, Paris, 1974, p. 395-398; Frank E. Sysin, *Between Poland and the Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil. 1600-1653*, Cambridge, 1984, p. 117-228.

¹⁰ A. Welykyj, *Le projet anonyme de Pierre Mohyla de 1645 concernant L'Union de l'Eglise Ukrainienne*, în „Résumé de la Conférence scientifique à Sarcelles”, Paris, 1952; E. Šmurlo, *Le Saint-Siège et l'Orient Orthodoxe Russe. 1609-1654*, Prague, 1928; Amproise Jobert, *De Luther à Mohila, op. cit.*; А. Жуковський, *Петро Могила й питання єдності церков*, Paris, 1969; Frank E. Sysyn, *op. cit.*

¹¹ *Феномен Петра Могили*, p. 115.

¹² A. Šmurlo, *op. cit.*, p. 157-169.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ A. Welykyj, *Un progetto anonimo di Pietro Mohyla sull'unione delle chiese nell'anno 1645*, în „Melanges Eugene Tisserant”, vol. III, *Orient Chretien*, Deuxieme partie, Citta del Vaticano, 1964, p. 467.

Summary

The problem of churches' union is revealed in the main works of Petru Movilă "Orthodox confidence", „Lithos”, „Prayer book” (Trebnicul). In view of the fact, that between Orthodox and Catholic Churches, there are common points in theological domain, and the differences are only of a formal nature, the bishop of Kiev tries to determine domains, where it could be possible an agreement between them or a compromise. Petru Movilă realized the way to Churches' union, both by the acknowledgment of dogmas, the basic principles and authority of each great Church, and by the preservation of their internal autonomy. He insisted upon a union which wouldn't form a fusion, but a righteous cohabitation of Churches independent one from another.

Petru Movilă was looking for a compromise in the dogmatic domain, counting on mutual concessions regarding Eucharistic sacrament, purgatory, the origin of Holy Spirit, and even was ready to recognize the pre-eminence of Rome's pontiff, without rejecting the authority of Constantinople's patriarch. Having accepted a conciliating attitude towards dogmatic differences, Petru Movilă was adamant regarding the rite assigned for a century-old tradition which reflects people's mentality. That's why he judged as malefacting and against the grain the aspirations for dependence of another ritual.

Ecumenical action of Petru Movilă could serve as precedent and example for last years of undertaken efforts for Churches' union.

Metropolita Piotr Mohyla i kwestia zjednoczenia kościołów

Piotr Mohyla poruszył kwestię zjednoczenia kościołów w swoich głównych pismach: *Prawosławna spowiedź*, *Lithos*, *Trebnik*. Uznając za punkt wyjścia, że pomiędzy kościołem prawosławnym a kościołem katolickim istnieje dużo zbieżności, a różnice, które je dzielą, mają charakter jedynie formalny, metropolita Kijowa próbował znaleźć dziedziny, w których oba kościoły chrześcijańskie mogły się pogodzić lub choćby osiągnąć pewien kompromis. Drogę ku zjednoczeniu kościołów Piotr Mohyla widział we wzajemnym uznaniu dogmatów, głównych zasad i autorytetów każdego z nich, postulując jednocześnie zachowanie ich wewnętrznej autonomii. Celem metropolity było zjednoczenie rozumiane jako niezależne współistnienie dwóch Kościołów, a nie jako ich fuzja.

Jak dowodzi autor referatu, Piotr Mohyla szukał kompromisu w sferze dogmatycznej, licząc na wzajemne ustępstwa kościołów dotyczące tajemnicy Eucharystii, czyśćca, pochodzenia Ducha Świętego. Był gotów uznać prymat rzymskiego papieża, bez odrzucenia jednak autorytetu patriarchy Konstantynopola. Zajmując ustępliwe stanowisko na temat różnic dogmatycznych, metropolita Mohyla był prawdziwym radykałem w kwestii tradycyjnego rytuału, który przetrwał wieki i odzwierciedlał narodową mentalność. Oto dlaczego uważał, że podporządkowanie jednego rytuału drugiemu jest złe i zwrócone przeciw naturze. Ekumeniczna działalność Piotra Mohyły stanowi precedens, będąc prawdziwym wzorem w zakresie podejmowania wysiłków na rzecz zjednoczenia kościołów chrześcijańskich, które tak nasiliły się w ostatnich latach.

INTERFERENȚE ICONOGRAFICE ÎN EPOCA MOVILEȘTILOR. ICOANA-FRESCĂ „MAICA DOMNULUI A MĂRĂCINIȘULUI ARZÂND” DE LA SUCEVIȚA

Emil Dragnev

Epoca artistică a Movileștilor este marcată de apariția unei serii de „inovații” iconografice pe fundalul unei tematici tradiționale, ce s-a constituit pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVI-lea. Acest proces este înregistrat pentru diversele tehnici ale artei medievale: pictura murală, pictura de icoane, miniatura cărții manuscrise, broderia liturgică etc. Fenomenul școlii de miniaturistică de la Dragomirna, operele atelierelor de zugrăvit de icoane din ambianța Suceviței au beneficiat de studii speciale¹. Pictura murală din această epoca, studiată la nivelul programelor iconografice (Sucevița, Dragomirna)², cu excepția studiilor semnate de Nicoletta Isar³, apare încă lipsită de analize detaliate ale noilor teme iconografice.

Receptarea unor noi teme în pictura murală din vremea Movileștilor se produce în contextul formării unui vocabular iconografic, produs al polemicii împotriva curentelor

reformate, dar, în special, al ereziilor antitrinitare. Sursa principală a „inovațiilor” pare a fi iconografia novgorodeană și cea pskovitană, cultivată pe terenul moscovit în ambianța mitropolitului Macarie. În repertoriul acestor inspirații pot fi incluse: „Acoperemântul Maicii Domnului”, „Apariția Maicii Domnului Sf. Serghie din Radonej”, două redacții ale temei Sf. Sofia, „Monogenis”, „Ce te vom numi”, „Maica Domnului a mă răcinișului arzând”, „Eu sunt vița de vie” ș.a. De asemenea, ca și în alte tehnici artistice din această epocă se remarcă exaltarea temei trinitare⁴.

În cele ce urmează, ne vom referi la una dintre temele menționate, unică în arta Moldovei medievale, dar aflându-se în corespondență cu noile idei și tendințe ce au ordonat programul iconografic al bisericii mănăstirii Sucevița.

Asupra temei „Maica Domnului a mă răcinișului arzând”, figurate deasupra stranelor în partea vestică a absidei sudice, a naosului Suceviței, a insistat, în mod special, A. Grabar, care indică proveniența rusească a acestei teme (ce apare în secolul al XVI-lea), zugravul de la Sucevița reproducând fidel dispoziția originală și complexă în toate detaliile, „si importants pour l’iconographie des anges”.⁵ Icoana rusească, prezentată în calitate de analogie frescei de la Sucevița (fără a i se indica proveniența, locul de conservare și datarea), comportă o redacție iconografică nu în tocmai identică celei din ctitoria Movileștilor, oricum însă suficient de apropiată. Geneza acestui tip iconografic are o datare incertă,⁶ bazată pe faptul că cele mai vechi exemplare cunoscute de acest tip par a nu fi mai vechi de mijlocul secolului al XVI-lea⁷, iar însăși caracterul său alegorico-simbolic se sincronizează cu „invențiile” iconografice ale aceluiași secol, mai ales, a operelor realizate în ambianța atelierului mitropolitului Macarie⁸.

Icoana-frescă de la Sucevița prezintă imaginea Maicii Domnului cu pruncul Iisus pe brațul stâng, iar de partea opusă se mai observă o figurină, care parțial este deteriorată. Imaginea centrală este cuprinsă într-un cadru romboidal (unghiul inferior al căruia este separat printr-o linie ondulată, ce indică, probabil, norii în care plutește imaginea centrală), cu fundal verde care simbolizează mă răcinișul, suprapus unei stele cu patru colțuri, de culoare roșie, simbolizând, la rândul său, flăcările ce au cuprins mă răcinișul. Rombul verde și steaua roșie, formează steaua octogonală, destul de răspândită pentru reprezentările Maicii Domnului, și sunt înconjurată de nori, formând cadrul ondulatoriu al imaginii centrale. În colțurile stelei sunt reprezentate simbolurile evangheliștilor, de la stânga spre dreapta pe cerc: îngerul (Sf. Matei), vulturul (Sf. Ioan), taurul (Sf. Marcu) și leul (Sf. Luca).

Spațiul rămas liber din interiorul rombului este rezervat reprezentărilor anghelice, la fel ca și cel cuprins între laturile rombului și ale stelei pe fundalul de nori. În colțuri apar patru scene din prefigurările vechi testamentare ale Maicii Domnului, pe care le prezentăm în aceeași ordine ca și simbolurile evangheliștilor: Rugul lui Moise, Arborele lui Ieseu, Scara lui Iacob și Poarta lui Iezechiel.

Inscripțiile urmează perimetrul imaginii centrale și se referă la reprezentările din colțuri (prefigurările vechi testamentare ale Maicii Domnului) și la imaginile anghelice din interiorul icoanei. În partea superioară și în cea inferioară inscripțiile, ce se referă la reprezentările anghelice sunt plasate în vecinătatea nemijlocită a acestora, iar cele cu referință la prefigurări sunt deplasate spre marginea exterioară a icoanei. Textele laterale sunt plasate consecutiv, unele după altele, mai întâi cele cu subiectul prefigurărilor, urmate de subscriptiile reprezentărilor îngerilor. Prezentăm la început subscriptiile imaginilor anghelice.

Inscripția din partea superioară: ТВОРАИ АГГЛЫ СЛЪЖЕВНІА ДХЪ СИЛИ АГГЛЪ РОСИМ СРЪЧ ЖЪПЕЛ МРАЗ СНЪГ СРЪЧ ОЧИЩЕНІЕ, în prima parte urmează motivul versetului 4 din Psalmul 103⁹.

Inscripțiile din partea dreaptă: | ДХЪ славе агглы мразѸ [...] ДХЪ в[...] аггель ветро ДХЪ благочт аггель Ѹсѣченіе нъвирею и мѸждѸ противни

Inscripțiile din partea inferioară: ДХЪ мльнїю впаленіе ДХЪ разѸма агглы гласым [с]ерѸ(ч) блистанїю:

Inscripțiile din partea stângă: ДХЪ страха бжїа агглы гром(ом) агглы вблако(м) идѸге ДХЪ прѸмждрости агглы вгньпалѸць

Textele prezentate aici, împreună cu cele ce se referă la prefigurările din colțurile imaginii, lasă impresia unui melanj necoerent. Acest lucru se întâmplă din cauza că aceste inscripții, de obicei, erau plasate în câmpul interior al icoanei, fiecare la chipul respectiv, iar în cazul nostru, au fost exilate și sumate în ancadramentul icoanei. Pentru a aduce în ordine aceste inscripții este necesar a apela la analogii, care nu întotdeauna sunt perfect similare. Dintre icoanele timpurii (prima jumătate a secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea)¹⁰, cea mai apropiată analogie a imaginii de la Sucevița poate fi recunoscută în icoana de la Galeria Tretiakov, provenită, probabil, de la Vologda¹¹. Aici motivul din Ps.103.4 apare într-o redacție similară „Творяй ангил служебные”, ce continuă cu „сиречь жупелу, мразу и снега инею”¹² (inscripția însoțește imaginea îngerului, care ține în ambele mâini câte un vas plat cu picior (discos)¹³, plasată în partea superioară, la stânga, între colțurile rombului și al stelei). Alături, într-un spațiu similar din dreapta, un înger, având în mâna stângă o cutie dreptunghiulară, iar în cea dreaptă o figurină nimbată, este subscris „Дух силы ...”¹⁴. În partea superioară a rombului de pe icoana rusă apare imaginea unui serafim, neînsoțit de nici o inscripție. În cazul Suceviței, insuficiența spațiului deasupra capului Maicii Domnului a dictat renunțarea la orișice reprezentare.

În continuare, de partea dreaptă, de sus în jos, în aceleași spații inter-unghiulare sunt reprezentați un înger încoronat cu același tip de cutie ca în cazul precedent pe un fundal arhitectural și un al doilea care ține un sceptru¹⁵. Inscripțiile menționează în acest loc, respectiv: „Дух славы ...” și „Дух благочестия ...”, în timp ce inscripția din colțul drept al rombului, unde sunt reprezentați doi îngeri, unul cu fața spre Maica Domnului, altul orientat în sens opus și ținând în brațele întinse o figurină înaripată ce suflă într-un corn, spune: „Дух воздержания, ангелы ветром и бурею, дождя ...”.

În partea inferioară, continuând direcția pe cere, menționăm inscripțiile dintre unghiuri „Дух разума ...”, „Ангел молнии ...”, iar în colțul inferior al rombului – „Ангел приносяй молитву ...”. Ambii îngeri sunt reprezentați pe orizontală, cel din partea dreaptă este întors cu fața spre Maica Domnului, ținând în mâna stângă un scut, iar celălalt, fiind orientat invers, apare pe un fundal arhitectural. Îngerul din interiorul rombului ține în mâna stângă o cădelniță, iar în dreapta o lumânare.

În sfârșit, pe latura stângă, prezentăm în aceeași ordine cele trei inscripții: „Дух страха божия, ангил грому ...”, „Дух премудрости, ангил огнем палящу, сиречь показа яве хотящу быти” și „Ангелы облаком и дугою, сиречь преславное чудо воистину показа”. În interiorul rombului, sunt reprezentați doi îngeri, în fața cărora mai sunt vizibile două arce de curcubeu¹⁶. În exteriorul stelei, îngerul din partea inferioară este pictat pe un fundal arhitectural, la fel ca și cel din partea superioară, în mâna stângă a căruia apare o spadă (sau o torță)¹⁷, în cea dreaptă un scut similar celui prezentat mai sus, iar în spatele său – un personaj încoronat, cu nimb.

Confruntând aceste inscripții ale icoanei ruse, plasate în vecinătatea subiectelor respective, cu cele din cazul nostru, încercăm să distribuim și inscripțiile de pe icoana-frescă de la Sucevița. Inscripțiile dispuse în partea superioară par a fi aproape identice în cele două cazuri¹⁸. Astfel, în icoana-frescă de la Sucevița, probabil, am fi îndreptățiți să

repartizăm inscripția respectivă în două părți, prima cu referință la Ps.103.4 la imaginea îngerului din stânga, iar cea ce se referă la „Duhul puterii, îngerul ce stropește deci pucioasă, ger, zăpadă, deci purificare” – îngerului din dreapta.

Inscripțiile de pe latura dreaptă, de asemenea, foarte apropiate în cele două cazuri, ar putea fi repartizate pentru imaginea de la Sucevița în felul următor: „Duhul slavei, îngerul gerului ...” – îngerului din partea superioară, „Duhul [înfrânării]¹⁹ îngerul vântului” – celor doi îngeri din colțul drept al rombului și „Duhul cucerniciei, îngerul tăierii necredinței și între vrăjmași” – îngerului din partea inferioară.

În partea inferioară corespondența inscripțiilor și a imaginilor pare a avea o ordine de corespondență ceva diferită de cazul precedent (și de cel următor, după cum vom vedea). Aici primele două secvențe se referă la imaginile din afara stelei octogonale: „Duhul fulgerului arzător” s-ar referi la reprezentarea din partea stângă, „Duhul rațiunii” – la cea din dreapta, iar „Îngerul glasului deci al strălucirii” – la figura din unghiul inferior al rombului. Primele două inscripții coincid în cazul celor două icoane, cea din interiorul rombului, în icoana rusească prezintă o altă versiune („Îngere adu rugăciunea ...”)²⁰.

Și, în sfârșit, în partea stângă, repartiția este, probabil, următoarea: „Duhul fricii de Dumnezeu” – în partea superioară, „îngerii norilor și curcubeului”, se referă la cei doi îngeri din unghiul drept al rombului și „Duhul înțelepciunii, îngerii cu foc arzând” – în partea inferioară, corespondența dintre cele două icoane fiind aproape perfectă.

Ființele angelice prezintă o varietate destul de pronunțată, fiind expresia unor forțe naturale (ger, vânt, zăpadă etc.), a stihiiilor ce simbolizează a doua venire și a personificării formelor superioare de slujire.²¹ Pe lângă textele Vechi testamentare, în special, a profeției lui Isaia 11.1-3, a Ps. 103.4, sunt evidente și implicațiile apocaliptice (înseși reprezentările îngerilor adesea urmând-le pe cele plasate în Apocalipsele ilustrate²²). Anume în această privință reprezentarea „Maicii Domnului a mărăcinișului arzând” rezonază evident cu reprezentările din calotele absidelor laterale de la Sucevița, unde sunt plasate subiectele „Unule, născut” și „Ce te vom numi”. De aceste subiecte, imaginea cercetată este apropiată și prin caracterul adesea aluziv al textelor însoțitoare, care în multe cazuri nu prezintă citate exacte.

Subiectele prezentate în colțurile icoanei-frescă de la Sucevița, pe care le-am menționat mai sus, sunt, practic, identice cu cele ale icoanei rusești. Cu părere de rău, pentru ultima inscripțiile nu au fost publicate integral, iar reproducerea și în acest caz nu permite o lectură sigură. Prezentăm, astfel, doar inscripțiile de la Sucevița:

Inscripția din partea superioară: **приде монси въ гори в(ъ)рхо синанскѣ и гависѣ монсе(нѣ) въ къпинѣ въ пламени ѿгнѣ горѣше и неизгорѣ:**

Inscripțiile din partea stângă: **тебѣ видѣ въ видѣнїю две(р)[ъ] незекїн(л)[ъ] пр(о)р(о)къ ѿ востока до запада и никто прнде сквоз нѣеж**

Inscripțiile din partea dreaptă: **жезлъ ис корени іесеѡва и цвѣ(т) ѿ него х(т)е ѿ двы прозѣвѣтъ еси изгори хвалным:** (canon la Nașterea Domnului, cânt. 4)

Inscripțiile din partea inferioară: **наков видѣ лѣствицѣ ѡтвержденѣ ѿ земли и небо и агглы вїи въсхождааше по ней и несхождааше:**

Cu toate apropierile privind distribuția generală a figurilor, secvențelor și inscripțiilor, icoana-frescă de la Sucevița conține și unele caracteristici specifice în raport cu cea de la Vologda(?). Atragem atenția asupra reprezentării nimburilor la îngeri. În cazul Suceviței, toate figurile anghelice din interiorul rombului apar cu nimburi octogonale. În afara perimetrului stelei, cu același tip de nimb sunt înzestrați îngerii din partea stângă și unul dintre cei din dreapta (din partea inferioară). În restul cazurilor este folosit nimbul circular.

Pe icoana rusă vedem exact aceeași dispoziție în exteriorul stelei, în timp ce toți îngerii din interiorul rombului poartă nimburi circulare. De asemenea, menționăm că „muntele netăiat cu mâna”, susținut de mâna dreaptă a Maicii Domnului și „Împăratul Slavei” în chipul Marelui Arhiereu, sunt perfect vizibile pe icoana rusă, în timp ce la Sucevița, muntele nu se distinge, iar figura ce se înalță deasupra sa este, în partea superioară deteriorată. Mai spre stânga, în primul caz, apare imaginea profetului Daniil (sau David, Solomon) încoronat, în clipeus²³, element iconografic ce nu se observă în cazul icoanei-frescă de la Sucevița.

Apropierea între cele două icoane, asupra căreia am insistat în rândurile de mai sus, denotă probabil receptarea unui prototip la Sucevița, comun, din care s-au inspirat iconarii de la Vologda, probabil, aparținând unei redacții „arhetipale”, tiparul căreia se observă cu ușurință și la icoanele rusești, mult mai tardive. Exemplul icoanei novgorodene citate, dintr-o epocă apropiată celor de la Sucevița și Vologda, denotă o diversificare timpurie a acestui subiect, la început prin ajustarea reprezentării Celui-vechi-de-zile, apoi și a altor personaje pe câmpurile icoanei, a unor noi inscripții liturgice, a unor simboluri suplimentare și a unor variațiuni nesfârșite în componența îngerilor. Persistența la Vologda a tipului iconografic cercetat mai este exemplificată și de o altă icoană de aceeași proveniență (păstrată la Muzeul regional din acest oraș), pe care editorii o datează cu secolul al XV-lea²⁴, dar care, cu siguranță, este mult mai tardivă, probabil, tot din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Aici imaginea „Maicii Domnului a măcănișului arzând” apare într-un complex, ce totalizează 63 de subiecte iconografice dispuse pe o singură suprafață, într-o redacție foarte apropiată celor două monumente studiate. Această icoană-complex conține și alte subiecte din categoria influențelor rusești, prezente la Sucevița („Sf. Sofie”, „Acoperemântul Maicii Domnului”), precum și un ciclu evanghelic foarte detaliat, prin care se distinge și programul iconografic al faimoasei ctitorii a Movileștilor, și merită, de asemenea, o atenție deosebită prin sugestiile pe care le poate aduce la capitolul surselor de inspirație ale zugravilor moldoveni de la răscrucea secolelor XVI-XVII.

NOTE

¹ Constanța Costea, *La sfârșitul unui secol de erudiție: pictura de icoane în Moldova în timpul lui Ieremia Movilă. Ambianța Suceviței*, în „Ars Transilvaniae”, III, 1993, p. 77-91; Eadem, *Ilustrația de manuscris în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasie Crimcovic. „Apostolul”* (Viena, Nationalbibliothek, cod. sl. 6), în (SCIA), (s.a.p.), 39, București, 1992, p. 41-57, Eadem, *Ilustrația manuscriselor slavone în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasie Crimcovic. „Psaltirea”* (Mănăstirea Dragomirna, cod. sl. TD6/1934 [354-32]), în (SCIA), (s.a.p.), 41, București, 1994, p. 17-41, Eadem, *Ilustrația de manuscris în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasie Crimcovic. „Liturghierul”*, în (SCIA), (s.a.p.), 43, București, 1996, p. 19-35, Eadem, „Une nouvelle réplique slavonne du Paris. gr. 74”: Seven Decades After, în „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art”, Série Beaux-Arts, XXXVIII, 2001, p. 3-17, E. Dragnev, *O capodoperă a miniaturii din Moldova medievală. Tetraevanghelul de la Elizavetgrad și manuscrisele grupului Parisinus graecus 74*, Chișinău, 2004 (tot aici a se vedea bibliografia anterioară la p. 220-226).

² Constanța Costea, *Programe iconografice insuficient cunoscute*, în (SCIA), (s.a.p.), 42, București, 1995, pp. 71-75; Eadem, *Naosul Suceviței*, în „Artă românească/Artă europeană. Centenar Virgil Vătășianu”, Oradea, 2002, p. 105-116.

³ Nicoletta Isar, *Sucevița: Valorisation épigraphique dans l'herméneutique iconographique de l'image*; Eadem, *L'iconicité du texte dans l'image post-byzantine moldave: une lecture hésychaste*; Eadem, *Le mur aboli: Le sacrement de la Parole dans les absides des églises moldaves*, studii publicate în „Byzantinoslavica” respectiv: LVII, 1996, fasc. 2, p. 360-375; LIX, 1998, fasc. 1p. 109; LX, 1999, fasc. 2, p. 611-632; Eadem, *Une mise en signe de l'espace social et culturel de la Moldavie à la fin du XVIe siècle. Les fondateurs de Sucevița à travers leurs portraits*, în „Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani”, Brăila, 2003, p. 449 și urm, fig. 15-16 la p. 463. Referitor la teme „Unule, Născut” și „Ce te vom numi” din semicalotele absidelor laterale ale naosului Suceviței a se vedea și: E. Dragnev, *Note privind pictura „înțeleaptă” din Moldova medievală*, în „Revista de istorie a Moldovei”, nr. 4, 2004, p. 21-33.

⁴ S. Ulea, *Portretul unui ctitor uitat al mănăstirii Sucevița: Teodosie Barbovschi, mitropolit al Moldovei*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei” SCIA, 2, 1959, p. 241+244; Idem, *O surprinzătoare personalitate a evului mediu românesc: cronicarul Macarie*, în (SCIA), seria Artă plastică, 32, 1985, p. 29-30.

⁵ A. Grabar, *L'expansion de la peinture russe aux XVIe et XVIIe siècles*, în „Annales de l'Institut Kondakov”, XI, Belgrade, 1939, reeditat în: “L'art de la fin de l'Antiquité et du Moyen Age”, Paris, 1968, vol. 2, p. 960, vol. 3, pl. 224a-b.

⁶ H. Skrobucha, *Das Marienbild in Rußland*, în “Lexikon der christlichen Ikonographie”, Rom/Freiburg/Basel/Wien, 1994, vol. 3, p. 179, se indică durata secolului al XVI-lea. Se distinge tipul „istorico-profecic” (reprezentarea lui Moise îngenunchiat în fața mărcinișului arzând, în flăcările focului apărând imaginea Maicii Domnului, de regulă, în tipul iconografic al Blaherniotisei), de cel „simbolic”, care reprezintă și cazul nostru de la Sucevița: K. Onasch, Annemarie Schnieper, *Ikonen. Faszination und Wirklichkeit*, Freiburg/Basel/Wien, 1995, p. 174-175.

⁷ Tradiția acordă un sens arhetipal unei icoane aduse către 1390 de către călugării palestinieni la Moscova și depuse la catedrala Bunavestirii din Kremlin. Nu putem astăzi spune nimic despre această icoană, care este pierdută, în inventarele catedralei din secolul al XVII-lea însă este menționată o icoană „Maica Domnului a mărcinișului arzând, tăiată în piatră, într-un chivot de aramă”, plasată în altar: И. Я. Качалова, Н. А. Маясова, Л. А. Щенникова, *Благовещенский собор Московского Кремля*, Москва, 1990, p. 48. Să fie pomenită aici anume acea icoană la care insistă tradiția, nu se mai poate afla, după cum nu se știe nici ce tip iconografic prezenta: germenele celui alegorico-simbolic sau o versiune a tipului alegorico-profecic, care e cunoscut de mai timpuriu.

⁸ В. Сарабьянов, *Иконографическое содержание заказных икон митрополита Макария*, în “Вопросы искусствознания”, nr. 4, 1993, p. 259.

⁹ Pe o icoană tardivă, rusească din 1855, acest verset al Psalmului 103 apare sub forma unei citate exacte: *Поздняя русская икона. Конец XVIII-XIX век*, Санкт-Петербург, 1994, p. 32 și il. la p. 33.

¹⁰ Colecția Galeriei Tretiakov oferă trei exemple catalogate: icoana de școală novgorodeană [24511], icoana de la Vologda (?) [13477], ambele din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, și icoana din școala Stroganov [12974] de la începutul secolului al XVII-lea: В. И. Антонова, Н. Е. Мнева, *Каталог древнерусской живописи. Опыт историко-художественной классификации*, Т. 2, Москва, nr. 373, 1963, p. 30-31, nr. 623, p. 207-208, nr. 829, p. 348-349.

¹¹ *Ibidem*, nr. 623, il. 75. Asupra acestei analogii a insistat și C. Costea în: *Naosul Suceviței*, p. 110, nota 45.

¹² Această icoană este reprodusă în catalog la o condiție grafică ce lasă ilizibile inscripțiile (cu excepția celor mai mari de pe câmpul icoanei). În această situație suntem impuși să le prezentăm așa cum au fost transliterate de către autorii catalogului.

¹³ La Sucevița vasul din mâna stângă a îngerului are forma unei casete plate, poligonale cu picior, în timp ce discusul din mâna dreaptă nu are picior.

¹⁴ În catalog sunt oferite doar aceste cuvinte, deci doar începutul inscripției, care, din câte se vede pe reproducere, este mult mai lungă. Situație similară vom întâlni și în alte cazuri, pe care nu le vom mai specifica.

¹⁵ În cazul icoanei frescă de la Sucevița, acest înger ține în ambele mâini câte un scpetru.

¹⁶ La Sucevița acest detaliu nu mai este vizibil.

¹⁷ În mâna stângă a îngerului respectiv de la Sucevița nu este vizibil nici un obiect.

¹⁸ Pe o icoană din colecția Muzeului-rezervație istorico-arhitecturală de Stat „Kolomenskoe” din Moscova, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea la cele două reprezentări anghelice din partea superioară apar inscripțiile respective: **ТВОРАМЪ АНГ(Е)ЛЫ ДХА СЛУЖЕБНЫ ШИ ДХЪ СИЛЫ АНГ(Е)ЛЫ РОСАМЪ СРЪЧ:** О. Ю. Тарасов, *Икона и благочестие. Очерки иконного дела в Императорской России*, Москва, 1995, pl. 2.

¹⁹ Probabil, astfel ar trebui să restabilim porțiunea deteriorată a inscripției, dacă urmăm analogia cu icoana rusească.

²⁰ Pe icoana citată de la „Kolomenskoe” (a se vedea *supra*), îngerii din partea inferioară, plasați în afara stelei octogonale, au următoarele subscriptii: **ДХЪ ВПАЛЕНІЕ ГНЕВА БОЖІА** (stânga) și **ДХЪ СОСТАВЫ ГЛАСУ ВБЛИСТНІЕ** (dreapta), ce indică și posibilitatea altei dispoziții, care s-ar acorda ordinii prezente în compozițiile laterale, depărtându-se, totodată, de analogia pe care am invocat-o până acum.

²¹ Л. Воронцова, *Икона Богоматери «Неопалимая Купина»*, în “Журнал Министерства Народного Просвещения”, Санкт-Петербург, nr. 3, 1904, martie, p. 83. Aici sunt indicate și textele medievale, unde sunt prezente aceste atribuții (comentariile lui Epifanie la *Cartea Facerii*, *Letopisețul lui Nestor* etc.).

²² Ф. И. Буслаев, *Русский лицевой Апокалипсис. Свод изображений из лицевых Апокалипсисов по русским рукописям с XVI века по XIX-й*, în “Сборник общества любителей древней письменности”, LXXXII, 1884, passim.

²³ În: В. И. Антонова, Н. Е. Мнева, *Каталог древнерусской живописи*, p. 207, acest personaj este atribuit lui Iisus Emanuel, insistându-se, astfel, la o identificare propusă încă de arhiepiscopul Amfilohie.

Considerăm mai plauzibilă înfățișarea profetului alături de profeția sa a „muntelui”, sau a altui profet, David sau Solomon, pentru această identificare pledând un astfel de detaliu după cum este coroana, care apare întotdeauna în reprezentările celor doi profeți-regi, Daniil fiind figurat, de obicei, cu cornul profetic (a se vedea în această privință: Л. Воронцова. *Op. cit.*, p. 75).

²⁴ K. Onasch, Annemarie Schnieper, *Ikonen. Faszination und Wirklichkeit*, ilustrația la p. 82-83.

Interférence iconographique a l'époque des princes Movila. L'icône-fresque de „La Mère de Dieu du buisson ardent” du Sucevitza.

L'époque artistique des princes Movila se distingue par une réception des «nouveau» iconographique, appliqués sur un répertoire traditionnel, héritage de l'époque d'apogée de la peinture murale moldave (première moitié du XVIe siècle). La source principale de ces «innovations» semble être l'iconographie répandue dans les régions de la Russie du Nord-Ouest: Novgorod et Pskov, élaboré dans un contexte polémique contre les divers courants de la Réforme et surtout, des hérésies antitrinitaires, cultivé à Moscou, dans l'ambiance du métropolitain Macaire. Dans le répertoire de ces inspirations, présents à Sucevitza, on peut inclure les thèmes suivants: «Protection de la Mère de Dieu» (Pokrov), «L'apparition de la Mère de Dieu à St. Serge de Radonej», les deux rédactions de la thème «St. Sophie», «Fils Unique Verbe du Dieu» («Monogenis uios»), «De quel Nom t'appelons nous ô, Mère de Dieu», «La Mère de Dieu du buisson ardent», «Je suis la vigne» etc.

Dans notre étude, est analysé le thème «La Mère de Dieu du buisson ardent», représenté à côté du siège épiscopal, dans la partie de l'ouest de l'abside du Sud du naos de Sucevitza. En présentant les nombreuses inscriptions placées sur la bordure de l'image centrale, qui sont en rapport avec les images angéliques, qui entourent la représentation de la Mère de Dieu et avec les petites scènes des préfigurations de la Vierge, inspirés de l'Ancien Testament, situés dans les quatre coins de cette icône-fresque, ainsi que les détails iconographiques de ce sujet, nous le rapprochons de l'icône de Vologda (?), de la deuxième moitié du XVIe siècle (Galerie Tretiakov, Moscou), avec laquelle, très vraisemblable, l'image de Sucevitza a eu un prototype commun. Ce rapprochement est renforcé, par une autre analogie, provenant aussi de Vologda, peut être de la même époque, incluse dans une icône-complexe (en comptant 63 sujet), qui contient aussi des autres thèmes «innovateurs» de Sucevitza, est qui peut suggérer les voies de pénétration des modèles, suivie par les peintres qui ont décoré l'église de ce couvent.

Interferencje ikonograficzne podczas panowania Mohyłów

Charakterystyczną cechą sztuki epoki panowania dynastii Mohyłów jest pojawienie się w pierwszej połowie XVI w. całych serii „innovacji” ikonograficznych, wzbogacających dotychczasową tradycyjną tematykę. Proces ten jest zauważalny, gdy bada się różne techniki sztuki średniowiecznej; widać go wyraźnie, gdy analizuje się zarówno freski, ikony, jak i iluminowane miniatury manuskryptów, hafty liturgiczne etc. Potwierdzają to specjalne badania dotyczące szkoły miniaturystyki w klasztorze Dragomirna oraz dzieł z warsztatów malarskich z okolic Suczewicy. Wg autora, freski z tego okresu, analizowane na podstawie przedstawień ikonograficznych (Suczewica, Dragomirna), z wyjątkiem studiów Nicoletty Isar, powinny być poddane szczegółowej analizie biorącej za punkt wyjścia tematykę ikonograficzną.

Podjęcie przez artystów nowych tematów w malowidłach ściennych w okresie panowania Mohyłów wynika z przyjęcia przez nich pewnego rodzaju słownika ikonograficznego, będącego wynikiem polemiki z poglądami reformatorskimi, a zwłaszcza z poglądami antytrynitarzy. Głównym źródłem „innovacji” wydaje się być ikonografia nowogródzka i pskowska, której ślady odnajdujemy w ikonach „Pokrow Matki Boskiej”, „Ukazanie się Matki Boskiej św. Sergiuszowi z Radoneża”, w obydwu wersjach tematu św. Zofii, „Monogenis”, „Wezwiemy cię”, „Matce Boskiej Gorejący Krzew”, „Ja jestem krzewem winnym” etc. Podobnie jak artystów tworzących w innych technikach właściwych dla tego okresu, także twórców fresków charakteryzuje znaczne zainteresowanie tematyką Trójcy Świętej.

PROFEȚIILE FILOSOFILOR ANTICI DIN PICTURA MURALĂ DE LA MĂNĂSTIREA SUCEVIȚA

Constantin I. Ciobanu

Imaginile înțelepților antici se întâlnesc în majoritatea picturilor exterioare moldave din secolul XVI – începutul secolului XVII. La biserica „Învierea Domnului” a mănăstirii Sucevița, pe perețele sudic, din exterior, sunt reprezentați 14 înțelepți: a) în stânga dreptului Iesei: Porfirie, Goliud, Umid, Vason, Ason, Astakoe, Udi; b) în dreapta dreptului Iesei: Selim, Sofocle, Platon, Aristotel, Pitagora, Sivila, Saul. Cu excepția lui Saul, toți cei 13 înțelepți au inscripții zugrăvite pe filactere.

Din lipsă de spațiu, în studiul de față vom putea examina doar profețiile filosofilor din stânga dreptului Iesei.

1. Profeția lui *Porfirie* de la Sucevița („*Cu cuvîntul lui Domnului cerurile s-au întărit și cu duhul gurii Lui toată puterea lor, cînd va veni...*”) nu este nimic altceva decât traducerea slavonă a versului al 6-lea din cel de-al 32-lea *psalm* al regelui David. Aceasta a stabilit încă în anul 1924 Vasile Grecu. Motivul atribuirii filosofului Porfirie a textului biblic al *psalmului* rămâne neelucidat până în prezent. Cert este însă faptul că această atribuire nu s-a făcut pentru prima dată la Sucevița. În urma cercetărilor proprii, subsemnatul a reușit să identifice o inscripție aproape identică și la mănăstirea Voroneț. Ea este amplasată pe filacterul înțeleptului din registrul cel mai de jos al coloanei cu imaginile înțelepților, ce mărginește din partea stîngă compoziția *Arborele lui Iesei* de pe fațada sudică. Deși inscripția cu numele înțeleptului antic, căruia i se atribuie *psalmul* este, în mare măsură, ștearsă, totuși ultimile litere „-рше”, care s-au păstrat, indică faptul că și în cazul mănăstirii Voroneț este vorba de filosoful *Porfirie*.

2. O istorie foarte interesantă are profeția lui *Goliud* de la Sucevița. Studiul surselor bizantine timpurii ale acestei profeții demonstrează atribuirea ei inițial lui *Thulis* (sau *Thule*) – miticul rege al Egiptului. Fiind atribuită acestui rege, profeția amintită figurează în *Cronica* lui Malalas¹, în *Cronica Pascală*², în *Istoria comparată* a lui Cedrenus³, în *Lexikonul* lui Suidas⁴, în culegerile de profeții bizantine din grupul „*hi*”⁵ și în manuscrisul grecesc *Codex Athous 4627*⁶. În literatura slavonă această profeție a intrat din secolul al X-lea, o dată cu traducerea pe teritoriul Bulgariei actuale a *Cronicii* lui Malalas⁷. Fragmentul referitor la *Thulis*, tradus din această cronică bizantină, este inserat în mai multe *cronografe* slavonoruse anterioare secolului al XVI: *Cronograful Sofiisk* (nr. 1454)⁸, *Cronograful Tihonravov* (nr. 704)⁹, *Letopisețul elino-roman* (din colecția Pogodin, nr. 1437)¹⁰ ș.a. Pentru a fi inclusă în *Viața despotului Stefan Lazarevici*, profeția miticului rege al Egiptului a fost tradusă după un original greco-bizantin, de tipul manuscrisului din *Codex Baroccianus Oxford 50* de la Biblioteca Bodleyană¹¹. Fiind compilată din *Viața despotului...*, profeția lui *Thulis* (numit *Fulidos*) intră și în capitolul 82 al *Cronografului rus*¹². *Albina sârbească* atribuie această profeție lui *Thukid*¹³, dar este clar că forma coruptă a numelui înțeleptului ascunde adevăratul nume *Thulid*, apariția consoanei „k” în loc de „l” fiind cauzată de contaminarea cu numele apropiat al istoricului *Fukidid* (*Tucidide*). Or, imposibilitatea de a-i atribui lui *Tucidide* această profeție a lui *Thukid* este confirmată de prezența propriei profeții și a propriului nume ale istoricului antic, situate pe aceeași pagină a manuscrisului *Albinei sârbești* și identice după conținut cu profeția și numele aceluiași istoric, pictate pe fațada bisericii Sf. Gheorghe-Suceava.

3. Textul profeției lui *Umid* de la Sucevița este, de fapt, un fragment din textul profeției lui Platon din aceeași frescă. El va fi studiat în partea a doua a acestui studiu.

4. Sursele literare ale profeției lui *Vason* de la Sucevița mai trebuie elucidate. Or, cuvintele „*Negrăit și neștiut de toată făptura...*” amintește de un fragment din Cartea a 6-a a Sf. Chiril al Alexandriei, îndreptată împotriva împăratului Iulian Apostatul:

„... *întrucât slava Sa cea Dumnezeiască și negrăită nu poate fi înțeleasă și pricepută și nici văzută...*”¹⁴. Ce-i drept, în textul Sf. Chiril lipsește sintagma „*toată făptura*”, care ar putea fi o interpolare ulterioară.

5. Foarte interesant este conținutul profeției lui *Ason* de la Sucevița. Traducerea românească a acesteia, propusă de I.D. Ștefănescu în cartea *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, este inexactă. În loc de „*Va veni cu lumină negrăită și va lumina pe cei ce sunt în întuneric*”¹⁵ trebuie de tradus „*Lumina de nepătruns a lui Dumnezeu va pogori din înălțimi și-i va lumina pe cei ce șed ...* (sfârșitul frazei – în întunericul și umbra morții – este șters)”. Lui Vasile Grecu îi aparține meritul de a fi stabilit sursa acestui text¹⁶. Este vorba de exclamația profetului Isaia din partea a doua a versiunii slavone a *Evangheliei apocrife a lui Nikodim*. Această exclamație din *Evanghelia apocrifă* nu este nimic altceva decât o parafrază a profeției biblice din *Cartea lui Isaia* (cap. 9, v. 2), repetată și în *Evangheliile după Matei* (cap. 4, v. 16) și după *Luca* (cap. 1, v. 79).

6. O istorie foarte interesantă are identificarea numelui filosofului Astakue de la Sucevița, căruia i se atribuie profeția „*Să cinstim pe Maria ...*”. Potrivit celui mai vechi manuscris bizantin conservat pînă în zilele noastre (*Codex Baroccianus*, Oxford, 50, secolul XI)¹⁷, această profeție îi aparține lui *Astanu* (*Ἀστάνο*)¹⁸, nume propriu care, la cazul nominativ, ar trebui să se pronunțe *Astanes*¹⁹. Acest *Astanes* nu e nimeni altul decât celebrul mag de origine persană *Ostanes*, cunoscut din mai multe scrieri ale antichității, inclusiv *Istoria naturală* (*Naturalis historia*) a lui Plinius cel Bătrân²⁰. Atribuirea acestei profeții lui *Ostanes* a fost pentru prima dată semnalată încă în anii '20-'30 ai secolului trecut de filologul A. von Premerstein²¹. Ulterior însă Grigore Nandriș a încercat să combată punctul de vedere al lui A. von Premerstein, atribuind această profeție lui *Aristokritos*²². Acest punct de vedere al lui Nandriș a fost vehement criticat de bizantinologul francez J. Gouillard (Paris). O succintă remarcă privitoare la enigmaticul *Astakoe* a mai fost expusă într-o publicație postumă a profesorului de la Cernăuți Vasile Bogrea. Acolo numele propriu *Astakoe* „este interpretat ca un reflex slav al grecescului οἱ Στωϊκοί”²³. Noi, înclinăm să-i dăm dreptate lui A. von Premerstein. Cercetarea de față aduce încă două mărturii (neinvocate de filologul austriac!) în favoarea atribuirii profeției „*Să cinstim pe Maria ...*” magului persan *Ostanes*. Prima ține de existența unui manuscris bizantin din secolul al XIII-lea (*Codex Parisinus Graecus*, nr. 1168, f. 54), în care aceeași profeție este corect atribuită lui *Ostanes*²⁴. Al doilea argument este legat de sursa inițială a profeției „*Să cinstim pe Maria, care bine a ascuns taina ...*”. Or, această profeție, în redacția ei antică, evident diferită de redacțiile bizantine de la începutul celui de-al doilea mileniu, era din capul locului atribuită lui *Ostanes*. Astfel, în textul dialogului elenistic tardiv „*Cleopatra*”, reprodus de C.A. Browne în revista „*Ambix*”²⁵ și citat de către Jack Lindsay în cartea „*The Origins of Alchemy in Graeco-Roman Egypt*” (1970, traducerea franceză – 1986), putem găsi următorul fragment: „... *Ostanès et ceux qui l'accompagnaient répondirent à Cléopâtre: Au plus profond de toi se cache un étrange et terrible mystère. Illumine-nous en répandant ta lumière sur les éléments...*” („... *Ostanes și cei care-l însoțeau răspunseră Cleopatrei: În adîncul tău se ascunde o stranie și teribilă taină. Luminează-ne răspîndind lumina ta asupra stihilor ...*)²⁶. Ideea *ascunderii tainei* din acest dialog este formulată în termeni aproape identici cu termenii

utilizați în profetia lui *Astanu* din manuscrisul bizantin de la Oxford. În traducere slavonă regăsim aceeași formulare atribuită *Staikului* în *Viața despotului Stefan Lazarevici* și a lui *Astakoe (Astakue)* în pictura exterioară moldavă. Faptul că în dialog figurează *Cleopatra* (și nu *Maria*!) certifică evoluția îndelungată pe care a avut-o acest citat în literatura antică târzie și în literatura bizantină timpurie.

Astfel, încă în lumea greco-romană, alchimista Cleopatra, numele căreia a fost conferit dialogului, era adeseori asociată cu o altă alchimistă – Maria Evreica (Marie la Juive)²⁷ sau cu Maria Copta²⁸. Jack Lindsay notează faptul că „Alchimista Cleopatra pare a fi asociată școlii alchimice a Mariei”²⁹. Potrivit acestui cercetător, există multiple similitudini între dialogul *Cleopatra* și alte dialoguri de origine gnostică sau ermetică ce abordează o problematică similară. Astfel, s-a păstrat în versiune latină *dialogul* (tradus după o interpretare arabă medievală a originalului grecesc pierdut) între regele Calid și filosoful Morien. În acest dialog discursul Cleopatrei este atribuit alchimistei Maria³⁰!

Există izvoare arabe, de tipul celebrului *Kitab-al-Habib*, care leagă tradiția cunoștințelor oculte, datorate semilegendarului Ostanes, de tradiția dialogurilor întreținute de acest mag cu Maria Evreica³¹. Din toate aceste texte devine clară evoluția pe care a suportat-o pe parcursul istoriei fragmentul cu replica lui Ostanes din dialogul *Cleopatra*: taina (misterul), atribuit inițial Cleopatrei, care devine cu timpul atributul altei alchimiste – Mariei Evreice –, care, la rândul ei, după victoria totală a creștinismului, este identificată cu Fecioara Maria. Însuși marele mister alchimic se transformă în taina întrupării lui Hristos.

7. Mărturii surprinzătoare oferă profetia lui *Udi* de la Sucevița. La biserica Sf. Gheorghe din Suceava această profecie este atribuită *Elinului Zmovagl*³², iar în manuscrisul lui Guri Tușin filosofului *[D]iogene*. Probabil, că aceeași profecie i-a fost atribuită și înțeleptului *Zmovagl* din pictura exterioară de la Voroneț, unde, actualmente, inscripția de pe filacter este ilizibilă³³. În traducere românească *ad litteram* textul slavon al profetiei lui *[D]iogene* sună în felul următor: „Începutul pieirii rudelor va pătrunde în pântece de cucernică fecioară, începutul propriului tată fiu (cuvântul Domnului – aceste ultime două cuvinte nu figurează în manuscrisul lui Tușin, dar se reconstituie după manuscrisul preotului Iaremețki-Bilahevici)”.

Vasile Grecu a reprodus pe cât se poate de bine inscripția de la Sucevița, dar a fost nevoit să recunoască că această *spusă* a misteriosului *Udi* „refuză orice semnificație” („*Diesem Spruche lässt sich kein rechter Sinn entwenden*”)³⁴. Acest lucru este explicabil, dacă luăm în considerare abrevierile și starea precară a textului de la această mănăstire. La biserica Sf. Gheorghe-Suceava, începutul textului profetiei lui *Zmovagl* (datorită altitudinii și situării sub acoperiș) s-a păstrat mai bine. El demonstrează că și la Suceava, și la Sucevița, și în manuscrisul lui Tușin este vorba de una și aceeași profecie.

În urma unei cercetări detaliate a izvoarelor slavone medievale am ajuns la concluzia că între prima parte a profetiei lui *[D]iogene* din manuscrisul lui Tușin și numele înțelepților *Zmovagl* și *Udi*, întâlnite în Moldova, există totuși o legătură. Pentru a înțelege natura ei trebuie să ne amintim de încercarea lui Grigore Nandriș de a-l identifica pe *Zmovagl* cu marele dramaturg al antichității *Sofocle*. Nu știu care considerente l-au îndemnat pe slavistul român să propună această identificare³⁵. Dar logica investigației științifice cred că ne permite să reconstituim argumentele principale de care s-a condus Nandriș. În primul rând, aici pare să fi avut loc o substituție a consoanelor surde prin consoane sonore – fenomen specific foneticii medievale românești.

Atribuirea lui *Sofocle* a primelor cuvinte ale profetiei („*începutul pieirii rudelor...*”) pare să fie confirmată și de semnificația acestora. Este extrem de tentant de a vedea aici o

referire la legendarul erou *Oedip*. În pofida faptului că nu găsim această frază în opera lui Sofocle (dramele *Oedip Rege*, *Oedip la Colonos* ș.a.), nu este exclus ca în *periohele și epitomele antice* sau în *enciclopediile și lexikoanele bizantine* o frază de acest tip să-i fi fost atribuită. Mai ales că în drama lui Eschil „*Șapte contra Thebei*” (episodul II, strofa III, v. 751-752), privitor la Laios, tatăl lui Oedip, se declamă următoarele versuri: „*Pieirea proprie și-a născut-o – fiul, patricidul Oedip...*”. În favoarea acestei atribuirii pare să indice și apariția la Sucevița a numelui Udi-. Primele trei litere ale acestui nume se citesc bine și astăzi. Cât privește a patra literă, situată deasupra cuvântului, lectura ei este incertă. Unii cercetători văd acolo un „n” chirilic³⁶. Personal, nu exclud această lectură, dar țin să menționez că literele chirilice „n” și „p” puteau fi ușor confundate, mai ales în cadrul unei abrevieri de deasupra cuvântului, cum este cazul de la Sucevița. Grigore Nandriș credea că numele Udi- este o abreviere a numelui istoricului Tucidide³⁷. El însă n-a observat că lui *Tucidide* (*Thudi* sau *Thudik* din pictura exterioară moldavă) îi sunt atribuite cu totul alte spuse, iar inscripțiile de pe filacterul lui *Zmovagl* de la Sf. Gheorghe-Suceava și de pe filacterul lui Udi- de la Sucevița prezintă una și aceeași profetie. În realitate, forma Udi- este o prescurtare a numelui propriu *Udipod*, prin care în unele vechi letopisețe slavone era desemnat *Oedip(os)*. O mărturie în acest sens ne oferă *Cronograful Sofiisk* de la Biblioteca Publică „M.E. Saltâkov-Șcedrin” din Sankt-Petersburg (*Colecția Sofiisk*, nr. 1454), pe foaia 348v a căruia, într-un fragment referitor la Oedip, tradus din *Cronica* lui Malalas, figurează formele onomastice *Udipod* și *Udipos*³⁸

NOTE

¹ Ioannis Malalae, *Chronografia, Liber II, O 27*, Bonnae, ed. L.Dindorfi, 1831, p. 25.

² *Patrologiae graecum. Cursus completus*, ed. A.- J. Migne, T. XCII, l.c. col. 168 B/C.

³ *Patrologiae graecum. Cursus completus*, ed. A.- J. Migne, T. CXXI, l.c. col. 64 B.

⁴ La cuvântul “Θουκυλας”.

⁵ Este vorba de *Codex Oxon Barocc. 50* din sec. XI, de *Codex Sinait. 327* din sec. XV și de *Codex Lipsiae Universitat. 70* din sec. XVI. Vezi: Hartmut Erbse, *Fragmente griechischer theosofien*, Hamburg, 1941, p. 212.

⁶ Vezi manuscrisul *D*” în: Hartmut Erbse, *Op. cit.*, p. 207.

⁷ O.V.Творогов, *Хроника Иоанна Малалы*, în *Словарь книжников и книжности Древней Руси. XI – первая половина XIV в.*, Ленинград, 1987, p. 472.

⁸ O.V.Творогов, *Материалы к истории русских хронографов. 2. “Софийский хронограф” и “Хроника” Иоанна Малалы*, în *ТОДРЛ, Т. XXXVII*, Ленинград, 1983, p. 197.

⁹ Vezi: В.Ф.Хрипков, *Хроника Иоанна Малалы в составе “Тихонравского хронографа”*, în “Труды отдела древнерусской литературы”, Т. XLV, Санкт-Петербург, 1992, p. 341.

¹⁰ *Ibidem*, p. 335.

¹¹ Vezi: Иван Дуйчев, *Константин Философ и “предсказанията на мъдрите елини”...*, p. 153 – 154 și nota 23 de la p. 153.

¹² *Русский хронограф, Ч. I, Хронограф редакции 1512 года...*, p. 164.

¹³ *Serbische und bulgarische Florilegien (Pčele) aus dem 13. – 15. Jahrhundert, Nachdruck der Ausgabe von M.Speranskij (1904) mit einer Einleitung und neuen Registern von Dmitrij Tschizewskij*, München, 1970, Band 28 in „*Slavische Propyläen*”, p. 103.

¹⁴ Sfântul Chiril al Alexandriei, *Zece cărți împotriva lui Iulian Apostatul*, București, 2000, p. 320.

¹⁵ I.D.Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973, p. 179.

¹⁶ Vezi: Vasile Grecu, *Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller...*, p. 17 și nota 2 de la p. 17.

¹⁷ Cu privire la vechimea manuscriselor bizantine din acest grup vezi: Hartmut Erbse, *Op. cit.*, p. 53 – 54 și *stemma* de la p. 61.

¹⁸ *Ibidem*, p. 212 și nota 5 de la p. 212.

¹⁹ Vezi: С.И.Соболевский, *Древнегреческий язык*, 2003, p. 27, § 113.

²⁰ Vezi: C. Plini Secundi (Plinius cel Bătrân), *Naturalis Historia*, XXVIII, 6; XXVIII, 69; XXVIII, 256; XXVIII, 261; XXX, 8; XXX, 11; XXX, 14.

²¹ Vezi: A.von Premerstein, *Griechisch-heidnische Weise...*, p. 660.

²² Vezi: Grigore Nandriș, *Umanismul picturii murale postbizantine...*, p.55.

²³ Vezi: Vasile Bogrea, *Doi sfînxii ai picturilor murale de la mănăstirile Bucovinei: „Elen Astakoe” și „Elen Zmovagl”*, în „Codrul Cosminului, Anul II și III”, Cernăuți, 1927, p. 607-608.

²⁴ Vezi: Hartmut Erbse, *Op. cit.*, p. 54, *stemma* de la p. 61 și textul original grec de la p. 212.

²⁵ Vezi articolul lui C.A.Browne în: „*Journal of Society for Study of Alchemy and Early Chemistry*”, 1946, nr. III, p. 15-25.

²⁶ Vezi: Jack Lindsay, *Les origines de l'alchimie dans l'Égypte gréco-romaine*, Monaco, Collection „Gnose”, Jean-Paul Bertrand éditeur, 1986, p. 275.

²⁷ *Ibidem*, p. 273. Cu privire la școala alchimică a Mariei Evreicești vezi capitolul 11 al cărții lui J.Lindsay (p. 259 – 272).

²⁸ *Ibidem*, p. 271 – 272.

²⁹ *Ibidem*, p. 273.

³⁰ *Ibidem*, p. 272.

³¹ *Ibidem*, p. 156 – 157.

³² Din datele de care dispun, profeția lui Zmovagl de pe fațada sudică a bisericii Sf.Gheorghe Suceava nu a fost până în prezent publicată în literatura de specialitate.

³³ Identitatea profețiilor lui Zmovagl de la biserica Sf.Gheorghe-Suceava și de la mănăstirea Voroneț pare să fie confirmată și de amplasarea identică a filosofilor cu acest nume în cadrul programelor iconografice. Or, atât la Suceava, cât și la Voroneț Zmovagl este reprezentat în registrul superior al coloanei cu imaginile filosofilor ce mărginesc din partea stângă compoziția *Arborele lui Iesei*.

³⁴ Vasile Grecu, *Darstellungen altheidnischher Denker und Schriftsteller...*, p. 17.

³⁵ Grigore Nandriș, *Umanismul picturii murale postbizantine...*, p. 68 – 69.

³⁶ Grigore Nandriș, *Umanismul picturii murale postbizantine...*, p. 68 și p. 74.

³⁷ *Ibidem*, p. 68.

³⁸ О.В.Творогов, *Материалы к истории русских хронографов. 2. “Софийский хронограф” и “Хроника” Иоанна Малалы*, în *Труды отдела древнерусской литературы*, Т. XXXVII, Ленинград, 1983, p. 200.

Prophecies of antique philosophers from the mural paintings of the monasteries Sucevița

This report undertakes the Slavonic editions of the prophecies of the antique philosophers represented in the framework of the fresco “Tree of Jesse” on the Southern façade of the church “The Resurrection of Christ” at the monastery Sucevița. The author determines the Byzantine sources of prophecies of the antique philosophers and writers Porphyry and Sophocles. An important role plays the identification of sources of prophecies of Goliud and Ason. In the final part of the presentation a series of unpublished sources employed (the tardy Hellenistic dialogue “Cleopatra” and others) which allows to identify the “enigmatic” philosopher Astakue, painted in Sucevița, with the Persian magus Ostanes.

Proroctwa starożytnych filozofów w malarstwie ściennym w klasztorze Suczewica

Autor referatu analizuje staro-cerkiewno-słowiańskie redakcje proroctw starożytnych filozofów, przedstawione na fresku „Drzewo Jesego”, na południowej ścianie cerkwi p. w. Zmartwychwstania Pańskiego w klasztorze Suczewica. Ciobanu zwraca uwagę na bizantyjskie ujęcie proroctw „Królowej Sybilli”, starożytnych filozofów i pisarzy: Platona, Arystotelesa, Sofoklesa i Porfiriusza. Ważne miejsce w jego pracy zajmuje zidentyfikowanie źródeł proroctw Pitagorasa, Goliuda i Asona. Na koniec referatu przedstawiony jest szereg nieznanych do tej pory źródeł (np. późny dialog hellenistyczny *Kleopatra*) - pozwalają nam one utożsamić „tajemniczego” filozofa Astakue, którego wizerunek znajduje się na ścianach monastyru w Suczewicy, z perskim magiem Ostaneselem.

ŚW. JAN NOWY – BLISKI ŚWIĘTY I RYCERZ CHRYSZTUSOWY Związki kultu Jana Nowego z kręgiem mohylańskim (XV-XIX wiek)

Ewa Kocój

Kraków

1. Istnieje kilka wersji legendy o św. Janie Nowym. Większość z nich jest do siebie bardzo podobna, chociaż wraz z upływem czasu od powstania oryginału żywotu, zmieniają się w nich pewne szczegóły. Najstarsze źródła literackie, przypisywane przez większość badaczy mnichowi Grzegorzowi Cambłakowi (I połowa XV w.) podają, iż Jan Nowy był greckim kupcem, zamieszkałym w Trapezundzie - sławnym i wielkim mieście portowym, położonym nad Morzem Czarnym, na wschodzie, *blisko Asyryjczyków i graniczącym z Wielką Armenią*. Wyruszywszy w jedną ze swoich licznych podróży, grecki kupiec popłynął do Białogrodu (slav. *Blyi gradm*), miasta leżącego w *pobliżu Vōsporu*. W trakcie podróży statkiem doszło do incydentu, który zaważył na dalszych losach kupca. *Odwieczny wróg*, nie mogąc znieść widoku pogrążonego w modlitwie Jana, podburzył przeciwko niemu kapitana statku, wyznawcę *herezji lacińskiej*. Widząc ogromną wiarę Jana i nie mogąc pokonać go w toczonych sporach religijnych, kapitan postanowił zemścić się na młodym chrześcijaninie. Po przybyciu do *Białogrodu*, udał się do eparchy miasta – *Persa, gorącego obrońcy i dziedzica fałszu przodków*, podstępnie opowiadając mu o kupcu Janie, który pełen podziwu dla wiary *wyznawców boga-słońca*, pragnie rzekomo wyrzec się Chrystusa i przyjąć nowe wyznanie.

Słyszając te słowa, ucieszony zarządca nakazał przyprowadzić Jana przed swoje oblicze i namawiał go do wyrzeczenia się wiary chrześcijańskiej oraz oddania chwały *promiennemu słońcu i czci gwiazdzie*. Jan, niepomny na groźby, ujawnił wielką odwagę i przywiązanie do wiary chrześcijańskiej, której nie zaparł się nawet w obliczu tortur i cierpienia. Nie mogąc zmusić Jana do porzucenia wiary, eparcha rozkazał wychłostać go i wrzucić do ciemnicy, a następnie przywiązać do ogona dzikiego konia i ciągnąć jego ciało ulicami miasta. Mijając żydowskie domy jeden z przyglądających się męczeństwu świętego Żydów, odciął Janowi głowę.

Ciało Jana po śmierci zajaśniało cudownym blaskiem, a nad jego głową ukazał się wspaniały chór aniołów i pojawiły się płomienie. Ciało otoczyły postaci trzech młodzieńców, okadzając je i odprawiając nad nim modły. Widząc cuda dokonujące się wokół postaci świętego, jeden z Żydów – *chytry pomiot żmii*, postanowił wystrzelić do anielskich postaci, jednak ręce przyrosły mu do łuku i strzał. Przestraszony eparcha miasta wydał zmarłego chrześcijanom, a ci pochowali je w uświęconym miejscu. Słyszając o męczeństwie Jana kapitan statku – frankoński kupiec, postanowił wykraść nocą ciało świętego z grobu. Gdy wykopywał je z ziemi, święty ukazał się w śnie prezbiterowi chrześcijańskiej świątyni, nakazując mu uratowanie zwłok. Ksiądz wykonał prośbę Jana, udaremnił kapitanowi kradzież relikwii i ukrył je przy stole ofiarnym w świątyni, gdzie spoczywały przez następne siedemdziesiąt lat, podczas których nieustannie dokonywały się w tym miejscu cuda. Sława relikwii dotarła do pobożnego władcy Mołdawii – Aleksandra Dobrego, który wysłał arcybiskupa Józefa wraz z licznym wojskiem do *Białogrodu*, aby sprowadzili relikwie do Suczawy. Powitawszy szczątki świętego po przybyciu z *Białogrodu*, gospodarz oddał im cześć i obwołał Jana Nowego patronem swojego księstwa.¹

Badacze tematu nie byli zgodni co do wielu szczegółów zawartych w żywocie Cambłaka. O historycznej postaci św. Jana Nowego wiadomo do dnia dzisiejszego niewiele,

a informacje zawarte w żywocie ze względu na rodzaj gatunku literackiego, nie mogą służyć jako pewne źródło dotyczące historii tej postaci. Obok rzeczywistych faktów w żywocie św. Jana Nowego pojawiają się elementy legendarne, wzorowane na motywach i wątkach wypracowanych w tradycji literatury hagiograficznej. Niektórzy historycy, próbując określić czas męczeństwa, wyznaczyli je na początek XIV wieku²; ostatecznie przyjęto, iż całe wydarzenie miało miejsce w pierwszej połowie XIV wieku. Nie są także potwierdzone dokładne informacje odnośnie osoby, do której należała inicjatywa sprowadzenia relikwii św. Jana Nowego do Suczawy. Teodorescu, analizując początki powstania organizacji kościelnej na terenie Mołdawii stwierdził, iż przeniesienie relikwii świętego do Suczawy nastąpiło dzięki działaniom mnicha Józefa I Muşata (1402-1415?), późniejszego metropolity mołdawskiego. Jako wychowanek metropolii halickiej, przebywał on najprawdopodobniej już przed 1401 rokiem na terenie *Białogrodu* (rum. Cetatea Alba) w charakterze biskupa tego miasta, skąd też sprawował nieformalną władzę nad całą metropolią mołdawską (Teodorescu 1974: 216ns).

Ślady inicjatywy sprowadzenia relikwii św. Jana Nowego do Mołdawii prowadzą także do jednej z najbardziej znanych postaci XV wieku - Grzegorza Cambłaka, bułgarskiego mnicha, który w 1401 roku wraz z Grekiem Manuelem Archontem, wszedł w skład poselstwa wysłanego przez patriarchę Konstantynopola Mateusza I do Mołdawii. Celem tej wizyty było m.in. zlikwidowanie konfliktu między Konstantynopolem a powstałą kilka lat wcześniej nieformalnie metropolią mołdawską. Zgoda patriarchatu w Konstantynopolu na podniesienie cerkwi w Mołdawii do rangi metropolii, zlikwidowała ostatecznie narzuconą już wcześniej na nią anatemę (Bîrlădeanul 1981: 327). W trakcie podróży, prowadzącej najprawdopodobniej przez Cetatea Alba, poselstwo mogło zetknąć się z istniejącym na terenie tego miasta kultem św. Jana Nowego (Naumow 1996: 67). Z postacią G. Cambłaka, który przez kilka następnych lat przebywał na terenie Mołdawii, pełniąc w Suczawie obowiązki *prezbitera wielkiej cerkwi Mołdawskiej*, wiązano także powstanie w I połowie XV wieku służby i żywotu św. Jana Nowego, napisanego zgodnie z tradycją literacką wypracowaną w szkole Eutymiusza Tyrnowskiego.³ W 1438 roku odpis tego żywotu został wykonany przez mnicha Gavriła z monasteru Neamţ (Melchisedec 1935: 108), a w 1534 roku został on także ponownie zredagowany w języku staro-cerkiewno-słowiańskim przez archimandrytę Teodosie z tego samego monasteru (Bîrlădeanul 1981: 326; Oişteanu 2001: 347).

2. Kolejne ślady związane z kultem św. Jana Nowego na terenach mołdawskich przypadają na czasy panowania następnych potomków dynastii Bogdanowiczów – przede wszystkim Stefana Wielkiego, który od końca XV wieku zaczął poświęcać imieniu świętego wezwania fundowanych na terenie Mołdawii miejsc kultu religijnego. W 1498 mołdawski gospodarz ufundował wieżę dzwonnicy z kaplicą św. Jana Nowego w monasterze Bistriţa, która posiada także najstarszą polichromię wewnętrzną, zachowaną fragmentarycznie, z ikonami tego świętego (Repertoriul 1958: 155-159). W 1507 portar Luca Arbore ufundował cerkiew w Şipote, którą poświęcił św. Janowi Nowemu (Baş 1926: 181-18). Za czasów kolejnych gospodarów Bogdana III Ślepego (1504-1517) i Stefaniţa (1517-1527), rozpoczęła się także budowa nowej cerkwi metropolitalnej w Suczawie, która trwała w latach 1514-1522. W 1589 roku zostały do niej przeniesione słynące coraz większą sławą relikwie Jana Nowego, wcześniej spoczywające w cerkwi koronacyjnej władców mołdawskich *Mirăuţi* (Bălan 1996: 120). Dzieło Stefana Wielkiego kontynuował jego syn - Piotr Rareş, który wraz z kolejnym mołdawskim metropolitą - Grigore Roşca, był jednym z inicjatorów powstania polichromii zewnętrznej cerkwi z terenów północnej Mołdawii (Nicolescu 1964:

292). Od tego momentu wielki program ikonografii ściennej cerkwi mołdawskich, będący najprawdopodobniej rodzajem dyskursu religijnego gospodarów i duchownych tego księstwa, pełen był odniesień m.in. i do postaci św. Jana Nowego, co wyraźnie przyczyniło się do jeszcze silniejszego ugruntowania znaczenia tej postaci na terenach mołdawskich. W 1547 roku żywot świętego, ukazany aż w dwunastu ikonach, pojawił się na ścianie południowej cerkwi św. Jerzego w Voroneț.⁴ Odnajdujemy tu m.in. ikonograficzny odpowiednik całego żywotu z bodaj najśłynniejszą ikoną *translatio* relikwii do Mołdawii, w której znalazło się tak ważne dla Rumunów przedstawienie Aleksandra Dobrego i jego żony Anny w typowych strojach bizantyjskich basileusów. Jednocześnie, na tej samej cerkwi ikona świętego umieszczona została w monumentalnej ikonie zajmującej trzy ściany absyd *Wielkie Niebiańskie Święto*. Przedstawienie Jana Nowego wśród największych świętych chrześcijańskich, ułożonych w porządku zstępującym – proroków, apostołów, Ojców Kościoła, męczenników i anachoretów, podążających ku bramom niebios dowodzi, że ponad 100 lat po sprowadzeniu relikwii jego kult musiał być przynajmniej znany wśród władców i duchowieństwa mołdawskiego.⁵

3. Kolejne etapy formowania się kultu św. Jana przypadają na lata aktywności religijnej i kulturowej rodu Mohyłów - wielkich bojarów i panujących Mołdawii oraz Wołoszczyzny w wiekach XVI i XVII. Postać tego świętego odnajdujemy zarówno w literaturze kręgu mohylańskiego, jak i we freskach cerkwi mołdawskich. W 1586 roku z inicjatywy mołdawskiego metropolity Jerzego Mohyły, wybudowana została cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego w Sucevița, pełniąca rolę zbiorowej fundacji rodziny Mohyłów. Szczegóły wprowadzonych do ikonografii w stosunku do uprzednich cerkwi zmian, mogą być rozpatrywane jednocześnie jako wyraz religijnego dyskursu rodu Mohyłów, a także wprowadzenia przez nich zmian w prawosławnej ikonografii pod wpływem postanowień *Stugłowego synodu* (Moskwa 1551).⁶ Ikonografia tej cerkwi nie musi być traktowana jako *ikonografia anamnezy*, która utraciła *pamięć oryginału* (Dumitrescu 2000: 55), ale można w niej odnaleźć nowe idee, w których doszło do przekształcenia modelu myślenia uprzednich fundatorów-hospodarów. Już sama ikona ścienna: *Hymn Akatyst ku czci Matki Boskiej* z wprowadzoną do niej zwłaszcza ogromną ikoną *Pokrowu Matki Boskiej*, wyrażającą ideę Jej opieki nad zebrany i rozmodlonym ludem, wskazuje na wpływy kultury i sztuki ruskiej. To właśnie na tych terenach, wraz z pierwszymi odpisami żywotu św. Andrzeja Szalonego – jednego z najbardziej znanych jurodiwych bizantyjskich, idea obrony i opieki Matki Boskiej nad miastami-świątyniami, rozpowszechniła się na terenie wschodniej Słowiańszczyzny, doprowadzając z czasem do powstania kultu Pokrovy. Podobne znaczenie mogą mieć ikony *Monogensis* czy *Ukazanie się Matki Boskiej św. Sergiuszowi z Radoneża* (Dragnev 2005). W programie ikonograficznym cerkwi w Sucevița, wymalowanej ok. 1601 r. odnajdujemy także jeden z najbardziej rozbudowanych w sztuce mołdawskiej cyklów hagiograficznych św. Jana Nowego, składający się z czternastu ikon *pisanych* w przedsionku cerkwi, umieszczonych pośród innych rycerzy-wojowników: św. Teodora Stratilata, św. Dymitra, św. Teodora Tirona, św. Jerzego, św. Prokopiusza, i św. Merkurego. Owo sąsiedztwo najbardziej znanych świętych rycerzy przywodzi na myśl, iż w zamyśle Mohyłów, podobnie jak może i wcześniej Stefana Wielkiego, Jan Nowy utożsamiony mógł być funkcją z obrońcami wiary chrześcijańskiej.

Za czasów Piotra Mohyły (1597-1647) postać św. Jana Nowego pojawiła się także w literaturze cerkiewnej. Jako prawosławny, Piotr znakomicie zdawał sobie sprawę z negatywnych skutków Unii Brzeskiej 1596 roku, jaki przyniosła ona na terenach Rzeczypospolitej. Świadom głębokiego podziału, który odtąd trwale nastąpił w historii

chrześcijaństwa oraz niemożności szybkiego porozumienia między prawosławnymi a unitami-*odszczepieńcami*, Piotr Mohyła dążył do wprowadzenia wielu zmian w organizacji Cerkwi prawosławnej w Rzeczypospolitej.⁷ Kontakty z innymi regionami sprawiły, iż organizacja prawosławia rozpoczęta przez Mohylę objęła nie tylko tereny Polski, ale znaczną część Europy Środkowo-Wschodniej oraz Bałkan. Oddziaływała bardzo silnie na bliską Mołdawię oraz Wołoszczyznę. W 1640 r. Mohyła doprowadził do zwołania synodu kijowskiego, na którym podjęto m.in. sprawę przygotowania nowych ksiąg liturgicznych. W 1645 roku w Kijowie ukazał się jego *Trebnik*, w którym umieszczony został m.in. żywot Jana Nowego, znany zresztą na terenie metropolii kijowskiej już w XV wieku. Rzecz jednak charakterystyczna - w starszych kodeksach greckich święty ten nie zajmował nigdy wiele miejsca (Naumow 1996: 53). To właśnie dopiero Kijów podniósł rangę tego świętego, gdyż Jan Nowy ze swoją wymodelowaną przez Cambłaka biografią doskonale mieścił się w wizji prawosławia Mohyły – silnego tradycją i wiernością chrześcijaństwu pierwszych wieków, w opozycji do islamu, ogarniającego ówczesne tereny Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej oraz katolicyzmu, symbolizowanego kapitana statku.⁸ Ponadto, żywot przywoływał jeszcze postać Żydów, utrwalając ich negatywny obraz w kulturze i literaturze chrześcijańskiej, sięgający czasów Chrystusowych. Wystarczy tu wspomnieć takie utwory religijne, jak *Widzenie Straszliwego Sądu* św. Nifona z Konstancji, *Żywot św. Bazylego Nowego* czy choćby z literatury apokryficznej *Wędrowki Matki Boskiej po miejscach mąk wieczystych (po piekle)*, aby uzmysłowić sobie jak silny był negatywny obraz tych *obcych* w tekstach chrześcijańskich.⁹ Najprawdopodobniej to właśnie po raz pierwszy w *Trebniku* Mohyły imię Jana Nowego zostało umieszczone bardzo wysoko w hierarchii porządku świętych – tuż za pierwszymi kanonizowanymi przez ruski kościół świętymi *strastotierpcami* – Borysem i Glebem a założycielami Ławry Kijowsko-Pieczerskiej - św. Antonim i Teodozjym Pieczerskimi oraz trzema męczennikami wileńskimi – Antonim, Janem i Eustachym (Naumow 1996: 53).

4. Z kręgiem mohylańskim związany był także Varlaam (Vasile Moțoc), autor pierwszych rumuńskich przekładów ksiąg cerkiewnych, poseł do Moskwy hospodara Mirona Barnowskiego, w latach 1632-1653 metropolita mołdawski; w 1639 jeden z kandydatów na patriarchę Konstantynopola. Osobowość Piotra Mohyły i Varlaama, a także kronikarza Grigore Ureche¹⁰ kształtowała się przez wiele lat wspólnie w dobrach monasteru Secu, a po wyjeździe rodziny Mohyłów do Polski, kontakty między nimi nie zostały zerwane (Mohyła 2002: 49-50; Eșanu, Eșanu 2005). W 1643 roku w wydany przez Varlaama zbiorze kazań, komentarzy do Ewangelii i żywotów świętych, zatytułowanych *Kazanie 1643* (rum. *Cazanie 1643*), znalazło się pierwsze tłumaczenie żywotu św. Jana Nowego na język rumuński, powstałe przeszło 200 lat od napisania oryginału w języku staro-cerkiewnosłowiańskim. W tłumaczeniu Varlaama dokonano jednak wielu charakterystycznych zmian w stosunku do pierwowzoru autorstwa G. Cambłaka, wiążących się z ówczesną historią prawosławia nie tylko na terenach Rzeczypospolitej, Mołdawii, ale i innych regionów Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej. Zmiany te w następnych wiekach stworzyły nowe wzorce kulturowe, których echa można odnaleźć w wielu tekstach religijnych i historycznych także i dziś w Rumunii.¹¹

Zmiany wprowadzone przez mołdawskiego metropolitę dotyczyły nie tylko samego tytułu żywotu, ale także używanego przez Cambłaka nazewnictwa. W miejsce tytułu umieszczonego w słowiańskiej wersji żywotu G. Cambłaka: *Męczeństwo świętego i sławnego męczennika Jana Nowego umęczonego w Białogrodzie spisane przez Grzegorza, mnicha i prezbitera wielkiej cerkwi Mołdowalaskiej* (Cambłak 1935: 83), w wersji Varlaama

pojawił się tytuł *Męczeństwo świętego i sławnego wielkiego męczennika Jana Nowego z Suczawy, którego świętuje się w czwartek po Rusaliach* (rum. *Mucenia svântului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou de la Suceava, ce să praznuiește joi dupa Rusalii*)¹² (Varlaam bd: 151-159). W świadomości rumuńskiej nadanie Janowi Nowemu przydomku z *Suczawy*, przyczyniło się do powstania w zbiorowych wyobrażeniach przekonania, iż święty – według źródła słowiańskiego Grek pochodzący z Trapezundu – był Rumunem. Fragment dotyczący miejsca narodzin świętego Jana – Trapezundu, z którego pochodził Jan Nowy – miasta według Cambłaka: *sławnego i wielkiego, znajdującego się na wschodzie, niedaleko Asyryjczyków i w sąsiedztwie Wielkiej Armenii* (Cambłak 1935: 85), Varlaam przetłumaczył jako leżące *na wschodzie, który zwie się Anatolią* (bdw: 451).

Niewielka wzmianka w żywocie redakcji słowiańskiej, dotycząca portu do którego przybył statek płynący z Trapezundu – Białogród w pobliżu Vōsporu (slav. *Bělyi gradŌ... iže km Vōsporu*) (Cambłak 1935: 86), w żywocie redakcji rumuńskiej uległa zmianie na nazwę: *miasto które nazywa się Cetatea Alba, nad Morzem Czarnym, na skraju (granicach) Ziemi Mołdawskiej* (rum. *la cetatea ce să chema Cetatea Albă, la Marea Neagră, în margine de cătră Țara Moldovei*) (Varlaam bdw: 452). W ten sposób historia żywotu św. Jana, ulokowana przez Cambłaka w pobliżu Vosporu, przeniesiona została jednoznacznie na tereny mołdawskie, a nazewnictwo i terminologia dostosowane zostały do ówczesnej sytuacji politycznej.

W tłumaczeniu Varlaama dokonane zostały także inne zmiany związane z tytułaturą postaci oraz nazwami występujących tu narodów. Pojawienie się Turków na Bałkanach oraz postępujące uzależnienie ziem chrześcijańskich od Imperium Otomańskiego spowodowało, iż miejsce eparchy miasta z oryginału żywotu Cambłaka - *Persa gorącego obrońcy i dziedzica fałszu głoszonego po jego przodkach* (Cambłak 1935: 86), zajął w żywocie rumuńskiej redakcji *Turek, wielce kochający i wyznający wiarę turecką* (rum. *turc, iubitoriu foarte și socotitoriu credinței turcești*) (Varlaam bdw: 452). Określenie Cambłaka odnoszące się do charakterystyki postaci eparchy miasta: *bezbożna dusza eparchy* (Cambłak 1935: 87), uległo w żywocie Varlaama zmianie i w miejscu tym pojawiła się: *nieczysta i pogańska dusza turecka* (rum. *necurat și păgân suflet turcesc*) (Varlaam bdw: 452). Eparcha miasta, namawiający Jana Nowego do zmiany wiary chrześcijańskiej i oddania chwały *promiennemu słońcu i gwiazdzie*, w żywocie Varlaama skłania świętego ku przejściu na: *wiarę giaurów* (rum. *lega ghiaurilor*) (Varlaam bdw: 453). Jednocześnie, zamiast eparchy miasta *po mistrzowsku i perfidnie mówiącego te słowa*, Varlaam użył także określenia *gdy ten mistrz i zdradziecki niechrześcijański poganin wymówił te słowa* (rum. *acel meșter și viclen necredincios păgân grâi acest cuvinte*) (Varlaam bdw: 453).

Zmiana postaci *obcego z Persa*, wyznającego kult solarny, na Turka skazującego św. Jana na męczeństwo, zdaniem niektórych badaczy związana była z faktem uzależnienia Mołdawii od Imperium Otomańskiego, wyrażając tym samym obawy epoki obecne w zbiorowej świadomości. Już sama nazwa *Pers* miała najprawdopodobniej w czasach Cambłaka charakter symboliczny i używana była na określenie „człowieka Wschodu, nie wyznającego Chrystusa”. Z czasem, choć trudno tu wyznaczyć dokładną datę, rozciągnęła się także w mitologicznych etymologiach na wszystkie ludy orientalne, a zwłaszcza Turków, Tatarów i Mongołów (Naumow 1996: 69).¹³ Ostrzeganie przed *kultem słońca, księżycy i ładu nieba* pojawiło się zresztą już w Starym Testamencie (Pwt 4, 9-19), skąd potem przeniknęło do wczesnych tekstów chrześcijańskich. Odnajdujemy ją zarówno u św. Nifona z Konstancji, gdzie bałwochwalcami oddającymi *hold idolom* (czczącym kamienie) nazywał już jednak sam Chrystus pogan, którzy nie uwierzyli w chrześcijaństwo i przyście Syna

Boskiego, jak i u św. Atanazego z Aleksandrii (IV w.).¹⁴ Cambłakowy żywot wpisał się w tę tradycję doskonale, jednak dopiero twórczość mołdawskiego Varlaama wprowadziła po raz pierwszy do żywotu rzeczywistą postać Turków, których dominacja nad Mołdawią od lat była już faktem. Dokonując zmian w redakcji żywotu, Varlaam wprowadził jednak tym samym w żywocie pewne nieścisłości historyczne – mołdawski Białogród (rum. Cetatea Alba) w czasie męczeństwa Jana Nowego (I połowa XIV w.) był pod władzą Tatarów, a zwierzchność Turków w tym mieście rozpoczęła się dopiero przeszło 50 lat później - w 1484 r. (Cazacu 2001: 138). O związkach z ówczesną sytuacją polityczną oraz silnych podtekstach religijnych zawartych w kodzie wprowadzonym przez Varlaama, świadczą także nazwy oprawców św. Jana, gdzie poza *schizamtykami łacinnikami* oraz Żydami, powszechnie obwinianymi za męczeństwo i śmierć Chrystusa, wymienieni zostali także *pogańscy* Turcy. To właśnie także po raz pierwszy na okładce *Kazań* Varlaama pojawiła się interesująca ikonografia św. Jana Nowego. Ubrany w szaty męczennika, święty przedstawiony został tu jako rycerz - z krzyżem w prawicy i mieczem w lewicy, na tle dwóch miast – Trapezundu i Cetatea Alba. Jan, na wzór męczenników pierwszych wieków, stojąc na straży ortodoksji, wierności chrześcijaństwu pierwszych wieków, ukazuje jego ciągłość na ziemiach mołdawskich i niczym rycerz Chrystusowy, broni ziem, w których spoczywa.

5. Z postacią kijowskiego metropolity Piotra Mohyły oraz mołdawskiego metropolity Varlaama, związane są także informacje o traktowaniu relikwii tego świętego jako *palladion* Mołdawii (Mohyla 2002: 49-50; Marian 1895: 60-70). Warto tu krótko wspomnieć, iż tradycja traktowania obrazów jako *palladion* sięga w kulturze europejskiej co najmniej czasów starożytnej Grecji. Terminem tym określano początkowo spadłe z nieba dzieła bogów, najczęściej wizerunki śmigającej przez niebiosa jako meteor bogini Pallas Ateny.¹⁵ Uznawane były przez Greków jako przedmioty o szczególnej pozycji i traktowane jako *acheiropoietoi* - chroniące przestrzeń, na której się znajdowały. Najśławniejszy *palladion* posiadała w starożytności Troja, który został jej zrzucony przez Zeusa, aby zapewnić bezpieczeństwo miastu (Kuryluk 1998: 46). Chrześcijaństwo już we wczesnych czasach bizantyjskich przejęło tę tradycję i używało terminu *palladion* w stosunku do obrazów cesarzy, a następnie świętych obrazów. W taki sposób bodaj po raz pierwszy traktowana była znana badaczom słynna ikona Chrystusa z „brązowej” bramy Chalké, prowadzącej do pałacu cesarzy bizantyjskich w Konstantynopolu, która zastąpiła wiszący tu wcześniej portret Konstancyjna Wielkiego. Z czasem tradycja ta przeniosła się z ikon Chrystusa na ikony Matki Boskiej, a następnie niektórych świętych. Święte obrazy stawały się w wyobrażeniach chrześcijan źródłem mocy oraz magicznego wręcz działania sacrum dzięki tkwiącemu w nim, jak wierzą, podobieństwu do przedstawianej osoby. Upodobnienie do pierwowzoru powodowało, iż obraz stawał się jakby przeniknięty istnieniem namalowanej na nim postaci, zyskując w ten sposób nadprzyrodzoną moc. Jednocześnie, posiadanie takiego obrazu na danym terytorium pełniło funkcję apotropeiczną – broniło daną przestrzeń od ataku wrogów i złych sił. Z czasem tradycja ta przeniosła się także na relikwie, czyli szczątki osób, które jak wierzą, w cudowny sposób doznały za życia przeobóstwienia. Wzorcową opowieścią, w której wykorzystano relikwie Jana Nowego jako *palladion* Mołdawii, w której pojawiają się *odwieczni* wrogowie prawosławia i Mołdawii – Polacy, Turcy i Tatarzy, stały się historyczne wydarzenia z 1629 roku, w których po bitwie pod Chocimiem, gdzie starły się wojska hetmana Chodkiewicza i sułtana Osmana, oddziały Kozaków zaporoskich zostały wysłane przez Polaków na Suczawę. Opowieść ta oparta została na znanym w tradycji bizantyjskiej motywie *cudownej obrony miasta-twierdzy*, dokonanej tym razem przez

relikwie św. Jana Nowego. Według legendy, ujrzawszy wojska kozackie nadciągające do Suczawy, mołdawski metropolita Anastazy Crimca wraz z duchownymi miasta udał się do cerkwi metropolitalnej, aby ukryć ciało świętego. Relikwii, *napelnionych darem boskim*, nie udało się jednak wydobyć ze świątyni – w niewyjaśniony sposób pozostały na swoim miejscu, a wojska kozackie, próbujące w tym czasie przedrzeć się do miasta przez rzekę Suczawę, zostały zatopione we wzburzonych wodach. Na pamiątkę tego wydarzenia metropolita Crimca wraz z mieszkańcami Suczawy, odprawił litiję, okrażając świątynię z relikwiami świętego Jana (Mohyla 2002: 49-50; Marian 1895: 67). Od tego roku dzień 2 czerwca, w którym relikwie objawiły swój *palladialny* charakter, uznany został za święto Jana Nowego - patrona Mołdawii.

W XVII wieku sława relikwii była już bardzo silna na wschodnich terenach. W 1686 roku król Jan III Sobieski, powracając po zwycięstwie pod Wiedniem, wywiózł relikwie św. Jana Nowego z Suczawy (tzw. skarb Dosofteia) i umieścił je w Stryju, skąd następnie przeniesiono je do kościoła ojców Bazylianów w Żółkwi.¹⁶ Postać tę umieścił metropolita Dosoftei (1624-1693) w swoich *Żywotach Świętych* powstałych w latach 1682-1686. W 1783 roku relikwie z polecenia cesarza Józefa II powróciły do Suczawy i zostały ponownie złożone w cerkwi św. Jerzego, a Jan Nowy został ogłoszony – tym razem - patronem Bukowiny (Marian 18: 110sn). W kolejnych latach żywot tego świętego tłumaczony był i wydawany kilkakrotnie w Mołdawii. W 1812 roku legenda hagiograficzna tłumaczona ze źródeł rosyjskich (ukraińskich?) znalazła się w żywotach świętych wydrukowanych w monasterze Neamț, a w 1846 roku została umieszczona w *Mineja* na miesiąc czerwiec, wydrukowanej przez ten sam monastyr (Melchisedec 1885: 59-60; Demciuc 1990: 30).

Tradycja uznawania św. Jana Nowego za patrona Mołdawii i Bukowiny często podkreślana była w piśmiennictwie XIX wieku. Najprawdopodobniej pod wpływem rozwijającej się wówczas bardzo silnie świadomości narodowej oraz po odzyskaniu przez Mołdawię relikwii świętego, zaczęto przypominać i rozpowszechniać opowieści o *palladialnym* charakterze relikwii, znane wcześniej w kręgu mohylańskim. W tym czasie Enecan (1882), a za nim Marian (1895) i Pamfile (1997: 60-65) opublikowali wersje legend o historycznych wydarzeniach z Mołdawii, w których relikwie świętego w *niewyjaśniony* sposób okazywały swoją moc i broniły miasta przed wrogami. Także wówczas przypomniano inne, sięgające czasów Piotra Mohyły i metropolity Varlaama, opowieści o cudownej mocy tkwiącej w relikwiach św. Jana. Najsłynniejsza z tych opowieści oparta była na motywie kary, która wymierzona została katolikowi - Polakowi o nazwisku Ujazdowski, który w służbie u Jerzego Mohyły, dopuścił się zniewagi relikwii, za co został ukarany przez św. Jana:

Pe timpul unchiului meu Ieremia Movilă, voievod și domn al Moldo-Vlahiei, printre mulții nobili leși care-l slujeau, era și un sotnic pe nume Ujazdowski, de credință latină, care odată, când domnitorul a venit la Mitropolia Sucevei la sărbătoarea pomenirii marelui mucenic Ioan cel Nou, ca să vadă moaștele sfântului, leahul, privind cum mulțimea de oameni adunați din multe țări sărută trupul neputrezicios și dă multe daruri, a început să hulească, zicînd către tovarășii săi: „<...> uitați-vă la asești apostatați cum au uns cu mir înmiresmat trupul unui apostat mort, l-au pus la uscat, l-au îmbrăcat în podoabe de mare preț ca pe un sfînt și, de dragul cîștigului, duc în ispită atîta lume. Însă, precum omul al cărui trup îl sărută mulțimea, se chinuiește în iad, tot acolo se vor chinui și cei care îl sărută.” Și îndată ce a spus acestea față de toată lumea și de domnitor, care era și el acolo, duhul necurat a intrat în el și, răcnind tare, ca să-i înspăimînte pe toți, l-a trîntit la pămînt,

chinuindu-l cumplit. Și tovarășii lui l-au scos din biserică, dar dracul îl chinuia și mai tare, spre mirarea tuturor. Iar tovarășii lui, văzînd că se întetește cumplitul chin la care l-a supus necuratul, s-au dus la mitropolit, care pe atunci era fratele domnitorului, Gheorghe Movilă, om credincios și sfînt, și, îmbrățișîndu-i picioarele, l-au rugat să se roage pentru el Domnului și sfîntului Ioan să-l izbăvească de nenorocire, căci frica și tremurul pusese ră stăpînire și pe ei. Iar mitropolitul, aflînd din ce pricină suferă batjocoritorul, a zis: „Mai lăsați-l un pic, să-i fie de învățătură că nu se cuvine să-i hulească pe sfinții Domnului și dreapta noastră credință”. (Mohyla 2002: 50-54; Marian 1895: 63).

Opowieści z tekstów Mohyły przyczyniły się do upowszechnienia się wiary w cudowną moc relikwii, które ochraniają przed *wrogami ziemi* oraz złymi i nieczystymi siłami.¹⁷ Od końca XIX wieku w historii św. Jana Nowego rozpowszechnianej na terenie Mołdawii, wyraźnie zaczęło także dochodzić do połączenia wątków i motywów pochodzących ze słowiańskiego żywotu mnicha Cambłaka oraz rumuńskiej wersji metropolity Varlaama. Miejsce męczeństwa oraz przynależność narodowa głównego bohatera żywotu zmieniały się w zależności od przywoływanego źródła. W wydawanych wówczas legendach świętego, Jan Nowy stawał się zarówno greckim kupcem, jak i Rumunem, podstępnie umęczonym przez Persów, Turków lub Tatarów (Marian 1895; Pamfile 1997). Także i sztuka mołdawskiego kościoła prawosławnego nie zapomniała w tym czasie o postaci świętego. W XVIII i XIX wieku żywot Jana Nowego namalowany został na ścianach cerkwi monastyrów w Secu i Sihăstria Secului oraz kaplicy monastyru św. Jerzego w Suczawie. Z tego okresu pochodzą także ikony świętego znajdujące się obecnie w zbiorach muzeum monastyru św. Jerzego w Suczawie.

7. Legenda hagiograficzna Jana Nowego znalazła swoje odpowiedniki także w rumuńskich wierzeniach ludowych. Najstarsze źródła etnograficzne dotyczące postaci Jana Nowego pochodzą z końca XIX wieku i można w nich odnaleźć echa różnorodnych religijnych wzorców literackich. W świadomości ludowej mieszały się zarówno treści pochodzące ze źródeł Cambłaka i Varlaama, jak i wątki oraz motywy znane z legend innych świętych postaci. Różne wersje tekstów religijnych, rozpowszechniane przez duchowieństwo Mołdawii oraz krążące na tych terenach w popularnych broszurach, włączone zostały w mechanizmy myślenia typowego dla świadomości ludowej. Charakterystyczne jest jednak, iż w ludowej tradycji żywot świętego, wymodelowany na nowo, nie zawsze posiadał tak ostry i polemiczny wydźwięk wobec katolicyzmu i judaizmu. Największymi wrogami Jana Nowego stawali się w ludowych opowieściach muzułmanie – Turcy lub Tatarzy, którzy skazali świętego na męczeństwo i śmierć. Nie zadziwia jednak taki schemat żywotu obecny w najstarszych źródłach ludowych, zwłaszcza gdy pod uwagę bierze się zależność do połowy XIX wieku ziem mołdawskich od Turków. Jednocześnie, kody kulturowe utworzone przez Cambłaka w żywocie św. Jana Nowego niekoniecznie musiały znaleźć swoje odbicie w świadomości mieszkańców mołdawskich wiosek, zamieszkiwanych przez wiele narodów i wyznań. W zebranych pod koniec XIX wieku materiałach E. Niculița-Voronca z badań terenowych na Bukowinie, św. Jan Nowy uznawany był za chrześcijańskiego kupca, żyjącego na ziemiach tureckich, który za wiarę został zabity przez Turków. Zamordowany przez nich i podstępnie przywiązany do ogona konia, w cudowny sposób został sprowadzony przez zwierzę z ziemi tureckiej aż na Bukowinę (Niculița-Voronca 1998b: 294). W świadomości ludowej tamtych czasów nie znalazły także żadnego odbicia echa translacji Jana Nowego do Suczawy z czasów Aleksandra Dobrego. Zarówno samo pojawienie się świętego na Bukowinie, jak i umieszczenie jego relikwii od razu w monastyrze św. Jerzego w Suczawie (z

pominięciem cerkwi *Mirăuți*), wiązało się z nadprzyrodzonymi znakami objawiającymi się wokół tej postaci (Pamfile 1997: 61-64).

Inną charakterystyczną cechą XIX-wiecznych ludowych opowieści o Janie Nowym jest uznawanie go za Rumuna, który urodził się i mieszkał na Bukowinie. Tendencja do nadawania tej postaci narodowości rumuńskiej, wynikająca z tradycji wprowadzonej przez Varlaama, a także ludowego zwyczaju lokowania wszelkich ważnych wydarzeń w obrębie *bliskiego oswojonego świata*, łączyła się także często z przekonaniem, iż święty ten był już za życia wybrańcem Boga. Zapośredniczenie ludowych wierzeń w chrześcijańskich tekstach religijnych dotyczących niebiańskiej liturgii, tak charakterystyczne dla prawosławia, spowodowało pojawienie się w jego legendzie motywu *otwartego nieba*, które widzą obdarzone wyjątkową dobrocią postaci. W jednej z opowieści z Bukowiny, Jan – chłop wypasający bydło - widzi w otwartych niebiosach Boga- władcę gromów:

Sf. Ion de la Suceava, cînd era băiet, păștea vitele tatălui său pe toloacă și tatăl său îl vedea adesea uitîndu-se la ceri, rugîndu-se și rîzînd: „Mai, de ce rîzi tu cînd te uiți în sus?” „Cînd mă vei mai vedea rîzînd, să pui piciorul d-tale pe al. meu și vei vedea”. Tatăl său a făcut așa și-a văzut ceriul deschis și pe Dumnezeu țîind în mîna tunul (așa, ca un bici împodobit cu flori) (Niculița-Voronca 1998b: 181).

W mitycznej ludowej świadomości postać św. Jana Nowego mieszała się także często z wątkami i motywami znanymi z legend innych świętych. Niculița-Voronca, rezygnując niestety z opublikowania zebranych na Bukowinie materiałów, podkreślała np. iż o św. Janie Chrzcicielu nie można zebrać wielu informacji podczas badań terenowych, gdyż we wszystkich ludowych opowieściach jego postać mylona jest ze św. Janem Nowym z Suczawy (1998b: 307).¹⁸ Folklorystka z Mołdawii nie zwróciła jednak uwagi, iż właśnie w takich *pomyłonych* opowieściach ujawniają się najczęściej charakterystyczne cechy mitycznego myślenia. Opowieści te, pozornie chaotyczne, pełne błędów, odzwierciedlają zarówno wątki i motywy z archaicznych mitów krążące na niższych poziomach mitologicznych, jak i wpływ konkretnych wzorców literackich na wierzenia ludowe. Charakterystycznym przykładem sposobu myślenia właściwego ludowości, jest opowieść zanotowana przez T. Pamfile, w której przy świadomości odrębności postaci Jana Nowego i Chrystusa, legenda świętego wykazuje wiele podobieństw do biblijnej przypowieści o zagubionej owcy z życia Zbawiciela. Taka redakcja legendy przypomina jednak, iż w świadomości ludowej postaci i ich działania ulegają włączeniu do archetypów postaci wzorcowych w tej religijności:

Sf. Ioan a fost cioban în vremea lui. Ajungând într-o seară acasă, vede că i s-a rătăcit un miel. Luându-se apoi pe urma lui, fără pic de mînie în suflet, l-a urmărit pas cu pas, dar de prins nu-l putea prinde, căci aproape amândoi pe deasupra și nescufîndându-se. Tocmai târziu, Ioan ciobanul prinse mieluşelul și ridicându-l în brațe, începu să-l dezmierde și să-i sărute picioarele, zicînd:

Sărăcuțul de dînsul! Tare trebuie să-l mai doară picioarele!

Iar Dumnezeu de sus, văzînd-i mila lui cea curată și sufletul său cel bun, mirîndu-se că în loc să ucidă îndată pe cel care îl făcuse să alerge într-atîta, îl dezmiardă și îl sărută, își vîrsă asupra lui harul său cel dumnezeiesc și-l prefăcu în sfînt (Pamfile 1997: 63).

W najstarszych ludowych opowieściach o św. Janie Nowym zwraca także uwagę wiara w cudowną moc tkwiącą w jego relikwiach. W zbiorowych wyobrażeniach śmierć z rąk *wrogów narodu i prawosławia* stała zarazem z czasem początkiem *nowego życia* - w „mocy bożej”. Święty Jan był przede wszystkim dla ludu wielkim cudotwórcą, który potrafił uleczyć z rozmaitych chorób i przypadłości. Uzdrawienia wzroku, bólu głowy, głuchoty, ślepoty,

niemowoty czy paraliżu, dokonujące się w cerkwi św. Jerzego przy relikwiach Jana Nowego, stanowią jeden z najczęstszych motywów ludowych opowieści. Charakterystyczne jest także już wówczas silne podkreślanie znaczenia wielkich uroczystości odbywających się dorocznie w Suczawie – pielgrzymki do świętego i procesji z jego relikwiami podążającej ulicami miasta w dniu 24 czerwca (Niculița-Voronca 1998b: 294; Pamfile 1997: 64-65). To właśnie z okazji tych pielgrzymek zostały także w latach 1889 oraz 1890 ułożone hymny ku czci świętego.¹⁹ Jednak, w świadomości ludowej palladialny kult relikwii św. Jana oraz związany z nim zwyczaj – pielgrzymki i procesji relikwii, ustępował miejsca wierzeniom o nadprzyrodzonej mocy relikwii strzegących wiernych od doczesnych klęsk i cierpień. Święty jest tym, który ochraniał przed suszą i chorobami, uzdrawiał z nieuleczalnych chorób, niósł pomoc strapionym i udręczonym. W kulcie związanym z dniem św. Jana Nowego przeniesionych zostało także już wówczas wiele elementów obrzędowości świętojańskiej (23/24 czerwca). Samo święto Jana Nowego nazywane było dniem *letniego Jana* i traktowane w opozycji do zimowego przesilenia nocy z dniem, zwanego dniem *zimowego Jana*²⁰ (Pamfile 1997: 60). Atrybuty używane podczas ludowych obchodów nocy świętojańskiej – zioła i ogień, świece i kadzidła, pocierało się o relikwie świętego i święciło u mnichów w cerkwi w Suczawie. Podążając dniem i nocą z zapalonymi pochodniami do Suczawy, pielgrzymi – chorzy i kalecy, wierzyli, iż w ten dzień zostaną przy relikwiach uleczeni z wszelkich przypadłości. Jan, wraz z upływem lat, stawał się coraz *bliższym świętym*, poprzez którego lud doświadczał wciąż *obecności Boga*.

NOTE

Acatitul Sf. Ioan cel Nou, *Acatitul Sfintului Mare Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava*, [w:] *Demciuc, Viața și minunile Sf. Mare Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava cu un scurt istoric privind Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou*, 1990, Suceava, p. 41-73.

Bakalowa E., 1991, *Цмблаковото „Мъчение на свети Йоан Нови в румънската монументална —ивопис от XVI-XVII век”*, w: *Paleobulgarica*, XV, 4, s. 56-77.

Bals G., 1924, *Începuturile arhitecturii bisericești din Moldova. Discurs cu răspuns de Al. Lapedatu*, Cultură Națională, Academia Română, Discursuri de recepțiune, LX, 1926 *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Bukareszt, 1928 *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, Bukareszt.

Balan T., 1982, *Vetre de sihastrie românească. Secolele XIV-XX*, Bukareszt, 1996 *Romanian Patericon*, California, 1999, *Sfintele Moaște Făcătoare de Minuni din România*, Ed. Episcopiei Romanului, bmw, 2002 *Sfintul Ioan cel Nou de la Suceava – ocrotitor al Moldovei*, w: *Lumea Carpatică. Revistă de Cultură și Civilizație Tradițională*, nr. 3, s. 2-3.

Birladeanu E., 1972, *Racla cu moaște „Sfintului Ioan cel Nou” de la Suceava*, [w:] *Biserica Ortodoxa Romana*, XCII, nr. 11-12, 1981 *Ieromonahul, presviterul și dascalul Moldovei Grigore Tamblac*, w: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr 4-6, s. 319-327.

Camblak G., 1935, *Мъчениство святого и славного мученика Яна Нового замеченного в Бялогродzie, napisane przez Grzegorza mnicha i prezbitera wielkiej Cerkwi moldawskiej*, w: Melchisedec Ștefănescu, *Grigorie Tamblacu*, Bukareszt.

Cazacu M., 2000, *Saint Jean le Nouveau, son martyre, ses reliques et leur translation a Suceava (1415)*, [w:] *L'empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine. Actes des colloques internationaux „L'empereur hagiographe” (13-14 mars 2000) et „Reliques et miracles” (1-2 novembre 2000)*, red. P. Guran, B. Flusin, Ed. Colegiul Noua Europă, bmv, s. 137-158.

Czamańska I., 1997, *Les monastères dans les sociétés valaque et moldove aux XIV et XV siècles*, w: *Quaestiones Medii Aevi Novae*, s. 143-150, 1996, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań. 1996 *Miron Costin. Țieie i twórczość*, [w:] M. Costin 1998, 2003, *Drakula. Wampir, tyran czy bohater*, Poznań, 2003, *From the Moghilas to Dosoftei. The Polish-Romanian Relations in the 17th Century*, [w:] *Romanian and Polish Peoples in East-*

Central Europe (17th- 20th), red. V. Ciobanu, Romanian Academy „A.D. Xenopol” Institute of History, Ed. Junimea, Jassy, s. 13-27.

Dan D. 1905, Mănăstirea și comuna Putna, Bukareszt, 1910, Biserica Sf. Gheorghe din Suceava, w: Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, III, s. 134-139, 1923, *Mănăstirea Sucevița (cu anexe de documente ale Suceviței și schitului celui Mare)*, Bukareszt.

Demciuc V.M., 1990, Viata și minunile Sf. Mare Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava cu un scurt istoric privind Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou, Suceava, 1995 *Sf. Ioan cel Nou de la Suceava - „un Palladium al Moldovei”*, Analele Universității Ștefan cel Mare, Anul I, Secțiunea Istorie, Suceava, s. 65-77.

Dragnev E., *Note privitoare la pictura „înțeleaptă” din Moldova medievală*, w: *Revista de Istorie a Moldovei*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, 4 (60), Kiszyniów, 2005 *Interferențe iconografice în epoca Marelui Război*, *Materiały z Międzynarodowej Konferencji Historycznej Dynastia Mohylów- przykład wzajemnego przenikania się elit politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w wiekach XVI-XVII*, Kiszyniów 17-18 czerwiec 2005, (w druku).

Dumitrescu S., 2001, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, Ed. Anastasia, Bukareszt.

Eșanu A., Eșanu V., 2005, *Începuturile formației intelectuale ale lui Petru Movilă*, *Materiały z Międzynarodowej Konferencji Historycznej Dynastia Mohylów- przykład wzajemnego przenikania się elit politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w wiekach XVI-XVII*, Kiszyniów 17-18 czerwiec 2005, (w druku).

Kocój E., 1999, „Przepis na patrona.” *O kulcie Jana Nowego Suczawskiego na ziemiach rumuńskich*, [w:] *Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN*, t. XLIII/1.

Kuczyńska M., 1993, *Grzegorza Camblaka „Nabożeństwo ku czci św. Jana Nowego Suczawskiego”*, 2 VI, [w:] *Literatura i język rosyjski. Materiały z sesji naukowej*, Szczecin 1993, s.27-36.

Kuryluk E., 1996, *Weronika i jej chusta. Historia, symbolizm i struktura „prawdziwego” obrazu*, Kraków.

Lascarov- Moldoveanu Al., 2002, *Viața Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*, Ed. Anastasia, Bukareszt.

Laudat I.D., 1981, Grigore Tamblac în tradiția românească, w: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LVII, nr 4-6, s. 354-358.

Luția O., 1924 (1925), *Legenda Sf. Ioan cel Nou de la Suceava în frescurile din Voronet*, [w:] *Codrul Cosminului*, I.

Łużny R., *Akademia Kijowsko-Mohylańska a kultura polska*, w: *Przegląd Humanistyczny*, R. XV, nr 2, 1995 *Metropolita Piotr Mohyla a „Chameleontowie Ruscy”*. *Z nowych odczytań dawnej wschodniosłowiańskiej literatury religijno-polemicznej*, [w:] *Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej. Księga pamiątkowa ofiarowana prof. dr hab. Wł.A. Serczykowi w 60 rocznicę Jego urodzin*, red. E.D. Urwanowicz, A. Mironowicz, H. Parafianowicz, Białystok.

Marian S. Fl., 1895, *Sântul Ioan cel Nou de la Suceava. Schiță istorică*, București.

Mazilu D. H., 1999, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Ed. Polirom, Jassy, 2000, *Recitind literatura română veche*, *parte III – Genurile literare*, Ed. Universității din București, Bukareszt.

Melchisedec Stefanescu, 1935, *Grigorie Tamblacu*, București.

Melnyk M., 2001, *Memorial metropolity Piotra Mohyły z lat 1644-1645 Sententia Cuiusdam Nobilis Poloni Graecae Religionis*, [w:] *Spór o zbawienie. Zagadnienia soteriologiczne w świetle prawosławnych projektów unijnych powstałych w Rzeczypospolitej (koniec 16 w.-połowa 17 w.)*, Olsztyn, 2003 *Kazania i komentarze sakramentalno-liturgiczne z Trebnika św. Piotra Mohyły*, Olsztyn.

Mihail P., 1996 *Noi cercetari referitoare la activitatea lui Grigore Tamblac*, w: *Biserica Ortodoxa Romana*, CXIV, nr. 1-6, s. 239-245.

Milkowicz Wł., 1898, *Zwei Fresco-Kalendar in den Bukowiner Klosterkirchen Woronetz und Suczawitza aus dem 16 Jahrhundert*, Mittheilungen der K.K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale, Wien, nr XXIV.

Mohyla Piotr, 2002, *Împăcarea Bisericii Ortodoxe*, *trad. Ș. Lupu*, Polirom, Jassy.

Musicescu A.M., M. Berza, 1958, *Manastirea Sucevita*, Bucuresti.

Nalborczyk A.S., *Wizerunek Europejczyków w świecie arabsko-muzułmańskim*, [w:] *Wizerunek Europejczyków i kultury Zachodu w Azji i Afryce*, pr. zbior., Warszawa.

Naumow A., 1996, O eklezjologii Grzegorza Cambłaka, prawosławnego metropolity kijowskiego, [w:] *Wiara i historia. Z. dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich*, *Studia Slawistyczne Krakowsko-Wileńskie*, Tom 1, Kraków, nr 4-6, s. 354-358, 1999, *Prawosławni święci I Rzeczypospolitej*, [w:] *Święci w kulturze i duchowości dawnej i współczesnej Europy*, red. W. Stępnia-Minczewska, Z. Kijas, Kraków.

Năsturel P., 1958, *Legăturile Țărilor Române cu Muntele Athos până la mijlocul veacului al XV-lea*, w: *Mitropolia Olteniei*, R. X, nr. 11-12, 1960, *Începutul legăturilor Țării Românești cu mănăstirea Hilandar (1492)*, w: *Glasul Bisericii*, R. XIX, nr 5-6, 1971 *Une prétendue oeuvre de Grégoire Tsamblak: „le martyre de saint Jean le Nouvrau*, [w:] *Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes VII, Litterature, Ethnographie, Folklore*, Sofia.

Neculce I., 1872, *O samă de cuvinte*, [w:] M. Kogălniceanu, *Cronicele României seu Letopisețele Moldovei și Valahiei*, t. II, Bukareszt. 1909, *O samă de cuvinte și cronica*, Bukareszt. 1955 *Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, Bukareszt.

Niculita-Voronca E., 1998a, *Datinele și credințele poporului roman adunate și asezate în ordine mitologica*, vol. I, Iasi., 1998b, *Datinele și credințele poporului roman adunate și asezate în ordine mitologica*, vol. II, Iasi.

Nifon z Konstrancji, 2001, *Vedenia supra Înfricoșatei Judecări a Sfântului Ierarh Nifon, Episcopul Constanțianei, sec. IV*, [w:] S. Dumitrescu, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, Bukareszt, s. 317-339, 2002 *Viața și Învățăturile Sfântului Nifon al Constanțianei*, Ed. Anastasia, Bukareszt.

Nowakowski P. CM, 2004a, *Metropolita kijowski Piotr Mohyla i jego reforma liturgiczna*, [w:] *Pokazanie Cerkwie prawdziwej. Studia nad dziejami i kulturą Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej*, red. P. Chomik, Białystok, 2004b, *Problematyka liturgiczna w międzywyznaniowej polemice po Unii Brzeskiej (1596-1720)*, Kraków.

Pamfile T., 1997, *Sarbatorile la romani*, Ed. Saeculum, Bucuresti.

Pietruszewski J., 1996, *Próba analizy żywota św. Jana Suczawskiego pióra Grzegorza Cambłaka jako utworu napisanego przez człowieka znajdującego się w sferze oddziaływania obcych kultur na terenie średniowiecznej Mołdawii*, w: *Człowiek w sferze oddziaływania obcej kultury. Materiały z Międzynarodowej Naukowej Konferencji Slawistów*, red. G. Minczew, Łódź 7-9.12.1998, Łódź.

Popescu A.I., 1943, *Viața, patimirea și minunile Sf. Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava*, Craiova.

Reli S., *Alaiul militar la repatrierea moaștelor sf. m. mucenic Ioan cel Nou din Galiția la Suceava, în anul 1783*, Czerniowce.

Roșca F., 1990, *Wkład metropolity Piotra Mohyły w kulturę religijną Rusi Kijowskiej*, [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t.1, red. S. Stepień, Przemyśl.

Ruseev H.D., 1997, *Житие Иоанна Нового: легенда и историческая действительность*, [w:] *Аккерманские древности*, Белгород Днестровский, s. 127-162.

Ševčenko I., 1997, *Różne oblicza świata Piotra Mohyły*, [w:] *Chrześcijaństwo Rusji Kijowskiej, Białorusi, Ukrainy i Rosji (X-XVII wiek)*, red. J. Kłoczowski, Kraków, s. 239-270.

Theodorescu R., 1974, *Bizant, Balcani, Occident la inceputurile culturii medievale romnesti (secolele X-XIV)*, Bukareszt.

Ureche G., 1872, *Domnii Moldovii și viața lor*, w: *Cronicele Romaniei sau Letopisețele Moldoviei și Valahiei*, red. M. Kogălniceanu, Bukareszt, 1958 *Letopisetul Tarii Moldovei*, ed. P. Panaitescu, Bukareszt, 1967, *Letopisetul Tarii Moldovei*, opr. L. Onu, Bukareszt.

Voinescu T., 1964, *Cea mai veche operă de argintărie medievală din Moldova: racla Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, *Studii și Cercetări de Istoria Artei, Seria Artă Plasică*, T. 11, nr. 2, s. 265-289, Bukareszt.

1965 *Un chef d'oeuvre de l'orfèvrerie moldave ancienne: la châsse dorée de saint Jean-Le-Nouveau*, w: *RRHA*, II.

Ostaș lui Hristos sau sfântul apropiat? Din istoria cultului lui Ioan cel Nou (de la Suceava) în Țările Române

Referatul oglindește persoana lui Ioan cel Nou, unul dintre cei mai populari sfinți al Moldovei și Bucovinei. Moaștele sfântului au fost aduse în Moldova la începutul sec. al XV-lea, contribuind la răspândirea rapidă a cultului lui Ioan cel Nou în Țările Române. Cultul era cunoscut clerului, voievozilor, cât și oamenilor simpli. În sec. XVII Ioan cel Nou a fost unul dintre cei mai cunoscuți sfinți, imaginea căruia era apropiată de familia Movilă și Academia Movileană. În cercul acesta a început să se răspândească cultul palladial al lui Ioan cel Nou. Moaștele sfântului posedau, conform credinței, puterea minunată de apărare a Țării Moldovei de invaziile dușmane (turci, tătari sau poloni).

Cultul este cunoscut și în cultura populară românească. Sursele etnografice din sec. al XIX-lea ca și cele moderne, confirmă cultul palladial și cultul individual al lui Ioan cel Nou. În fiecare an la 24 iunie credincioșii ortodocși din toată România, Ucraina și Moldova fac pelerinaj la biserica Sf. Gheorghe din Suceava, unde au loc mari manifestații religioase. În ziua aceasta pe străzile sucevene trec procese cu moaștele sfântului. După credință, sfântul Ioan arată singur drumul procesiei. Toți credincioșii se roagă sfântului de sănătate, fericire și aducere de daruri.

RELAȚIILE ȚĂRILOR ROMÂNE CU PATRIARHIILE ȘI LOCURILE SFINTE DIN IMPERIUL OTOMAN, SF. SEC. AL XVI-LEA – ÎNCEPUTUL SEC. AL XVII-LEA^{*1}

Candu Teodor

Evoluția relațiilor țărilor române cu lumea creștină, în special, cu patriarhiile, locurile sfinte și așezămintele monastice din Imperiul Otoman, reprezintă o temă care nu o dată a suscitât interesul cercetătorilor. În contextul evoluției politice din această regiune, mai ales, o dată cu încadrarea statelor balcanice, pe parcursul secolelor al XIV-lea și al XV-lea, în cadrul Imperiului, biserica creștină de rit ortodox pierde cea mai mare parte din sursele care veneau de la despot, țari și de alți mari dregători. Astfel, o mare parte din fostele ctitorii ale împăraților bizantini, despoților sârbi, țarilor bulgari și georgieni intră într-o fază de declin, unele chiar risipindu-se. Aceasta ia îngrijorat pe majoritatea reprezentanților clerului înalt, patriarhi, mitropoliți, episcopi, chiar pe călugării cu influență spirituală și morală, mult luând drumul pribegiilor sau cerșind ajutoare de la domnii români și de alți creștini ortodocși. Statele românești se aflau în regiunea unde se întretaiau sferele de interese ale marilor puteri, acest teritoriu devenind ulterior teatrul unde se vor confrunta mai bine de câteva secole Islamul și Creștinismul, Imperiul Otoman și puterile europene regionale.

Cucerind Constantinopolul, turcii vor acorda patriarhilor ecumenici dreptul de a administra populația creștină de pe teritoriul imperiului. Astfel, patriarhii devin din „primii între egali”, niște administratori, se poate de spus docili sultanului, care erau responsabili de supușii creștini ai acestuia. În caz dacă unele din acțiunile lor erau considerate de către împărat dușmănoase, acesta își asuma dreptul de a-i înlătura, întemnița, exila sau chiar executa. Din această cauză unii patriarhi se aflau în fruntea enoriașilor perioade mai mari sau mai scurte de timp cu dese întreruperi, determinate de voința sultanului și a marilor săi dregători, dar aceasta nu constituie obiectul studiului de față.

Pierzând din rolul lor politic, patriarhii ecumenici au fost nevoiți să ofere unele libertăți de acțiune bisericilor ortodoxe, care se aflau în afara imperiului sau pe teritorii ce se

administrau în conformitate cu vechile tradiții ale sistemului de „capitulații”, ca în cazul Țărilor Române. Aceasta permitea majorarea importanței clerului și, în special, a marilor arhieriei în raport cu celelalte pături sociale.

În acest studiu ne-am propus:

- să evidențiem cauzele situației deplorabile în care se afla Biserica Ortodoxă sub turci și măsurile întreprinse de către statele românești în vederea redresării acesteia;
- să determinăm statutul Bisericii Ortodoxe din Țara Moldovei în perioada cronologică stabilită.

Cadrul cronologic include sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea, acesta fiind stabilit astfel încât să poată cuprinde domniile ultimilor vlăstare ale dinastiei Bogdăneștilor și perioada de ridicare la tronul țării a primelor persoane din rândul familiilor boierești și a străinilor, din cauza politicii duse de către Poartă în ceea ce privește administrarea teritoriilor aflate într-o relativă autonomie față de Istanbul. În această perioadă, după cum mărturisesc documentele timpului, indiferent de situația politică de aici, dese schimbări de domni, care se făceau la voința sultanului, vizirului sau a pașalelor otomane, ajutoarele vor fi îndreptate continuu spre Constantinopol, Ierusalim, Antiohia, Alexandria, Athos, Sinai etc.

În contextul schimbărilor dinastice de la sfârșitul secolului al XVI-lea din Moldova, istoricii menționează că domnii, pentru a se crea o poziție politică stabilă, renunță, în mare măsură, la susținerea din partea boierimii. Aceasta la acea vreme avea o poziție nestatornică față de domnie, urmărind obținerea propriilor privilegii și fiind supusă represiunilor de către domni, care vor fi nevoiți să-și apropie mai mult bunăvoința marilor ierarhi și promovarea episcopatului moldovenesc la rangul de prim-factor politic al țării, realizat de Petru Rareș și Alexandru Lăpușeanu². Din partea marilor familii boierești exista tendința de a-și păstra influența, care se va manifesta prin promovarea vlăstarelor lor la înaltele posturi ecleziastice ale țării, ceea ce îi va determina pe unii domni să ia atitudine și față de aceștia. Domnii aveau atitudini ostile și față de clerul înalt, unii arhieriei fiind nevoiți să ia drumul pribegiei ca în cazul mitropolitului Teofan în perioada domniei lui Ioan Vodă cel Cumplit, sau al lui Gheorghe Movilă, care îl va urma pe Petru Șchiopu și fratele său Ieremia, care s-a ridicat la domnie în pribegiile lor³. Unii arhieriei erau scoși temporar din funcții din voința domnului, ca în cazul lui Macarie, înlăturat de către Iliș Rareș din scaunul arhiepiscopal de la Roman⁴. A avut loc și un caz unic în istoria ecleziastică românească, când Gheorghe episcop de Roman a fost ars pe rug pe motiv de sadomie de către același Ioan Vodă cel Cumplit⁵. Cu toate acestea rolul politic pe care l-au jucat episcopatele românești, în special cel din Moldova, a fost deosebit. În istoriografie se discută problema ridicării bisericii moldovenești la rang de patriarhie, drept argument aducându-se pictură murală de la Sucevița, în care este reprezentat și mitropolitul Gheorghe Movilă, care poartă „mantia cu patru râuri” și cârja patriarhală, semne pregătitoare pentru ridicarea Bisericii Moldovei la această treaptă. Locul deosebit pe care îl ocupa biserica moldovenească în lumea ortodoxă poate fi demonstrat și prin faptul că Varlaam a candidat la scaunul patriarhal ecumenic, situație rar întâlnită la români și în cadrul bisericii ortodoxe române până în prezent.

După cum s-a menționat, una din problemele care ne interesează în cadrul acestui studiu, se referă la daniile românești către locurile sfinte și așezămintele monastice din Imperiul Otoman. Pentru tratarea ei am consultat un șir de colecții de documente publicate care ne oferă informațiile corespunzătoare⁶. În urma studiului lor am stabilit mai multe danii făcute de către domnii și boierii români către locurile sfinte și patriarhiile din Imperiul

Otoman. Dar spațiul limitat de care dispunem nu ne permite să prezentăm un tablou exhaustiv, al acestor acțiuni, referindu-ne aici doar la cele mai importante.

Astfel, în timpul domniei lui Petru Șchiopu: (13/14 iunie 1574-23 noiembrie 1577; 1 ianuarie 1578 - 21 noiembrie 1579; după 2 septembrie 1582 - 19 august 1591)^{7*} către bisericile ortodoxe din Imperiul Otoman au fost realizate importante acte de danie și de întărire a vechilor hrisoave de același gen, după cum urmează:

La 4 august 1583 (7091)⁸, în urma rugii făcute de către „ieromonahii de la mănăstirea Sfântul Sava, din apropiere de Ierusalim”⁹, pentru un loc să-și facă biserică. După ce se sfătuiește cu înalții ierarhi și „Sfatul nostru al boierilor moldoveni”, „am dat și am miluit pe rugătorii noștri ieromonahi <...>^{10**}, cu niște case făcute de domnia noastră în târgul Iașilor și cu locul acestor case, ca să locuiască acolo rugătorii noștri și să-și facă biserică”. După aceasta urmează următoarea informație „care acest loc este luat cu vreo altă silă sau prădăciune de la cineva, ci este drept domnesc și l-am cumpărat domnia mea acest loc pentru șapte mii de aspri, bani gata, domnești”¹¹, informații de la cine s-a făcut cumpărătura. Și în încheiere blestemul prin care întărește valoarea juridică a acestei danii.

În 10 aprilie 1587 (7095), Petru Șchiopu a dat și a miluit „cu șase fălci de vie în dealul numit Porcul, cu crame și pivniță de piatră, și teasc, și alte case și cu tot venitul”¹². În document se arată, de asemenea, că aceste vie au fost boierești și au trecut din mână în mână până au devenit domnești, „care aceste vie de demult au fost boierești, umblând și stăpânindu-se din mână în mână, până ce au devenit domnești”¹³.

Același act ne oferă informații despre dania făcută de Melentie Balica hatman și soția sa Ana, către aceeași mănăstire: „domnia noastră am miluit pe răposatul și adevărata, și credincioasa noastră slugă pan Balica, numit Melentie, hatman, care a zidit și biserica Sfinților arhistrategi Mihail și Gavriil și a celorlați fără de trup, în Galatia, împreună cu soția sa, Anna, și copiii lor <și> care au dat această biserică zidită de ei metoh mai sus-zisei mănăstiri Sinai”¹⁴, pentru pomenirea sufletelor donatorilor.

Într-un act de danie făcut de către „doamna Maria, fata a răposatului Pătru vodă”, 18 decembrie 1616 (7125) se face mențiune la un uric al lui Petru Șchiopu cu privire la dania sa către „metohul și mănăstirea lui Sveati Sava, den târg den Iaș(i), ce au miluit și cu satul Stroești, de pre Sitna, den ținutul Hârlăului, și cu toate dabile(e)”¹⁵.

Dintr-un act de la 25 mai 1606 (7114), emis de către Ieremia Movilă, vedem că mănăstirea Aron Vodă, care avea hramul marelui ierarh Sf. Nicolae „a fost dată de sfântrăposatul domn Petru voievod ca să fie metoh sfintei mănăstiri Zugraf”, „și să nu poată fi luată în vecii vecilor”¹⁶.

Același domn va dona mănăstirilor Aron Vodă și Sfântul Sava din Iași familii de țigani. Mănăstirea Aron Vodă va primi patru familii de țigani, se specifică într-o întăritură de la Radu Mihnea¹⁷. Conform unui act de întăritură, dat de Miron Barnovschi, acesta a donat aceleiași mănăstiri șase familii¹⁸. Iar într-un act de la 21 mai 1658, dat de Grigorie Ghica, se arată că mănăstirii Sf. Sava, Petru voievod a donat două familii de țigani¹⁹.

Domnul Moldovei Aron Vodă Tiranul (sept. 1591-iunie 1592, 14 octombrie 1592 - 24 aprilie 1595), cu toate că direct face mai puține donații către locurile ce ne interesează, este cel care va finisa lucrările de la mănăstirea Sfântul Neculai din Țarină, cunoscută și sub denumirea de Aron Vodă, închinată de către domnul Petru Șchiopu, la Zografu, și o va înzestra cu două familii de țigani, care vor fi întăriți de domni care l-au urmat²⁰.

Aceeași mănăstire a lui Aron Vodă va fi dată ca metoh și mănăstirii, de la Marea Neagră, așa - numită Sozopole, cu toate veniturile sale la 24 octombrie 1624, de către Radu Mihnea voievod²¹, care i-a alungat pe călugării din această mănăstire pentru niște cauze

necunoscute nouă la momentul de față²². Actul de danie al lui Radu Mihnea a fost întărit și de Miron Barnovschi, la 20 martie 1626, și 25 aprilie același an²³.

Ieremia Movilă (25 august 1595 – înainte de 27 mai 1600; septembrie 1600- 30 iunie 1606), după cum s-a menționat, va întări actul de închinare a mănăstirii Aron Vodă la Zografu²⁴, iar la 18 ianuarie 1596, întărește mănăstirii Galata un șir de sate²⁵.

Mihai Viteazul (înainte de 27 mai 1600 – septembrie 1600), la 5 iunie 1600 întărește mănăstirii Sfântul Sava stăpânirea asupra caselor domnești, cu tot locul lor pe lângă biserică²⁶. Iar la 7 iunie, întărește mănăstirii Adormirii din Iași, metoh al mănăstirii Sfântul Sava din Ierusalim, o casă cu două prăvălii, din mijlocul târgului²⁷.

La 2 decembrie 1600, după revenirea sa la domnie, Ieremia Movilă dăruiește mănăstirii Sf. Sava din Iași casele de lângă biserică, făcute de Iane vistiernicul și rămase a domniei²⁸. La 8 februarie 1601, acordă mănăstirii Aron Vodă dreptul de a avea șase poslușnici scutiți de toate angariile²⁹. În 1601, aprilie 20, aceeași mănăstire Sf. Sava primește întăritură asupra caselor care le-a primit danie de la Sima fost vameș³⁰. Scutește aceleeași mănăstiri de dări o casă din Iași, de lângă Chervăsărie, la 5 februarie 1603³¹. La 30 mai 1604, întărește mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos stăpânirea asupra unor sate, prisăci, țigani și a unui loc de casă din Iași, dăruite de Ana, soția răposatului logofăt Ioan Golăi³². În învoirea de danie făcută de către Ana Golăi și monahii, aceasta a specificat: „și văzându-să că a căzut ea în vreo sărăcie de bucate sau de va rămâne fără copii sau de va cădea de asemenea în vreo boală, monahii de la această mai sus scrisă mănăstire să aibă a o căuta și a o îngriji până la darea sufletului ei și să-i facă câte două perechi de haine, unul de iarnă și altul de vară, și a o căuta și cu bucate din cele ce Dumnezeu va da și va întări sfintei mănăstiri, din toate să aibă a-i da și a o îngriji”³³. care donase mănăstirea ctitorie a familiei sale aceleiași mănăstiri³⁴. Casele, viile și întreaga avere a lui Toader, fiul Perioaei, sunt donate mănăstirii Sf. Sava din Iași. Într-un act de întăritură a lui Ieremia Movilă de la 23 mai 1605³⁵.

Domnii care l-au urmat pe Ieremia Movilă, printre care Simion Movilă, Mihail și Constantin Movilă, au continuat practica domnilor predecesori, închinând, întărind, scutind de dări pe călugării mănăstirilor închinare și moșiile și bunurile acestora de obligații.

Trecând în revistă aceste acte, observăm că domnii și locuitorii din Țara Moldovei pe parcursul acestei perioade de timp au făcut multe donații și întărituri. Majoritatea veniturilor de pe aceste moșii ajungeau la locurile unde au fost închinare, scopul principal fiind de a susține biserica și așezămintele sale, care se aflau la grea cumpănă. Unica obligație a beneficiarilor, după cum indică documentele, era pomenirea celor care au făcut aceste acte de danii.

În perioada respectivă Țara Moldovei și Țara Românească erau principalul sprijin al ortodoxiei din teritoriile aflate sub stăpânire otomană. De aceea în drumul lor spre alte teritorii locuite de creștini ortodocși, arhieriei, călugării și misionarii din Constantinopol, Ierusalim, Antiohia, Sinai, Athos etc., treceau prin aceste țări, de unde nu plecau cu mâna goală. Unii stăteau aici o perioadă mai îndelungată, obținând danii și scutiri de la domnii și locuitorii țărilor române.

În această perioadă Țara Moldovei fusese vizitată de mai mulți prelați de peste hotarele țării, mai ales, patriarhi și mitropoliți, printre care patriarhul ecumenic Ieremia al II-lea, mitropolitul Ierotei al Monemvasiei.

Frăția Ortodoxă din Lvov se va adresa către mitropolitul Gheorghe Movilă la 8 octombrie 1590³⁶ după ajutor pentru susținerea școlii și a tipografiei deschise de către aceasta cu acordul patriarhului ecumenic Ieremia al II-lea³⁷. Patriarhul Ieremia al II-lea al Constantinopolului s-a adresat către domnii Moldovei cu rugămintea de a ajuta Frăția

Ortodoxă din Lvov. „În noiembrie 1589, înaltul prelat,” scrie Viorel Bolduma, „cerea lui Petru Șchiopu să dea tot sprijinul Stavropoighiei din Lvov.”³⁸ Aceeași rugăminte este repetată și în anul 1590, fiind adresată lui Petru Șchiopu și Mihneal al II-lea, domnul Țării Românești³⁹. Deoarece Patriarhia ecumenică nu putea să ajute Stavropighia din Lvov, patriarhul s-a adresat domnilor români, despre ce afirmă și V. Bolduma⁴⁰.

Mitropolitul Gheorghe Movilă „este amintit în actele sinodului de la Constantinopol din 8 mai 1590, pentru recunoașterea Patriarhiei ruse.”⁴¹ Deseori el era învinuit de colaborare cu catolicii⁴². Această colaborare se datorează, în mare măsură, dorinței de a-l ridica în scaunul domnesc pe fratele său Ieremia Movilă. Gheorghe Movilă l-a urmat pe domnul pribeag, revenind în țară abia în anul 1595, o dată cu venirea lui Ieremia la tron.

O trecere în revistă a marilor arhieriei care au trecut prin Țările Române a făcut Ioan Ivan, printre patriarhii din Imperiul Otoman, care vizitase Moldova fiind și: Teolipt II (1585-1586). Ieremia II (1572-1579; 1580-1584; 1586-1595), însoțit de mitropolitul Ierotei al Monembasiei, a fost la curtea lui Petru Șchiopul în a treia sa domnie (1582-1591) și a lui Ieremia Movilă (1595-1600), mitropolit al Moldovei fiind Gheorghe Movilă; Meletie Pigas, locțiitor de patriarh ecumenic (1587-1589), deși în această calitate nu a fost în Moldova, dar a avut legături strânse cu Ieremia Movilă, făgăduind ridicarea Mitropoliei din Suceava la rangul sau treapta de patriarhie, așa cum în aceeași vreme, 1589, a fost ridicată la treapta de patriarhie Biserica Rusiei. Meletie Pigas a fost de acord cu înființarea episcopiei de Huși și a îngăduit ca mitropolitul Moldovei să poarte „mantia cu patru râuri” și cărja patriarhală, semne pregătitoare pentru ridicarea Bisericii Moldovei la această treaptă. Un alt patriarh ecumenic a fost Chiril Lucaris (1612, vicar sau locțiitor de patriarh, patriarh, 1621-1623; 1623-1630, 1630-1634; 1634-1635; 1637-1638), care a fost în Moldova înainte de a fi fost patriarh și a întreținut o legătură strânsă cu Moldova ca patriarh⁴³.

Încă pe timpul când se afla în scaunul patriarhal de la Alexandria Meletie Pigas a intrat primul în legătură cu domnii din Țările Române. El era unul din cei care au fost însărcinați de către sultan să negocieze pacea cu Mihai Viteazul. Totuși în perioada când se afla în fruntea Patriarhiei de Alexandria nu a reușit să le viziteze. Chiril Lucaris a cunoscut Moldova, vizitând-o când era exarh patriarhal a lui Meletie. În 1593 se afla la Iași în trecere spre Polonia. La 1 martie, 15 martie și 18 aprilie 1599 de Duminica Ortodoxiei, Duminica Sfintei Cruci, Duminica Tomii va predica la Iași. În anul 1613 se afla din nou la Iași deja în calitate de patriarh până la sfârșitul anului⁴⁴.

Patriarhul Antiohiei Ioachim va trece în drumul său spre Rusia (1586-1588) prin Moldova în anul 1587⁴⁵.

Biserica Ierusalimului a fost în toate timpurile în atenția celorlalte biserici. Din Moldova a primit foarte multe ajutoare. Mănăstirea Sf. Sava din Iași era stavropighia Sf. Mormânt și administra peste o sută de moșii. Șirul patriarhilor de Ierusalim care au vizitat Moldova începe cu Teofan, care va trece prin Moldova în 1603-1605, în drum spre Moscova, încă nefiind patriarh. În calitate de patriarh cel puțin de cinci ori a fost în Moldova Ioan Ivan, 1617-1618, 1621; 1628; 1631-1632; 1643, care a primit unele închinări de mănăstiri (în 1617, Galata, 1628, Biserica Barnovschi din Iași etc.).

Concluzionând, se poate menționa că Țările Române pe parcursul sfârșitului sec. XVI – începutul sec. XVII ocupau un loc aparte în cadrul spațiului ortodox. Acesta se datorează, în mare măsură, binefacerilor făcute de către locuitorii acestora. Cu toate că aveau o biserică instituționalizată relativ tânără, totuși, aceasta datorită situației create în sud-estul Europei, o dată cu cuceririle otomane în Balcani biserica română într-o scurtă perioadă de timp a reușit să devină una din bisericile de frunte ale lumii ortodoxe, care avea și pretenții să se ridice la rangul de biserică patriarhală, ceea ce nu s-a întâmplat.

NOTE

¹ * Comunicarea a fost prezentată la Simpozionul Internațional „Dinastia Movileștilor – interferențe politice și culturale ale elitelor din Europa Centrală și de Est (secolele XVI-XVII)”, Chișinău, 17-18 iunie 2005.

² I. Minea, *Aron Vbodă și vremea sa*, în “Cercetări istorice. Revistă de istorie românească”, Anul VIII-IX, (1932-1933), nr. 1, Iași, Viață Românească, 1933, p. 113.

³ *Ibidem*, p. 115-116.

⁴ C. P. Secelea, *Cazuri de caterisire în dreptul moldovenesc până la sfârșitul sec. XVII*, în “Cercetări istorice”, Anul V-VII (1929-1931), Iași, 1932, p. 81

⁵ *Ibidem*, p. 81-82 ; I. Minea, *op. cit.*, p. 113-114.; Vezi și Idem, *Între păreri și ipoteze*, în “Viața Românească”, 1926.

⁶ *Catalogul documentelor moldovenești din arhiva istorică centrală a statului*, vol. I, 1387-1620, București 1957 [în continuare *C.A.I.C.*, I.]; *Catalogul documentelor moldovenești din arhiva istorică centrală a statului*, vol. II, 1621-1652. întocmit de Mihai Regăleanu, Iulia Gheorghian, Veronica Vasilescu și Doina Duacfa, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1959 [în continuare *C.A.I.C.*, II, ...]; *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XVI, vol. III (1571-1590) și vol. IV (1591-1600), București, Ed. Academiei, 1951-1953 [în continuare, *D.I.R.*, A, XVI, vol. III-IV, ...]; *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XVII, vol. I (1601-1605; vol. II (1606-1610); vol. III (1611-1615); vol. IV (1616-1620); și vol. V, (1621-1625) București, Ed. Academiei, 1952-1957 [în continuare, *D.I.R.*, A, XVII, vol. I-V, ...]; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, Acte interne (1408-1660), editata de Ioan Caproșu și Petronele Zahariuc, Ed. „Dosoftei”, Iași, 1999 [în continuare I. Caproșu, *Doc. I.O.I.*, I, p. ...]

⁷ * Anii de domnie sunt prezentați după *Istoria românilor în date*, elaborată de Horia S. Matei, Florin Constantiniu, Marcel D. Popa, Nicolae C Nicolescu, Gheorghe Rădulescu, sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, Mica întreprindere editorial-poligrafică „Crai-nou”, 1992.

⁸ I. Caproșu, *Doc.I.O.I.*, I, nr. 23, p. 35-38,

⁹ *Ibidem*, p. 37.

¹⁰ ** Excluz de noi din textul actului.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, nr. 28 p. 44.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 111, p. 152.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 68, p. 99-100.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 124, p. 173.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 180, p. 245-246.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 447, p. 505.

²⁰ *Vezi, Ibidem*, nr. 124, 180.

²¹ *Ibidem*, nr. 158, p. 209-210.

²² *Ibidem*, nr. 160, p. 212-213.

²³ *Ibidem*, nr. 161, 162, p. 213-215

²⁴ *Vezi*, nota. 16.

²⁵ *Ibidem*, nr. 40, p. 63-64

²⁶ *Ibidem*, nr. 49, p. 71-73.

²⁷ *Ibidem*, nr. 50, p. 73-74.

²⁸ *Ibidem*, nr. 51, p. 74-76.

²⁹ *Ibidem*, nr. 53, p. 77.

³⁰ *Ibidem*, nr. 54, p. 78-79.

³¹ *Ibidem*, nr. 58, p. 83.

³² *Ibidem*, nr. 60, p. 84-87; *Vezi și A. V. Sava, Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, Chișinău, 1937, p. 24-35, nr. 21.

³³ I. Caproșu, *Doc. I.O.I.*, p. 87.

³⁴ *Ibidem*, nr. 66, 67, p. 94-97.

³⁵ *Ibidem*, nr. 64, p. 93-94.

³⁶ I. Nistor, *Problema ucraineană de-a lungul istoriei, 8 ctitorii la Lvov*, în “Codrii Cosninelui”, 1933-34, tom VIII, p. 93

³⁷ *Львів: Наявисті. Львів*, 1996, p. 88.

³⁸ V. Bolduma, *Protejarea ortodoxiei de către domnii Moldovei în ultima treime a sec. al XVI-lea – începutul sec. al XVII-lea*, în “Economie, societate și politică în Moldova. (Aspecte din istoria medie, modernă, contemporană)”, Chișinău, 2001, Ed. Institutului de Istorie, p. 64.

³⁹ А. Папков, *Братство: очерк истории западных братств*, Сергеива Лавра, 1900, p. 25, 33; Cf. de V. Bolduma *op. cit.*, p. 64

⁴⁰ V. Bolduma *op. cit.*, p. 64

⁴¹ A. Zubco, *op. cit.*, p. 45-46. Cf. din Gh. I., Moisescu, Șt. Lupșa și Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. I, p. 342.

⁴² Е. Голубинский, *Краткий очерк истории православных церквей. Болгарской, сербской и румынской или молдо-валахской*, Москва, Университетская Тип. 1871, с. 390; Cf., Teiner; *Annales Eccles.* t. III; p. 454.

⁴³ Ivan Ioan, *Patriarhi ortodocși în Moldova*, // *Credință și cultură în Moldova*, II. Credința ortodoxă și unitatea bisericească, Iași, Editura "Trinitas", 1995, p. 130-131.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 131

⁴⁵ *Ibidem*, p. 132

Państwa rumuńskie wobec patriarchatów i miejsc świętych w Imperium Osmańskim pod koniec XVI i na początku XVII w.

Analiza stosunku państw rumuńskich do patriarchatów wschodnich i monastyrów znajdujących się na chrześcijańskim Wschodzie to jedno z fundamentalnych zagadnień w ewolucji historii instytucji kościelnych w tym regionie. W okresie, który nas interesuje, pojawia się szczególnie wiele informacji na ten temat.

Autor bada zagadnienia statusu instytucji kościelnych w Mołdowie i na Wołoszczyźnie w ramach chrześcijańskiego świata Wschodu, szczególnie ważne dla historii rumuńskiego kościoła prawosławnego w okresie średniowiecza. Drugim ważnym zagadnieniem, które budzi duże zainteresowanie, jest sprawa darowizn (donacji) rumuńskich przeznaczonych dla miejsc świętych i monastyrów leżących na terenie Imperium Osmańskiego.

W tym kontekście autor referatu zwraca uwagę na rolę rodziny Mohyłów w rozwoju prawosławia, widoczną zarówno w polityce gospodarów z tego rodu, jak i w poczynaniach dwóch metropolitów, Gabriela i Piotra Mohyłów. Wszyscy oni pozostawili ważny ślad w rozwoju prawosławia i chrześcijaństwa prawosławnego w Europie Wschodniej i Południowo-Wschodniej w tym okresie.

DOMNII MOVILEȘTI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Alina Felea

Perioada domniei Movileștilor este una dintre cele mai zbuciumate și mai controversate în istoria Țării Moldovei. Istoricii români au elaborat până în prezent studii importante privind dinastia Movileștilor, investigații în domeniul fiind întreprinse de cei mai de vază reprezentanți ai istoriografiei. Articolul de față se referă doar la unele studii și cercetări în domeniul, fără a subestima valoarea celorlalte, încercând să demonstreze necesitatea elaborării unei monografii.

În 1906 în revista „Convorbiri literare” a apărut studiul lui Alexandru Lapedatu „O nouă narațiune a luptelor dintre Movilești 1606- 1607”, care a adus în prim-plan problema succesiunii la tronul Țării Moldovei, dând caracteristică naturii conflictului apărut.¹

În articolul lui Nicolae Iorga „Doamna lui Ieremia Vodă” au fost abordate diverse aspecte ale domniei lui Ieremia Movilă, dar accentul s-a pus, mai ales, pe rolul doamnei Elizabeta Movilă în acțiunile politico-militare de la începutul secolului al XVII-lea².

Renumitul istoric urmărește descendența genealogică a lui Ieremia Movilă, fiicele căruia s-au căsătorit cu nobili polonezi³. Tematica feminină este continuată de studiul „Note polone”, unde Nicolae Iorga relatează despre două domnițe, numite Mohylanca : prima, fiica lui Ieremia Movilă și a doua, fiica lui Vasile Lupu⁴.

În 1925 în revista „Cercetări Istorice” este publicat studiul „Rolul politic al Movileștilor până la domnia lui Ieremia Vodă” semnat de A. Mesrobeanu⁵. Autorul afirmă că Movileștii discind din boierimea ridicată în timpul lui Ștefan cel Mare și se înrudesc cu Hudiceștii. Afirmatia se bazează pe actul din 1581 de la Iancu Vodă, unde Iațco Hudici și Petru vornic sunt numiți moși și părinți. Ceașnicul Movilă este menționat în Divanele lui Ștefan cel Mare și Bogdan cel Orb. În domnia lui Bogdan sunt citați și fără de titlu, de exemplu, „giupânul Movilă” sau „Movilă”. Încercând să urmărească ascensiunea politică a ramurii Movileștilor, în final, autorul conchide că nu poate fi vre-o legătură între acești Movilești și cei care încep cariera în timpul lui Petru Rareș⁶.

Domnia scurtă a lui Mihăilaș Vodă Movilă se află în centrul atenției cercetării lui V. Lungu și se înscrie în rândul studiilor ce abordează problema luptei pentru domnie⁷. Mihăilaș, fiul lui Simion Movilă, care a avut o domnie scurtă și frământată, din cauza ambițiilor Elizabetei Movilă și a pretendentului la domnie, Ștefan Vodă Movilă, se avântă în luptă cu verișorii săi, fiind susținut de mama sa Marghita (Melania) doamna⁸. Drama se desfășura pe fundalul tratativelor diplomatice dintre Poartă și Regatul Polonez. Polonezii încercau fără succes să-l sprijine pe Constantin, un tânăr de 16 ani, dar deja la 23 septembrie domn a fost ales Mihăilaș, care domnea sub tutela mamei. Nemulțumiți, o parte din boieri l-au proclamat domn pe Constantin, iar Mihăilaș este nevoit să fugă. La 1 octombrie 1607 Marghita caută mercenari în Polonia. Regele polon era dispus să facă concesii lui Mihăilaș, să-i asigure un trai decent, în schimbul garanției domniei lui Constantin în Moldova. Lupta cea mare s-a dat pe cale diplomatică, or numai un consens turco-polon garanta realizarea ambițiilor politice domnești. Între 16 -19 decembrie 1607, la Ștefănești, Mihăilaș este înfrânt și se retrage în Țara Românească, unde se preconiza căsătoria lui cu fiica domnului Radu Șerban, dar peste puțin timp decedază⁹.

Th. Holban publică două scrisori ale lui Gavriil Movilă, fiul lui Semion Movilă, domn al Țării Românești (iulie 1618-august 1620), către Gaspar Grațiani, însoțite de un mic comentariu¹⁰. Scrisorile comunică domnului Țării Moldovei despre posibilitatea unui atac turcesc asupra Moldovei.

Problemele interne de care s-a ciocnit Țara Moldovei la sfârșitul secolului al XVI-lea începutul secolului al XVII-lea au fost dezbătute în articolul lui D. Ciurea, care subliniază că Moldova a trecut prin grave dificultăți din cauza invaziilor, luptelor și ocupației străine¹¹. La 1601 Ieremia Movilă raporta că mulți moldoveni pleacă în „țara sultanului” din cauza foametei și a opresiunii soldaților polonezi. La acestea s-au adăugat seceta și ciuma din anii 1602, 1603, Ieremia Movilă fiind nevoit să se refugieze¹².

Tematica Movileștilor este continuată în studiul „Despre Ieremia Movilă și situația politică a Moldovei la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea”¹³. Autorul relatează despre condițiile în care a venit la domnie Ieremia Movilă, implicațiile și interesul polonez, deviza lui Jan Zamojski fiind „Moldova zid și bastion al Poloniei”. Domnul Moldovei, pentru a cunoaște intențiile vecinilor a întreținut o rețea întreagă de spioni, dar deseori Moldova devenea jertfă prăzilor tătarilor sau cazacilor. Moartea lui Jan Zamojski în 1605 l-a lipsit pe Ieremia de sprijin. Istoricul relatează și despre activitatea religioasă, amintind despre reconstruirea cu succes a ctitoriei lui Alexandru Lăpușneanu, biserica ortodoxă din Lemberg.¹⁴ La 30 iunie/ 10 iulie 1606 se stinge din viață domnul

Moldovei Ieremia Movilă. D. Ciurea concluzionează ca Ieremia Movilă a căutat prin sprijin polon să-și rezolve ambițiile politice și să înlăture suzeranitatea otomană¹⁵.

În 1970 articolul lui Ion Miculescu- Prăjescu aduce în discuție noi date privind înscăunarea Movileștilor, menționându-se că pentru prima dată în istoria Moldovei la tron ajunge domn din sânge domnesc și nu din os domnesc¹⁶. În același context este și studiul lui Ștefan S. Gorovei¹⁷, care continuă polemica problemei privind domnia ereditară acordată de Poartă familiei Movilă în baza documentelor publicate de Tahsin Gemil¹⁸. Raportul către sultan din vara 1606 arată că tronul după moartea lui Ieremia Movilă a fost ocupat de fiul său, dar o delegație de boieri cerea numirea lui Simion Movilă, invocând minoratul lui Constantin. Comentând știrea, prezentatorul colecției Tahsin Gemil crede că succesiunea la tron se bazează pe tratatul din 1597, dar nu exclude posibilitatea existenței unui document aparte, obținut de Ieremia Movilă de la sultan, prin care i s-a confirmat ereditatea familiei sale¹⁹. Ștefan S. Gorovei admite că mențiunea din cronica lui Miron Costin referitor la dreptul ereditar are la bază tradiția familiei, or se știe că Miron Costin era înrudit cu Movileștii de două ori: prin mama sa Safta Scoarțeș, nepoata lui Miron Barnovschi, și prin soția sa Ileana Movilă, nepoată de fiu a lui Simion Vodă²⁰. Însă istoricul aduce drept dovadă și documente contemporane epocii: un aviz din 17 august 1602 și raportul solului polonez Stanislaw Witowski. Mențiunile „conform tratatului”, „după capitulațiuni”, „după înțelesul convențiunii”, după părerea lui Ștefan Gorovei arată clar că exista o înțelegere turco-polonă cu privire la domnia ereditară a familiei Movilă în Moldova. Autorul conchide că obținerea de către Ieremia Movilă a dreptului de succesiune ereditară, recunoscut de regele Poloniei și sultan, este un eveniment important pentru istoria puterii centrale în Moldova, dar și pentru istoria Moldovei în general²¹. Perioada scurtă de domnie a lui Constantin Movilă a fost înregistrată de *Cronica armenilor* din Camenița, de aceea prima domnie a lui Constantin Movilă, susține Ștefan S. Gorovei trebuie fixată între 30 iunie- 10 iulie 1606²². Tematica domniei Movileștilor este continuată de Ștefan S. Gorovei în alte două studii, apărute, respectiv, în 1978 și 1980 : *Addenda et corrigenda. La domnia ereditară a Movileștilor și Pe marginea unei filiații incerte. Maria Movilă fiica lui Petru Rareș*.²³

Constantin Rezachevici în baza lucrării *Regesty przywilejow indigenalu w Polsce (1519-1793). Opracował wstespem i przypisami opatrzye Zygmunt Wdowiszewski* menționează 429 indigenerate, printre beneficiari numărându-se la 1593 Ieremia Movilă²⁴, la 1596 Gheorghe Movilă și Simion Movilă²⁵.

Cristina Rotman- Bulgaru susține că expediția polonă în Moldova și înscăunarea lui Ieremia Movilă au fost impuse de pericolul intrării iminente a otomanilor în Moldova²⁶. Ea operează cu două date privind instalarea la domnie – 28 noiembrie 1595 și cea precizată de Constantin Rezachevici – 25 decembrie 1595²⁷. Autoarea menționează că fiind instalat la domnie ca reprezentant al intereselor regelui Poloniei în Moldova, domnul Ieremia Movilă a fost nevoit să accepte condițiile impuse, or aceasta era singura cale a-și păstra domnia. În orice situație încerca să depășească rolul pe care i-l atribuisse Jan Zamoiski: prin intervențiile pentru retragerea din Moldova a mercenarilor poloni, cererea de restituire a cetății Hotin etc. Încercarea lui Ieremia Movilă de a asigura menținerea unui echilibru între Regatul Polon și Imperiul Otoman a contribuit la adoptarea unor măsuri de consolidare a domniei sale. A intervenit în conflict când a fost mazilit fratele său Simion Movilă, care se afla la tronul Țării Românești. În articol, de asemenea, se atenționează asupra problemei desemnării succesorului, problemă apărută o dată cu decesul lui Ieremia Movilă, care a dus la confruntări diplomatice și militare. În final autoarea subliniază că politica externă a lui Ieremia Movilă a fost determinată de rivalitatea polono-otomană²⁸.

Un loc deosebit în istoriografie revine cercetărilor istoricului Veniamin Ciobanu, care subliniază că persoana lui Ieremia Movilă reprezenta principiul continuității dinastice și prin el a apărut perspectiva refacerii identității statale a Moldovei.²⁹ Autorul apreciază meritul lui Jan Zamoiski de a alege persoana cea mai potrivită la tronul Moldovei.³⁰ Lucrarea prezintă o amplă descriere a situației politice în regiune și luptele diplomatice pentru influența în Țările Românești. Relatând despre instaurarea sistemului suzeranității colective polono-otomane asupra Țării Moldovei, Veniamin Ciobanu menționează că prin instalarea la domnie a lui Ieremia Movilă pentru prima oară în istoria sistemului un domn moldovean își începe domnia ca vasal al Coroanei Polone și nu al Porții³¹. Domnul Ieremia Movilă nu a întârziat să-și exprime protestele și nemulțumirile față de Coroana polonă, în special, după instalarea lui Simion în scaunul Țării Românești³². În altă monografie Veniamin Ciobanu se oprește asupra domniei lui Simion Movilă în Țara Românească, subliniind că gravele erori comise de domnul Țării Românești, cel care simboliza pretențiile Coroanei polone, au creat o stare de încordare în interiorul țării³³. În continuare detaliat se expun conjunctura politică internă și cea externă de pierdere a scaunului de către Simion Movilă, criza diplomatică apărută după decesul lui Ieremia Movilă, lupta pentru tron, refuzul boierilor de a-l accepta pe Constantin drept domn al Țării Moldovei, implicarea Elizabetei Movilă în lupta pentru tron, înfrângerea lui Mihăilaș în lupta de la Ștefănești în decembrie 1607 și apariția noului pretendent la domnie, Gavril Movilă.³⁴

În ultimii ani au apărut mai multe articole dedicate domniei Movileștilor. În studiul lui Ștefan S. Gorovei „Stemele moldovenești augmentate în Polonia” se descriu stemele lui Simion Movilă și Constantin Movilă.³⁵ Cercetătorul S. Iftimi, în contextul analizei sigiliilor doamnelor și domnițelor Moldovei, prezintă și sigiliul Elizabetei Movilă.³⁶ Aceeași temă tratează și J. Manescu, care, prezentând stemele Movileștilor, atenționează asupra faptului că în stema lui Ieremia Movilă herbul Jelita provine de la armele cancelarului Jan Zamoiski, iar herbul Novina din cele ale arhiepiscopului de Cracovia Filip Paduavschi³⁷. Vom mai menționa articolul lui Dumitru Nastase³⁸, care continuă șirul de articole de descendență domnească a lui Ieremia Movilă.

De o valoare incontestabilă sunt lucrările reputatului istoric Constantin Rezachevici, unde în baza ultimelor cercetări s-au făcut unele precizări privind domniile Movileștilor.³⁹ O lucrare de sinteză, apărută recent la Chișinău, însumează, de asemenea, articole referitoare la domniile Movilești: Ieremia Movilă este prezentat de istoricul Eduard Baidaus⁴⁰, iar domniile lui Simion Movilă, Mihăilaș Movilă, Constantin Movilă și Alexandru Movilă sunt expuse de Ghenadie Bodeanu⁴¹. Eduard Baidaus subliniază că în timpul dinastiei Movileștilor Moldova va „reveni în sfera de influență a Poloniei” și „în afara oricăror discuții rămâne aportul lui (Ieremia Movilă-*n.n.*) la păstrarea stabilității politice în țară”.⁴² Istoricul Lilia Zabolotnaia consacră epocii Movileștilor un paragraf în monografia *Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*.⁴³ Tânărul cercetător Ghenadie Bodeanu într-un studiu aparte prezintă o caracteristică a perioadei Movileștilor în istoria Țării Moldovei⁴⁴, iar doctorandul Viorel Bolduma se referă la activitatea de susținere a bisericii a domnului Ieremia Movilă⁴⁵.

Cu toate că se manifestă un interes major față de subiectul menționat și el a fost abordat sub diverse aspecte, spre regretul nostru până în prezent nu există o monografie dedicată domniei Movileștilor, necesitatea acesteia fiind evidentă, fiindcă numeroase aspecte ale politicii interne și externe ale domnilor Movilești au rămas încă în umbră.

NOTE

¹A. Lapedatu, *O nouă narațiune a luptelor dintre Movilești 1606-1607*, în „Convorbiri literare”, anul XL, nr.12, București, 1906, pp.1143-1146.

²N. Iorga, *Doamna lui Ieremia Vodă*, în „Analele Academiei Române”, ser.II, tom. XXXII, 1910, p.

³*Ibidem*; Tematica a fost atinsă și în studiul lui N. Iorga *Relation entre boiars moldaves et nobles polonais*, în „Academie Roumaine. Bulletin de la section historique”, București, 1921, nr. 1-2, p.126-127, unde se apreciază rolul deosebit pe care l-au avut viitorul domn al Moldovei Ieremia Movilă și viitorul domn al Țării Românești, Simion Movilă printre pribegii refugiați din Moldova, care „alimentau ... ostilitatea față de Iancul Sasul în cercurile conducătoare poloneze”.

⁴*Idem*, *Note polone*, în „Analele Academiei Române”, ser.III, tom.II, 1924, p. 3.

⁵A. Mesrobeanu, *Rolul politic al Movileștilor până la domnia lui Ieremia Vodă*, în „Cercetări istorice”, nr.1, Iași, 1925, p.189.

⁶*Ibidem*.

⁷V. Lungu, *Mihăilaș vodă Movilă și Moldova în anul 1607*, în „Cercetări istorice”, anul VIII (1932-1933), nr.1, pp.89-103.

⁸*Ibidem*, p.89-90.

⁹*Ibidem*, p.103.

¹⁰Th. Holban, *Două scrisori românești de la Gavriil Movila*, în „Cercetări istorice”, anul VIII-IX (1932-33), nr.2, pp. 70-72.

¹¹D. Ciurea, *Date privind situația internă a Moldovei la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea*, în „Studii”, 1955, nr.5-6, pp. 113-117.

¹²*Ibidem*.

¹³D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă și situația politică a Moldovei la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea*, în „Studii și cercetări științifice, istorie”, anul VIII, fasc.2, Iași, 1957, pp.323-338.

¹⁴*Ibidem*, p. 328.

¹⁵*Ibidem*, p. 338.

¹⁶I.C. Miculescu-Prăjescu, *New data regarding the installation of Movila Princes*, în “The Slavonic and East European Review”, 1970, pp.216-217; I.C.Miculescu-Prăjescu, *Noi date privind înscăunarea Movileștilor*, în “Arhiva Genealogică”, IV, Iași, 1997, nr.1-2.

¹⁷Șt. S. Gorovei, *O lămurire : domnia ereditară a familiei Movilă* în „Revista de Istorie”, tom. 28, nr. 7, 1975, pp. 1091-1094.

¹⁸G. O. Tahsin, *Colecție de documente otomane importante pentru istoria României (1597-1607)*, în AIIAX, XI, 1974, pp.237-243.

¹⁹Ștefan S. Gorovei, *Op. cit.*, p. 1092.

²⁰*Ibidem*.

²¹*Ibidem*, p.1093.

²²*Ibidem*, p.1094.

²³*Idem*, *Addenda et corrigenda. La domnia ereditară a Movileștilor* în „AIIAX”, VI, 1978, pp.529-530.

²⁴C. Rezachevici, *Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din țările române*, în „Revista de istorie”, nr.7, 1975, p.1095-1098.

²⁵*Ibidem*.

²⁶C. Rotman- Bulgaru *Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman la începutul secolului al XVII-lea*, în “Revista de Istorie”, tom29, nr. 5, 1976, p.677-696.

²⁷*Ibidem*, p.677.

²⁸*Ibidem*, p.696.

²⁹V. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri (Țările Române în contextual politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991, p. 114.

³⁰*Ibidem*.

³¹*Ibidem*.

³²*Ibidem*, p. 214.

³³*Idem*. *Politică și diplomație în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburge (1601-1634)*. București, 1994, p.17.

³⁴*Ibidem*.

³⁵Ștefan S. Gorovei, *Stemele moldovenești augmentate în Polonia*, în „Arhiva Genealogică”, nr. 1-2, 1995, p. 307-308. Istoricul descrie stema lui Constantin Movilă, care reprezintă o compoziție barocă –scut oval

sfertuit, înconjurat de o ghirlandă. „În primul cartier, pe albastru, două săbii de aur încrucișate la vârfuri, cu vârfurile în sus, în al doilea, pe roșu, trei bastoane de aur, ascuțite la vârfuri, încrucișate la mijloc, ... în cartierul trei, pe roșu, o cruciuliță (greacă) de aur între două semilune de aur, una conturată spre dreapta, cealaltă întoarsă la stânga; în cartierul patru, pe albastru, un arc de aur răsturnat, asuprit de o spadă de aur; peste tot un scut roșu, cu capul de bour de aur; deasupra cartușului, care închipuiește scutul, o coroană de aur cu trei fleuroane din care iese vulturul alb, încoronat, purtând pe piept un scut cu culorile roșu, alb, albastru, așezate în bandă și cu stema familiei regale, un snop”. p. 308.

³⁶ S. Iftimi, *Sigilii de doamne și domnițe ale Moldovei*, în „Arhiva Genealogică”, nr. 1-2, 1995, p.293. Cercetătorul precizează că pecetea Elizabetei a fost prima dată descrisă de B.P. Hasdeu și prezenta “o cruce cu șase aripi” ,având în jur inscripția + госпожа Елисафта și se înscrie în tipul de cruce, numite în limbajul heraldic, cruce papală, astfel de cruce fiind ținute în mâna Movileștilor în tabloul votiv de la mănăstirea Sucevița.

³⁷ J. Monescu, *Stemele Movileștilor*, în „Arhiva Genealogică”, III(VIII), Iași, 1996, p. 3-4.

³⁸ D. Maria Nastase, *Mama lui Ieremia Movilă, fiica despotului Petru Rareș*, în “Arhiva Genealogică”, 1996.

³⁹ C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara românească și Moldova a. 1324-1881. Secolele XIV-XVI*, București, 2001; *Idem Indigenatul polon- o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană în Evul mediu*, în „Arhiva Genealogică”, nr.3-4, 1996.

⁴⁰ *Domnii Țării Moldovei. Studii.* (volum editat de Demir Dragnev), Chișinău, 2005, p.150-153.

⁴¹ *Ibidem*, p.156-160,163-164.

⁴² *Ibidem*, p.150, 152.

⁴³ L. Zabolotnaia, *Raporturile dinastice și rolul « diplomației de mariaj» în relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*. Chișinău, 2004,p.133-167.

⁴⁴ G. Bodeanu, *Perioada Movileștilor în istoria Țării Moldovei*, în „Revista de istorie a Moldovei”, nr.3-4, Chișinău, 2003, p.74-86.

⁴⁵ V. Bolduma, *Ieremia Movilă (Domn al Moldovei în anii 1595-1600; 1600-1606) – ocrotitor al ortodoxiei* în „Alfa și omega”, v, 1999, 1-15 noiembrie, p.5.

Summary

The communication presents Romanian historiographic investigation referring to Movileshti dynasty. The historical studies of N. Iorga, V. Lungu, D. Ciurea, C. Rezachevici, V. Ciobanu, Șt. S. Gorovei will be presented in this work the scientists's contributions, classified by important problems in chronological succession, will cover just the activity of Rulers of Moldova and Wallachia. In a concise manner it's exposed the main points of view of investigations. The contribution of Romanian men of science in studying history of Movileshti family is indisputable. Meanwhile there is here a succession of problems that need to be underlined, until nowadays no monographs existed dedicated to Movileshti Rulers.

Mohylowie w historiografii rumuńskiej

Referat prezentuje rumuńskie badania historiograficzne nad epoką Mohylów. Autorka przedstawia studia nad tym okresem takich historyków, jak: Nicolae Iorga, Constantin Rezachevici, Veniamin Ciobanu, Ștefan Gorovei, Dumitru Ciurea, Vasile Lungu, Cristina Rotman Bulgaru etc. Felea w zwięzły sposób, w ujęciu chronologicznym pokazuje główne punkty widzenia badaczy na działalność władców obu państw rumuńskich. Przybliżyła różne opinie dotyczące genealogii Mohylów, wspominając także o roli, jaką odegrali Mohylowie w stosunkach polsko-osmańskich. Pisząc o próbach utrzymania równowagi korzystnej dla Księstwa Mołdawskiego, zauważa, że choć wkład rumuńskich historyków w badanie historii dynastii Mohylów jest niezaprzeczalny, to nie istnieje żadna monografia poświęcona wyłącznie temu rodowi.

RELAȚII POLITICE ȘI MILITARE MOLDO-POLONE ÎN PERIOADA DOMNIEI MOVILEȘTILOR

RAPORTURILE MOLDO-POLONE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

Gheorghe Gonța

Relațiile politice în centrul și sud-estul Europei la mijlocul secolului al XVI-lea se caracterizează printr-o mare complexitate din cauza dezechilibrului de forțe apărut în urma marilor cuceriri otomane din vremea lui Suleyman Magnificul. Acest imperiu tricontinental a cunoscut acum cea mai strălucită perioadă din istoria sa, jucând un adevărat rol conducător în cadrul relațiilor europene și chiar internaționale. Ținem să subliniem că din cele 13 expediții conduse personal de Suleyman Magnificul în cei peste 45 de ani de domnie, opt au urmărit ocuparea și consolidarea stăpânirii în Ungaria și Transilvania¹. Această politică a confruntat Imperiul Otoman cu o altă mare putere continentală, Imperiul Habsburgic. Mai mult, ca niciodată până atunci situația internațională a Țării Moldovei a fost puternic influențată de impactul dintre cele două imperii².

Însă relațiile politice în centrul și sud-estul Europei s-au complicat foarte mult în acești ani și datorită politicii externe a Poloniei, oscilantă față de imperiali, prudentă față de turci și interesată în asigurarea unei influențe proprii, în primul rând, în Moldova, în măsura în care putea realiza acest lucru fără a promova un conflict militar cu Poarta Otomană³.

Epoca propusă pentru cercetare cuprinde cronologic două segmente: perioada 1538-1552 și perioada domniilor lăpușnene 1552-1572.

Deși în prima perioadă raporturile moldo-polone nu sunt atât de spectaculoase, statutul politic al Moldovei a fost în centrul acțiunilor Curții de la Cracovia și ale Porții Otomane în spațiul de la est de Carpați. Panica ce a cuprins lumea creștină după instaurarea lui Ștefan Lăcustă în 1538 a cuprins și Republica nobiliară polonă. Astfel, deși negocia cu solii lui Ștefan Lăcustă în vederea încheierii unui tratat⁴, la 6 martie 1539 Sigismund I expediază două scrisori către Albert, marele duce al Prusiei, și Ioachim de Brandenburg, prin care îi anunța că sultanul a numit la tronul Moldovei „pe unul din anturajul său, care este un vecin primejdios și neplăcut”, despre care circula chiar zvonul că va năvăli vara viitoare în Germania⁵.

Și la Suceava se întrevede promovarea unei politici speciale. Astfel, deși pe tronul Moldovei se afla un om numit de sultan, curtea domnească a lui Ștefan Lăcustă nu a făcut în acești ani o politică filoottomană, ci se îndreaptă cu pași repezi spre alianțele tradiționale. Este meritul mării boierimi, care, sesizând posibilele pericole de care era amenințată țara, a devenit tot mai activă în politica externă, atrăgând de partea sa domnul. Deosebit de sugestiv este, în acest sens, un raport al castelanului de Belz, N. Siniawski, expedit din Halici, la 30 octombrie 1540, marelui duce al Prusiei Albert. În el se relevă că domnul ar fi promis boierilor să elibereze teritoriile ocupate de turci în 1538 (Tighina și satele din jurul

ei), dar pentru aceasta îi trebuie un răgaz de doi ani din cauza familiei, a lipsei de bani și a situației confuze din Ungaria. Consideră însă că este foarte greu să se ajungă la restabilirea vechilor hotare fără ajutorul polonilor și al celorlalți principii creștini⁶.

Aceeași politică o promovează și Petru Rareș, întors cu oastea turcă la tronul de la Suceava. El declară chiar la începutul domniei regelui polon că „turcii m-au pus ca să fiu vilaem între creștini și să țin cu ei, dar eu n-am ținut de bună voie cu ei și nici nu voi ține⁷”. Aceeași idee conține și declarația domnului din 1542⁸, chiar dacă Sigismund I îi promite domnului că nu va divulga nimănui aceste secrete, relațiile polono-moldave au rămas încordate până la sfârșitul domniei lui Petru Rareș, datorită loviturilor date de sultan Ligii Sfinte și, în parte, alianței Moldovei cu Imperiul Habsburgic. Deși scurtă, perioada celor șase ani care despart sfârșitul domniei lui Petru Rareș de începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu se caracterizează prin importante mutații survenite în relațiile dintre puterile vecine și Țara Moldovei⁹. În condițiile intensificării presiunii otomane și polone a fost nevoită să renunțe la totala sa pasivitate față de noul val de expansiune otomană și tot mai mult era preocupată de transformările care s-au produs la hotarele sale sudice¹⁰. La 2 iulie 1549 a fost încheiat un acord secret între Ferdinand de Habsburg și Sigismund III August¹¹, care, deși n-a creat un echilibru de forțe în centrul Europei – Polonia nu va accepta reluarea ostilităților cu Poarta – în schimb Habsburgii vor fi foarte activi în Transilvania. Orice situație politică din Transilvania, începând cu mijlocul sec. al XVI-lea, se resimte mult în Moldova și Țara Românească¹².

În acest context Poarta Otomană este foarte atentă în legătură cu evenimentele din Transilvania. Moldova urma să joace un rol important în menținerea suzeranității sultanului în Ardeal. Probabil și în legătură cu aceasta, Iliăș Rareș, suspectat de turci, a fost chemat în 1551 să ducă personal haraciul la Poartă, unde a fost mazilit și impus să primească islamul¹³.

Urcarea în scaunul domnesc a lui Ștefan Rareș a ușurat misiunea Habsburgilor în Transilvania, dar a stârnit multă neliniște la curtea din Cracovia. Urmărind readucerea Moldovei sub suzeranitatea sa, în mai 1551, Sigismund August a acceptat propunerea refugiaților moldoveni privind susținerea pretendentului Ion la tronul țării¹⁴.

Profitând de oprirea temporară a ostilităților cu Persia, la începutul anului 1552, otomanii au pregătit o mare campanie împotriva Habsburgilor, pe care o realizează în vara aceluiași an. Ștefan Rareș este obligat să participe în această campanie otomană. În situația ambiguă boierii organizează un complot și îl omoară la Țuțora pe Ștefan Rareș în septembrie 1552.

După complot, o parte din boieri, având-o în frunte pe mama domnului asasinat, Elena Brancovici, sperau să păstreze tronul în mâinile casei domnești Rareș prin remiterea comisului Ion Joldea, care urma să se căsătorească cu Ruxandra, fiica Elenei și a lui Petru Rareș. O altă grupare de boieri, în frunte cu stolnicul Petru din Lăpușna, conta pe ajutorul nobililor polonezi și al regelui Sigismund August, cu care avea încheiată o înțelegere preliminară, la Bakuta, pe Nistru¹⁵, unică în felul ei în istoria relațiilor moldo-polone. Este interesant faptul că în acest act principele nu se intitulează „din mila lui Dumnezeu”, ci doar „Io, Petru Alexandru, domn al țărilor Moldovei și Valahiei, ales de Măria Sa regele și întărit de toți sftenicii bătrâni și tineri și de toți ceilalți supuși ai noștri”. În continuare pretendentul se obliga să depună omagiu personal față de regele polon, să sprijine cu toată puterea sa regatul împotriva tuturor dușmanilor creștinătății, să nu încheie nici un fel de tratat cu un alt suveran, fără sfatul și consimțământul regelui, acceptând să primească din partea Maiestății Sale și alte condiții¹⁶.

Astfel, jurământul de la Bakuta ne dezvăluie, în primul rând, opțiunile politice ale grupării boierești, adepte a luptei antiotomane și a reinstaurării suzeranității jagellone în Moldova. Urmărind stăvilirea expansiunii turcești, boierii moldoveni, care au semnat actul de la Bacuta, au fost nevoiți să accepte aceste clauze care atentau la independența țării¹⁷.

După ce a ocupat tronul de la Suceava cu ajutorul oștilor polone, noul domn solicită sprijinul regelui polon pentru a obține recunoașterea din partea sultanului turc. Într-adevăr, doar după ce obține garanția Coroanei poloneze că noul domn este fidel și supus Porții, Suleyman Magnificul răspunde soliei lui Alexandru Lăpușeanu și-l numește domn al Țării Moldovei cu unele rezerve, ținându-l pentru un timp ca pretendent la Istanbul pe fiul mai mic al lui Petru Rareș, Constantin¹⁸. Peste un an la Hârlău, la 22 iunie 1533, Alexandru Lăpușeanu cu marii săi dregători au depus un nou jurământ în fața soliei polone, conduse de voievodul Cracoviei, prin care Moldova se recunoștea vasală a Poloniei¹⁹.

Prin acest act se realiza un nou program al Curții de la Cracovia. Documentele arată că în Polonia se discuta acest plan în rândurile nobililor polonezi, chiar la dieta din Cracovia. Mulți nobili au aprobat intervenția asupra Moldovei, unii dintre ei propunând ca din banii ce trebuiau să fie trimiși sultanului ca haraci să se întrețină pe lângă domn o oaste poloneză de 3000 de oameni. Căpitaniii acestei oștiri urmau să limiteze atribuțiile voievodului, care, pentru a nu se provoca tulburări în țară, trebuia să nu mai aibă dreptul de a da sentințe capitale; noul domn urma să depună omagiu personal, asistat de toți dregătorii și boierii săi, așa cum o făcuseră odinioară Ștefan cel Mare la Colomeia în 1485, în cazul că nu va fi credincios regelui, el trebuia să fie înlocuit cu un alt voievod, care era acceptat de moldoveni²⁰.

Aprobarea unui asemenea plan maximal, sugerat, probabil, polonezilor în parte de către austrieci, ar fi însemnat o adevărată declarație de război făcută Porții Otomane.

Însă, la 3 august 1553, aceeași solie poloneză, condusă de voievodul Cracoviei, a încheiat un tratat cu sultanul turc, în care a fost inclusă și Țara Moldovei²¹. Astfel, prin tratatul polono-otoman din 3 august 1553 se recunoștea că Moldova nu mai era considerată subiect în cadrul relațiilor internaționale, ceea ce a încălcat contractul feudo-vasalic încheiat la Hârlău. În acest context, în anii care au urmat, diplomația jagielonă a realizat doar planul minimal: instaurarea așa-zisei suzeranități colective asupra Țării Moldovei.

Alexandru Lăpușeanu a confirmat, practic, „politica lui Petru Rareș în a doua domnie. El execută ordinele sultanului, participând în campanii în Transilvania și în Țara Românească²². Stabilește relații cu Habsburgii și consolidează legăturile cu Sigismund August. Izvoarele confirmă că statutul lui Alexandru Lăpușeanu este comparabil cu cel pe care l-a avut Țara Moldovei în timpul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș. Chiar și în condițiile în care oștile sultanului erau implicate în războiul din Asia, așa-numita suzeranitate colectivă la care se refereau oamenii politici din Polonia nu avea nici o valoare practică.

În 1561 Alexandru Lăpușeanu își pierde tronul și opoziția boierească cu sprijinul habsburgilor și al polonezilor îl ridică în scaunul domnesc pe Iacob Vasilicos, de origine greacă, numit în Moldova Despot Vodă, care în domnia sa scurtă (1561-1563) va promova o politică contradictorie nu numai în interiorul țării, ci și pe arena internațională.

Numirea la domnie a unui neautohton este o nouă încercare a lui Suleyman Magnificul de a înlătura definitiv dinastia Mușatinilor de la cârma Moldovei, de a dispune în întregime de tronul țării și de a numi pe orișicine de religie creștină ortodoxă. În așa fel, voievodul este rupt, în mare măsură, de rădăcinile și legăturile sale din țară, care îi permiteau Porții să intensifice dependența numitului domn și să minimalizeze posibilitățile lui de a organiza mișcarea de eliberare a țării.

Noul domn și-a propus să facă unele schimbări în economia țării, însă fără succes. Având nevoie de bani, după cum afirmă istoriografia greacă, pentru a se asigura de o puternică forță armată, necesară pentru mișcarea de eliberare națională a grecilor de sub orice jug străin²³, el contribuie „parțial, la dezvoltarea comerțului și a orașelor, susține nobilimea militară în devenire, intenționând să găsească în rândurile ei adepți credincioși. În același timp, politica sa era determinată de necesitatea de a se achita cu creditorii din Polonia și Austria. Cetatea Hotinului a fost cedată magnatului polonez Albert Loski, drept recompensă pentru concursul acordat la acapararea tronului.

În politica externă Despot Vodă, executând cu punctualitate ordinele Porții, se pregătea, în același timp, de luptă antiotomană. La începutul anului 1562 el se adresează către boierii moldoveni cu apelul de a se ridica la lupta împotriva regimului suzeranității otomane. Despot spera prin aceasta să obțină sprijin în țară, dar a reușit să ridice împotriva sa toată lumea și a provocat suspiciunea Austriei și a Poloniei, care în acea perioadă nu doreau o înrăutățire a relațiilor cu otomanii²⁴. Încercarea de a schimba situația în 1563 prin depunerea jurământului de credință față de regele polon nu s-a încununat de succes²⁵.

Comportarea domnului străin, precum și amenințarea sultanului de a transforma Moldova în pașalâc, au provocat nu numai nemulțumirea boierilor și a clerului, ci și a majorității populației²⁶. Ca urmare, a fost organizat un complot, drept rezultat al căruia Despot Vodă și feciorii săi au fost uciși.

O parte a mării boierimi l-a proclamat domn pe Ștefan Tomșa, dar domnia lui a fost și mai de scurtă durată decât cea a lui Despot Vodă. În condițiile când Poarta nu-l confirmă și amenință, după cum scrie regele polon lui Nicolae Sienia/x/ski, „ca în loc de voievod să pună în Moldova un sangeac, iar în loc de un creștin să fie pus un păgân”²⁷, atât Sigismund August, cât și principele Transilvaniei au intervenit pe lângă sultan în vederea readucerii pe tronul Moldovei a lui Alexandru Lăpușneanu²⁸.

Revenirea lui Lăpușneanu, ca și a lui Petru Rareș odinioară, a dus la consolidarea pozițiilor otomane în Țara Moldovei. Regele polon a fost nevoit, la cererea sultanului și a domnului, să dispună decapitarea conducătorilor „răscoalei”, închiși la Liow, precum și alungarea numeroșilor pribegi moldoveni refugiați o dată cu Ștefan Tomșa²⁹.

Polonia, îngrijorată de intensificarea regimului suzeranității otomane în Moldova, întreprinde o nouă încercare de reanimare a conceptului politic de suzeranitate colectivă. Astfel, în iunie 1564 solului polon Gheorghe Jazlowiecki, trimis la Istanbul, i se cerea instrucțiuni: „să nu scape momentul potrivit pentru a nu spune Maiestatei sale împăratului ca [...] pentru binele comun și pentru păstrarea unei păci mai sigure din amândouă părțile, ar fi bine și am vedea aceasta bucuroși ca Maiestatea Sa împăratul să binevoiască să dea întotdeauna voievod în Moldova la recomandarea și cu acordul nostru”³⁰. Bătrânul padișah Suleyman Magnificul a răspuns regelui polon cu un ton sever „Moldova, făcând parte din țările mele bine păzite, raialele ei sunt tributarele mele, dar rebelii care se împotrivesc poruncilor noastre împărătești nu încetează de a face răutăți nici acolo unde se duc”³¹.

Așadar, documentele arată încă o dată o stare reală: atât de mult invocata suzeranitate colectivă în Țara Moldovei nu este atestată în practica relațiilor polono-otomane, ci doar în doleanțele diplomației de la Cracovia.

Această situație se păstrează până la sfârșitul domniilor lăpușnene. Este adevărat că Bogdan Lăpușneanu, deși a „moștenit” aproape în întregime sfatul domnesc, al tatălui său, se orientează imediat spre lumea creștină, în special, spre Polonia. De fapt, aceasta este rodul politicii celei mai mari părți a boierimii moldovene, care acum îl tutela pe tânărul domn. Însă abia la 2 octombrie 1569 el a depus jurământ de credință, prin care se obliga să

ajute regimul împotriva oricărui dușman, cu excepția sultanului. Acest tratat conține aproximativ aceleași clauze pe care le acceptase și Alexandru Lăpușneanu, la 1553³². Tratatul este confirmat de rege la 31 ianuarie 1570³³. În continuare diplomații poloni căutau să ia măsuri orientate spre intensificarea influenței regatului în Moldova vasală. Sora domnului s-a căsătorit cu un nobil polon. A fost aprobat planul căsătoriei lui Bogdan Lăpușneanu cu fiica magnatului polon Ioan Țarlonski și trecerea în legătură cu aceasta a Moldovei la catolicism. Printre sfetnicii domnului erau mulți nobili din regat. Această intenție a tânărului domn este menționată și de către experimențații diplomați venețieni, care îl includ pe însuși Bogdan în coaliția antiotomană în calitate de aliat ce poate ridica forțe mari militare³⁴.

Fără îndoială că Poarta era informată despre aceste tentative și sultanul s-a hotărât să-l mazilească, numindu-l pe Ion Vodă, care, după cum s-a menționat, încă în 1551 depunea eforturi pentru a obține tronul moldovenesc³⁵. Cu perioada domniilor lăpușnene se încheie o etapă de relativă stabilitate politică în Moldova.

Astfel, în perioada 1538-1572 raporturile moldo-polone sunt foarte intensive. Însă curtea de la Cracovia n-a reușit să instituționalizeze în Țara Moldovei sistemul suzeranității colective polono-otomane din cauza refuzului categoric al sultanului de a accepta o astfel de formulă de organizare politică internațională a principatului de la est de Carpați, deoarece Poarta o considera ca preludiul reculului puterii sale la nordul Dunării. O suzeranitate colectivă polono-otomană s-a instaurat în Moldova doar în epoca domniilor Movileștilor la hotarul secolelor XVI-XVII, condiționată de situația internațională din regiunile de la nordul Dunării de Jos, în parte, de refuzul Uniunii Polono-Lituaniene de a se mai menține în cadrul păcii polono-otomane din 1533. Se formează o puternică grupare filo-polonă, care își lega viziunile și programele sale de curtea de la Cracovia, cu care se încheie înțelegerea secretă din 1595, ce devine barometrul evoluției raporturilor moldo-polone în secolul următor. O dată cu domnia lui Ieremia Movilă începea o nouă perioadă în istoria raporturilor politice polono-moldave, a căror trăsătură esențială o constituie tendința cercurilor conducătoare poloneze de a încadra Moldova în sistemul politico-instituțional al republicii nobiliare polone.

NOTE

¹ Mehmed M. A., *Istoria turcilor*, București, 1978, p. 162-165.

² Mureșan C., *Situația internațională a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea* în "Răscoala secuilor din 1595-1596", București, 1978, p. 17, Simionescu Șt., *Campania lui Soliman din 1538 în Moldova, antecedente și urmări* în "Studii și materiale de muzeografie militară", nr. 7-8, 1974-1975, p. 144.

³ Mureșan C., *Op. cit.*, p. 17.

⁴ Corfus I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea.*, București, 1979, p. 16-18.

⁵ *Ibidem*, p. 11-14.

⁶ Corfus I., *Op. cit.*, p. 73.

⁷ *Ibidem*, p. 51.

⁸ *Ibidem*, p. 87-88.

⁹ Pungă Gh., *Țările Române în contextul relațiilor politice sud-est europene la mijlocul secolului al XVI-lea (1538-1572)* în „Românii în istoria universală”, vol. I, Iași, 1986, p. 50.

¹⁰ Hurmuzaki, *Suplimentul II*, vol. I, p. 191.

¹¹ Dogiel Mathias, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, t. 1, p. 119.

¹² Andreescu Șt., *Prestitutio Daciae, I*, București, 1980, p. 119.

¹³ Pungă Gh., *Noi considerații privind începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu* în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»", Iași, 1981, t. XVIII, p. 555, Gonța Gh., *Viața politică a Țării Moldovei în epoca domniei lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi. (Relațiile internaționale și mișcarea de eliberare în contextul politicii otomane în a doua jumătate a sec. al XV-lea – sec. al XVI-lea)*, Chișinău, 2004, p. 119.

- ¹⁴ Corfus I., *Op. cit.*, p. 153; Spieralski Z. *Awantury moldawskie Warszawa*, 1967, p. 114. E vorba de viitorul Ion Vodă – vezi: Rezachevici C., *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei ca urmare a „turcirii” lui Iliș Rareș (iunie 1551) după un izvor polon inedit* în „Revista arhivelor”, nr. 4, 1975, p. 389.
- ¹⁵ Hurmuzaki, vol. II, partea 5, p. 31-32.
- ¹⁶ Hurmuzaki, vol. II, partea 5, p. 32.
- ¹⁷ Pungă Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 44.
- ¹⁸ Corfus I., *Op. cit.*, p. 158-159, 178-180, Pungă Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 248-250.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 166-177.
- ²⁰ Hurmuzaki, *Suplimentul II*, vol. I, p. 193-198.
- ²¹ Corfus I., *Op. cit.*, p. 158-159.
- ²² Hurmuzaki, vol. XV, partea 1, p. 522-523; Guboglu M., *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, p. 522-523, 551, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, p. 48, 50-58.
- ²³ Falangas A., *Despot Vodă în viziunea istoriografiei grecești* în „Raporturile moldo-grece în contextul relațiilor internaționale: Probleme și perspective. Conferința științifică internațională”, Chișinău, 2002, p. 19-20.
- ²⁴ Ureche Gr., *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 102-103; Corfus I., *Op. cit.*, p. 198, 199, 202-206; Hurmuzaki, vol. II, partea I, p. 396-414, 422, 430, 435-452.
- ²⁵ Rezachevici C., *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană (sec. XIV-XVI). Evoluția unui concept în contextul vremii*, București, 2001, p. 332, 337.
- ²⁶ *Славяно-молдавские летописи, XV-XVI вв.*, Moscova, 1976, p. 123, 129.
- ²⁷ Corfus I., *Op. cit.* P. 225-226.
- ²⁸ Veress A., *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I., București, 1929, p. 227-235.
- ²⁹ Hurmuzaki, *Suplimentul II*, vol. I, p. 235-236; Corfus I., *Op. cit.*, p. 246-251.
- ³⁰ Corfus I., *Op. cit.*, p. 251.
- ³¹ *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, p. 79.
- ³² Hurmuzaki, vol. II, partea I, p. 594.
- ³³ *Ibidem*, p. 601-602.
- ³⁴ Denize E., *Un călător italian necunoscut în Moldova secolului XVI* în „Românii în istoria universală”, vol. III, partea 3, Iași, 1988, p. 27-30.
- ³⁵ Rezachevici C., *Prima încercare a lui Ion Vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei ca urmare a turcirii lui Iliș Rareș (iunie 1551) după un nou izvor polon inedit*, p. 363, 392.

Summary

At the middle of XVI century Moldavian-Polish relations intensified. The new international conjuncture caused by the precarious politic situation of Moldova after Ottoman campaign in 1538, wich also affects to a certain extent the political and strategic interests of Polish Lithuanian Union.

A double Polish-Ottoman Suzerainty set up in Moldova at the end of XVI century, conditioned by the International situation of Northern space of Lower Danube during the Movileshti's reign.

Stosunki mołdawsko-polskie w połowie XVI wieku

W połowie XVI wieku stosunki mołdawsko-polskie znacznie się ożywiły. Nowa sytuacja polityczna, której wyznacznikiem stało się znaczące osłabienie Mołdawii po otomańskiej kampanii z 1538 r., nie sprzyjała strategicznym interesom Rzeczypospolitej.

W tych warunkach dwór krakowski, w porozumieniu z mołdawskimi hospodarami, zaczął prowadzić w regionie aktywną politykę, mającą na celu osłabienie restrykcyjnego zwierzchnictwa otomańskiego. Działając w tym kierunku, król Zygmunt II August próbował objąć Mołdawię swoim protektoratem. Choć polityka ta nie doprowadziła w połowie XVI wieku do oczekiwanych przez stronę polską rezultatów, pod koniec tego wieku, w okresie panowania dynastii Mohyłów, ustanowiono w Mołdawii podwójne zwierzchnictwo polsko-otomańskie, będące konsekwencją sytuacji geopolitycznej na obszarze znajdującym się na północ od Dunaju.

RELAȚIILE DINTRE MOLDOVA ȘI POLONIA ÎN TIMPUL DINASTIEI MOVILĂ (1595 – 1616) ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL

Daniel Hrenciuc,

Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași

Epoca Movileștilor ocupă un rol fundamental în definirea și dezvoltarea raporturilor moldo-polone în contextul unor raporturi internaționale caracterizate în intervalul cronologic al sfârșitului secolului al XVI și începutul secolului al XVII-lea prin rivalitatea manifestată între Polonia¹, Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic². Dinastia Movileștilor³, care au dat șapte domni (pentru Moldova și Țara Românească), un mitropolit al Moldovei și un mare ierarh al întregii Ortodoxii, a jucat un rol de prim rang în istoria raporturilor moldo-polone, Ieremia Movilă⁴ manifestând o mare deschidere spre diverse orizonturi culturale, cu o orgolioasă atitudine nobiliară el prefigurând prin ostentația nobiliară genealogic-heraldică la începutul secolului al XVII-lea, înscăunarea în Moldova a Cantacuzinilor greco-munteni, încheietori de veac⁵.

Contextul internațional al sfârșitului secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea a pus în lumină interesele geopolitice manifestate de diplomația Republicii Nobiliare polone pentru spațiul românesc⁶, derulate în împrejurări externe de o geometrie variabilă⁷. În timpul domniei lui Ștefan Báthory în Polonia⁸, hatmanul Jan Zamoyski a depus eforturi pentru stabilirea unor relații foarte bune cu Moldova și Imperiul Otoman⁹, preferând conservarea bunelor raporturi cu turcii în detrimentul cauzei creștine¹⁰. Jan Zamoyski privea cu ostilitate ideea de creare a unei confederații creștine (Moldova, Muntenia, Transilvania), aflată sub patronajul Habsburgilor, împotrivindu-se din aceste considerente, candidaturii arhiducelui Maximilian la tronul Imperiului Austriac¹¹. Zamoyski era un partizan al extinderii până la Dunăre a influenței poloneze (promovată anterior de către regele Ștefan Báthory), cultivând relații apropiate cu Imperiul Otoman, având nevoie de domnitori, capabili să-i susțină materializarea acestui ambițios proiect¹². În acest scop, el a întreținut o vie corespondență cu Mihai Viteazul și a cultivat relații apropiate cu cardinalul Andrei Báthory, nepotul fostului rege Ștefan Báthory (fapt care nu l-a împiedicat ulterior să-l înfrângă pe Mihai Viteazu pentru instalarea lui Simion Movilă pe tronul Țării Românești). Andrei Báthory primise încă din 1588 indigenatul polon, ajungând episcop de Warmia¹³.

În 1579 s-a produs schimbarea lui Petru Șchiopul, un partizan declarat al relațiilor cu Polonia, cu Iancu Sasul¹⁴ (simpatizant secret al Habsburgilor)¹⁵. Diplomația poloneză a reușit să obțină reînscăunarea lui Petru Șchiopul – Iancu Sasu fiind mazilit și decapitat de către otomani –, în acest moment (al pribegiei poloneze a lui Petru Șchiopul) realizându-se apropierea dintre Movilești¹⁶ (adăpostiți și ei pe teritoriul polonez la Uście, lângă Nistru, moșie, pe care ulterior Ieremia Movilă a și cumpărat-o) și hatmanul Jan Zamoyski, prietenia dintre cei doi având un rol important în desemnarea lui Ieremia Movilă pe tronul Moldovei. În afară de Jan Zamoyski, Ieremia Movilă a beneficiat și de sprijinul episcopului Cracoviei, Filip Padniewski, „nașul” lui Ieremia în obținerea indigenatului polon¹⁷. Jan Zamoyski a urmărit prin cultivarea relației cu Ieremia Movilă garanția materializării intereselor polone, implicit separarea statului moldav de interesele Habsburgilor.

Politica matrimonială a Movileștilor, așa-numita „diplomație de mariaj”, a avut, de asemenea, un rol foarte important în strângerea relațiilor dintre cele două state¹⁸. Abilitatea

diplomatică deosebită a hatmanului Jan Zamoyski, care îl gratula pe Ieremia Movilă cu apelativul „primul dintre moldoveni (*primus inter Valachos erat*), a determinat înscăunarea acestuia din urmă pe tronul Moldovei (22 august 1595)¹⁹, obținându-se în prealabil și acceptul Porții (în istoriografia problemei se vorbește de un *condominium polono-otoman-s.n.*)²⁰.

Ieremia Movilă a primit, cum aminteam anterior, indigenatul polon, domnind pe scaunul Moldovei între anii 1595–1600 și 1600 –1606 (mama sa fiind fiica domnitorului Petru Rareș)²¹. Anterior, la 17 august 1595, la Iași s-a semnat un tratat între Moldova și Republica Nobiliară Polonă, Ieremia Movilă fiind recunoscut, conform textului, domn al Moldovei. Domnul se angaja să conserve vasalitatea Moldovei față de Polonia, iar regele îi permitea cumpărarea imobilelor și libera încheiere a căsătoriilor în Polonia²². Ieremia Movilă se angaja „să fie credincios” și să păstreze pacea și „relații de bună vecinătate” între Republica Nobiliară Polonă și Imperiul Otoman și să-l avertizeze pe rege în caz de pericol²³. Instalarea lui Ieremia Movilă pe tronul Moldovei corespundea intereselor poloneze de a contrabalansa pătrunderea influenței habsburgice în spațiul moldav²⁴ prin intermediul lui Sigismund Báthory, domnul moldovean având un rol foarte important în această strategie²⁵.

Cancelarul Jan Zamoyski, persoană abilă și influentă, a știut prin intermediul capitulațiilor încheiate cu turcii să obțină acordul acestora pentru înscăunarea lui Ieremia Movilă. În tratatul încheiat cu Poarta (1599) de către Polonia a fost inclus și Ieremia Movilă. Sultanul l-a recunoscut pe Ieremia Movilă domn pe viață, inclusiv dreptul de moștenire în familie cu condiția plătirii regulate a haraciului. Ulterior, el a făcut o înțelegere similară și cu hanul Crimeii prin intermediul tratatului de la Țuțora²⁶. Încă din 24 noiembrie 1599 regele polon a intervenit pe lângă împăratul Rudolf de Habsburg pentru a-l determina să intervină pe lângă Mihai Viteazu pentru a nu intra cu armată în Moldova împotriva lui Ieremia Movilă²⁷. Legăturile hatmanului Jan Zamoyski cu dinastia Movileștilor au avut un rol important în legăturile politice și personale moldo-polone²⁸. Emigrația românilor, mai ales a moldovenilor, a jucat un important rol politic atât în istoria Poloniei, cât și a Țărilor Române. Spre deosebire de alți membri ai partidei filopone, o parte dintre boierii refugiați în Polonia au primit cetățenia /indigenatul polon, având deci tot interesul în cultivarea unor relații cât mai apropiate cu Republica Nobiliară Polonă²⁹. Indigenatul se acorda numai persoanelor de origine nobiliară (Ilona Czamańska identifică două perioade de emigrare a boierimii în Polonia: 1591–1616, 1629–1634 „emigrarea Movileștilor” sau „emigrarea epigonilor” și 1673 – 1684, 1686 emigrarea familiei Hasdeu)³⁰, comportând avantaje precum dreptul de a cumpăra averi mobile și imobile, de a participa la seimurile teritoriale și la seimul general, de a fi judecat numai de către tribunalul nobiliar³¹ ș.a. Existau și cazuri speciale de acordare a indigenatului din considerente diplomatice, aceasta reprezentând o formă însemnată de integrare în nobilimea europeană (moldovenii și muntenii se situau, de regulă, pe locurile 8 și 9 într-un clasament „deschis” de către germani)³².

Ieremia Movilă (și Luca Stroici) au fost primul care a obținut indigenatul polon (1593) la recomandarea hatmanului Jan Zamoyski (sora lui Ieremia, Mariana, era măritată cu Isaia Herbur, rudă cu Zamoyski după mamă) . Herbul lui Ieremia Movilă era reprezentat de acvila Poloniei cu ecusonul Wasa pe piept în cimierul stemei³³. În 1612 Movileștii sunt din nou nevoiți să ia calea pribegiei după detronarea lui Constantin Movilă (1611). În luna mai a anului 1612 sultanul Ahmed I (1603 –1617) îi scria regelui polon că” : după ce că nu ne-a ascultat, pusese la cale, cu gând rău, împreună cu (marele vornic Nestor) Ureche hatmanul (Isac) Balica, (paharnicul Costea) Bucioc, Nevestea (vistiernicul) Nicoară (Prăjescu),

(postelnicul) Dumitrache (Chiriță Paleologul), Iancu vistiernicul, cu Bucur, trădătorii noștri, și, pentru un bir de doi ani, după ce au ajuns acolo, au apucat-o înspre Hotin, către Polonia și spre Camenița, unde au adunat norodul dorind să plece în Țara Românească...³⁴.

Constantin Movilă, mama sa, însoțiti de mai mulți boieri moldoveni au intrat în Polonia pentru a găsi adăpost (încă din 1607, majoritatea dintre ei dețineau indigenatul polon). Detronarea lui Constantin Movilă a reprezentat o lovitură serioasă dată planurilor Republicii Nobiliare Polone în zonă, revenindu-se, practic, la situația anterioară anului 1595. Între pribegii moldoveni au izbucnit conflicte și neînțelegeri, care au angajat și intervenția polonilor, amplificând dificultățile restabilirii Movileștilor pe tronul Moldovei: doamna Elisabeta cu susținătorii săi s-au stabilit la Uście, în timp ce văduva lui Simion Movilă la Liov, sub protecția hatmanului Stanisław Zołkiewski³⁵.

Expediția lui Ștefan Potocki făcută în Moldova, încheiată nefericit cu înfrângerea de la Cornul lui Sas (1612), a reprezentat ultima încercare a pribegilor moldoveni de recuperare a tronului (Constantin Movilă s-a înecat în Nistru, Isac Balica și Vasile Stroici au fost uciși din porunca lui Ștefan Tomșa, Vasile Ureche a preferat împăcarea cu acesta, rămânând în Moldova)³⁶. În 1615 doamna Elisabeta, ajutată de ginerii săi Michał Wiśniowecki și Samuel Korecki, au organizat o nouă expediție în Moldova în umele fiului său mai mic Alexandru (Nicoară Prăjescu, Costea Bucioc și Nestor Ureche li s-a alăturat)³⁷. Expediția s-a încheiat cu înfrângerea de la Drăcșani (3 august 1616), Elisabeta Movilă³⁸ și fii săi Alexandru și Bogdan³⁹ fiind luați prizonieri de către turci și obligați să se turcească⁴⁰. Radu Mihnea, proaspătul domn, a acordat amnistia pentru Movilești, deaschizând calea revenirii acestora pe tronul Moldovei.

La sfârșitul secolului al XVI-lea, în vremea epocii Movileștilor, debutează un capitol special al relațiilor moldo-polone, când Polonia se amestecă fățiș în treburile interne ale Moldovei, susținându-i la tron pe Ieremia Movilă (1595–1600; 1600–1606), Simion Movilă (1606–1607), Mihai Movilă (1607), Constantin Movilă (1607), Mihail Movilă (1607) și Alexandru Movilă (1615–1616). Impunerea acestor pretendenți la tronul Moldovei, mai cu seamă datorită ambiției Elisabetei Movilă, soția lui Ieremia Movilă, a costat Polonia multe jertfe financiare și umane, nereușind totuși să scoată Moldova de sub influența Porții Otomane⁴¹.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea relațiile politice moldo-polone au fost marcate de influența Coroanei polone asupra politicii domnitorilor din casa Movilă⁴², de intervenția polonezilor în Moldova în timpul domniei lui Gașpar Grațiani, soldată cu dezastrul oștii polone de la Țuțora (1620), de bătălia de la Hotin (1621) și de domnia relativ pașnică a lui Vasile Lupu⁴³. Relațiile lui Mihai Viteazu cu Polonia au fost, mai ales în această perioadă, deosebit de încordate, iar tratativele diplomatice purtate pentru detensionarea lor s-au încheiat prin eșecuri sistematice. Polonia și Mihai Viteazul aveau, practic, aceleași aspirații, urmărind să-și extindă influența și chiar stăpânirea asupra întregului spațiu românesc. Mihai era obstacolul cel mai important în calea aspirațiilor polone de a-și impune supremația asupra celor trei țări române și a gurilor Dunării, zonă ce începea acum să-și recâștige parțial importanța economică și comercială de altădată⁴⁴. Daciei polone” a lui Jan Zamoyski, artificială și în contradicție cu aspirațiile firești ale românilor, i se opunea Dacia românească” a lui Mihai Viteazul, o construcție politică organică și coerentă, care putea să ducă la apariția unui puternic stat românesc, stavilă greu de trecut pentru aspirațiile expansioniste ale Poloniei, la fel ca și pentru acelea ale Habsburgilor și ale otomanilor⁴⁵. Dacă ceva a reușit să unească aceste trei mari puteri, acel ceva a fost tocmai interesul pentru a împiedica apariția unei Dacii românești”, care să includă cele trei state și care să fie o barieră serioasă în calea tendințelor lor expansioniste la Dunărea de Jos, dar și în Europa Centrală.

În condițiile în care Imperiul Otoman și cel Habsburgic erau slăbite de războiul dintre ele și nu aveau, pentru moment, capacitatea necesară de a împiedica realizarea unității românești⁴⁶, Polonia a devenit o adevărată campioană a acestei cauze prea puțin creștinești⁴⁷. Bejenia Movileștilor a jucat un rol foarte important în relațiile politice polono-moldovene, cât și în cele culturale⁴⁸. Una dintre consecințele politice a fost existența în tot secolul al XVII-lea a unei semnificative partidei boierești filopolone în Moldova, având un rol major în apropierea dintre cele două state. În planul cultural, șederea îndelungată a multor boieri moldoveni cu familiile lor în Polonia i-a obligat să-și educe copiii în școlile polone, cu influențe importante asupra dezvoltării culturii moldovenești în acest secol. De asemenea, pribegii moldoveni din Polonia au devenit cei mai mari mecena ai culturii ortodoxe în Republica polono-lituaniană. Petru Movilă și Irina (Raina) Wiśniowiecka, fiica lui Ieremia Movilă, sunt considerați acum în Ucraina drept întemeietorii culturii naționale. Raporturile dintre Moldova și Polonia în vremea Movileștilor rămân un capitol de o semnificație aparte, de referință în istoria celor două state, așa cum aprecia Ilona Czamańska, „niciodată în istorie polonezii și românii nu au fost așa de apropiați (s.n.)”⁴⁹

NOTE

¹ Călători străini despre Țările Române, vol.II, Editura Științifică, București, 1970, p. 641.

² Martyn Rady, *Țarii, Rusia, Polonia și Ucraina*, Editura All Educational, București, 2002, p. 19.

³ Ștefan Sorin Gorovei, *Sângele Movileștilor*, în „Magazin istoric”, Serie Nouă, XXV, nr. 4 (289), p.36 – 38, aprilie 1991, București.

⁴ Constantin Rezachievici, *Principii Dimitrie Wisniowiecki și Mihail Korybut Wisniowiecki și înrudirile lor cu Bogdăneștii și Movileștii. Lămurirea unor confuzii istorice*, în „Arhiva Genealogică”, Iași, III (VIII), 3–4, 1996, p. 313.

⁵ Răzvan Theodorescu, *Deceniile Movileștilor*, în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 3 – 4, 1996, p.296.

⁶ Veniamin Ciobanu, *România în politica est-central europeană*, Editura Institutului European, Iași, 1997, p. 17.

⁷ Ioan Nistor, *Istoria românilor*, vol. I, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2004, p. 432.

⁸ Gheorghe Brătianu, *Adunările de stări în Europa și Țările Române în Evul Mediu*, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 233.

⁹ Francisc Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, Editura All Educational, București, 2001, p. 396.

¹⁰ Ilona Czamańska, *From The Moghilas To Dosoftei. The Polish –Romanian Relation in the 17 th Century* în vol. *Romanian and Polish Peoples In East – Central Europe (17 th – 20 th Centuries)*, edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iași, 2003, p.14.

¹¹ Ioan Nistor, *op.cit.*, p.432.

¹² Piotr S. Wandycz, *Prețul libertății, O istorie a Europei Central- Răsăritene din Evul Mediu până în prezent*, București, Editura All, 1997, p.75.

¹³ Ioan Nistor, *op.cit.*, p.432.

¹⁴ Const. A. Stoide, *Iancu Sasul originea și anii premergători domniei. Între realitate și zvonuri calomnioase*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”, Iași, XXIV, 1987, p.295.

¹⁵ Ilona Czamańska, *op.cit.*, p. 307.

¹⁶ Ștefan Sorin Gorovei, „Din Purice – „Movilă” și ”Barnovschi-Moghilă” două explicații (nu numai) genealogice, în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 3 – 4, Iași, 1996, p.327.

¹⁷ Lilia Zabolotnaia, *op.cit.*, p.141.

¹⁸ *Ibidem*, p.148.

¹⁹ I.Miclescu Prăjescu, *Noi date despre înscăunarea Movileștilor*, în „Arhiva Genealogică”, IV (IX), 1– 2, 1997, p.161. În privilegiul acordat Movileștilor de către regele Poloniei la Varșovia (26 martie 1597) se spune „Așa dară va avea și va ține domnia Moldovei măritul Ieremia Movilă pînă la sfârșitul zilelor sale, iar după moartea sa pe următorii săi din partea bărbătească îi vom înălța în acea domnie”.

²⁰ Andrei Timotin, *Note asupra relațiilor româno-polone la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în „Revista Istorică”, Serie nouă, Tomul XIV, nr. 5 – 6, București, septembrie – decembrie 2003, p. 269.

²¹ Ștefan S.Gorovei, *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV –XVI)*, în vol. “România în istoria universală”, II/1, Iași, 1987, p.697.

- ²² Lilia Zabolotnaia, *Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVI-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*, Chișinău, 2004, p.136- 137.
- ²³ *Ibidem*, p.137.
- ²⁴ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, Editura Academiei Române, București, 1983, p. XIII.
- ²⁵ I.Miclescu Prăjescu, *op.cit.*, p.162.
- ²⁶ Ioan I. Nistor, *op.cit.*, p.433.
- ²⁷ *Ibidem*, p.435.
- ²⁸ Ilona Czamańska, *Caracterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, în „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 3 – 4, 1996, p. 307.
- ²⁹ Lilia Zabolotnaia, *op.cit.*, p.138.
- ³⁰ Ilona Czamańska, *Bejenari acasă, nobili în Polonia (I)*, în „Magazin istoric”, XXXVII, serie nouă, nr. 9 (438), septembrie 2003, p.17.
- ³¹ Constantin Rezachievi, *Indigenatul polon - o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană în Evul Mediu*, „Arhiva Genealogică”, III (VIII), 3– 4, Iași, 1996, p.207.
- ³² *Ibidem*, p. 213.
- ³³ J.N. Mănescu, *Stemele Movileștilor*, în „Arhiva Genealogică”, Iași, III (VIII), 3 – 4, 1996, p.322.
- ³⁴ Apud Ilona Czamańska, *op.cit.*, p.18.
- ³⁵ Ilie Corfus, *op.cit.*, p.83.
- ³⁶ Apud Ilona Czamańska, *op.cit.*, p.19.
- ³⁷ Lilia Zabolotnaia, *op.cit.*, p.168.
- ³⁸ Ilie Corfus, *op.cit.*, p.XIV.
- ³⁹ Aurel Decei, *Istoria imperiului otoman până la 1656*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p.396.
- ⁴⁰ Apud Ilona Czamańska, *op.cit.*, p.18.
- ⁴¹ Lilia Zabolotnaia, *op.cit.*, p.168 – 169.
- ⁴² Ion Petrică, *Confluente culturale româno-polone (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Editura Minerva, București, 1976, p. 298.
- ⁴³ Eduard Baidaus, *Les relations moldo-polonais dans le contexte de la crise politique dans l'Europe de l'Est (au milieu du XVII-ème siècle)*, în vol.*Romanian and Polish Peoples In East –Central Europe (17 th – 20 th Centuries)*, edited by Veniamin Ciobanu, Iași, Editura Junimea, 2003, p.28.
- ⁴⁴ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p.237.
- ⁴⁵ Ileana Căzan, Eugen Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI* http://www.unibuc.ro/eBooks/istorie/mari_puteri/Capitolul%20XI7.htm
- ⁴⁶ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p.139.
- ⁴⁷ *Ibidem*.
- ⁴⁸ Ion Petrică, *op.cit.*, p.298.
- ⁴⁹ Ilona Czamańska, *Bejenari acasă, nobili în Polonia(II)* , în „Magazin istoric”, XXXVII, serie nouă, nr. 10 (439), București, octombrie 2003, p.47.

Summary

Our article analyses the Polish-Moldavian relationships and their international impact in the period of Moghila dynasty: Ieremia Moghila (1595-1600; 1600-1606), Constantin Moghila (1606; 1607-1611), Simion Moghila (1606-1607), Mihai Moghila (1607) and Alexandru Moghila (1615-1616).

The Moldavian-Polish relationships during that period were based on the Polish men of state' idea, that Moldavia and Wallachia had to become “security states” between the Polish-Lithuanian Union and the Turkish Empire.

Poland concluded in 1533 an “eternal peace” with Turks and its policy regarding Moldavia had to take into account that aspect. Therefore, during the analysed period there was a *condominium* between Poland and Turkish Empire, the emperor (*sultan*) of Turks remaining still Moldavia's “suzerain”, while the Polish king exerted a strong influence over this country.

In the period 1595-1616, Poland stood neutral in the war carried by the "Saint Liga" led actually by the Habsburg Empire against the Turks, situation which also influenced the international status of its protégé, Moldavia. Poland kept cold relations with Habsburg Empire and its protégé from Wallachia, Mihai Viteazul. This political setting influenced decisively Moldavia's position, which kept quasi-hostile relations with Wallachia during Mihai Viteazul's ruling (1593-1601), the hospodar Jeremia Moghila always plotting against his Wallachian counterpart.

As a state protected by Polish Crown, Moldavia kept good relations with Turkish Empire and the Tartars until 1612, when the Turks backed Ștefan Tomșa against Constantin Moghila, situation which generated the battle from Cornul lui Sas lost by the member of Moghila dynasty. Practically, the Polish protection over Moldavia received a fatal blow in the battle from Drăcșani (23rd of July/ 2nd of August 1616), when Alexandru Moghila and his Polish allies were crushed by a Turkish-Wallachian army led by Skender Pascha of Silistra and Radu Mihnea.

Stosunki polityczne polsko-mołdawskie w okresie panowania Mohylów (1595-1616) - w kontekście międzynarodowym

Artykuł traktuje o politycznych stosunkach polsko-mołdawskich i ich konsekwencjach międzynarodowych w okresie, w którym u władzy znajdowała się w Mołdawii dynastia Mohylów: Jeremi (1595-1600; 1600-1606); Konstanty (1606; 1607-1611); Symeon (Szymon) (1606-1607); Michał (1607) i Aleksander (1615-1616).

Stosunki mołdawsko-polskie w tym czasie wynikały z idei polskich polityków przekształcenia Mołdawii i, ewentualnie, Wołoszczyzny w państwa buforowe pomiędzy Rzeczpospolitą Szlachecką i Imperium Osmańskim. W 1593 r. Polska zawarła „wieczysty pokój” z Imperium Osmańskim, co musiało mieć zasadniczy wpływ na jej politykę względem Mołdawii. W konsekwencji, w okresie 1595-1616 powstało swoiste *condominium* polsko-osmańskie: turecki sułtan pozostawał oficjalnym zwierzchnikiem Mołdawii, a polski król zachowywał znaczne wpływy w tym kraju. W okresie 1595-1606 Polska przestrzegała zasady neutralności w wojnie Świętej Ligi – prowadzonej praktycznie przez Imperium Habsburskie przeciw Imperium Osmańskiemu - co odbiło się na międzynarodowym statusie jej protegowanej – Mołdawii. Chłód w kontaktach Polski z Imperium Habsburskim wpłynął również na jej stosunek do protegowanej przez Habsburgów Wołoszczyzny – z jej władcą Michałem Walecznym. Miało to decydujący wpływ na stanowisko Mołdawii, która w okresie panowania Michała Walecznego (1593-1601) prowadziła wobec Muntenii *quasi-wroga* politykę, a hospodar Jeremi Mohyla stale spiskował w celu usunięcia Michała z tronu. Jako państwo chronione przez Koronę, Mołdawia zachowała dobre stosunki z Imperium Osmańskim oraz z Tatarami do 1612 r., do czasu kiedy to Turcy poparli Stefana II Tomszę przeciw Konstantynowi Mohyle. Rezultatem tej strategii była bitwa pod Saskim Rogiem, przegrana przez przedstawiciela dynastii Mohylów. Praktycznie polski protektorat nad Mołdawią wygasł ostatecznie dopiero po bitwie pod Drăcșani (23 lipca/2 sierpnia 1616), kiedy to wojska Aleksandra Mohyla i jego polskich sprzymierzeńców zostały rozbite przez turecko-munteński korpus ekspedycyjny Skendera, paszy Silistrii, oraz Radu Mihnea.

CONSIDERAȚII PRIVIND COOPERAREA MILITARĂ MOLDO-POLONĂ DIN TIMPUL DINASTIEI MOVILĂ (1595-1616)

Florin PINTESCU,

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

Moldova medievală a fost în secolele XIV-XVII – cu diferite intermitențe – vasală a Coroanei polone (Uniunii polono-lituaniene), calitate în care a primit o serie de influențe politice, economice, culturale, administrative și militare din partea acestui stat. Totodată, Moldova a exercitat, la rândul său – într-o măsură mult mai redusă – același tip de influențe¹. Constantin Rezachevici consideră că relațiile medievale moldo-polone nu au fost bazate pe egalitate, fiind însă preferate de domnii moldoveni relațiilor cu Ungaria, în a cărei concepție suzeranitatea asupra Moldovei însemna, pur și simplu, *dominație* și relații cu Imperiul Otoman, în a cărui concepție diplomatică suzeranitatea însemna *stăpânirea* Moldovei cu respectarea autonomiei sale de țară supusă, potrivit dreptului coranic. Domnii moldoveni au preferat suzeranitatea Poloniei, datorită faptului că aceasta se manifesta ca o *suzeranitate tipic feudală*, cu drepturi și îndatoriri precis stipulate atât pentru suzeran (Polonia), cât și pentru vasal (Moldova)².

Natura specială a relațiilor politice medievale moldo-polone a determinat și relațiile lor de colaborare militară, manifestate, mai cu seamă, în perioada în care Moldova a fost condusă de „casa” Movilă (1595-1616). Cooperarea militară moldo-polonă din această perioadă s-a manifestat pe două planuri: sprijinirea directă de către armata Coroanei polone sau de către diverse contingente recrutate de către nobilii poloni a acțiunilor politico-militare ale casei Movilă; angajarea de mercenari poloni în armatele principilor din dinastia Movilă. În prima parte a acestui articol vom face o comparație între armata moldovenească și cea a Uniunii polono-lituaniene, aflată la sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII în culmea puterii și a gloriei ei militare. Am ales să insistăm mai mult asupra caracteristicilor armatei polone, datorită faptului că, exceptând lucrările lui Constantin Rezachevici, acest subiect a fost mai puțin tratat în istoriografia română. A doua parte a acestui articol analizează o serie de bătălii, în care sunt implicate, în calitate de aliați, forțe militare moldo-polone: Țuțora (octombrie 1595), Bucovel (19-20 octombrie 1600), Cornul lui Sas (3/13 iulie 1612)³, Tătăreni/Tăutești (22 noiembrie 1615), iezerul Drăcșanilor (2 august 1616). În ultima parte a acestui articol sunt puse în evidență influențele polone asupra organizării militare a Moldovei medievale.

Istoria militară a Moldovei medievale din secolul XIV-XVII este marcată de existența așa-numitelor „conflicte asimetrice”, caracterizate prin disproporția de efective dintre cuceritor și atacat. În cadrul conflictelor imperiale clasice, corpul expediționar trimis de agresor este mai puțin numeros decât armata țării atacate, compensând inferioritatea numerică prin superioritatea tacticii și strategiei, a armamentului, a corpului de ofițeri și generali și a instrucției ostașilor. Istoria militară cunoaște numeroase exemple ilustrative în acest sens, începând cu războaiele lui Alexandru Macedon sau cucerirea Britaniei și Galliei de către romani și terminând cu războaiele imperiale britanice sau războiul Germaniei împotriva Uniunii Sovietice.

Inclusiv în războaiele imperiale din secolul XIX, victoria europenilor împotriva unor forțe din afara Europei a fost asigurată prin „tactici superioare și disciplină, mai degrabă decât prin puterea de foc”, „prin vigoare și energie, mai degrabă decât prin forța numărului⁴. Cu toate acestea, în cadrul conflictelor asimetrice, numărul ostașilor trimiși de agresor împotriva părții atacate este mai mare decât cel al apărătorilor.

În epoca ștefaniană, Moldova a reușit să facă față acestor „conflicte asimetrice” datorită unei strategii defensive⁵, care îmbina apărarea inițială cu contraatacurile decisive asupra forțelor atacatoare⁶ și tactici eficiente, influențată în mod considerabil de tactica tătară⁷. Conform părerii exprimate de I. Ursu, „strategia lui Ștefan consista, în cazul în care inamicul avea forțe mult superioare, să-l lase să se depărteze cât mai mult de țara lui de origine, care-i forma baza de operație, să-l împedecă să se aprovizioneze și să-l demoralizeze”⁸. Același celebru medievist arăta că marele voievod executa urmărirea „în mod fulgerător” și că strategia sa consta în „ocolirea luptelor mari în loc deschis, cu taberele față în față, și atragerea inamicului la un defileu, în care era pus în imposibilitate să-și desfășoare forțele și să manevreze. Atacul îl dădea atunci în mod fulgerător în mai multe locuri de odată. Ataca cu forțe mai mici fruntea, iar cu forțe mai puternice flancul și spatele, ca să-i taie retragerea. Atacul cel mai violent îl dedea în flanc. Scopul urmărit era producerea panicii”⁹.

În secolul al XV-lea, armata moldovenească era, în general, dotată cu armament și instruită la un nivel comparabil cu cel al armatelor polonă, maghiară și otomană. Datorită acestui fapt, în acest secol istoria militară a românilor „nu-i mai prejos de a celor mai vechi oștiri apusene, nici prin răsunătoarele izbânzi dobândite, nici prin ingeniozitatea procedeelelor utilizate”¹⁰.

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XVI, o dată cu pierderea independenței țării, cu generalizarea întrebuintării armelor de foc portative (arcebuze, muschete, pistoale) și a folosirii unor noi tactici de luptă în apusul și în centrul Europei, armata moldovenească decade. Ea nu va reuși să se doteze la nivelul armatelor polonă sau otomană cu arme de foc, tactica și strategia sa va fi influențată prea puțin sau de loc de noile metode de ducere a războiului apărute în vestul Europei, remarcându-se, în principal, prin vitejia individuală a luptătorilor și prin folosirea masivă a cavaleriei într-o vreme în care această armă cedase deja întâietatea în vestul și centrul Europei în favoarea infanteriei. Relativ la acest ultim aspect, umanistul italian Paulo Giovio (1483-1552) arăta că românii din Moldova „sunt foarte puternici în cavalerie, căci cel mai sărac dintre ei are un cal pentru război și pradă”, iar umanistul Antonio Verancsis (Verantio) conchidea că moldovenii „au cavalerie atât de numeroasă, încât te pun în mirare”¹¹.

Decăderea armatei moldovenești din a doua jumătate a secolului XVI se datorează atât pierderii independenței țării, cât și faptului că statele din estul Europei au ratat așa-zisa „primă revoluție militară”, desfășurată în vestul Europei în perioada 1550-1650, conform opiniei lui Michael Roberts, între 1500-1800, conform opiniei exprimate de Geoffrey Parker¹². Această „revoluție militară” s-a caracterizat prin dezvoltarea artileriei, în bună parte datorită scrierilor inovatoare privind balistica ale italianului Tartaglia, a armelor de foc portative, a unor noi tactici și strategii etc. Ea a permis declanșarea procesului de cucerire și colonizare a lumii de către statele din vestul Europei¹³.

Spre deosebire de situația din Moldova, în vestul Europei s-a dezvoltat, începând cu prima jumătate a secolului XVI, arma infanteriei, fenomen ce a avut un impact decisiv asupra modernizării societății. Sau, așa cum aprecia Charles Townshend, „înfrângerea cavaleriei feudale de către infanterie a condus la o mărire dramatică a armatelor și la o creștere pe măsură a structurilor administrative și sociale necesare menținerii lor. În acest proces, aparatul de stat a devenit pentru prima dată în mod distinctiv modern: fidelitatea personală (de tip feudal – *nota ns.*) a fost înlocuită de serviciul public”¹⁴. Sau, așa cum considera relativ recent alt istoric militar, infanteria a devenit în secolul XVI „arma predominantă, deoarece era mai ieftină și mai adaptabilă decât cavaleria – ea putea lupta într-o bătălie, garnizona o fortăreață și conduce un asediu, în timp ce călăreții erau de folos redus în timpul ultimelor două operații”¹⁵.

Folosirea puterii de foc a infanteriei devine principala modalitate de ducere a bătăliei în vestul Europei, începând de la jumătatea secolului XVI („între 1550-1700 bătăliile erau, în mare măsură, decise de focul proiectilelor (în sens universal – *nota ns.*), căutând să dezorganizeze inamicul înaintea înaintării decisive”)¹⁶. În același timp, creșterea rolului infanteriștilor recrutați din păturile sociale inferioare ale populației, în detrimentul cavaleriei nobiliare, va produce o revoluție socială („muscheta l-a făcut pe infanterist, iar infanteristul l-a făcut pe democrat”)¹⁷.

La sfârșitul secolului XVI armata moldovenească era compusă – teoretic – din „oastea cea mare”, formată din toți bărbații capabili să poarte arme, convocată în caz de agresiune externă de către domnul țării. Conform mărturiei documentelor păstrate, principii din casa Movilă nu au făcut apel la această categorie de oaste, bazându-se în schimb pe „oastea cea mică” și pe mercenari (lefeșii). Oastea cea mică a continuat să fie formată din curteni („categorie socială aflată în pătura inferioară a boierimii, având toți pământ”)¹⁸ și „slujitorii”. Conform opiniei autorizate a lui Nicolae Stoicescu, „slujitorii” apar în Moldova după 20 februarie 1591, data recensământului lui Petru Șchiopul, care nu menționează această categorie¹⁹. Conform mărturiei lui Dimitrie Cantemir, slujitorii erau plasați în Moldova mai jos pe scara socială decât curtenii²⁰. În general, ei erau oameni liberi care „îndeplineau diverse slujbe mărunte în statul feudal”²¹.

Spre deosebire de armata medievală moldovenească, ce cunoaște apogeul dezvoltării ei în secolul XV și decăderea în a doua jumătate a secolului XVI, armata medievală polonă urmează un drum diferit. Redutabilă încă din vremea războaielor cu cavalerii teutoni, ea va cunoaște apogeul gloriei sale militare în ultimul sfert al veacului XVI și primele două decenii ale veacului XVII, datorită, mai cu seamă, reformelor militare întreprinse de regele Ștefan Báthory (1575-1586).

Condițiile geografice speciale și diversitatea inamicilor pe care îi avea de înfruntat în această perioadă de timp au făcut ca armata Uniunii polono-lituaniene să-și dezvolte, spre deosebire de Occidentul Europei, mai cu seamă trupele de cavalerie. Teritoriul acestui stat era în secolele XVI-XVII întins (aproximativ 1 mil. km²), cu suprafețe slab populate și fortificații puține. Raidurile repezi ale cavaleriei tătare făceau, o dată în plus, ca singura formă viabilă de apărare să rămână dezvoltarea armei cavaleriei. Unitatea organizatorică de bază a cavaleriei poloneze era **roata** (*rota*), iar unitatea mai mare era **polcul** (*pulk*)²². Roata (compania) era condusă de un rotmistru (căpitan), iar polcul (regimentul) de un polcovnic (colonel).

Raidurile cavaleriei tătare se desfășurau cu asemenea rapiditate, încât țara nu putea fi apărată eficient prin sistemul greoi al mobilizării generale (*pospolite ruszenie*). În acest context, soluția adoptată a fost încă din 1529 dispunerea în poziții strategice, judicioase, a circa 1-2000 cavaleriști profesioniști, împărțiți în trei corpuri, cu misiunea inițială de a veghea și a distruge unitățile tătare mai mici, răspândite în incursiuni. Zonele de dispunere ale acestor cavaleriști erau în așa fel alese, astfel că ei erau capabil să-și unească rapid forțele împotriva unor incursiuni executate cu unități tătare mai mari²³. Datorită existenței unei rețele restrânse de fortificații și a mobilității mari a cavaleriei tătare, comandanții militari poloni au considerat, spre deosebire de cei din vestul Europei, că singurul mijloc efectiv de a apăra țara împotriva incursiunilor tătare este bătălia în câmp deschis. Tătarii trebuiau forțați, în principal prin folosirea surprinderii, să primească bătălia²⁴.

În secolul XVI, mijlocul principal de luptă al cavaleriei din vestul Europei împotriva infanteriei era *caracola*. În cadrul acestei manevre, călăreții se apropiau, își descărcau pistoalele și se retrăgeau pentru ca următorul rând de călăreți să execute aceeași operațiune²⁵. Acest sistem ineficient, care sacrifică mobilitatea cavaleriei și principala ei forță de joc –

șarja cu arme albe – a fost înlocuit în vestul Europei abia în vremea Războiului de 30 ani, de către Gustav Adolf²⁶. În timpul acestui război, genialul rege suedez a redat cavaleriei principale sa misiune: șarja cu arme albe.

Spre deosebire de camarazii lor din vestul Europei, comandanții militari poloni nu au înțeles să îngrădească forța de șoc a cavaleriei prin folosirea manevrei *caracola*, discutabilă și efectiv ineficientă datorită preciziei mici a armelor de foc portative din secolele XVI-XVII. Începând cu domnia regelui Ștefan Báthory, eficiența cavaleriei polone devine cvasilegendară, menținându-se până în vremea domniei lui Jan III Sobieski (1674-1696). Elita acestei cavalerii, și implicit a armatei polone, au fost husarii (*husaria*).

Husarii polonezi, cea mai valoroasă cavalerie europeană din secolele XVI-XVII, au fost organizați inițial pornind de la mercenarii sârbi și maghiari, specializați în luptele cu turcii. Aceștia formau trupe de cavalerie în armata poloneză de la sfârșitul secolului XV, sub numele de *racowie*. Împreună cu lăncierii existenți în armata polonă, ei vor da naștere unui tip de cavalerie grea (după standardele polone), husarii²⁷. În prima jumătate a secolului XVI husarii formau unități de cavalerie ușoară, iar începând cu a doua jumătate a secolului XVI și până în secolul XVII, husarii vor forma cavaleria grea a armatei polone²⁸.

Printr-o dispoziție din 23 iunie 1576 Ștefan Báthory a decis să creeze regimente de husari, ca unități independente de cavalerie. Primele regimente de husari de acest tip au fost formate în 1576, printre alții, de către Andrzej Firlej, Marcin Kazanowski, Mikołaj Zebrzydowski, Jan Gniewosz și Jan Lesniowski²⁹. În vremea acestui rege, husarii formau circa 85%³⁰ sau circa 90%³¹ din cavaleria Uniunii polono-lituaniene. În vremea ultimului mare rege polon Jan III Sobieski, husarii formau însă numai circa 20% din totalul cavaleriei regale³².

Purtând o armură în greutate de circa 15 kilograme, groasă de circa 5-7 mm și capabilă să reziste la un glonț de archebuză, husarii poloni puteau să șarjeze în galop, spre deosebire de cavaleriștii occidentali, care purtau o armură completă de circa 65 kg sau o cuirasă cu accesorii de circa 30-40 kg³³. De aceea, unitățile de husari erau considerate unități de cavalerie grea numai în armata polono-lituaniană. În vestul Europei nu exista o cavalerie de acest tip, iar husarii erau considerați cavalerie ușoară, conform standardelor occidentale de viteză și tactică³⁴ (șarja cu arme albe și absența *caracolei* – *nota ns.*). În principal, husarii erau cavalerie de asalt, folosită pentru ruperea rândurilor dușmanilor³⁵, a căror șarjă hotăra soarta bătăliilor. Arma specifică a husarilor, nemaintâlnită în alte armate, era o lance (*kopia*), lungă uneori de circa 5,5 m, al cărei interior era golit pentru a-i micșora greutatea. De aceea, această lance era mai ușoară și mult mai lungă decât lăncile de cavalerie vest-europene, putând însă lovi (datorită lungimii sale) un infanterist înainte ca sulița acestuia să poată atinge calul și, totodată, perfora o cuirasă³⁶. Sabia (*szabla*) husarilor reprezenta o combinație judicioasă între sabia de tip estic și sabia de tip maghiar, fiind una dintre cele mai bune arme albe din lume³⁷.

Infanteria polonă era alcătuită din autohtoni și mercenari (în special, maghiari și germani). Ostașii din această armă dispuneau, în mod paradoxal, de mai multe arme de foc decât infanteriștii din apusul Europei³⁸.

În concepția strategică și tactică a marilor comandanți ai armatei Coroanei polone din secolele XVI și XVII, artileria și infanteria erau considerate arme secundare, folosite pentru concentrarea puterii lor de foc asupra inamicului, în vederea pregătirii unui atac decisiv al cavaleriei grele³⁹. Deși infanteria a atacat uneori – de pildă în bătăliile de la Byczyna contra austriecilor (1588) și Bucovel (1600) contra lui Mihai Viteazul – rezultatul acestor bătălii a fost decis de o șarjă copleșitoare a cavaleriei grele⁴⁰.

Când inamicul dispunea de o mare superioritate numerică, armata polonă folosea dispozitivul husit al taberei (de care) fortificate, apărându-se și contraatacând ulterior cu

unitățile de cavalerie. Când inamicul nu dispunea de o superioritate numerică copleșitoare, armata era scoasă în afara taberei fortificate, pentru a avea suficient spațiu de manevră. Tabăra păzea în acest caz spatele armatei și avea rolul de refugiu în caz de eșec, dar avea puțină influență asupra conducerii bătăliei. Comandanții poloni au îmbunătățit ulterior această tactică prin plasarea de redute independente în fața taberei, care acționau ca sprijin direct pentru unitățile angajate în luptă în câmp deschis. Această tactică nouă folosea un sistem de tunuri avansate, legate între ele doar prin propria putere de foc⁴¹ (raza efectivă de acțiune – *nota ns.*). Acest fel de a duce bătălia a fost folosit cu succes de marele hatman Jan Zamoyski în prima bătălie de la Țuțora din 1595 (vezi *infra*).

La finele acestei analize asupra armatelor polone din secolele XVI și XVII, trebuie să amintim faptul că numeroasele lor succese, care au produs adesea uimirea și admirația contemporanilor, s-au datorat și faptului că au fost conduse aproape neîntrerupt de o serie de comandanți de excepție. În ordine cronologică, aceștia au fost următorii: Konstanty Ostrogski, Jan Tarnowski, Ștefan Báthory, Jan Zamoyski, Mikołaj Radziwiłł, Krzysztof Radziwiłł (zis „Trąsnetul”), Karol Chodkiewicz, Stanisław Żółkiewski, Stanisław Lubomirski, Stanisław Koniecpolski, Jeremi Wiśniowiecki, Ștefan Czarniecki și Jan III Sobieski.

„Dacă războiul ține de politică, el va prelua caracterul ei. De îndată ce politica devine mai grandioasă și mai puternică, războiul îi va urma evoluția, aceasta putându-se astfel ridica până la acea înălțime la care războiul își atinge forma sa absolută”⁴².

Studiul istoriei arată că implicarea unor forțe militare polone în Moldova și Muntenia în perioada circumscrișă analizei (1595-1615) a urmat logica acestei aserțiuni clausewitziene. Celebrul cancelar și mare hatman Jan Zamoyski a condus în persoană – secondat de hatmanul de câmp Stanisław Żółkiewski! – două expediții în Moldova și Muntenia (octombrie 1595 și, respectiv, octombrie 1600), implicând o parte din forțele militare de elită ale Coroanei Polone când acest stat urmărea îndeplinirea unor **obiective politice majore** prin intermediul unor campanii militare.

Astfel, campania, ce a avut ca episod central bătălia de la Țuțora (octombrie 1595), a fost declanșată pentru a preveni transformarea Moldovei într-un protectorat al lui Sigismund Báthory (prin intermediul lui Ștefan Răzvan, vasalul său) și instalarea lui Ahmed, beiu de Tighina și Chilia, în calitate de beilerbei al Moldovei⁴³. Un motiv în plus al acestei expediții era dat de faptul că Transilvania făcea în acel an parte din Liga Sfântă, controlată de Casa de Austria, aflată în dușmănie cu Uniunea polono-lituaniană.

Campania polonă din anul 1600 purtată împotriva lui Mihai Viteazul, ce a avut drept episod central bătălia de la Bucovel (19-20 octombrie 1600), a fost condusă în persoană de către Jan Zamoyski, secondat de Stanisław Żółkiewski. Din nou, marele hatman Jan Zamoyski a înțeles să implice în această campanie o parte din forțele de elită ale regatului (husarii). Marele cancelar și hatman a declanșat campania militară împotriva lui Mihai Viteazul datorită unei multitudini de motive: Viteazul era exponentul Ligii Creștine, îl înlăturase din domnia Moldovei pe Ieremia Movilă, protejatul Coroanei Polone, iar trupele sale devastaseră o serie de localități din Pocuția. Credem că nu este lipsit de importanță în amplificarea deciziei marelui hatman de a-l ataca pe Mihai, faptul că oștenii acestuia au luat de la supușii săi din Szarogrod (oraș din Podolia) trei mii de oi⁴⁴.

Implicând realizarea unor **obiective politic limitate** (susținerea militară a pretendenților la tronul Moldovei din Casa Movilă nu s-a bucurat niciodată de asentimentul comun al puterii regale, al căpeteniilor militare și al tuturor nobililor regatului), campaniile de la Cornul lui Sas, Tătăreni/Tăutești și Drăcșani nu au implicat decât aleatoriu o parte din

forțele de elită ale regatului polon (husarii) și nu au fost conduse de către căpeteniile militare supreme (marele hatman și hatmanul de câmp) ale statului.

În prima bătălie de la Țuțora⁴⁵ (vezi pentru contextul politic *supra*), marele hatman Jan Zamoyski a folosit împotriva forțelor tătare sistemul de apărare bazat pe scoaterea oștirii în câmp deschis, dispusă în redute („băști”) în fața taberei fortificate. După măcinarea forței de șoc a escadroanelor tătărăști prin tragerile artileriei (și, probabil, infanteriei), acestea au fost ulterior contraatacate, fapt ce a dus la încetarea ostilităților și încheierea păcii. Redăm în continuare *in extenso* descrierea acestei bătălii în viziunea lui Miron Costin, în care se vede că acest oștean, care a luptat în rândurile armatei polone în celebra bătălie de la Beresteczko (1651), descrie precis tipul de tactică folosit de armatele polone când superioritatea numerică a adversarului nu era copleșitoare. Descrierea aproximativ asemănătoare a acestui tip de tactică de către un oștean de secolul XVII (Miron Costin) și un expert în istorie militară din secolul XX (Wiesław Majewski, vezi *supra*) denotă contemporaneitatea și perenitatea unor idei din perioade istorice diferite, mărinind gradul de credibilitate al operei nobilului moldovean.

„Prindzindm veste lésii de clătirea lui Caazi Cherei soltan în Muldova, cu rușine a fi socotindm să lase pre domnm la sminteală, pus de dînșii, și era pe atunce și crăiia leșască în vîrtute, au orînduit și ei pre Zamuyschii hatmanul, cum spune Hronica Leșască, mai multm de 7.000 de călări și 3.000 de pedeștri n-au avut (de nu-i laudă), fără slugile lor, ce au ei pururi, peste céia ce sintm slujitori la catastije.

Octovrie 9 dzile, v leato 7104, au sosit Zamoyschii la Țuțora cu oștile lui și a doua dzi după sositul lui Zamoyschii, octovrie 10 s-au vădzut și străjile tătărăști, octovrie 11 au sosit și singur hanul cu toată oastea.

N-au putut răbda leșii fără șanțuri, cît au văzut atîta putere, ce ș-au întărit tabăra cu șanțuri pin pregiur și au făcut cu socoteala lui Zamoyschii hatmanul și denafară de șanțuri băști de pămîntm, de la șanțul taberii așé departe, cît agiunge glonțul pușcei. Și într-acéle băști au scos și Zamoyschii oastea leșască împotriva grosimii cei tătărăști. Năvăliia tătării cu toată oastea asupra leșilor, ce lésii sta neclătiți și din băști da tunurile. Dosul iarăși să le ia, nu putea tătării de tabără și așea au stătut războiul într-acea dzi, toată dzua.

A doua dzi, socotindm hanul cu meșterșug să depărtédză pre leși de la șanțuri, au orînduit o samă de oști, să dea năvală la leși și să să facă a fugi. Ce leșii, pricepîndm meșterșugul, sta între băști neclătiți și așea au stătut până la vremea de chindie. Atuncé, și deprindzindm amu pre tătari și vădzindm că să temm și de foc tătării, i-au luat lésii în goană până la oastea cea supusă și cu acéia dacă s-au tumpinat, în loc au stătut și au ținut războiul, cît s-au mirat și hanul, mai puțină oaste fiindm leșii. Și de acolo, iar încet, sprijenindu-să de năvala tătării, au venit iară la loc între băști, că trimisesă Zamoyschii totdeauna trîmbițele să dzică de întorsm”⁴⁶.

Bătălia de la Bucovel⁴⁷ (vezi pentru contextul politic *supra*) a determinat pierderea domniei Țării Românești de către Mihai Viteazul. Facem cuvenita observație, asupra căreia nu s-a insistat în literatura istorică română, că Viteazul a înfrînt o serie de oști turco-tătare în condiții deseori dramatice. Indiferent însă de raportul de forțe și mijloace, domnul român a pierdut **toate** bătăliile (Mirăslău, Năeni, Ceptura, Bucovel, Curtea de Argeș) când a avut de luptat împotriva a două căpetenii – Giorgio Basta și Jan Zamoyski – care își conduceau oștile conform unor principii de tactică și strategie cu care el nu era familiarizat.

Relatările contemporane asupra bătăliei prezintă în mod contradictoriu efectivele oștii lui Mihai. Într-un raport anonim din 1600 se preciza că în oastea sa luptaseră „35000 munteni” și „26000 de moldoveni”⁴⁸, în vreme ce hatmanul de câmp Stanisław Żółkiewski aprecia că trupele polone au înfruntat la Bucovel o oaste de 40000 oameni⁴⁹. Voievodul de Podolia

Stanisław Golski, participant la bătălie, considera că Mihai Viteazul „avea în linie 50000 oameni”⁵⁰, aceeași cifră fiind avansată în raportul lui Bartosz Kleczky⁵¹ și în relatarea unui oștean polon⁵². Miron Costin considera că Mihai Viteazul a avut în bătălia de la Bucovel o oaste de 60000 oșteni, formată din unguri, munteni, sârbi și „puțini” nemți⁵³.

Menționăm că pare puțin probabil ca după înfrângerea de la Mirăslău și dezertarea multor lefegii, Mihai să fi putut pune în linie de bătaie atât de mulți oșteni. Giorgio Basta considera că voievodul român a avut în bătălia de la Bucovel doar 15000 oșteni, în vreme ce într-o sinteză reprezentativă de istorie militară, se consideră că acesta a pus în linie de bătaie doar 12000 soldați⁵⁴.

În ceea ce privește efectivele oștii polone, Miron Costin arată că „oastea lui Zamoyschii era la număr ales 30000 de leși (aici trebuie incluși și cazacii – *nota ns.*) și 10000 la Ieremie vodă de oaste de țară”, inclusiv un contingent de 4000 de husari⁵⁵. Jan Zamoyski apreciază că în lupta de la Bucovel oastea lui Mihai a fost mai numeroasă („...cred că numărul soldaților săi (ai lui Mihai – *nota ns.*) era mult mai mare ca al trupelor regale”)⁵⁶.

La sfârșitul acestei prezentări, considerăm întemeiată aprecierea lui Constantin Rezachevici (bazată pe cunoașterea izvoarelor și a literaturii de specialitate), conform căruia mărimea oștilor ce s-au confruntat în bătălie „era asemănătoare, elementul care le deosebea fiind cel calitativ, armata polono-lituaniană fiind formată din elemente de elită”⁵⁷.

Mihai Viteazul și-a dispus pe malul pârâului Bucovel arcebuzierii și tunurile, iar în spatele lor, pe trei linii, grosul trupelor. Unitățile de pedestrași erau dispuse în centru, în vreme de pe flancuri era dispusă cavaleria⁵⁸. Jan Zamoyski, cu efective apreciate la 35000 militari, la care se adăugau trupele moldovene, și-a dispus trupele pe malul estic al râului Bucovel. În centru era dispusă infanteria și artileria, la flancul drept cavaleria polonă (inclusiv husarii) și cazacii, iar la flancul stâng trupele comandate de Simion Movilă⁵⁹.

Conform aprecierii lui Jan Zamoyski, domnul român „se bizuia pe pădurea în care erau pregătite curse și care constituia piedica cea mai mare ce trebuia învinsă...”⁶⁰, însă această strategie, care îi oferise victoria în confruntarea cu forțele turco-tătare⁶¹, s-a dovedit a fi insuficientă în fața științei militare a hatmanului polon. Dimpotrivă, hatmanul polon și-a putut apropia, sub protecția ceții, trupele de oastea lui Mihai⁶².

Prima zi a bătăliei (19 octombrie) a constat dintr-un duel de artilerie și arme de foc portative⁶³. A doua zi, Zamoyski a atacat cu unitățile de infanterie în centru, ordonând într-o primă fază unităților de cavalerie de la aripa dreapta, cu excepția husarilor, să treacă prin vadul de la Gura Bucovelului și să manevreze pe la nord pozițiile oastei lui Mihai⁶⁴. Mihai Viteazul, care în această bătălie a stat „ca un leu în fruntea războiului”⁶⁵, a zăgăzuit într-o primă fază această pătrundere cu cavaleria sa, sprijinită de unități de infanterie. Ulterior, Zamoyski i-a introdus în luptă pe husari, care au efectuat o nouă manevră de învăluire. Concomitent, a ordonat cavaleriei de la aripa sa stângă să opereze o pătrundere în dreapta dispozitivului lui Mihai, în vreme ce infanteria lui Mihai era copleșită de focul infanteriei și artileriei polone. În acest context, amenințat de o dublă învăluire și de perspectiva nimicirii trupelor, voievodul român a ordonat retragerea⁶⁶. Aceasta s-a efectuat, conform expresiei lui Miron Costin, „cu tocmală, întorcându-se singur Mihai vodă cu capul său unde era greu”⁶⁷.

Din punctul de vedere al istoriei militare, bătălia de la Bucovel reprezintă un exemplu în care o oștire ce beneficia de o poziție naturală bună și de un comandant viteaz nu a avut sorți de izbândă în fața unei oștiri superioare calitativ și condusă de un militar format la o școală superioară de strategie (Jan Zamoyski).

În bătălia de la Cornul lui Sas (3/13 iulie 1612)⁶⁸, contingentele polone care îl sprijineau pe Constantin Movilă au fost conduse de magnatul Ștefan Potocki, voievod de Braclav, ginerele doamnei Elisabeta Movilă. Conform mărturiei lui Miron Costin, cel puțin o parte

din oastea sa era slabă din punct de vedere calitativ („oaste di prin cetăți și de pre la rudeniile sale, ca vro 6000 de oameni strînsură”) ⁶⁹. Venit în Moldova „peste voie și porunca craiului” ⁷⁰ Sigismund III Waza, neținând seamă de normele elementare ale organizării siguranței în campanie („mergea fără nici o tocmală, fără străji, a puterea hi fără limbi, să știe ce félm de neprietenii are unde merge și avîndm și oaste strînsură”) ⁷¹, Ștefan Potocki avea foarte puține șanse de izbândă în fața unor trupe mai numeroase (circa 20000 oameni) ⁷², formate din moldoveni, munteni, turci și tătari.

După două zile de hărțuiești cu rezultat nedecis, magnatul polon și-a dispus trupele de cavalerie pe trei linii: prima linie formată de cazaci, linia a doua formată de trupele boierilor moldoveni (circa 2500 călărești) ⁷³, iar linia a treia formată din husari, lăncieri poloni și de alte neamuri (2000 călărești) ⁷⁴ și tătari ⁷⁵. Tunurile și pedestrirea au fost dispuse separat, avansate la flancul drept al cavaleriei, iar tabăra de care a fost dispusă la flancul stîng al ultimei linii de cavalerie ⁷⁶. Artileria din oastea lui Ștefan Tomșa produce pierderi oastei polone („Potocki și-a dat seama că ai săi începeau să se cam cutremure de puterea cea mare a artileriei inamice”) ⁷⁷. După un atac pornit de tătarii din oastea lui Ștefan Tomșa ⁷⁸, urmat de o serie de atacuri și contraatacuri, în cursul cărora se pare că polonii nu s-au bătut cu vitejia lor obișnuită („s-au spăimat și s-au amestecat leșii, cît nice tunurile o dată n-au apucat să sloboadză”) ⁷⁹, victoria i-a revenit lui Ștefan Tomșa, trimis la atac cu un ultim eșalon de forțe proaspete de către comandantul corpului expediționar otoman, aga Husein ⁸⁰. Ștefan Potocki și Constantin Movilă au căzut în prizonierat, domnul moldovean încercându-se ulterior la trecerea Niprului, iar magnatul polon a fost trimis la Istanbul ⁸¹.

Din punct de vedere al istoriei militare, bătălia de la Cornul lui Sas reprezintă un exemplu de neaplicare corectă a principiilor artei militare polone din acele vremuri. Având de a face cu un adversar mai numeros, superior, mai cu seamă, în cavalerie, Ștefan Potocki nu s-a bazat pe folosirea pentru apărare a unui sistem de șanțuri și fortificații de pământ avansate („băști”), coroborat cu folosirea artileriei și a armelor de foc portative, care să macine forța ofensivă a adversarului, ce trebuia lovit ulterior cu trupele de cavalerie. Acest sistem de luptă a fost folosit cu succes de Jan Zamoyski la Țuțora și Bucovel (vezi *supra*). Bazându-se preponderent pe forța de izbire a cavaleriei în confruntarea cu un adversar mai numeros, familiarizat cu tactica de tip est-european, înfrângerea lui Ștefan Potocki devenea inevitabilă.

După bătălia de la Cornul lui Sas, Ștefan Tomșa i-a prigonit în prima sa domnie (1611-1615) pe boierii moldoveni simpatizanți ai Casei Movilă, ucigându-i și confiscându-le proprietățile. Având un temperament coleric, nici boierii din „casa” lui Ștefan Tomșa nu se simțeau în siguranță ⁸². În aceste condiții, boierii s-au răzvrătit, dar au fost înfrânți de trupele credincioase domnului (între care s-au remarcat cu deosebire 160 pedestrași unguri) ⁸³, la „Fântâna lui Păcurar” – lângă Iași (ante 10/20 octombrie 1615) ⁸⁴.

Ștefan Tomșa nu s-a bucurat de același noroc pe timpul campaniei de înscăunare a lui Alexandru Movilă, inițiată de Elisabeta Movilă și influenții săi gineri, magnații Mihail Wiśniowiecki și Samuel Korecki. Impunerea lui Alexandru Movilă ca domn al Moldovei de către oștile conduse de aceștia în urma bătăliei de la Tătăreni-Tăutești (12/22 noiembrie 1615) ⁸⁵ s-a datorat pregătirii mai atente a expediției de către cei doi nobili poloni și, mai cu seamă, calității oștilor aduse de ei în Moldova. La 2 noiembrie 1615, cancelarul Simon Péchy îi raporta din Mediaș palatinului George Thurzó că numitul comandant polon „Sulkowski” sosise cu o oaste mare la Nistru „împotriva voievodului Tomșa”, ducându-l cu sine pe principele Alexandru ⁸⁶.

Oastea adusă de ginerii doamnei Elisabeta Movilă în Moldova cuprindea, conform mărturiilor lui Charles Joppecourt, participant la expediție, un număr de 10-12000 oameni,

pedestrași și călăreți, între care erau poloni, cazaci, transilvăneni și un grup de francezi comandați de Montespin, în vreme ce Ștefan Tomșa ar fi avut o oaste de „aproape 20000 oameni”, formată din moldoveni, tătari și munteni⁸⁷. Superioritatea calitativă decisivă a oștii de intervenție polone era asigurată de cei circa 1500 husari, conduși de Samuel Korecki⁸⁸.

Reconstituirea acestei bătălii într-o sinteză reprezentativă de istorie militară, ne arată că oastea magnaților poloni avea la centru unguri cu opt tunuri, husari poloni, lefegii sârbi și francezi la aripa dreaptă, cazaci și cavalerie la aripa stângă. Ștefan Tomșa și-a dispus la centru artileria și pedestrașii (dărăbani), la aripa dreaptă trupe de cavalerie tătare (cele mai numeroase), iar la aripa stângă trupe de cavalerie tătare, moldovene și muntene. Rezerva, formată din trupe de cavalerie, a fost dispusă ușor în spatele centrului și aripii stângi⁸⁹. Ștefan Tomșa a cerut ajutorul călăreților secui (unguri?!) ai lui Francisc Mikó și ai lui Clementi Béldi de Uzon, căpitan al scaunelor secuiești Sepsi, Kezdy și Orbai, printr-o scrisoare din 13 noiembrie 1615⁹⁰. Printr-o scrisoare trimisă pe 20 noiembrie 1615 de către Gabriel Bethlen căpitanului Andrei Dóczy, principele transilvan arăta că nu primise nici o cerere directă de ajutor de la Ștefan Tomșa, iar căpitanii ardeleni nu puteau acționa fără ordinul său⁹¹. Cu toate acestea, Charles de Joppecourt și nobilul elvețian Alexander, participanți la expediția din 1615, arată că Ștefan Tomșa a avut în această bătălie și pedestrași unguri⁹².

Bătălia de la Tătăreni-Tăutești reprezintă, de fapt, o suită de atacuri și contraatacuri, ea fiind câștigată de forțele de intervenție polone fără ca majoritatea pedestrimii lui Ștefan Tomșa să intervină în bătălie. Mai întâi cazacii din oastea polonă i-au împrăștiat pe tătarii lui Ștefan Tomșa, în vreme ce un corp de cavalerie ușoară de 2000 călăreți i-a cucerit tunurile, prost întrebuințate în bătălie⁹³ și păzite de infanteria maghiară a voievodului. Un detașament de 3000 munteni și moldoveni trimis de Ștefan Tomșa să recucerească tunurile a fost împrăștiat de husarii poloni ai lui Samuel Korecki, iar al doilea detașament de sprijin, de forțele reunite ale acestuia și ale lui Mihail Wiśniowiecki⁹⁴. Văzându-și cavaleria risipită și pe Ștefan Tomșa părăsind câmpul de bătălie, cei „aproape 4000 de oameni odihniți” ai acestuia au decis să se predea⁹⁵. Acest moment dramatic este surprins astfel de către Miron Costin: „Ce au ținut foarte puțină vreme războiul, îndată au plecatm fuga călăreții, iar bieții dărăbani, părăsiți de călăreții, să buldzisă la o rîpă deasupra Tăuteștilor și să apăra. Ce au venit léșii de le-au făgăduitm viață, numai să-ș dea armele. Și au credzutm dărăbanii și au datm armele de la sine. Și dacă le-au luatm armele léșii, au intratm cu sabiile într-înșii și-au peritm toți acolo”⁹⁶.

Pierderea bătăliei de la Tătăreni-Tăutești de către Ștefan Tomșa, în pofida superiorității numerice, s-a datorat, mai cu seamă, inferiorității calitative a oștii sale, în care luptau mulți „oameni adunați din țară, care nu erau deprinși ... cu meșteșugul războiului” și care „veneau mai multe de nevoie decât de voia lor”⁹⁷, funcționării proaste a artileriei, părăsirii luptei de către voievod și predării fără luptă a majorității pedestrimii sale (dărăbanii).

Alexandru Movilă (1615-1616) nu s-a putut menține multă vreme în scaun, iar scurta sa domnie de opt luni de zile a fost marcată de un lung șir de lupte de hărțuială cu oștile turco-tătare ale lui Ștefan Tomșa, sprijinit deseori și de forțele lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești⁹⁸.

În această vreme, oștirea de mercenari ce-l sprijinea pe Alexandru Movilă și-a epuizat treptat potențialul de luptă. De pildă, într-o scrisoare din 10 februarie 1616, trimisă de către nobilul Stanisław Tarnowski către Zbigniew Ossolinski, voievod de Sandomir, acesta arăta că principele Wiśniowiecki avea la Iași „până la 8000 oameni, însă **prea-ticăloși, adică săraci țințăroși** (*subl. ns.*). Principele Korecki nu are decât 2000 de oameni, dar buni voinici...”⁹⁹. De asemenea, este de presupus că această oștire a suferit destule pierderi în

conflictele repetate cu Ștefan Tomșa și Radu Mihnea. Marele hatman al Coroanei, Stanisław Żółkiewski, i-a dezaprobat *pro forma* pe 25 iunie 1616 pe autorii „acelei năvăliri nebunești în Moldova” (partizanii lui Alexandru Movilă), considerați de către el „oameni neastâmpărați în nebuniile lor”¹⁰⁰, astfel că perspectiva sosirii unor noi ajutoare din Polonia, împotriva căreia se concentrau forțele turco-tătare¹⁰¹, era cvasi-imposibilă.

Având în vedere aceste elemente, la care s-a adăugat plecarea în Polonia a 8000 cazaci (rechemați de marele hatman), trădarea marelui vornic al Țării de Jos Costea Bucioc (trecut de partea lui Radu Mihnea) și imposibilitatea sosirii la timp a ajutorului adus de Radu Șerban (10-12000 ostași)¹⁰², puținele forțe fidele lui Alexandru Movilă se găseau într-o situație deznădăjduită. Vitejia epopeică dovedită de principele Korecki și ostașii săi în ciocnirile din Moldova (1615-1616)¹⁰³ a fost anulată de întârzierea cu care acesta a decis să se retragă din Iași în fața oștilor mult mai numeroase, conduse de experimentatul Iskender (Skender) pașa. Trupele acestuia i-au ajuns pe Samuel Korecki și Alexandru Movilă lângă iezerul Drăcșani (ținutul Hârlău)¹⁰⁴.

Având circa 5-6000 de luptători împotriva a 22-23000 de inamici și sperând în ajutorul lui Radu Șerban, aflat cu 10-12.000 de oameni la o distanță de 2-3 zile (conform mărturiei lui Charles de Joppecourt)¹⁰⁵, principii Alexandru Movilă și Samuel Korecki au decis să-și organizeze apărarea folosind sistemul cazaco-polon al taberei de care¹⁰⁶. Rezistența lor a fost însă efemeră („apăratu-s-au oarece lésii dintiim, iar dacă s-au mai înglotit oastea, s-au răsipitn cine încotro au putut”)¹⁰⁷, iar după câteva salve de artilerie combinate cu atacurile unor escadroane turcești și tătărești, ostașii poloni au decis să se predea. În consecință, Samuel Korecki, împreună cu Elisabeta Movilă și fii ei Alexandru și Bogdan, au fost luați prizonieri de către turci¹⁰⁸.

Din punct de vedere militar, bătălia de la Drăcșani reprezintă un exemplu clasic în care o oștire timorată, copleșită numeric de un adversar sensibil mai numeros și cu un comandant care are mai mult însușiri de cavaler viteaz decât de strateg, nu poate să-și organizeze în mod eficient apărarea. Istoria militară polonă abundă în contraexemple de acest fel. În bătălia de la Obertyn (22 august 1531), Jan Tarnowski a reușit să înfrângă cu circa 6000 oșteni circa 20000 de moldoveni, iar în bătălia de la Tuțora din 1595 hatmanul Jan Zamoyski s-a apărat cu succes cu circa 10000 oșteni împotriva unor forțe tătare mult mai numeroase. Din nefericire pentru el, pentru Casa Movilă și pentru oastea de sub comanda sa, Samuel Korecki nu s-a dovedit a fi la înălțimea acestor iluștri predecesori.

Analiza principalelor momente de colaborare militară moldo-polonă din perioada 1595-1616 denotă că victoriile cele mai concludente, rod al unei științe militare superioare, au fost obținute de cancelarul și marele hatman Jan Zamoyski. Acesta a obținut victoriile de la Tuțora și Bucovel prin folosirea combinată a infanteriei, artileriei și cavaleriei în conformitate cu principiile artei militare polone din acele timpuri (vezi *supra*). Analiza bătăliilor magnaților poloni mai sus menționați cu trupele de intervenție turco-tătare, însoțite de moldoveni, munteni și unguri (ardeleni), denotă că acestea au fost pierdute din cauza neaplicării corecte a acestor principii de artă militară, inferiorității numerice sau greșelilor de comandament. Câștigarea bătăliei de la Tătăreni-Tăutești s-a datorat nu atât superiorității de conducere și, implicit, artei militare a magnaților poloni, cât inferiorității calitative a trupelor lui Ștefan Tomșa, coroborată cu prezența – decisivă – pe câmpul de luptă a celor 1500 husari poloni.

Manifestarea influențelor militare polone și angajarea de mercenari poloni în structurile militare medievale ale moldovenilor de la sfârșitul secolului XVI și începutul secolului XVII

a corespuns, în opinia lui Constantin Rezachevici, cu așa-zisa „*perioadă a mercenarilor domnești*”. Aceștia erau legați direct de persoana domnului, care îi angaja și-i plătea, pe termene variabile (o lună, un trimestru etc.), căruiia îi prestau personal jurământ de credință, ori de câte ori acesta le-o cerea (de obicei, înaintea unei campanii sau bătălii) și care stabilea, ținând seama de obiceiurile și dorințele categoriei respective de lefegii, condițiile angajării, pentru aceasta cerând adesea încredințarea cârmuirii din țara în care trimitea „cărțile” de chemare¹⁰⁹.

Recrutarea polonezilor sau a cazacilor polonezi se făcea pe baza unor scrisori, în care se specificau condițiile angajării, trimise de către domnii Moldovei prin emisari speciali. Deseori domnul trimitea prin acești emisari sume de bani, care erau oferite spre avans celor care doreau să se înroleze în oștile lor¹¹⁰.

Primii mercenari, originari din Republica nobiliară polonă, au fost angajați de domnii moldoveni în secolul XV. Astfel, în jurul anilor 1432-1433, domnul Iliș vodă, fiu al lui Alexandru cel Bun, a angajat mercenari lituani, stabilind să le plătească o leafă lunară de 5 grivne de „lance”¹¹¹. Menționăm că o „lance” era în Evul Mediu o unitate militară care cuprindea pe lângă călărețul înarmat cu această armă un scutier și/sau alți slujitori.

Conform documentației păstrate, cei mai mulți mercenari poloni în oastea Moldovei au fost înregistrați în timpul cât acest stat a fost condus de casa domnitoare Movilă (1595-1615). În anul 1600 Ieremia Movilă plătea unui călăreț polon o leafă de 18 florini pe trimestru plus hrana aferentă¹¹², iar în anul 1611 domnul Moldovei Constantin Movilă declara că avea în slujba sa 10000 lăncieri poloni de elită¹¹³. Numărul lor a scăzut însă constant, până în vremea lui Vasile Lupu și a urmașilor săi.

Organizarea militară din Moldova medievală a preluat diverse influențe de la redevabila armată a Coroanei polone. Astfel, organizarea *steagurilor* (unități militare) moldovenești a fost influențată de organizarea unităților militare din armata polonă¹¹⁴. Steagul (*banderium*) era în Moldova o unitate militară, în compunerea căreia intrau luptători de pe raza unei anumite unități administrativ teritoriale. Încă din 1432 este menționat în Moldova steagul de Tutova¹¹⁵. Efectivele unui steag erau variabile. În secolul XV un steag avea în medie de 250 luptători¹¹⁶, însă peste două secole numărul lor se redusese la circa 50-80 oameni în vreme de pace și 100 de oameni în vreme de război¹¹⁷. De asemenea, moldovenii au preluat prin filieră polonă, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XVI, dregătoria de hatman („căpitan suprem”), cea mai înaltă căpetenie militară a oștirii, care a înlocuit dregătoria cu funcții militare a *portarului de Suceava*. Termenul de hatman este derivat din limba germană (*Hauptman* = căpitan). În secolele XVII-XVIII exista în oștirea moldovenească gradul de *polcovnic*, preluat tot de la poloni¹¹⁸.

Un corp militar celebru, existent atât în armata Moldovei, cât și în cea a Poloniei medievale a fost cel al husarilor. Instituția militară a *hânsarilor* (*husarilor*), care formau unități de cavalerie în armata Moldovei medievale, se pare că a fost organizată în vremea lui Ștefan cel Mare. Această categorie militară era cunoscută în Balcani încă din secolul XIV¹¹⁹. În *Letopisețul anonim al Moldovei* se arată că în bătălia de la Valea Albă (1476), din oastea domnului au căzut la datorie și „husarii cei viteji”¹²⁰. Această categorie militară apare în documentele moldovenești, în veacul XVII. În corpul expediționar moldovenesc din armata turcească, ce a asediat Viena în 1683, sunt amintiți și *hânsarii*¹²¹.

O altă categorie militară din Moldova, care a fost creată pornind de la un model polonez, a fost cea a *panțârilor*. În armata Coroanei polone din ultimele decenii ale secolului XVII, panțării (pol. *pancerna*, *pancerz* = platoșă, cuirasă) formau un corp de cavalerie grea diferit de al husarilor. În Moldova, panțării au fost atestați pentru prima dată ca participând la campania domnului Grigore II Ghica, purtată în iarna anului 1727-1728 împotriva tătarilor

din Buceag. În timpul acestei campanii, „panțării ce erau lefegii din țară” au luptat ca infanteriști¹²². Ulterior, în vremea celei de-a doua domnii a lui Grigore II Ghica (1735-1739), panțării erau deja organizați, ca și omologii lor poloni, în unități de cavalerie¹²³.

La finele acestei analize, câteva concluzii se impun cu necesitate. Oștile Moldovei și ale Uniunii polono-lituaniene erau în perioada analizată încă oști de tip feudal, bazate, în principal, pe forța de izbire și de manevră a cavaleriei. Începând cu regele Ștefan Báthory, armata polonă devine, practic, cel mai redutabil instrument de război din Europa, care a exercitat o influență remarcabilă, la nivel de organizare, asupra armatei Moldovei medievale.

Bătăliile de la Țuțora și Bucovel pun în evidență arta militară complexă a armatei Uniunii polono-lituaniene, ce îmbina într-o sinteză unică elementele de tactică și gândire strategică de tip estic (răsăritean), cu tacticile occidentale privind tehnologia militară și puterea de foc¹²⁴. Bătăliile de la Cornul lui Sas, Tătăreni-Tăutești și Drăcșani reprezintă episoade importante din istoricul dinastiei Movilă, însă, din punctul de vedere al studiului artei militare moldo-polone de la cumpăna secolelor XVI-XVII, prezintă o importanță mai redusă decât celelalte două bătălii analizate.

NOTE

¹ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, Editura Albatros, București, 1998, pp. 52-53, 123.

² Idem, *Legături și influențe reciproce între poloni și români din Evul Mediu până la 1795*, în „Polonezi și români pe drumul cunoașterii reciproce”, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2002, p. 7.

³ Idem, *Două rectificări cronologice privind istoria Moldovei în veacul al XVII-lea*, în „Studii”, tom 25, nr. 2, 1972, pp. 312-313. Autorul stabilește această cronologie pe baza analizei și valorificării unei informații furnizate lui G. Báthory de către orășenii din Bistrița. Documentul ce conține informația în cauză este publicat în A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VIII, București, 1935, p. 265.

⁴ Douglas Porch, *Imperial Wars from the Seven Years War to the First World War*, în Charles Townshend (Editor) „The Oxford Illustrated History of Modern War”, Oxford University Press, 1997, pp. 87 și 89.

⁵ I. Ursu, *Ștefan cel Mare domn al Moldovei dela 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, București, 1925, subcapitolul *Strategia*, pp. 357-360.

⁶ Radu Rosetti, *Essais sur l'art militaire des Roumains*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1935, pp. 75-76; Idem, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Petru Otu, Editura „Corint”, București, 2003, pp. 239-240

⁷ Wiesław Majewski arată că tactica mongolo-tătară a exercitat o profundă influență asupra tacticii unităților de cavalerie din Lituania, Rusia și Muntenia („Wallachia”) medievală (Wiesław Majewski, *The Polish Art of War in the Sixteenth and Seventeenth Century*, în J.K. Fedorowicz, Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz (editori), „A Republic of Nobles. Studies in Polish History to 1864”, Cambridge University Press, 1982, p. 182). Considerăm că aprecierea acestuia se potrivește și pentru cavaleria Moldovei medievale, numită la un moment dat *Valachia* de către Jan Długosz (Cf. I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 45).

⁸ I. Ursu, *op. cit.*, p. 358.

⁹ *Ibidem*, p. 359.

¹⁰ V. Nădejde, *Istoria armatei române*, vol. I, Iași, 1930, p. 13. *Apud* Gh. Tudor, *Gândirea și arta militară românească din a doua jumătate a secolului al XIV-lea până la jumătatea secolului al XVI-lea*, în Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), „Istoria militară a poporului român”, vol. II, Editura Militară, București, 1986, p. 483.

¹¹ *Apud* I. Ursu, *Petru Rareș domn al Moldovei de la 20 ianuarie 1527 până la 14 septembrie 1538 și din februarie 1541 până la 3 septembrie 1546*, București, 1923, p. 108.

¹² John Childs, *The Military Revolution I. The Transition to Modern Warfare*, în Charles Townshend (Editor), *op. cit.*, p. 19. Considerații esențiale privind rolul acestui tip de revoluție în devenirea istorică a puterilor europene în Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York, Vintage Books Edition, 1989, pp. 36, 45, 56.

¹³ „The expansion of the West was also facilitated by the superiority in organization, discipline, and training of its troops and subsequently by the superior weapons, transport, logistics, and medical services resulting

from its leadership in the Industrial Revolution. The West won the world not by the superiority of its ideas or values or religion (to which few members of other civilizations were converted) but rather by its superiority in applying organized violence. Westerners often forget this fact; non-Westerners never do" (Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, London. New York. Sidney, Tokyo, Toronto, Singapore, 1998, p. 51).

¹⁴ Charles Townshend, *Introduction: The Shape of Modern War*, în Charles Townshend (Editor), *op. cit.*, p. 4.

¹⁵ John Childs, *op. cit.*, p. 24.

¹⁶ *Ibidem*, p. 23.

¹⁷ Charles Townshend, *op. cit.*, p. 3. Expresia citată îi aparține generalului J.F.C. Fuller, fiind inclusă în opera sa fundamentală, *The Conduct of War 1789-1961*, Londra, 1963..

¹⁸ Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, Editura Militară, București, 1968, p. 38.

¹⁹ *Ibidem*, p. 62.

²⁰ *Ibidem*, p. 66.

²¹ *Ibidem*, p. 70.

²² Karol Olejnik, *Historia wojska polskiego* (Istoria armatei poloneze), Poznań, f.a., p. 35.

²³ Wiesław Majewski, *op. cit.*, p. 191.

²⁴ *Ibidem*, pp. 190 și 191.

²⁵ Martin van Creveld, *Technology and War I: to 1945*, în Charles Townshend (Editor) *The Oxford Illustrated History of Modern War*, p. 181.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Wiesław Majewski, *op. cit.*, p. 182.

²⁸ Dariusz Kalisiewicz (redactor șef), *Encyklopedia PWN w trzech tomach*, tom I (A-I), Varșovia, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999, p. 858 – intrarea pentru *Husaria* (*usaria*).

²⁹ *Polish Cavalry*, în <http://www.cavhooah.com/polish.htm>

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Wiesław Majewski, *op. cit.*, pp. 183-184.

³² *Ibidem*, p. 184.

³³ Karol Olejnik, *op. cit.*, p. 35; Wiesław Majewski, *op. cit.*, p. 182.

³⁴ Slawek K. Grzechnik, *Husaria – Polish Winged Cavalry*, în <http://home.san.rr.com/slawek>

³⁵ Wiesław Majewski, *op. cit.*, p. 183.

³⁶ Radosław Sikora, *How the Hussars Fought. Polish-Lithuanian Commonwealth, XVII C*, traducere de Rick Orli, în <http://www.kismetmeta.com/diGrasse/HowHussarFought.htm>

³⁷ *Polish Cavalry*, în <http://www.cavhooah.com/polish.htm>

³⁸ Karol Olejnik, *op. cit.*, p. 38.

³⁹ Wiesław Majewski, *op. cit.*, p. 185.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 186.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 186-187.

⁴² Carl von Clausewitz, *Despre război*, note și verificarea științifică a textului de general-maior dr. Corneliu Soare, tipografia Antet XX Press, Filipeștii de Târg, f.a., p. 320.

⁴³ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I, secolele XIV-XVI, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 791.

⁴⁴ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1979, p. 412.

⁴⁵ Izvorul polonez ce conține date relevante despre această bătălie a fost publicat de Ilie Corfus, *Jurnalul expediției polone în Moldova în 1595*, în „Revista Arhivelor”, 42, vol. 32, nr. 2, 1970, pp. 525-546. Vezi și varianta ușor prescurtată a acestui jurnal în Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, Editura Științifică, București, 1971, pp. 643-653.

⁴⁶ Miron Costin, *Opere*, ediție critică P.P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, pp. 44-45.

⁴⁷ Pentru această bătălie rămân în continuare valabile vechile lucrări ale colonelului C. Zagoriț, *Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai Viteazul. 7-20 octombrie 1600. Luptele cu polonii: Sărata – Năenii – Ceptura – Bucovelul. Reconstituire istorico-militară*, București, 1908; Idem, *Luptele lui Mihai Viteazul cu Polonii în toamna anului 1600* [extras din „Revista de Istorie”, anul XXVI, nr. 4-6, 1940], Valenii de Munte, 1940. Precizări indispensabile legate de realizările istoriografice mai recente, itinerarul oștii polone, teatrul de bătălie și dispunerea oștilor aduce Constantin Rezachevici, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din Biblioteca Zamoyski (Broșura căpitanului Stanisław Bartholan din 1601)*, în „Revista

de Istorie”, tom 32, nr. 7, 1979, pp. 1327-1349; Idem, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I, secolele XIV-XVI, pp. 327-329.

⁴⁸ Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, Editura Științifică, București, 1972, p. 214.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 220.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 224.

⁵¹ *Ibidem*, p. 227.

⁵² *Ibidem*, p. 235.

⁵³ Miron Costin, *op. cit.*, p. 52.

⁵⁴ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, București, Editura Militară, 1987, p. 206 (text și nota 211).

⁵⁵ Miron Costin, *op. cit.*, pp. 52-53.

⁵⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 209.

⁵⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, *Vitejii*, volum îngrijit de Constantin Rezachevici, București, Editura Enciclopedică, 1998, nota 17, p. 351.

⁵⁸ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, p. 206. Schema bătăliei de la p. 207 prezintă cavaleria lui Mihai plasată însă în centrul dispozitivului (!), lucru illogic în conformitate și cu terenul accidentat, ce i-ar fi limitat spațiul de manevră și cu principiile militare ale timpului.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 207. Miron Costin (*Opere*, p. 53) consideră că trupele moldovene din flancul stâng, la care se adăugau „o samă de leși”, au fost comandate de Ieremia Movilă.

⁶⁰ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 209.

⁶¹ Jan Zamoyski aprecia că „... dușmanul (Mihai Viteazul – nota ns.), după ce a ocolit munții, se oprise la o milă de trupele regale, într-o poziție tare, unde se mai adăpostise acum câțva timp la venirea turcilor și a tătarilor și nu le ținuse numai piept, dar le pricinuisse și destule pierderi: credea că apărat de o poziție tare și cu ajutorul stratagemelor folosite contra păgânilor, va putea rezista și armatei regale” (*Ibidem*, p. 208).

⁶² *Ibidem*, pp. 213, 221, 227.

⁶³ Miron Costin, *op. cit.*, p. 53.

⁶⁴ *Ibidem*; *Istoria militară a poporului român*, vol. III, pp. 207-208.

⁶⁵ Miron Costin, *op. cit.*, p. 53.

⁶⁶ Miron Costin, *op. cit.*, pp. 53-54; *Istoria militară a poporului român*, vol. III, pp. 207-208.

⁶⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 54.

⁶⁸ A se vedea reconstituirea acestei bătălii în Constantin Rezachevici, *Bătălia de la „Cornul lui Sas” (3/13 iulie 1612) – Reconstituire*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 9, 1976, pp. 59-70.

⁶⁹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 59.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Constantin Rezachevici, *Politica de echilibru a Moldovei între Polonia și Înalta Poartă*, în Virgil Cândea (coordonator), *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 72.

⁷³ Charles de Joppecourt, *Istoria scurtă și adevărată a unor lucruri vrednice de amintire, întâmplate în recente tulburări din Moldova*, în Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, Editura Științifică, București, 1972, p. 388.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Tătarii făceau parte din trupele mârzacului Cantemir din Buceac (N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, *Vitejii*, volum îngrijit de Constantin Rezachevici, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 383). Miron Costin arată (*op. cit.*, p. 59) că mârzacul Cantemir a luptat de partea lui Ștefan Tomșa.

⁷⁶ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, p. 249 (schema realizată de Constantin Rezachevici). Vezi și Charles de Joppecourt, *op. cit.*, p. 388.

⁷⁷ Charles de Joppecourt, *op. cit.*, p. 388.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 59.

⁸⁰ Charles de Joppecourt, *op. cit.*, pp. 388-389.

⁸¹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 60.

⁸² „Îm urise (pe Ștefan Tomșa, nota ns.) și boierii, carii, măcar că era mai toți de casa lui, anume Beldiman logofătul, Bărboim vornicul, Sturdzea hatmanul, Boul vistiernicul, iar nice ei fără grija morții nu era, ce îmbla în tot ceas, cum să dzice, cu dzilele amină” (Miron Costin, *op. cit.*, p. 61).

⁸³ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, *Acte și scrisori (1614-1636)*, București, 1937, pp. 53 și 54.

⁸⁴ Constantin Rezachevici, *Politica de echilibru a Moldovei între Polonia și Înalta Poartă*, p. 74.

⁸⁵ A se vedea analiza acestei bătălii, mai cu seamă, la Aurel H. Golimas, *Lupta decisivă de la Tătăreni și capitularea darabanilor deasupra Tăuteștilor – 22 noiembrie 1615*, Iași, 1935.

⁸⁶ Andrei Veress, *op. cit.*, p. 58.

⁸⁷ Charles de Joppecourt, *op. cit.*, pp. 391 și 396.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 395.

⁸⁹ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, p. 250 (schema).

⁹⁰ Andrei Veress, *op. cit.*, p. 59.

⁹¹ „Înțelegem vitejia voievodului (Ștefan Tomșa, nota ns.) din aceasta că nu ne zorește pentru ajutor nici pe noi, nici pe voievodul Țării-Românești. Nouă nu ne-a scris nici un cuvânt, numai ieri ne-au adus scrisoarea lui pe care a trimis-o căpitanilor noștri mărginași ... **Aceia fără știrea noastră, și nimeni cu voința noastră nu se amestecă în astfel de războaie**” – subl. ns. (Andrei Veress, *op. cit.*, pp. 61-62).

⁹² Charles de Joppecourt, *op. cit.*, p. 395; [*Relație despre înfrângerea lui Ștefan Tomșa*], în *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 419. „Alexander” arată că în oastea magnaților poloni se găseau și sârbi (*Ibidem*, p. 419).

⁹³ Charles de Joppecourt, *op. cit.*, p. 393, arată că șeful tunarilor lui Ștefan Tomșa „îi trimisese vorbă” principelui Alexandru Movilă că „în cazul în care se va ajunge la luptă, îi va cruța oamenii cât va putea mai multe, dorința lui fiind să-l servească pe principe și de a se răzbuna cu acest prilej pe Ștefan, care tăiașe pe un cumnat al său, pe o bănuială neîntemeiată...”

⁹⁴ *Ibidem*, pp. 395-396.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 396.

⁹⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 62.

⁹⁷ Charles de Joppecourt, *op. cit.*, p. 392.

⁹⁸ *Ibidem*, pp. 398-410, *passim*.

⁹⁹ Alexandru Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*, tom II, București, 1863, p. 150.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 156.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Charles de Joppecourt, *op. cit.*, pp. 412-413.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 399-411

¹⁰⁴ “Ce leahul simătu și fără crieri (Samuel Korecki, nota ns.) n-au vrut să puceagă mai devreme, ce amu dacă să apropiasă oștile. ... Îndată ce au înțales Schinder pașea de purcesul lëshilorm din Iași, au răpedzit o samă de oaste sprintenă și i-au agiunsm la Drăgșani, în ținutul Hârlăului” (Miron Costin, *op. cit.*, p. 64).

¹⁰⁵ Charles de Joppecourt, *op. cit.*, pp. 413-414.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 64.

¹⁰⁸ *Ibidem*; Charles de Joppecourt, *op. cit.*, p. 414.

¹⁰⁹ Constantin Rezachevici, *Mercenarii în oștile românești*, în „Revista de Istorie”, tom 34, nr. 1/1981, p. 69.

¹¹⁰ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, p. 47.

¹¹¹ *Documente privind istoria României*, A, I (1384-1475), Editura Academiei, București, 1954, p. 96.

¹¹² Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Petru Otu, Editura Corint, București, 2003, p. 282 (tabel).

¹¹³ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV, București, 1901, p. 149.

¹¹⁴ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, Editura Albatros, București, 1998, p. 52.

¹¹⁵ C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi (editori), *Documenta Romaniae Historica*, A, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 157.

¹¹⁶ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Editura militară, București, 1986, p. 47.

¹¹⁷ Virgil Cândea (coordonator), *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 636.

¹¹⁸ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, p. 52.

¹¹⁹ ¹²⁰ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. II, p. 45.

¹²¹ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, Editura Academiei, București, 1959, p. 18 (textul slavon la p. 9).

¹²² Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova, Editura Militară, București, 1970, p. 362.

¹²³ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965, p. 275.

¹²⁴ ¹²⁵ Vasile Milea, Ștefan Pascu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, p. 348.

¹²⁶ Wiesław Majewski, *op. cit.*, p. 179.

Summary

The article analyses the typology and the development of the military cooperation between the Polish-Lithuanian union and Moldavia at the end of military cooperation during the Moghila dynasty was the direct result of Polish protection over Moldavia, based mainly on the strategic concept of the great hetman Jan Zamoyski who did not want to be neighbors with Turkish Empire. That is why this illustrious commander and man of state recommended yet from 1589 the occupying of Moldavia because "it is better to strengthen our positions at Danube than at Lwow".

In the first part of this article we made a comparative analyses, with respect of the period we have taken into consideration, between the glory ended with Ioan Voda (1572-1574) and Polish-Lithuanian union army which reached its finest glory the important reforms performed by King Stephan Bathory (1575-1586) due to which the picked detachment of husaria (hussars) formed around 90% of this state chivalry.

The second part of this article present and analyses a series of battle in which are involved as allies some military forces of Moldavia and Poland: Țuțora/Cecora (October 1595), Bucovel (19th – 20th of October 1600), Cornul lui Sas (11th – 14th of July 1612), Tatareni/Tautești (22nd of November 1615), Dracșani (23rd of July/2nd of August 1616).

In the last part of this article we analysed the problem of Polish influences over the military organising of medieval Moldavia, that is the adopting of some military categories, functions and ranks.

Uwagi na temat wojskowej współpracy polsko-mołdawskiej podczas panowania dynastii Mołyłów (1595-1616)

Autor artykułu analizuje typologię i przebieg współpracy militarnej między Rzeczpospolitą a Gospodarstwem Mołdawskim pod koniec XVI i na początku XVII w. Współpraca ta była związana z polskim protektoratem nad Mołdawią i wynikała bezpośrednio ze strategicznej koncepcji kanclerza i hetmana wielkiego Jana Zamoyskiego, któremu zależało na tym, by Polska nie stała się bezpośrednim sąsiadem Imperium Osmańskiego. Kierując się tą właśnie ideą, ten wpływowy polityk i zręczny wojownik, począwszy od 1589 r. proponował wkroczenie do Mołdawii, „ponieważ – jak powiadał - lepiej jest, abyśmy się ufortyfikowali nad Dunajem niż we Lwowie”.

Pierwsza część artykułu zawiera analizę porównawczą sił wojskowych Mołdawii (znajdujących się w fazie upadku, który nastąpił po sukcesach związanych z panowaniem Jana Walecznego – 1572-1574) i połączonych polsko-litewskich wojsk Rzeczypospolitej, przeżywających swój okres chwały po zasadniczych reformach przedsięwziętych przez króla Stefana Batorego (1575-1586). W efekcie tych reform elitarne jednostki husarii stanowiły 90 % polskich sił zbrojnych.

W części drugiej artykułu Pintescu analizuje serię bitew, w których uczestniczy, w roli sprzymierzeńca, rycerstwo Polski i Mołdawii, są to: Cecora (październik 1595) Bucovel (19-20 października 1600), Ogretin-Teișani (23-24 września 1602), Sasaki Róg (11-13 lipca 1612), Tătăreni-Tăutești (22 listopada 1615), Drăcșani (23 lipca/2 sierpnia 1616).

W ostatniej części artykułu autor pokazuje, jaki wpływ na wojskową strukturę organizacyjną średniowiecznej Mołdawii wywarły polskie wzorce wojenne, czego przykładem stało się m. in. przyjęcie pewnych kategorii, funkcji i stopni wojskowych przez ówczesną armię mołdawską.

„W OBRONIE TRONU MOHYŁÓW”. HIERONIM (JAROSZ) OTWINOWSKI
JEGO POEMAT PATRIOTYCZNY Z 1600 ROKU

Marek Wagner,

Polska

Otwinowscy herbu Gryf – to stara i zacna szlachta osiadła w powiecie sądeckim, w województwie krakowskim. Chociaż przez historyków została zakwalifikowana do grona niezamożnych posesjonatów, to dzięki własnym zdolnościom i zapobiegliwości jej przedstawiciele znaleźli się wśród grupy klientów potężnych rodów magnackich takich, jak Leszczyńscy i Potoccy. Otwinowscy dziedziczyli części wsi Żegocin i Stara Łąka w powiecie sądeckim, nadto pełnili urzędy ziemskie, jednakże poważnym mankamentem w utrzymaniu statusu społeczno-majątkowego rodziny była jej silna rozrodczość, kolejne zatem pokolenia musiały utrzymać się na coraz mniejszych poletkach, zaś część Otwinowskich szukała swego „miejsca w życiu” na magnackich oraz królewskich dworach lub też w wojskach nadwornych i państwowych.

W takiej też sytuacji znalazł się w połowie XVI w. Jan Otwinowski, komornik ziemski biecki, który z żony (?Katarzyny) Kołkówny pozostawił dziesięciu synów, a ci z kolei, zmagając się z przeciwnościami losu, szukali zwłaszcza patronatu magnackiego. Nasz bohater, najstarszy syn Jana, Hieronim lub Jarosz, urodził się przed 1571 r., zaś po wychowaniu, jakie otrzymał w domu rodzinnym, został zatrudniony w charakterze pisarza w prywatnej kancelarii kanclerza i hetmana koronnego Jana Zamoyskiego. Brał więc udział w mołdawskiej wyprawie tegoż w 1595 r., zaś w 1600 r. został pisarzem obozowym starosty kamienieckiego Jana Potockiego i także uczestniczył w wyprawie odbytej w tymże roku, pomagając w osadzeniu Szymona Mohyły na tronie wołoskim. Pracował potem jako pisarz w kancelariach Jeremiasza, Szymona i Konstantego Mohyłów, posłował również do króla Zygmunta III w interesie mołdawskich bojarów, i dopiero w 1611 r. wyjechał z Mołdawii, gdy na tronie w Jassach zasiadł Stefan Tomsza. W trzy lata później spotykamy naszego Hieronima na dworze Zygmunta III Wazy na stanowisku sekretarza królewskiego w kancelarii koronnej. Pewne wzmianki wskazują, iż z polecenia króla przebywał w Konstantynopolu, pobierając naukę języka osmańskiego, ale nie znajdują one potwierdzenia w źródłach.¹ Inna natomiast wersja mówi o tym, że Hieronim uczył się w tym okresie języków arabskich, pobierając naukę w domu Piotra Oźgi lub u znanego orientalisty, Krzysztofa Dzierżka.²

W 1619 r. wraz z Piotrem Oźgą, polskim posłem do sułtana Osmana II, przebywał na jego dworze, prowadząc rokowania pokojowe z osmańskimi urzędnikami. Jak wiemy, zakończyły się one pomyślnie, gdyż w dniu 22 maja podpisano polsko-turecki traktat pokojowy, w którym obie układające się strony gwarantowały całość swych terytoriów, regulowały także sprawy wymiany handlowej oraz jeńców wojennych. Oba państwa zatwierdziły też warunki pokoju zawartego niegdyś pod Buszą (22-23 IX 1617 r.). Pomimo tego dyplomatycznego sukcesu stosunki polsko-osmańskie nadal były dalekie od unormowania, więc zarówno w Warszawie, jak i w Stambule, spodziewano się kontynuowania rozmów pokojowych.³

W sierpniu 1619 r. obaj Polacy powrócili do kraju, jednak już w dniu 25 listopada Jarosz Otwinowski otrzymał instrukcję królewską, która stała się powodem następnej, tym razem samodzielnej już, misji dyplomatycznej do Stambułu.⁴ W ciągu najbliższych kilku tygodni przygotował on orszak do podróży, zgromadził także zapas gotówki i prowiantu, i

po pokonaniu uciążliwej trasy dotarł do Jass, do hospodara mołdawskiego Gaspara Grazzianiego, zatrzymując się tu na kilka tygodni i oczekując na wiadomości z sułtańskiego dworu.⁵

W pobliżu Konstantynopola przybył Otwinowski dopiero w końcu marca 1620 r. Wielki wezyr, Ali Pasza, odmówił mu jednakże wjazdu do miasta, a ponadto audiencji u Osmana II. Postępowanie Osmanów było zrozumiałe, bowiem z powodu interwencji Zygmunta III na Węgrzech, ofensywa wojsk siedmiogrodzkich Gabora Bethlena została powstrzymana, a sam władca zamierzał wówczas doprowadzić do wojny polsko-tureckiej. Otwinowski zaś otrzymał zadanie, by skłonić sułtana i wezyra do uzgodnienia warunków pokojowych, uchroniając w ten sposób państwo od wyczerpujących zmagania wojennych. Dzięki pomocy posła cesarskiego, został on w końcu przyjęty jednak przez samego wezyra, gdzie nie tylko „usłyszał zapowiedź wojny”, lecz i żądanie likwidacji pułków kozackich i zburzenia granicznych zamków. Z oczywistych powodów poseł nie zgodził się na takie rozwiązania, bronił stanowiska swojego monarchy i interesu państwa. Podczas kolejnej audiencji Ali Pasza był nastawiony jeszcze bardziej wrogo – skłonny był gwarantować co prawda Rzeczypospolitej pokój, ale pod warunkiem likwidacji w ciągu czterech miesięcy Kozaczyzny, w przeciwnym wypadku zaś zapowiedział wojnę. Otwinowski odrzucił osmańskie ultimatum, toteż wezyr zażądał, by niezwłocznie opuścił Sztambuł.⁶

Ówczesna sytuacja Otwinowskiego stała się rzeczywiście fatalna, nie tylko ukradziono mu znaczną sumę pieniędzy, co spowodowało jego zadłużenie i wyprzedaż mienia, zagrożone też było jego osobiste bezpieczeństwo, rozszyfrował bowiem intrygę posłów angielskiego i holenderskiego, którzy zgodnie zmierzali do wywołania wojny osmańsko – polskiej i „do uwikłania Polski w konflikty ze Szwecją i Rosją”. Otwinowski był bardzo dobrze zorientowany w potajemnej grze agentów obu państw, stąd w listach do Zygmunta III pisał o konieczności zabezpieczenia pogranicza polskiego i wysłania Kozaków przeciwko Tatarom krymskim, obawiając się najazdów ordyńców, lecz i próby zagarnięcia Kamieńca Podolskiego przez przeciwnika, doradzał też królowi zawarcie sojuszu wojskowego z cesarzem.⁷

Może w lipcu-sierpniu 1620 r., mając wsparcie dyplomacji cesarskiej i weneckiej, opuścił wreszcie ziemie osmańskie, i przez Wenecję i Wiedeń powrócił w grudniu 1620 r. do kraju. Podczas tej podróży poważnie chorował, podobno stracił wówczas jedno oko, a wkrótce po złożeniu na dworze królewskim w Warszawie krótkiego sprawozdania ze swej misji zmarł, prawdopodobnie na początku 1621 r.⁸

Otwinowski był żonaty z Elżbietą Lutomiarską, dzieci zapewne nie miał, przed śmiercią bratu Samuelowi pozostawił folwark i grunt we wsi Jaślany w województwie sandomierskim - była to nagroda Zygmunta III za jego dokonania dyplomatyczne. Bracia, Samuel i Walerian, ufundowali po jego zgonie ozdobne epitafium, umieszczone w kościele pocysterskim w Koprzywnicy, które możemy i obecnie podziwiać w całej okazałości.⁹

Drugi z braci Otwinowskich (ok.1575-1642?), Samuel, początkowo był zwykłym żołnierzem, ale zapewne w 1604 r. Zygmunt III wysłał go do Sztambułu dla „wprawy w językach pogańskich”, co oznaczało naukę języka osmańskiego i może także perskiego. Przebywał tam do 1609/1610 r., a po powrocie do Polski był początkowo tłumaczem u boku Stanisława Żółkiewskiego (1610-1612), zaś później pracował w kancelarii koronnej jako tłumacz korespondencji. Do jego zadań należała także opieka nad „orientalnymi poselstwami w Polsce”, w 1617 r. brał udział w rokowaniach pod Buszą, a w latach trzydziestych dwukrotnie towarzyszył jako tłumacz polskim misjom dyplomatycznym do Sztambułu.

Osmaniści uważają Samuela za zdolnego i wykształconego fachowca, który posługiwał się z wprawą językami osmańskim, arabskim i perskim, chociaż dzisiaj „jego przekłady budzą miejscami sporo zastrzeżeń”. Zgromadził on też bogatą bibliotekę orientálną, która pozwoliła mu na opracowanie dzieła pt. „Historia turecka” (około 1629 r.), stanowiącego opis historii i organizacji państwa i wojska osmańskiego. Wykorzystał w nim aktualną dokumentację pisarzy tureckich, co stanowiło o znaczeniu jego fachowych tłumaczeń. W dziele tym znajdują się również znane „Pamiętniki janczara” Serba, Konstantyna z Ostrowicy (XVI w.), praca tłumacza o ceremoniale panującym na dworze sułtańskim przy przyjmowaniu dyplomatów innych państw, korespondencja orientálna, a także tabela przeliczeń monet osmańskich i polskich. Oryginał pracy zresztą spłonął w Warszawie w 1944 r., zachowała się natomiast szczęśliwie siedemnastowieczna kopia „Historii tureckiej” w Archiwum Państwowym w Krakowie.

Warto zaznaczyć, iż Samuela cechował także prawdziwy talent literacki, oprócz drobnych wzmianek o próbach poetyckich na uwagę zasługuje jego przekład dorobku perskiego poety Sadięgo z Szirazu, z XIII w., dokonany „archaiczną polszczyzną z wielkim połotem poetyckim”.

Pracując w latach 1641-1642 w kancelarii koronnej, wykonał Samuel gigantyczne wręcz zadanie, przełożył bowiem korespondencję z państw orientálnych – ponad 200 listów osmańskich, tatarskich i perskich, które w dawniejszych latach napłynęły do kancelarii – tłumaczył je na odwrocie dokumentów, nanosząc też drobne uwagi (tom w Bibliotece ZN im. Ossolińskich we Wrocławiu).

Z osobą Samuela wiąże się także romantyczna historia, opisująca jego związek z piękną Turczynką, córką bogatego kupca stambulskiego, którą poznał podczas pierwszej podróży do Imperium Osmańskiego (w 1604 r.) i zapalał do niej dożgonną miłością. Swoją wybrankę zresztą poślubił, zaś po powrocie do kraju przeżył z nią w szczęśliwym małżeństwie 26 lat życia. Według opowiadanej w Baranowie jeszcze w XIX w. legendy, zginął tragicznie w 1642 r. z ręki krewnego owej Turczynki, który do końca nie pogodził się z jej wyjazdem i ze ślubem z „niewiernym” i który przez wiele lat „tropił” naszego Samuela. Nasz bohater zresztą był kilkakrotnie żonaty, dzieci nie pozostawił, i został pochowany obok swych krewnych w obecnym kościele katolickim (d. zborze kalwińskim) w Baranowie – tam też do dnia dzisiejszego możemy podziwiać inne, bardzo liczne, epitafia członków rodziny Otwinowskich.¹⁰

Ze „sprawami wschodnimi” Rzeczypospolitej byli nadto związani kolejni bracia Otwinowscy – a zatem Aleksander, tłumacz języka osmańskiego w kancelarii koronnej, poseł do Stambułu i na Krym w latach 1635-1651 oraz Piotr, który w latach swej nauki języków orientálnych w Stambule, zapewne razem z pozostałymi braćmi, informował Warszawę o sytuacji w Imperium Osmańskim. Piotr nigdy zresztą nie powrócił do kraju, zmarł bowiem w stolicy państwa Osmana II, a ślad po jego szczątkach zaginął.¹¹

Kolejny Otwinowski, Walerian (1571-1642), był początkowo żołnierzem i wojował pod Janem Zamoyskim. Był ponadto podczaszym sandomierskim i znanym działaczem sejmikowym tego województwa, należał do zboru w Baranowie i bywał też ministrem kalwińskim, a także czynnym uczestnikiem życia publicznego małopolskich ewangelików. Do polskiej literatury baroku wszedł jako tłumacz poetów rzymskich (Wergiliusza i Owidiusza), był ponadto autorem anonimowych wierszy okolicznościowych. Walerian zmarł 9 IX 1642 r. i został pochowany w obecnym kościele katolickim w Baranowie.¹²

Spośród wszystkich braci Otwinowskich parających się szablą i piórem, miejsce Hieronima, żołnierza i poety, nie podlega dyskusji, on też w 1600 r. opisał w formie

wierszowanego pamiętnika (poematu) fragment wyprawy wojennej do Mołdawii i Wołoszczyzny Jana Zamojskiego. Ten mało znany poemat nosi przydługi, choć typowy dla baroku tytuł „Powodzenia niebezpiecznego, ale szczęśliwego, wojska J.K.M. przy J.M. Panu Staroście Kamienieckim w Multaniech, opisanie prawdziwe Roku 1600”. Ukazał się on po raz pierwszy drukiem w Krakowie „w Drukarni Łazarzowej”, później przedrukował go A. Gwagnin w „Kronice Sarmacji Europejskiej” (w roku 1611).¹³

Kampania mołdawsko - wołoska hetmana Jana Zamojskiego w 1600 r. znalazła w polskiej i zagranicznej literaturze dostateczne omówienie, więc pominiemy jej genezę polityczną, szczegółowy opis i analizę działań wojsk obu stron oraz konsekwencje polityczno-wojskowe. Przypomnimy tu jedynie, iż kampania ta miała przywrócić polską zwierzchność nad Mołdawią, która w maju 1600 r. znalazła się pod panowaniem księcia Michała Walecznego, hospodara wołoskiego. Przeciw wojskom Zamojskiego stanęła w Wołoszczyźnie armia Michała Walecznego, a po drobnych potyczkach toczonych ze zmiennym szczęściem doszło do starcia w rejonie Ploeszti, nad rzeką Teleżyną, pod Bukowem, dnia 20 października, które zakończyło się zniszczeniem wojsk księcia Michała.¹⁴

Konsekwencje polskiego zwycięstwa były nad wyraz poważne – została w ten sposób zlikwidowana próba stworzenia przez księcia Michała Walecznego państwa, które miało obejmować ziemie mołdawskie, wołoskie i siedmiogrodzkie, co nie znalazło uznania i w Rzeczypospolitej, i w Imperium Osmańskim. Klęska Michała spowodowała jego wyjście z Mołdawii i Wołoszczyzny oraz szukanie „protekcji cesarskiej”. Po bitwie pod Bukowem hetman Zamojski zdecydował się na osadzenie na gospodarstwie wołoskim Szymona Mohyły, brata Jeremiasza, księcia mołdawskiego. Kandydatura ta była starannie wybrana, bowiem również strona turecka wspierała Szymona. Zamojski w końcu października wycofał część swych wojsk do Mołdawii, dla obrony hospodara Szymona pozostawiając, pod dowództwem Jana Potockiego, grupę około 2 tysięcy żołnierzy polskich. Po odtworzeniu sił zbrojnych przez Michała i po podjęciu przezeń próby ofensywy przeciwko grupie Potockiego, dnia 25 listopada doszło do bitwy pod wsią Curtea nad rzeką Arges, gdzie ostatecznie Polacy pobili oddziały przeciwnika. Tychże to właśnie wydarzeń, a konkretnie wyprawy grupy Potockiego, dotyczy opis zawarty w poemacie Hieronima Otwinowskiego.¹⁵

Na początku relacji autor starannie przedstawia motywy podjęcia przez hetmana Zamojskiego decyzji o ofensywie, zwracając uwagę czytelnika na wahania hetmana w kwestii wyznaczenia dowódcy wyprawy, co było konieczne, ponieważ starosta kamieniecki Potocki był wtedy poważnie chory. Dalej Otwinowski podaje wykaz chorągwi i oddziałów, które mają brać udział w działaniach wojennych, ponadto wymienia nazwiska ich dowódców oraz określa liczebność. Strona przeciwna jest reprezentowana jedynie przez dowódców wojsk Michała – Babę Novaka i niejakiego Ddrę (Raduła), który dowodził w starciu nad Arges.

Opis bitwy jest przemyślany i prawidłowo nakreślony, widać tutaj, iż jego autor był bystrym obserwatorem, dobrze też poznał „rzemiosło wojenne” – o czym świadczy plastyczny opis starcia i jego dramaturgia, utrzymana w tonie patriotycznym, lecz jednocześnie w duchu szacunku dla odwagi i męstwa przeciwnika. Wszystkie podkreślone wyżej elementy „wojskowe”, naszym zdaniem, pozwalają na dość szczegółowe wyobrażenie i na analizę starcia zbrojnego pod miejscowością Curtea.

Widoczna w utworze fascynacja ziemią mołdawską i wołoską umożliwiła autorowi na bardzo nawet szczegółowy opis warunków klimatycznych i terenowych pola walki, z podaniem wielu interesujących ich elementów. Na przykład nocny przemarsz polskiej kawalerii opisany jest bardzo plastycznie, czytając te akapity wyobrazimy sobie z łatwością

kolumnę jeźdźców poruszającą się w ciszy, którą jedynie przerywa chrzęst kopyt końskich na świeżym śniegu, widzimy jasność księżyca, jego blask, który oświetlał „ciasne przechody, wąskie drogi i bystre brody”. Fascynować nas może szczególnie topografia terenu bitwy – autor znakomicie opisał tu poszczególne elementy krajobrazu, jak np. drogi, rzeki, góry, czy mosty, miasta i wsie, które, wykreślone na kartce papieru, stwarzają plastyczny obraz pola bitwy nad rzeką Arges. Relacjonując zaś samo starcie zbrojne, Otwinowski nie zapomina o ważnych szczegółach, informując m. in. o zmęczeniu polskich koni, co nie pozwoliło na prowadzenie pościgu za uciekającym wrogiem, a ponadto o zmieniających się warunkach pola walki, gdyż pod wpływem promieni słońca stajał śnieg i na ziemi pojawiło się nagle „błoto po brzuch” (koni). Dokładnie pisze również o przebiegu bitwy, o rannych i zabitych żołnierzach. Z analizy tekstu wynika, że sam Hieronim nie brał zapewne osobistego udziału w walkach, był ich tylko obserwatorem, możliwe też, że podczas wydarzeń robił sobie notatki (chyba narysował też i pole bitwy), które wykorzystał potem przy opracowaniu ostatecznej wersji poematu.

Podsumowując nasze rozważania, raz jeszcze podkreślamy fascynację autora ziemią mołdawską i wołoską, jej krajobrazem, klimatem, a zapewne także i ludźmi, zamieszkującymi te ziemie. Z całkowitym przekonaniem możemy więc uważać Otwinowskiego za nie tylko znakomitego znawcę „spraw mołdawskich”, ale nadto przyjaciela Mołdawian i Wołochów, który w pewnym okresie swego życia wspomagał działania polityczne mołdawskiego rodu Mohyłów.

Jarosz Otwinowski

**Powodzenia niebezpiecznego, ale szczęśliwego
wojska J.K.M. przy J.M. Panu Staroście Kamienieckim
w Multaniech, opisanie prawdziwe,
przez Jarosza Otwinowskiego Roku 1600, Kraków 1601**

[*Biblioteka ZN im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVII-425-III*]

Jaśnie Wielmożnemu Panu, Panu Andrzejowi Leszczyńskiemu z Leszna, Wojewodzie Brzeskiemu, Kujawskiemu, Nakielskiemu etc. Staroście, Mojemu wielce M. Panu.

Wierszować sprawy niosę, łaską pobudzony
Twoją o zacny Panie, jako porażony
Ddra z wojskiem, i jako Michał jest wygnany:
Jako prędko rozproszon lud jego przebrany.
Przyjmij wdzięcznie: a ukaż wzrok pismu łaskawy,
Zaczym prawdzie ustąpi, nieprzyjaciel zwawy.

Skoro krwawy Mars skończył, sprawą Zamoyskiego,
W Telażyna bitwę: łakomego
Skoro Michała skrócił, zagnał w przykre góry
Mieszkiwały pod Ploest, gdzie zwycięstwa dane,
Sto trzydzieści chorągwi znaki, ukazane
Ogromne działa jego: skoro plac bojowy
Nawiedził: skoro ciągnie zaś pod Ploestowy
Pałac, śniegiem i błotem skoro udęczone
Wojsko: skoro przysięgi Wojewód rozruszone,

Ten na Państwo Wołoskie, a Symeon zasię,
Bierze Multański pewny obowiązek na się.

Myślił dalej Zamoyski, by uspokojony
Symeon w ziemi został co nie bez obrony
Bydź musiało: z wojskiem swym iść mu się nie zdało
Do stolicy: niezgodą wojska ubywało.
Naznaczą kilku, aby poszli z pułki swemi:
Gdyż Michał znowu ludzi usposabiał swe w ziemi.
Niżowce im przydaje: ci nie chcą; a owi,
Któremukolwiek każą, ciągną ku domowi.

Ciebie Potocki przyjdzie prosić, ciebie ktemu
Naznaczyć. Prosić słusznie: bo jako choremu,
Rzekł hetman, czas odpocząć, czas iść ku domowi:
Przywykłeś ty Niewczasom, przywykłeś bojowi.
Często Cię Tatarowie, Gdańskie niepokoje,
Często Cię i moskiewskie doznawały boje.
Zna Cię Węgrzyn (bo Rozwan wódz ich postawiony
Na palu, miasto Państwa wisiał) porażony:
Czym gospodar wołoski był uspokojony,
ten zaś dzielnością Twoją będzie wprowadzony
na stolicę: poprawisz sławy, która Ciebie
nosi po wszytkiej Polsce, nieść będzie i w Niebie.
Za co wdzięczność w Ojczyźnie: od króla nagrodę
Mieć będziesz: Bóg Wszehmocny, w zdrowiu Twoim szkodę
Oddali, a szczęśliwie postawi przed tronem
Pana Twego, i z męstwem nigdy niezwalczonem.
To rzekł: obiema z oczu kręciły się słowa:
Dalej z ust Zamoyskiego kończyła się mowa.
Idź szczęśliwie: Potoccy przy Tobie zostaną
Bracia Twoi, każdy z swą rotą popisaną.
Sistrzeniec ktemu czwarty: Struś i Kalinowski
Powinni, książę Porycki, Temruk i Tarnowski,
Który tam niech zostanie starszym multańskiego
Wojska przy Symeonie: rota Buczackiego
Z Tobą idzie, i Solski, i Ożarowskiego
Chorągiew, i pięćdziesiąt koni Milewskiego.
Swirski, i ci którym są rotę naznaczone
W Multaniech, towarzystwo od was zaciągnięne
Mieć mają. Przydam ktemu Łastowieckiego,
Z półtora sta piechoty, także Sredzińskiego
Ze dwiema sty, tyłóż ich Rysakowski wiedzie:
Gdeszyński i Górecki z chęci swojej jedzie.
Straż przed nami, która się w dwóch milach ściarała
Z ich strażą, a za nami idą lekko działa.
Snieg był, który nam trochę pokazywał drogi:

Noc nas tai, a ciepła dodaje Mars srogi.
Między góry idziemy, gdzie ciasne przechody,
Wąskie drogi, przez Ardysz rzekę bystre bystre brody.
Czekamy w jednym polu, przy dębowym lesie,
Na działa: z przedniej straży jeden nam wieść niesie,
Że Ddra z wojskiem w mieście, już jest ostrzeżony:
(Starosta stęka, w śniegu chorobą kruszony)
Idziem bardzom cicho, w lewo zostawiamy
Baba Nowaka w dole, ogień postrzegamy.

Już już słoneczne zorze w górze się wydają,
Już gwiazdy w jasnym niebie widzieć się nie dają:
Oto nadchodzim, Ardysz przy górze sadzony,
Dołmi od nas , a z boku rzeką okrążony
Most był, bo miasta w prawo, a góry wysokie
W lewo, rzeki w pośrodku płynęły głębokie:
Placu między górami mało zostawało,
Przez bystre rzeki często brodzić się musiało.
Ddra zaś z miasta wyszedł, zdrady zażywając,
Chciał z przodu w nas uderzyć, w miasto spodziewając
Żeśmy prosto iść mieli. U nas pod górami
Przez rzeki hetman wiedzie gęstymi chrustami.
Przedni ludzie zastają Ddre z wojskiem w sprawie,
Czynią z obu stron okrzyk, stawi się łaskawie
Mars krwawy, trzykroć mężnie z nami się potkali,
Czwarty raz sprośnie w górę tyły swe podali.
Następują posiłki, siła ze wszej strony,
Gęsty trup, po dolinach w chruściech położony.
Ten kopia przebity, ten zginął od rany,
Spadł z konia, do ostatka końmi podeptany.
Piechota w bród przez rzekę, puszczażą zagony
Po chruściech, górach, potym odwrót zatrąbiony.
Chciał Potocki za nimi, lecz konie zemdlone
Prędko w przezczystych rzekach idąc pochromione.
Wytchnąć się zda pod miastem. Jak słońce rozgrzało,
Śnieg stajał, błoto po brzuch koniom zostawało.
Po siedm tysięcy ludzi z Ddrą było. Ale
Tysiąc pięćset ich zbito: a sam uszedł wcale:
Siedmnaście chorągwi odjętych. Z naszego
Wojska pieszy był zabit, raniono drugiego
Michał w Rudzie dwie mili stamtąd był przez góry
Ostrzeżony: od Ddry umyka swej, skory
Przez Olchę uciekając. Weka Chocimskiego
Nazajutrz wyprawuje, za nim Tarnowskiego:
Z ludźmi gospodarskimi, który już pognany
Działa miece, śnie w góry, już z ziemie wygnany.
Czwartego dnia wracamy się tu Pitestowi,

Tuż pod miastem zabieży poseł Gizeldowi:
 Sława Twoja starosta po wszem świecie słynie,
 Sława Polska na wieki wieków nie zaginie.
 Rzekł Turczyn, a mój pasza szablę Twą miłuje,
 Długich lat w zażywaniu tej sławy winszuje.
 Potym Ddra z zacnemi Pany łaski prosi,
 Z przyczyną Potockiego, snadnie to odnosi.
 Po bitwie dwunastego dnia przyszedł z drugiem,
 Za czym gospodar bierze od wszech pokłon w ziemi:
 Kilka niedziel w Piteście wojsko nasze leży,
 A potym do Mołdawy na leże swe mierzy.

Przypisy

1. R. Zelewski, Otwinowski (Jarosz) Hieronim (przed 1571-1620/1), Polski Słownik Biograficzny, t.XXIV, 1979, s.646-647
2. Wielka legacja Wojciecha Miaskowskiego do Turcji w 1640 r., oprac. A. Przyboś, Warszawa-Kraków 1985, s.101
3. D. Kołodziejczyk, Otoman-Polish diplomatic relations (15th-18th Century), Leiden-Boston-Koln 2000, s.354-368 (tekst 'ahdname' Osmana II do Zygmunta III, Stambuł 26 V-4 VI 1619, tłumaczenie Samuela Otwinowskiego)
4. Instrukcja poselska, Warszawa 25 XI 1619, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Libri Legationum, nr 30, s.1-5; kopie m.in. w zbiorach Biblioteki PAN w Kórniku, rkps 326, s.501, Biblioteki im. Raczyńskich w Poznaniu, rkps 2, s.325
5. R. Majewski, Cecora rok 1620, s.41-43 (tamże źródła i literatura)
6. Ibidem, s.43-49
7. Zwłaszcza w Bibliotece im. Raczyńskich w Poznaniu (rkps 2)
8. R. Majewski, Cecora rok 1620, s.49-55
9. Polski Słownik Biograficzny, t.XXIV, 1979, s.647-648
10. Z. Abrahamowicz, Otwinowski Samuel (ok.1575-1642?), Polski Słownik Biograficzny, t.XXIV, 1979, s.648-649
11. O pozostałych braciach zob. ibidem, s.649
12. R. Leszczyński, Otwinowski Walerian (1571-1642), Polski Słownik Biograficzny, t.XXIV, 1979, s.651-652
13. Biblioteka ZN im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVII-425-III
14. D. Skorupa, Bitwa pod Bukowem 20 października 1600 r., Staropolska sztuka wojenna XVI-XVII wieku, red. M. Nagielski, Warszawa 2002, s.17-43 (tamże źródła i literatura)
15. Ibidem, s.34-35.

Hieronim (Jarosz) Otwinowski și poemul lui moldav din 1600

Autorul comunicării prezintă persoana și acitivitatea soldatului și poetului polonez Jarosz Otwinowski, precum și descrierea poemului intitulat „Descrierea succeselor unei batalii în Muntenia”. Lucrarea conține o relatare despre expediția hatmanului Jan Zamoyski în țările danubiene în anul 1600.

Jarosz (Hieronim) Otwinowski a fost fiul lui Jan și Katarzyna Kołkówna. Toți cei patru frați al lui, precum și el însuși, au fost interesați de Orient. Samuel, Aleksander și Piotr cunoșteau limbi orientale, iar Walerian a tradus din operele lui Virgiliu și Ovidiu. E posibil că Jarosz în tinerețe a fost la Istambul, unde la curtea sultanului a studiat limbile arabă și turcă. În anul 1619 facea parte din misiunea diplomatică, care la Istambul ducea tratative de pace cu diplomați ai sultanului. După ce a fost declarat ca dușman al Porții, a trebuit să se refugieze în Polonia. A murit în anul 1621.

Poemul „Descrierea succeselor unei batalii în Muntenia” prezintă o luptă a armatei polone sub conducerea starostelui de Camienieț Podolski Jan Potocki împreună cu detașamentele moldovenesti și valahe conduse de Mihai Viteazul, lângă localitatea Curtea de Argeș, la 25 noiembrie 1600. Victoria polonezilor a condus la instalarea lui Simeon Movilă, fratele domnului moldovean Ieremia Movilă, pe tronul valah.

UNELE ASPECTE PRIVIND POLITICA EXTERNĂ PROMOVATĂ DE IEREMIA MOVILĂ

Ion Eremia

Demersurile istoriografice privind politica externă a lui Ieremia Movilă continuă să fie în atenția istoricilor ca o direcție a cercetărilor menite să pună la dispoziția urmașilor o bogată și multilaterală experiență diplomatică, care în condiții vitregi a asigurat condiții politice optime pentru evoluția Țării Moldovei, experiență care trebuie privită din punctul de vedere al științei istorice și nu din cel al problemelor politice mai vechi sau mai noi.

Ultimul deceniu al secolului al XVI-lea s-a caracterizat printr-o tensionare evidentă a relațiilor internaționale în sud-estul Europei, tensiune care a afectat în mod direct și Țara Moldovei.

Încercarea de unire a țărilor creștine “înteresate” în problema otomană într-o ligă sfântă a fost realizată doar parțial, Reci Pospolitaea refuzând să se angajeze în lupta antiotomană. Dar aceasta nu însemna nici pe departe că Polonia refuza la pretențiile sale asupra Moldovei, pretenții pe care le-a exprimat direct cu ocazia negocierilor privind aderarea la coaliția antiotomană (1953). Casa de Austria, antrenată direct în războiul cu Imperiul Otoman și interesată cel mai mult în căutarea aliaților, urmărea nu numai acest scop, ci și lărgirea posesiunilor sale pe contul lor. Tratatul dintre Aron Tiranul și Rudolf al II-lea din august 1594, care prevedea “alipirea și încorporarea” Țării Moldovei la Casa de Austria¹, este destul de elocvent în acest sens.

Războiul declanșat de Aron Vodă Tiranul împotriva Porții în noiembrie 1594 a provocat indignarea sultanului, care decide (mai 1595) modificarea statutului politico-juridic al Moldovei, transformarea țării în pașalâc², hotărâre care urma să fie tradusă în viață de către tătari.

În aceste condiții se manifestă tendințele de hegemonie în spațiul extracarpatic și ale principelui Sigismund Bathory, care se implică direct în problemele Moldovei, îl înlătură din scaunul țării pe “neascultătorul” Aron Tiranul, numindu-l în calitate de domn pe Ștefan Răzvan, care la 3 iunie 1595 semnează cu principele un tratat umilitor, acceptând, de fapt, transformarea Moldovei într-o simplă provincie a principelui transilvănean³.

Așadar, atât participanții la coaliția antiotomană, cât și cei care au refuzat să o facă nu vedeau în Țara Moldovei decât o posibilitate de a-și spori propriile posesiuni. Intențiile Porții, de asemenea, s-au modificat substanțial – transformarea Moldovei și Țării Românești în provincii otomane.

În acest context se activează boierimea moldovenească în frunte cu Ieremia Movilă, refugiată anterior în Polonia. Aceștia erau “fruntea boierilor”, cum avea să-i aprecieze Miron Costin⁴. Susținuți de trupe poloneze, conduse de hatmanul Zamoiski, boierii și Ieremia Movilă intră în Moldova, ultimul ocupând scaunul domnesc. Jurnalul expediției polone în Moldova din 1595 subliniază că Ieremia Movilă a fost numit de către hatmanul Zamoiski, cu precizarea că el a fost “cerut și ales de moldoveni”.⁵ Cronicarul Miron Costin, de asemenea, menționează că, deși regele Poloniei “au pus domnu din partea sa pre Eremia Movilă – Vodă”, această acțiune s-a făcut doar “cu alesul boierilor de țară”.⁶ Precizările menționate nu sunt întâmplătoare: ele trebuiau să legitimeze dreptul lui Ieremia Movilă la scaunul Moldovei, acest drept fiind contestat lui Ștefan Răzvan, care s-a aflat în scaunul țării nelegitim, în virtutea faptului că a fost înscăunat de Sigismund Bathory, numindu-l “de la sine domn în Moldova”.⁷

Situația noului domn era foarte precară: expediția în Moldova fusese întreprinsă fără avizul regelui și domnul nu putea conta pe un sprijin polonez îndelungat, Țara era ruinată și domnului îi lipseau resursele necesare pentru recrutarea unor trupe, pericolul transformării țării în pašalic turcesc încă nu fusese înlăturat, acțiunea lui Ieremia Movilă spulberase și planurile lui Sigismund Bathory, de aceea nu se putea aștepta la nimic bun de la acesta.

În acest context trebuia precizată starea de drept a țării. La 27 august 1595 Ieremia Movilă împreună cu logofătul Luca Stroici, vornicul Ureche, marele paharnic Hlihori, paharnicul Braham, logofătul Toma și alți boieri semnau un act⁸, prin care au căutat să aprecieze eforturile depuse de polonezi în vederea instalării lui Ieremia Movilă în scaun, să schițeze un eventual statut politico-juridic al Moldovei. Actul menționat a atras, într-o măsură mai mare sau mai mică, atenția cercetătorilor, care, în general, l-au apreciat drept "tratat de vasalitate cu Polonia" și, de regulă, au indicat doar la pretențiile prea exagerate ale polonilor și nu au încercat să dezvăluie intențiile boierilor moldoveni care au alcătuit acest document. Din acest punct de vedere, actul din 27 august 1595 reprezintă un exemplu strălucit de activitate manierată a diplomației moldovene. Este un exemplu cuprinzător, față de care încercarea de abordare este imperativă, fiindcă în el este exprimată recunoștința față de Coroană pentru obținerea scaunului domnesc al Moldovei, pentru care fapt Ieremia Movilă și boierii sunt gata ca țara lor să devină membru fidel și inseparabil al Coroanei, pe de altă parte, în actul dat este exprimată și tendința generală de a obține independența țării.

Realizând ieșirea formală a Țării Moldovei din coaliția antiotomană, Ieremia Movilă și boierii săi nu s-au situat de partea otomanilor: în toamna anului 1595 ei și detașamentele poloneze se opun tătarilor veniți în țară cu misiunea de a traduce în viață hotărârea Porții – transformarea Moldovei în pašalic turcesc. Așadar, domnul și boierii au căutat o altă cale, împreună cu Polonia, mai sigură din punctul lor de vedere, de a salva Moldova. În legătură cu această politică a lui Ieremia Movilă considerăm necesar să prezentăm și opinia lui V. Georgescu, care scrie: "Ieremia Vodă, introduce pentru prima oară în politografie ideea că, deși este de dorit ca țara să fie eliberată de turci, fapta trebuie săvârșită cu prudență și garanții de succes".⁹

În linii mari, în actul din 27 august 1595 se evidențiază două părți.¹⁰ În prima parte a documentului se subliniază că Ieremia Movilă este domn al Moldovei "prin mila lui Dumnezeu". Autorii actului recunosc "protectoratul" lui Sigismund al III-lea că regele "a binevoit să vină în ajutorul acestei țări", atunci când ea se afla "în mare delăsare și în cel mai mare pericol", că anume "prin favoarea și binefacerea regelui", Ieremia Movilă este "în posesiunea Palatinatului Moldovei". Autorii actului nu văd în aceasta o acțiune ilegală, ci un drept al lui Ieremia Movilă, ei cerând ca să fie confirmat de rege "printr-un privilegiu", pe care, în cazul în care el va fi acordat de rege, domnul și boierii se obligă să-l respecte cu fidelitate. În felul acesta, recunoscându-se meritele Coroanei polone în ceea ce privește obținerea scaunului domnesc de la Iași, autorii actului din 27 august indică la lipsa unei legalizări din partea regelui, care să confirme dreptul lui Ieremia Movilă la domnie, adică la acel moment, raporturile moldo-polone încă nu erau reglementate de un act politico-juridic oficial. Mai semnalez aici și faptul că domnul și boierii nu fac nici o aluzie la o confirmare a lui Ieremia Movilă din partea Porții Otomane, Polonia fiind privită drept unica sursă de legalizare a dreptului lui Ieremia Movilă la domnie.

În continuare, autorii actului din 27 august 1595 promit că îndată ce acest privilegiu de legalizare a dreptului lui Ieremia Movilă la domnie va fi acordat, domnul se obliga să recunoască supunerea sa față de rege și coroană, țara urmând "să fie membru fidel și inseparabil al Coroanei la fel ca și alte țări și palatinate ale Coroanei".

Așadar, prin această cerere, domnul și boierii vroiau să împiedice regele, dacă la un anumit moment el ar intenționa să considere Moldova ca o țară cucerită cu sabia, care îi aparține de drept, în virtutea dreptului cuceritorului. Dimpotrivă, domnul și boierii considerau că legalizarea suzeranității regelui Sigismund al III-lea asupra Moldovei trebuie făcută de domnul țării, ceea ce ar anula eventualele pretenții de stăpânire a țării în baza dreptului medieval al cuceritorului.

Autorii actului din 27 august 1595 se obligă să trimită la rege reprezentanții lor "care să exprime această supunere, pentru ca M.S. să binevoiască a ne lua sub aripa protecției ca pe supușii săi și să unească această țară pentru totdeauna cu Coroana".

Solicitând încă o dată regelui Sigismund al III-lea ca el "să binevoiască a ne dăruii postul de voievod al Moldovei", autorii actului citat subliniază ca după el să fie menținute "veniturile și pământurile" țării, pentru ca domnul să poată "face față acestui post", deoarece țara este situată la marginea Poloniei, alături de vecinii puternici și voievodul trebuie să fie gata pentru apărarea țării.

Evident că prin această cerere se încerca să se anihileze tendința de a transforma Moldova într-o simplă provincie a Coroanei, regele nu devenea stăpânul veniturilor și teritoriului Moldovei. Acceptarea acestei clauze de către rege urma să mențină după Ieremia Movilă dreptul suprem asupra teritoriului și asupra veniturilor publice ale țării, "voievodul" Moldovei fiind într-o situație total deosebită față de ceilalți voievozi ai provinciilor poloneze. În acest caz esența frazei de "membru fidel și inseparabil al Coroanei, capătă cu totul alt sens și anume doar sensul de *protecție* al regelui asupra domnului, care se obliga să fie "totdeauna gata de a apăra țara", și asupra țării, teritoriul și veniturile căreia aparțineau domnului și nu regelui.

Prima parte a actului din 27 august se incheie cu propunerea domnului și a boierilor de a oferi locuitorilor Moldovei posibilitatea de a obține moșii pe teritoriul Coroanei, căsătoriile libere și același lucru să se admită și pentru polonezi în Moldova. De asemenea, se mai prevedea respectarea religiei catolice și ortodoxe, de rit grec. Cu alte cuvinte, propunerea moldoveană conținea condiții de obligativitate reciprocă, care, în aceeași măsură, atingeau drepturile suverane ale lui Ieremia Movilă asupra teritoriului Moldovei și drepturile suverane ale regelui Sigismund al III-lea asupra teritoriului Republicii Polone.

În baza celor relatate mai sus, considerăm că fraza referitoare la obligația domnului și a boierilor de a fi "membru fidel și inseparabil al Coroanei", frază care a afectat cel mai mult concluziile istoricilor, nu trebuie înțeleasă în sensul ei strict. Examinarea atentă a întregului bloc de propuneri din prima parte a actului din 27 august atestă destul de clar faptul că la o eventuală realizare a acestei părți a actului regele nu obținea dreptul suprem asupra teritoriului țării, acest drept urmând să rămână de competența domnului țării. Ieremia Movilă și boierii țării erau de "orientare propolonă" doar în măsura în care Polonia ar fi asigurat ființa statală a Țării Moldovei.

Partea a doua a actului menționat oferea regelui o altă modalitate de reglementare a raporturilor moldo-poloneze și prevedea un alt statut politico-juridic al Țării Moldovei. Această eventualitate însă numai în cazul în care regele Sigismund al III-lea și statele Coroanei Poloniei, "dintr-un motiv sau altul", nu ar vrea să accepte supușenia lui Ieremia Movilă și a Moldovei. Autorii actului din 27 august nu indică nici unul din aceste motive ce l-ar determina pe rege să refuze primirea lui Ieremia Movilă și a Moldovei în supușenie, dar pentru demersul nostru nu motivele sunt importante, ci faptul că domnul și boierii îi dau clar de înțeles regelui că el ar putea să nu accepte propunerea lor. În acest caz, Ieremia Movilă se declară gata să fie recunoscător regelui pentru ajutorul acordat în vederea obținerii

scaunului Moldovei, acțiune calificată drept "*binefacere*" din partea lui Sigismund al III-lea. Prin această apreciere se neglijau orice pretenții ale Poloniei la o eventuală tratare a Moldovei drept o țară cucerită prin forța armelor și care să-i aparțină "de drept" în virtutea acestui fapt. În continuare Ieremia Movilă promitea să mențină "pace și raporturi de bună vecinătate" între rege și sultan, să ofere "națiunii poloneze dovezi de bune intenții", avertizând regele de orice primejdie și să nu se alătore "nicicărui alt stăpân" decât regelui și Coroanei Poloniei. Evident, alternativa oferită regelui într-un mod foarte onorabil pentru el era mult mai avantajoasă pentru Ieremia Movilă și pentru Moldova. Faptul că nu se face nici o aluzie la suzeranitatea Imperiului Otoman, iar domnul e ferm hotărât ca pe viitor să nu recunoască alt stăpân decât pe regele Poloniei, dacă acesta, desigur, va dori, indică limpede că Ieremia Movilă și boierii săi urmăreau o eventuală revenire la vechea independență a Țării Moldovei.

La începutul anului 1596 problema vasalității Moldovei față de Coroana Polonă încă nu-și găsisse rezolvarea. Hatmanul Zamoiski, dezvinovățindu-se în fața senatului și a regelui de acțiunea întreprinsă în Moldova, de rând cu altele declara: "Deci dacă măria voastră va voi să-l accepte ca voievod, el va trebui să facă jurământ ca și alții și să fie totdeauna sub ascultarea măriei voastre".¹¹

Așadar, actul din 27 august 1595 este un "tratat" moldo-polon, care ar fi stabilit statutul de vasalitate al Moldovei față de Polonia. El reprezintă două oferte ale lui Ieremia Movilă și ale boierilor moldoveni care îl susțineau, făcute regelui Poloniei Sigismund al III-lea, oferte ce reflectă diplomația manierată a domnului Moldovei, care urmărea scopul menținerii statutului de autonomie, în cazul în care regele ar fi acceptat supușenia sau chiar obținerea independenței Țării Moldovei, în cazul în care regele ar fi refuzat să o facă.

NOTE

- ¹ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratat*, Chișinău, 1992, p. 189-191.
- ² *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase. III.*, București, 1980, p. 12.
- ³ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale...* p., 191-192.
- ⁴ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1974, p.73.
- ⁵ I. Corfus, *Jurnalul expediției polone în Moldova din 1595*. în: „Revista arhivelor”, nr.2. 1970, p. 538.
- ⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 74.
- ⁷ *Ibidem*, p. 73-74.
- ⁸ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale*, p 192-194.
- ⁹ V. Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*. Munchen, 1987, p. 303.
- ¹⁰ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale*, p. 192-194.
- ¹¹ V. Ciobanu, *Relațiile politice ale Moldovei cu Polonia în secolele XVI-XVIII în lumina unor cercetări recente*, în „Revista de istorie”, nr. 6, 1977. p. 1109. I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în „Revista de istorie”, nr. 4, 1975. p. 531.

Niektóre aspekty dotyczące polityki zagranicznej prowadzonej przez Jeremiego Mohyłę

Reprezentant „czołowych” bojarów Hospodarstwa Mołdawskiego, jak oceniał Miron Costin bojarów, którzy schronili się w Polsce, Jeremi Mohyła, został osadzony na tronie w Jassach pod koniec sierpnia 1595 r. przy wsparciu polskich oddziałów dowodzonych przez hetmana Jana Zamoyskiego. Świadomy swej zależności od Polski, Jeremi Mohyła prowadził bardzo ostrożną politykę wobec Korony, starając się jednakże stopniowo i rozważnie zmniejszać te polskie wpływy w Mołdawii, które miały na celu wcielenie kraju do Rzeczypospolitej. Dokument z 27 sierpnia 1595 r. oraz traktat polsko-mołdawski z marca 1597 r. są źródłami, które bardzo szczegółowo potwierdzają priorytety polityki Jeremiego Mohyły, mającej na celu ograniczenie polskich wpływów w Mołdowie.

POLONIA, MOLDOVA ȘI NEAMUL MOVILEȘTILOR: CONTEXTE GEOPOLITICE: DOMNIA LUI IEREMIA MOVILĂ*

Eduard Baidaus

Polonia a fost primul regat care a văzut în Moldova, fosta marcă maghiară, un nou stat est-european. Evident, atât polonezii, cât și ungurii urmăreau și promovau propriile interese geopolitice în spațiul nord-danubian. Adevărat este că Țara Moldovei, de fapt, nu prea avea de unde să aleagă. La sud de Dunăre tot mai mult se făcea simțită prezența Imperiului Otoman, care umbrea totalmente marea de altă dată a celei de a doua Romă – Constantinopolul, iar la est de Nistru erau tătarii. Așa cum ungurii pretindeau la Moldova, iar aceasta nu se dorea parte integrală a Regatului Maghiar, începând cu primii voievozii ai săi, Moldova preferară vecinul de la miază- noapte – Polonia.

Din secolul al XIV-lea și până la cedarea pozițiilor pe arena politică de către Varșovia în favoarea Rusiei Moscovite (*finele secolului XVII – începutul secolului al XVIII-lea*), mai întâi Monarhia, apoi și Republica, doreau să vadă la pupitrul de conducere a Moldovei doar persoane loiale și servile obiectivelor externe ale Poloniei în Europa de Est și de Sud-Est. Movileștii, prin excelență, pot servi drept un adevărat exemplu în acest context.

Zamoysky și Zolkiewsky, Sigismund al III-lea și fiul succesor al acestuia, regele Wladyslaw al IV-lea, deopotrivă cu marii magnați ai Republicii Nobiliare și, nu în ultimul rând, Biserica Ortodoxă din statul polono-lituanian, toți au simțit prin propria lor experiență: politică, militară, diplomatică sau confesională, impactul, adeseori benefic, al unei prezențe active a reprezentanților dinastiei Movileștilor. Despre aceasta ne vorbesc cronicile, documentele de arhivă și opera istoriografică, conținutul cărora, bineînțeles, relevă date istorice despre fondatorul dinastiei domnitoare, marele boier Ieremia Movilă. În cele ce urmează nu intenționăm să ne expunem detaliat asupra rivalității sau unității politice intercarpatine, proces, de altfel, firesc și inevitabil¹. Vom realiza o succintă retrospectivă sub aspect geopolitic a personalității lui Ieremia Movilă. Acest vodă al Țării Moldovei avea propriile viziuni și opțiuni politice, iar înscăunarea fratelui său Simion în Muntenia nu a făcut decât să confirme dorința lui de a-și păstra domnia ieșeană și de a realiza o altă unire a Moldovei și Țării Românești.

Urcarea lui Ieremia Movilă în scaunul domnesc din Iași a fost un compromis politic. Schimbarea produsă în Moldova părea să satisfacă pe polonezi și pe turci. O instrucțiune papală din 2 ianuarie 1596 îl caracteriza pe Ieremia Movilă astfel: „...de neam crăiesc, prețuit pentru vitejia și vrednicia sa, și pentru noblețea sângelui său”². Fapt cunoscut, evenimentul anului 1595 a fost un produs al inițiativei cancelarului Jan Zamoyski, adversar al Imperiului Habsburgic³, și a lovit direct în interesele Casei de Austria și ale sateliților acesteia din Europa de Sud-Est: Principatul Transilvaniei și Țara Românească. Împăratul Rudolf al II-lea, principele Sigismund Bathory și domnul Mihai Viteazul nu vedeau în persoana noului voievod un adept al coaliției antiotomane, la care Moldova se aliniase prin bunăvoința lui Aron-vodă încă în 1594.

În timpul dinastiei domnitoare a Movileștilor Moldova va reveni temeinic în sfera de influență a Poloniei, consolidându-se, astfel, orientarea polonofilă a nobilimii pământene. Marea boierime moldoveană se va atașa polonilor din două considerente principale. În primul rând, unii agreau tradiția de guvernare din statul vecin, unde puterea monarhului era limitată de prerogativele magnaților și ale șleahței⁴. Apoi, în persoana acestui rival creștin al turcilor - Republica Nobiliară Polono-Lituaniană – moldovenii și ceva mai puțin muntenii,

eventual, vedeau un garant și protector al lor în fața Porții Otomane⁵. Pentru serviciile și devotamentul demonstrat, Coroana și Republica favorizau boierii, acordându-le diverse privilegii. Cetățenia polonă (*indigenatul - n.ns.*) era cel mai valoros și onorabil gest.

La 17 (27) august 1595 Ieremia Movilă semna un act, prin care se declara că Moldova devine „*unită pe vecie cu Polonia ..., membră credincioasă și inseparabilă a Coroanei...*”⁶. Noua conducere își asuma obligațiunea să contribuie la menținerea păcii între cei doi dușmani: Imperiul Otoman și Polonia. Diplomația celei din urmă a convins demnitarii turci de rentabilitatea schimbării produse, pentru ca spre finele aceluiași an sultanul să-l recunoască și el pe Ieremia-vodă ca vasal al Sublimei Porți. Trei ani mai târziu, în 1598, ahid-name-ul otoman, expediat Varșoviei, menționa: „...*să fie vilaietul Moldovei în tot timpul vieții sale, ...iar când va muri, să fie acordat fiului său*”⁷. Astfel, atât din partea polonilor, cât și din cea a turcilor, domnia lui Ieremia-vodă parcă se așeza cu bine. Dar dacă, pe de o parte, Ieremia Movilă reușea să mențină echilibrul pe duplexul polono-turc, pe de altă parte, politica lui externă zădărnicea proiectele lui Mihai Viteazul. După cucerirea Transilvaniei în anul 1599, ultimul intenționa să readucă Țara Moldovei în orbita Ligii Creștine. De altfel, încă în 1597 Mihai-vodă propunea suzeranului său din Transilvania, Sigismund Bathory, să-l detroneze pe Ieremia Movilă.

Relațiile domnului moldovean cu cel muntean erau bune doar în aparență. Iată un exemplu. Mihai Viteazul, devenind domn al Țării Românești și al Ardealului, primea o corespondență plauzibilă de la rivalul ieșean, care îi scria că este „*bucuros pentru aceasta*”⁸ izbândă a vecinului. În scrisoarea de răspuns, ultimul îi recomandă „*prietenului iubitor*” din Moldova: „*să nu te potrivești..., ci întotdeauna să fim și să locuim ca frații în prietenie*”⁹. În realitate însă ambii erau conștienți de antipatia reciprocă. Cu atât mai mult, cu cât se cunoștea despre dorința lui Ieremia Movilă de a-l vedea în scaunul domnesc al Munteniei pe fratele său Simion. Ieremia Movilă, simțindu-se în nesiguranță la Iași, își schimbă reședința domnească la Suceava¹⁰, mai aproape de granița moldo-polonă. Bănuielile s-au fructificat mai repede decât se aștepta. La începutul lunii mai 1600 oștirile lui Mihai Viteazul atacau Țara Moldovei din mai multe direcții. După o rezistență incapabilă să oprească înaintarea trupelor lui Mihai Viteazul, domnul moldovean se retrage în citadela nordică a țării - Hotin. De acolo, după ce a slăbit asediul invadatorilor, *Movileștii* s-au retras în Polonia. Pentru o scurtă perioadă (*mai-august 1600*) stăpân al Curții domnești ieșene a fost Mihai-vodă al Munteniei. Acesta se va intitula „... *voievod din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei*”¹¹.

Ieremia Movilă, susținut pe cale armată de Jan Zamoyski și Stanislaw Zolkiewski, se pregătea între timp de revanșă. „*De ar fi uniți împotriva dușmanilor acești doi Valahi care se dușmănesc...*”¹², scriau emisarii imperiali lui Rudolf al II-lea din Transilvania. Astfel, la 4 septembrie 1600, cancelarul-strateg Jan Zamoyski cu efectivul polono-cazac de circa 24000 de oșteni trece Nistrul, iar la 6 septembrie se afla în fața Sucevei. Contingentul lăsat de Mihai-vodă după plecarea sa la Alba-Iulia nu a putut să țină piept forțelor inamice. Ieremia Movilă a fost reînscăunat, iar Mihai Viteazul, în conjunctura defavorabilă ce se crease, s-a dezis de Moldova. În luna următoare, octombrie 1600, voievodul Moldovei cu oaste polonă înstrăina pe Mihai Viteazul din Muntenia, firește în folosul fratelui său Simion Movilă¹³. Miron Costin nota în cronica sa „*După perirea lui Mihai-vodă (9 august 1601 - E. B.) — n-au mai avut Ieremia-vodă nice o dodeală de nime...*”¹⁴. El va fi loial habsburgilor, preîntâmpinându-i, în 1605, că Poartă îi ordonase atacarea Transilvaniei; va sta liniștit dinspre tătari și munteni și va fi protejat de poloni. Ieremia Movilă se obliga să plătească Coroanei polone anual o sumă de circa 30000 de zloți. „*Țara este a Polonilor, cetățile ale*

păgânilor și trebuie să dăm bir Turcilor ca mai înainte...”, scria Nicolae Kirschner din Baia¹⁵ Populația era indignată de consecințele prezenței în teritoriu a mercenarilor poloni, rămași în Moldova și Țara Românească. Puțin mai târziu, în 1602, muntenii scăpau țara lor de invadatori, înlocuind pe creatura acestora, Simion Movilă, prin Radu Șerban.

Situația nu era atât de dramatică. Anume în timpul domniei lui Ieremia Movilă, unul dintre puținii voievozi decedați în scaunul domnesc „*de moarte bună, iar nu în pribegie, mazilit sau și mai rău – decapitat în piața publică...*”¹⁶, a fost redresat negoțul pe drumul comercial Istanbul-Suceava-Lvov. Raționamentele cancelarului polon Zamoyski din 1595, când le prezenta boierilor pe noul candidat la domnie, în principiu, s-au confirmat: „*boier din sângele vostru, un om cinstit și de treabă...*”¹⁷. Considerăm categorice opiniile unor istorici despre personalitatea acestui mare boier. Domnia lui Ieremia Movilă nu a fost „*o epocă de scădere în istoria Moldovei...*”, iar influența Poloniei nu poate fi tratată ca „*o epocă de cea mai tristă amintire din istoria românească...*”¹⁸. Despre abilitățile voievodului vorbesc faptele sale. Reproducem un mic fragment dintr-o corespondență de epocă, conținutul căruia relevă esența celui cari a fost Ieremia Movilă: „*Din mila lui Dumnezeu atotputernic nu suntem atât de greoi la înțelegere și cuget ca să nu avem grijă și să nu gândim la datoria și cinstea noastră*”¹⁹.

Aportul lui, în ceea ce privește dezvoltarea culturii, rămâne indiscutabil. Școlile înființate la Cotnari și la Iași încă de Petru Șchiopul au fost luate sub protecție domnească. Tineretul moldovean avea posibilitate să-și continue studiile la Cracovia, Lvov sau Camenița. Acolo în Polonia, leagănul civilizației catolice est-europene, ei cunoșteau limba lui Caesar și Tacitus, concepeau filosofia și istoria, îmbrățișau arta vorbirii, pentru ca mai apoi națiunea să se mândrească cu așa personalități, precum au fost: Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin și, indiscutabil, Petru Movilă.

NOTE

* Această comunicare, prezentată în cadrul Simpozionului Internațional “Dinastia Movileștilor -interferențe politice și culturale ale elitelor din Europa Centrală și de Est (secolele XVI-XVII)”, Chișinău, 17-18 iunie 2005, a fost prezentată în *Memoriam* lui Vladimir Teaci, notoriu istoric din Republica Moldova, trecut acum un an în urmă în lumea celor drepi. Vezi: L. Zabolotnaia, *In Memoriam - Vladimir Teaci (8 iunie 1952 - 24 mai 2004)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 2, Chișinău 2004, p. 102.

¹ C. Rezachevici, *Concepția lui Mihai Viteazul despre Unirea celor trei țări românești*, în “ „Unitatea națională a românilor între ideal și realitate”. Chișinău, 2001, pp. 19-31.

² A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a IV-a, vol. III, București, 1988, p. 394

³ E. Baidaus, *Obiective externe ale Poloniei în Europa de Sud -Est în anii 1595 - 1611*, în „Analele ANTIM”, nr.1, Chișinău, 1999, pp. 168-174.

⁴ Iu. Bardacz, B. Lesnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa, 2000, pp. 513-517.

⁵ I. Czamanska, *Moldawia i Woloszczyzna wobec Polski, Wegier i Turcji w XIV-XV wieku*. Poznan, UAM, 1996, pp. 297-302 și 302-305.

⁶ E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol. III-I, p. 485; vol. XI, p. 99.

⁷ M. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, p. 143.

⁸ P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936 p. 96.

⁹ Ibidem., p. 97-98.

¹⁰ “*Il signor Geremia Moghila, nobile polono, che dimorava nella citta di Succhiavimetropli*”, cf. E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol: III-I; p. 545.

¹¹ „*Io Михаил Воевода Божию Милостью Господарь Влашское и Ардельское и Вьсое Земли Молдавской*”, cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II-I, București, 1937, p. 268.

¹² E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol. XII, p. 375.

¹³ Simion Movilă a fost domn în Muntenia: 1600-1602; în Moldova. 1606-1607, - n. ns. E. B.

¹⁴ M. Costin, *op. cit.*, p. 24.

¹⁵ G. G. Giurescu, *op. cit.*, p. 234.

¹⁶ Ibidem, p. 236.

¹⁷ E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 256.

¹⁸ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 235 și I. Sârbu, *Relațiile externe ale lui Matei Vodă Basarab 1632-1654*, Timișoara, 1992, p. 34.

¹⁹ P. P. Panaitescu, *Documente*, p. 144.

Summary

Poland was the first kingdom that viewed Moldova, a former Hungarian landmark, as a potentially new European state. Undoubtedly, both the Hungarians and the Polish were following their own geo-political interests in the North-Danube area. Moldova, in fact, did not really have much choice as the Ottoman Empire, which ultimately came to totally hinder the greatness of the so-called second Rome, Constantinople, was making itself increasingly influential in the South, and the Tatars were strong at the Eastern border.

Since the Hungarians were interested in taking possession of Moldova, but becoming an integral part of Hungary was not what Moldova desired, the Moldovan princes preferred the northern neighbor, the Polish kingdom. Beginning with the 14th century and ending with the times when Warsaw yielded its positions on the European arena in favor of Russia (*end of the 17th beginning of the 18th century*), first the Monarchy, and then the Republic, wanted Moldova to have only rulers loyal and devoted to Poland's external goals in Eastern and South-Eastern Europe. The Movila, in their Excellency, could serve as an exceptional example in this context.

Zamoysky and Zolkiewsky, Sigismund the 3rd and his successor son Wladyslaw the 4th as well as the great magnates of the Noble Republic, and, last but not the least, the Orthodox Church of the Polish-Lithuanian Commonwealth - all felt through their personal experience (*political, military, or confessional*) the impact, often beneficial, of an active presence of the Movila dynasty members. This is testified by chronicles, archive documents, and historiography, which reserved a central role for the founder of the reigning dynasty, the great Nobleman Ieremia Movila.

Polska, Mołdawia i ród Mohyłów: Kontekst geopolityczny, przejrzystość historiograficzna

Pierwszym królestwem, które dostrzegło, jak z Mołdawii, byłej marchii węgierskiej, wyrosło nowe państwo wschodnioeuropejskie, była Polska. Jasne jest, że zarówno Węgrzy, jak i Polacy, obserwując rozwój sytuacji na tym terenie, starali się promować swoje interesy geopolityczne na północ od Dunaju. Gospodarstwo Mołdawskie, szukając sojuszników dla zachowania swej suwerenności, w rzeczywistości nie bardzo miało w czym wybierać. Na południe od Dunaju coraz silniej odczuwało się obecność Imperium Osmańskiego, które całkowicie przyćmiło wielkość drugiego Rzymu - Konstantynopola, zaś na wschód od Dniestrzu znajdowali się już Tatarzy.

Tak jak Węgrzy rościli sobie prawo do Mołdawii, ta zaś nie życzyła sobie być częścią ich państwa, tak gospodarowie mołdawscy woleli swego północnego sąsiada – Rzeczpospolitą. Od XVI w. począwszy, aż do czasu gdy Warszawa zmuszona była ustąpić pozycji na arenie międzynarodowej na rzecz Rusi Moskiewskiej (koniec XVII – początek XVIII w.), najpierw Królestwo Polskie, a później Rzeczpospolita Szlachecka, życzyły sobie, by władzę w Mołdawii sprawowali tylko gospodarowie wobec Polski lojalni i przestrzegający strategicznych zasad polskiej polityki zagranicznej. Mohyłowie są tego znakomitym przykładem.

SUCCESIUNEA MOVILEȘTILOR LA TRONUL ȚĂRII MOLDOVEI ÎN AL DOILEA DECENIU AL SEC. AL XVII-LEA CA PROBLEMĂ A RAPORTURILOR POLONO-OTOMANE

Valentin Constantinov

La sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul celui de-al XVII-lea între Republica nobiliară și autoritățile otomane au fost încheiate niște acorduri, care vizau, între altele, și controlul comun asupra Moldovei. Ceea ce avea să se producă însă la finele anului 1610 și pe parcursul întregului an, 1611, va schimba situația în această privință. Doar o analiză exhaustivă a evenimentelor petrecute în acea perioadă poate să aducă niște explicații atât a sfârșitului conlucrării polono-otomane pe terenul Moldovei, cât și a sfârșitului domniilor Movileștilor de la finele sec. al XVI-lea – începutul celui de-al XVII-lea.

Acțiunea lui Gabriel Báthory de la sfârșitul anului 1610 a afectat echilibrul de forțe stabilit în teritoriile de la nord de Dunăre. Preluând puterea în Țara Românească, Gabriel Báthory s-a gândit la o instalare definitivă și imediat a întreprins măsuri pentru confirmarea stăpânirii sale la sud de Carpați¹. În plus, odată așezat pe tronul Țării Românești, a început să facă demersuri pentru numirea în scaunul Moldovei a lui Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, în locul lui Constantin Movilă. Scrisoarea trimisă acestuia este plină de ambiții, principele transilvan situându-se în postura de stăpân al tuturor celor trei țări române². Totodată, invazia în Țara Românească, scoaterea din domnie a lui Radu Șerban și dorința de a-l instala în scaunul Moldovei pe Ștefan Bogdan au însemnat deschiderea ostilităților în întreg spațiul românesc. Marile puteri interesate în această zonă s-au văzut nevoite să intervină în disputa respectivă pentru înclinarea balanței în favoarea lor. La 11 ianuarie 1611, Costantin Movilă îi scrie lui Andrei Doczy despre atitudinea răuvoitoare a lui Gabriel Báthory, care dorea să ocupe și Țara Românească, și Moldova; el se declara gata să-l întâmpine pe Gabriel Báthory cu arma în mână³. Din acel moment, conflictul depășea, practic, cadrul strict al Țării Românești și se întindea și asupra Moldovei⁴.

În timp ce Radu Mihnea urca în scaunul Țării Românești, Radu Șerban și Constantin Movilă pregăteau un atac conjugat împotriva principelui Transilvaniei. În acest sens, la 2 aprilie 1611, Gheorghe Thurzo a scris comisarilor împăratului de la Viena despre sosirea soliei din Moldova și Țara Românească cu scopul de a pune la punct o întreprindere împotriva lui Gabriel Báthory⁵. De aceste planuri principele Transilvaniei luase cunoștință și a început să pregătească armatele pentru luptă⁶.

Avalanșa era deja declanșată, iar confruntarea devenea inevitabilă. La Constantinopol se știa despre pregătirile belicoase ale domnului Moldovei împreună cu Radu Șerban. Desfășurarea evenimentelor nu era greu de prevăzut. Primul vizat în această privință era proaspătul domn instalat în scaunul de la Târgoviște. Turcii, neputând deocamdată interveni, l-au asigurat pe Constantin Movilă de sprijinul lor și, totodată, l-au avertizat să rămână neutru în disputa din Țara Românească și să nu-l ajute pe Radu Șerban; dacă avea să procedeze altfel, atunci avea să-i înfrunte pe tătari⁷. Aceste amenințări însă nu au avut rezultatul scontat. În tabăra de la Roman, pregătirile erau în toi, iar la 24 aprilie 1611 se zvonea deja că Radu Șerban l-ar fi alungat pe Radu Mihnea și că ar fi intrat în Transilvania pe la Brașov. În plus, Ștefan Kendi, adversarul lui Gabriel Báthory, stătea la pândă în Moldova cu oști poloneze⁸. Aceste știri, chiar dacă nu corespundeau întru totul adevărului, aveau să anticipeze evenimentele din perioada imediat următoare. La 4 mai 1611, Radu

Șerban i-a scris palatinului Ungariei Gheorghe Thurzo și Staturilor Ungariei că a adunat armatele și că era gata de campanie⁹. Întreaga lună mai a fost dominată de pregătiri intense în vederea acțiunii împotriva principelui Transilvaniei. În acest sens, la 10 mai al aceluiași an, regele Matia confirmă lui Constantin Movilă actul de confederație încheiat prin solul său Cezare Gallo, prin care se întăreau vechile legături de amicitie între casa austriacă, pe de o parte, și principii Moldovei și Țării Românești, pe de alta¹⁰. Aceste mișcări de forțe din partea adversarilor l-au determinat pe Gabriel Báthory să ceară insistent ajutor din partea Porții pentru a rezista alianței pornite împotriva lui. La 29 mai 1611, Gabriel Báthory expediază o scrisoare marelui vizir, prin care îi cere să-i trimită armate împotriva lui Radu Șerban și să ridice în scaunul Moldovei pe Ștefan Bogdan, protejatul său¹¹. Apelurile principelui au rămas fără rezultat. În Țara Românească boierii de-abia așteptau revenirea favoritului lor. În viziunea lor, Radu Mihnea își îndeplinise misiunea și, după ce Báthory a fost scos din țară, el, pur și simplu, era de prisos. Fiul unui turcit, era prea puțin dorit de țară, spre deosebire de Radu Șerban. Armatele, avându-i în frunte pe Radu Șerban și Constantin Movilă, au pornit spre Țara Românească. Radu Mihnea s-a pomenit dintr-odată singur în fața adversarilor, fiind părăsit în totalitate de toată armata lui, iar singura soluție era, și de această dată, refugiul spre raialele turcești de la Dunăre, Giurgiu și Rusciuc¹². Ultimul act intern cunoscut de la Radu Mihnea, din această perioadă, datează din 10 mai 1611¹³. La 5 iunie 1611, se știa că Radu Mihnea a fost alungat de Radu Șerban, iar oștirile lăsate cu el de Gabriel Báthory au fost distruse de Mârzești¹⁴. Pentru fiul lui Mihnea Turcitul urma o nouă perioadă de așteptare în speranța unor vremuri mai bune.

Evenimentele din Țara Românească au provocat mari bătăi de cap demnitarilor otomani, care, se pare, că au sperat, până în ultimul moment, ca somațiile lor adresate lui Constantin Movilă să-și facă efectul. N-a fost însă așa. La 11 iunie 1611, Simeon Contarini i-a scris dogelui o scrisoare, în care descria ultimele evenimente din Țara Românească, precum și problemele care le-a generat această intervenție Porții Otomane¹⁵. Reacția de la Constantinopol însă se lăsa așteptată. S-a recurs deocamdată la mijloace diplomatice de soluționare a conflictului. În acest sens, la 17 iunie 1611, Hadji Hasan pașa de Buda a trimis către Ioan Mollart o scrisoare, în care condamna vehement intervenția lui Radu Șerban în Țara Românească, punând accent pe faptul că domnul român ar avea intenția de a sădi neînțelegerea între Poartă și Curtea de la Viena¹⁶. În același timp, principele Transilvaniei făcea demersuri disperate la Poartă pentru a i se trimite cât mai grabnic ajutor militar împotriva coaliției îndreptate împotriva lui¹⁷.

Recuperând scaunul Țării Românești, în fața lui Radu Șerban stătea o altă problemă stringentă - alungarea lui Gabriel Báthory din Transilvania. La 19 iunie 1611, el a trimis palatinului Gheorghe Thurzo o scrisoare, în care arăta că, după ce și-a recuperat scaunul domnesc, intenționează să-l învingă pe Gabriel Báthory, cel care a tulburat liniștea și pacea. Totodată, ruga insistent să i se trimită cât mai degrabă oștile promise¹⁸. S-a păstrat scrisoarea lui Gheorghe Thurzo, adresată lui Constantin Movilă în aceeași zi, în care arată că, fiind ocupat cu potolirea răscoalei haiducilor, plecarea armatelor spre Transilvania se amână, dar, în același timp, îl roagă pe domnul Moldovei să-i fie și mai departe statornic în pornirea întreprinderii comune¹⁹. Drept răspuns, Constantin Movilă îi scrie că a pregătit oștirile și că este gata de campanie²⁰. Poarta Otomană, la rândul ei, a mobilizat, după spusele lui Puysieulx, 20000 de tătari și 20000 de turci, care se îndreptau din Rumelia spre Țara Românească, sub conducerea lui Omer pașa²¹. Menirea acestei armate era să readucă întreg spațiul românesc sub ascultarea Porții. Evenimentele din Țările Române au degenerat într-un conflict de proporții, iar miza era deținerea supremației în zonă. Fiecare dintre părți căuta să găsească

argumente pentru susținerea propriilor interese. Sugestivă în acest sens este scrisoarea lui Terjaki Hassan pașa, vizir de Buda, către consilierul imperial Ioan Molart. Răspunzând acuzelor aduse de către demnitarul austriac, Terjaki Hassan a spus că Gabriel Báthory a fost ajutat în campania sa din Valahia pentru că Radu Șerban a fost necredincios Porții. Poarta, la rândul ei, a pus în locul lui Radu Șerban pe Radu Mihnea, instalat de Gabriel Báthory. Funcționarul turc afirma că Transilvania, Moldova și Țara Românească aparțineau de multă vreme Porții, care este obligată să vină în ajutor. Acest gest, în viziunea pașei, nu era deloc în contradicție cu "sfânta pace", după cum a fost acuzat de către Ioan Molart²². Între timp, spre sfârșitul lunii iunie, Radu Șerban, cu forțe polone, a intrat în Transilvania²³, procedând la punerea în practică a planului său privitor la Ardeal. La 5 iulie 1611, căpitanul Andrei Doczy scria palatinului Gheorghe Thurzo că domnul Țării Românești se afla cu întreaga sa oaste la Rucăr, nu departe de Brașov²⁴. Disensiunile dintre autoritățile acestui oraș și principele Transilvaniei era să joace un rol important în acest conflict.

Anul 1611 a fost dominat, după cum se știe, de lupte aprige pentru asigurarea controlului asupra Moldovei și Țării Românești. Pe parcursul acestui an s-a manifestat încă o dată interdependența celor trei țări române. Astfel, dacă o putere își dorea instituirea ordinii în regiune după placul ei, ea putea să asigure acest deziderat numai dacă le avea pe toate cele trei țări sub obediența sa. Ieșirea uneia dintre ele de sub ascultare putea avea consecințe nefaste pentru obținerea unui asemenea rezultat. Iată de ce Imperiul Otoman s-a văzut nevoit să intervină nu numai pentru restabilirea în tronul Țării Românești a lui Radu Mihnea, dar și pentru alungarea din Moldova a lui Constantin Movilă. Retragerea în Moldova a lui Radu Șerban reprezenta un potențial pericol atât pentru autoritatea otomană din Țara Românească, cât și din Transilvania, unde Gabriel Báthory era loial Imperiului Otoman. În primăvara anului 1611, Radu Șerban a revenit din Moldova cu o numeroasă armată și l-a izgonit pe Radu Mihnea, apoi a intrat în Transilvania și l-a învins pe Gabriel Báthory. În acest fel, Imperiul Otoman s-a văzut pus în situația de a pierde controlul în toate cele trei țări române. De aceea, a fost nevoie de un efort considerabil din partea Porții pentru a obține rezultatele dorite. Astfel, prin impunerea pe tronul Țării Românești a lui Radu Mihnea, la acea vreme singurul pretendent din partea Porții pentru Țara Românească și pe tronul Moldovei a lui Ștefan II Tomșa, se urmăreau niște obiective precise.

Magnații polonezi, Wiśniowiecki, Potocki și Korecki, înrudiți cu familia Movileștilor, se vor implica activ în disputele pentru domnia Moldovei. Bătălia de la Cornul lui Sas²⁵ s-a terminat cu un dezastru pentru armata care venea să-l restabilească în scaun pe Constantin Movilă. Momentul era mult prea neprielnic pentru o astfel de întreprindere, în condițiile în care regele polonez era interesat în acea vreme mai mult de impunerea fiului său pe scaunul Rusiei, decât de afacerile din Moldova²⁶. Cât de importantă era Moldova pentru menținerea suzeranității otomane în spațiul nord-dunărean, au arătat evenimentele din anul precedent, 1611. Este știut, de asemenea, că evenimentele din Moldova erau urmărite cu atenție și de imperiali, care au elaborat și o anumită strategie pentru folosirea lui Radu Șerban în cazul în care acțiunea de restabilire a lui Constantin Movilă în scaun ar fi reușit²⁷.

Astfel, se explică și concentrarea de forțe otomane în direcția Moldovei din anul 1612. În acest caz este vorba nu numai de o simplă schimbare de domnie, dar și de menținerea influenței în acest spațiu. Ca și un an înainte era clar că dacă otomanii pierd una din țările române, în pericol se va afla întregul sistem al suzeranității otomane de la nord de Dunăre.

Disputa din acest spațiu va alterna între tratative și confruntări militare. În general, după anul 1612, relațiile diplomatice polono-otomane se vor axa pe două direcții principale: pe de o parte, era vorba de temperarea tătarilor și cazacilor, care întreprindeau incursiuni în

Polonia și Imperiul Otoman, și, deopotrivă, era pusă în discuție domnia lui Ștefan II Tomșa. Evenimentele din anii 1615-1616 aveau să aducă o nouă încordare în această zonă²⁸. Era clar că acest conflict nu era convenabil nici uneia din părți, cu atât mai mult că din cauza lui s-a întrerupt comerțul – cel care aducea ambelor puteri venituri importante. Soluția găsită era una de compromis: numirea lui Radu Mihnea pe tronul Moldovei avea doar parțial să aducă liniștea în relațiile dintre cele două state: răscoala lui Gașpar Grațiani din 1620 și campania de la Hotin din anul 1621 erau să fie punctul culminant al acestor confruntări. În viitor vom avea doar două scurte domnii ale lui Moise Movilă, fiul lui Simion Movilă, precum și două domnii ale lui Miron Barnovschi, care se pretindea a fi și el „Moghilă”²⁹. În rest, bătălia de la Drăceșani, din 23 iulie 1616, avea să pună, practic, punct domniilor Movileștilor pe scaunul Țării Moldovei, domnii care au avut un rol important în istoria Țărilor Române de la sfârșitul sec. al XVI-lea – începutul sec. al XVII-lea.

NOTE

¹ La 7 ianuarie 1611, Gabriel Báthory îl trimite la sultanul Ahmed I pe Paul Keresztesy împreună cu ceaușul Ibraim- pașa, prin care explică motivele campaniei sale la sud de Carpați și, totodată, cere confirmarea pentru stăpânirea Țării Românești (*Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VIII. Acte și scrisori, publicate de Andrei Veress, București, Cartea Românească, 1935, p.114, nr.93 (în continuare: Veress, *Documente*, VIII). Despre copia acestei scrisori vezi *Documente privitoare la Istoria Românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzaki, vol. IV, partea a II-a (1600-1650), București, 1884, p.313-315, nr.CCCXXI (în continuare: Hurmuzaki, *Documente*, IV/2).

² În cadrul aceleiași misiuni, Paul Keresztesy primește porunca să meargă la Ștefan Bogdan și să-i comunice că Gabriel Báthory l-a numit domn al Moldovei în locul lui Constantin Movilă (Veress, *Documente*, p.115, nr.94).

³ *Ibidem*, p.116-121, nr.96.

⁴ La acea oră se știa că Radu Șerban, retras în Moldova, așteaptă momentul potrivit ca să se întoarcă în țară cu ajutor din partea domnului Moldovei (I.C.Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, Documente politice (1526-1788), București, 1914, p.107-108, nr.CI-CII).

⁵ Veress, VIII, p.151, nr.115.

⁶ Vezi scrisorile lui Gabriel Báthory către ordonatele comitatului Kraszna și către căpitanul Ioan Szegedi, din 14 aprilie 1611, prin care ordonă acestora să pregătească armatele (*Ibidem*, p.153-155, nr. 117 și 118).

⁷ N.Iorga, *Studii și documente*, vol.IV, p.XC.

⁸ Veress, VIII, p.157-158, nr.120.

⁹ Hurmuzaki, vol. IV, partea I-a (1600-1649), București, 1882, p.435-436, nr.CCCLXX, CCCLXXI (în continuare: Hurmuzaki, VI/1).

¹⁰ Veress, VIII, p.160-162, nr.122.

¹¹ Hurmuzaki, vol.VIII (1376-1650), București, 1894, p.337-339, nr.CCCCLXXXVI (Hurmuzaki, VIII).

¹² N.Iorga, *Studii și documente*, IV, p.XC. Iată cum descrie Matei al Mirelor abandonarea totală a lui Radu Mihnea: “Aici mă minunez de bunătatea acestui om. Pe acesta toți, înțelegându-se între sine, l-au adus să domnească peste dânșii, înduplecând pe Pană vistierul și cerându-l în scris de la sultanul; și, întărind legătura cu jurământ, prin trădare l-au dat jos” (N. Iorga, *Manuscripte...*, p.23).

¹³ DIR, B, veac XVII, vol. II, p.9-10, nr.11.

¹⁴ Veress, VIII, p.168-169, nr.128.

¹⁵ Hurmuzaki, IV/2, p.320, nr.CCCXXIX.

¹⁶ *Ibidem*, IV/1, p.439-440, nr.CCCLXXIV.

¹⁷ I.C.Filitti, *op.cit.*, p.108, nr.CIII.

¹⁸ Veress, VIII, p.171-172, nr.131.

¹⁹ *Ibidem*, p.173, nr.132.

²⁰ *Ibidem*, p.176-177, nr.135.

²¹ Hurmuzaki, supliment I, vol.I (1518-1750), documente culese de Gr. G. Tocilescu și A. I Odobescu, București, 1886, p.136, nr.CCVIII (în continuare: Hurmuzaki, Supliment I, vol. I).

²² Veress, VIII, p.177-180, nr.136.

²³ Hurmuzaki, Supliment I, vol.I, p.135, nr.CCVII.

²⁴ Veress, VIII, p.181-182, nr.138.

²⁵ În istoriografia românească s-a acordat o atenție mare acestei bătălii. Vezi, în acest sens: Constantin Rezachevici, *Două rectificări cronologice privind istoria Moldovei în secolul al XVII-lea. Data bătăliei de la*

Cornul lui Sas, în „Studii. Revista de Istorie”, XXV (1972), nr.2, p.311-313; Idem, *Bătălia de la „Cornul lui Sas” (3/13 iulie 1612) – Reconstituire*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, IX (1976), p.59-70; Idem, *Din nou despre data bătăliei de la Cornul lui Sas*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol» din Iași” (în continuare AIIAI), XXV (1988), nr.2, p.502-503; Ștefan Andreescu, *Știri diverse și interpretări diferite. Data luptei de la Cornul lui Sas*, în AIIAI, XXIV (1987), nr.2, p.597.

²⁶ După cum se știe, în primăvara anului 1612, la Nijni Novgorod s-a format a doua armată de voluntari sub conducerea lui Minin și Pojarski, care au pornit spre Moscova ca să-l scoată din scaun pe Vladislav, fiul lui Sigismund al III-lea. Nici conjunctura internă din Moldova nu era favorabilă unei asemenea intervenții („Numai Nistor Ureche n-au vrut să vină din Cameniță și așea-i sfătuia și pre dînșii să nu margă, dzicîndu-le să lase să să mai vechiască domniia lui Ștefan vodă, că acmu fiindu domniia noaă, moldovenii sintu den hire purure la domniia noaă lacomi.” Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P.Panaiteșcu, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958, p. 60).

²⁷ *Lupta pentru unitate națională a Țărilor Române. 1590-1630*. Documente externe, publicate de Radu Constantinescu, DGAS, Institutul de Istorie “Nicolae Iorga”, București, 1981, p.246-247, nr.271.

²⁸ Valentin Constantinov, *Confruntările polono-otomane din anii 1615-1616 și urcarea lui Radu Mihnea pe scaunul Țării Moldovei*, „Revista de Istorie a Moldovei”, 2003, nr.3-4, p.5-19 și Idem, *Stanislaw Żółkiewski și confruntările polono-otomane din Moldova din anii 1615-1620*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 2004, nr.1, p.6-13.

²⁹ A se vedea actele interne *Documenta Romaniae Historica* (DRH), seria A.Moldova vol. XIX (1626 - 1628), volum întocmit de Haralmbie Chirca, editura Academiei, București, 1969.

The succession of the Movileshti Rulers to the Throne of Moldavia in the Second Decade of the 17th Century as a problem of the Polish-Ottoman Relations

At the end of the 16th century the Polish-Ottoman collaboration in the Carpathian-Danubian-Pontic area especially on the territory of Moldavia, was a productive one. The actions of Michael the Brave created inconveniences for the both powers that found effective solutions for collaboration.

But the things would have been changed in a completely way in the same time with the death of Jeremia Movila and especially in the same time with the actions of Gabriel Báthory, the Prince of Transylvania, at the end of 1610-the beginning of 1611. Even he had been warned by Turkish not to help Radu Șerban, Constantin Movila offered all the support to the ruler of Walachia and in this way he spread the avalanche of confrontations on the whole Romanian territory. It was obvious that in such conditions the Ottoman Empire took drastic measures to deprive the Movileshti rulers of the throne of Moldavia. Thus all the second decade of the 17th century would be full of Polish-Ottoman confrontations that had as a reason the succession of the Movileshti rulers to the throne of Moldavia.

Sukcesja Mohylów na tronie Hospodarstwa Mołdawskiego w drugim dziesięcioleciu XVII w. jako problem w stosunkach polsko-osmańskich

Pod koniec XVI w. współpraca polsko-osmańska na terenie karpacko-dunajsko-pontyjskim, zwłaszcza na terenie Hospodarstwa Mołdawskiego, przynosiła każdej ze stron wielkie korzyści, mimo utrudnień, jakie sprawiały im działania Michała Walecznego. Bieg spraw uległ jednak radykalnej zmianie wraz ze śmiercią Jeremiego Mohyły, a zwłaszcza wskutek polityki księcia Siedmiogrodu Gabriela Batorego pod koniec 1610 i na początku 1611 r. Mimo ostrzeżeń Turków, aby nie pomagał Radu Șerbanowi, Konstantyn Mohyła udzielił księciu Wołoszczyzny wszelkiej pomocy, przenosząc w ten sposób całą lawinę starć na wszystkie ziemie rumuńskie. Stało się jasne, że w zaistniałych warunkach Porta musi przedsięwziąć energiczne działania, aby pozbawić Mohylów tronu Ksiestwa Mołdawskiego. Konsekwencją tych działań były niemal nieustające starcia polsko-osmańskie, w które obfitowało całe drugie dziesięciolecie XVII.

CETATEA HOTINULUI ÎN POLITICA EXTERNĂ A MOVILEȘTILOR

Ion Gumenâi

Cetatea Hotinului a fost una din principalele piese ale sistemului defensiv al Țării Moldovei în perioada medievală. Rolul acesteia a crescut și mai mult după ocuparea de către Imperiul Otoman a Chiliei și Cetății Albe, Hotinul, de fapt, devenind principala cetate de margine a țării. Din aceste considerente acest punct fortificat a fost angrenat în majoritatea acțiunilor atât interne, cât și externe întreprinse de către Țara Moldovei. Nu face excepție în acest caz nici perioada de domnie a dinastiei Movileștilor.

Este cunoscut faptul că în timpul Movileștilor, Hotinul era stăpânit de familia domnitoare. Fiind aduși în scaunul Moldovei de poloni, hotarul de nord nu trebuia păzit, de aici venind tot timpul ajutorul în caz de nevoie. Din aceste considerente în primii ani de ședere în scaunul domnesc a lui Eremia Movilă cetatea nu este menționată frecvent în documente și letopisețe.

1600 este anul când Mihai Viteazul a intrat în Țara Moldovei și când, de fapt, s-a realizat prima unire a Țărilor Române. Cronica relatează: „La o grabă ca aceea, neavându nimica paș nici vremea de gătire Ieremia Vodă, numai ce i-au căutat a lăsa Suceava și a năzui spre Hotin... Sângur nici atâta n-a vrut să hie ce de la Suceava au purces gonind pre Ieremia vodă și pre Simion vodă pân' la Hotin. Cetatea Hotinului grijisă bine Ieremia vodă cu slujitori de ai săi Nemți ce avea, iară el singur au trecut la leși pentru agiutorul. Mihai vodă cu toată oștirea bătea cetatea Hotinului glonțurile lui să cunoștea în zidurile cetății până la surparea cetății, având nădejde că dacă va lua și aceea cetate va putea stăpâni prea lesne și Țara Moldovei“¹. Mihai vodă n-a putut cuceri cetatea, ea rămânând fidelă lui Ieremia Movilă și polonezilor. Despre aceasta și despre data când Mihai Viteazul a luptat la Hotin există o mărturie străină: „Ieremia vodă a ajuns la timp la Hotin, iar Sigismund Bathory împreună cu căpitanul Toma Csomortang au rămas la conducerea oastei, mai ales în scopul de a se putea împotrivi mai aprig cu artileria pe la locurile anevoioase ale drumului și pe la poduri. Iar în ziua de 27 mai s-a început lupta deschisă la Hotin, și, în cele din urmă, cu ajutorul lui Dumnezeu Mihai voievod a câștigat biruința dobândită cu mare vitejie. Acolo a mai zăbovit patru zile cu armata și a lăsat pentru apărare și pentru pază 3000 de munteni și moldoveni ca să nu iasă cumva Ieremia vodă din cetate“². Despre aceasta relatează, la 1600 iunie 12, și un servitor al comisarului împărațesc, care, vorbind despre expediția din Moldova a lui Mihai Viteazul, arată că cetatea a rămas în mâinile lui Ieremia Movilă³.

În cele din urmă, după cum știm, Mihai Viteazul a fost nevoit să părăsească Moldova sub presiunea lui Ieremia Movilă și a polonezilor.

Atât în timpul lui Ieremia Movilă, cât și în vremea lui Simion Movilă se păstra situația liniștită dinspre hotarul Poloniei. După moartea lui Simion Movilă, izbucni o aprigă luptă pentru tron, între fiii lui Ieremia și fiii lui Simion. În cele din urmă, după cum se știe, Constantin, fiul lui Ieremia, îl birui pe vărul său Mihail, urcându-se la tron cu ajutorul polonilor, cărora le ceda importanta cetate Hotin. Despre aceasta există o serie de mărturii străine. Astfel, din 1611, avem o jalbă împotriva pârcălabului Vasile Lozna, din care rezultă clar că Hotinul se afla în mâinile polonilor⁴. La 17 ianuarie 1612, Constantin vodă Movilă scria lui Sigismund Forgach despre năvălirea în țară a turcilor și tătarilor, din care cauză el a fost nevoit să se retragă la Hotin⁵. Această năvală n-a schimbat cu nimic situația Hotinului, deoarece în același an Tannaso Alberti menționa: „La ora a doua din noapte am ajuns la

Hotin ultimul oraș, dar tot ars și pârjolit de poloni. Acolo pe malul fluviului este o cetate frumoasă aflată în stăpânirea polonezilor, care țin acolo o garnizoană ca zălog pentru 100000 de florini împrumutați domnului”⁶.

La rândul său, Ahmed I, adresându-se către Sigismund al III-lea și vorbind despre cauza înlocuirii lui Constantin Movilă cu Ștefan Tomșa, arata că Radu Șerban a fugit în Moldova și atunci când Omer pașa a fost trimis să-l ia, voievodul Moldovei nu numai că nu l-a dat, dar împreună cu primul a mers împotriva pașei. Din aceste considerente în locul său a fost trimis Ștefan Tomșa, iar Constantin trebuia să revină la Constantinopol. Domnul însă nu a dat ascultare poruncilor sultanului și împreună cu o parte din boieri, luând și haraciul, s-a retras la Hotin și apoi în Polonia la Camenița⁷.

În anul următor, la 12 august, Harlay informa regina sa că ambasadorul polon este reținut la Constantinopol sub o pază dublă, așteptându-se evenimentele din Moldova. Hanul tătar, primind ordin de la Poartă ca să dea ajutor lui Tomșa contra polonilor veniți cu Constantin voievod, a atacat cetatea Hotin, unde se aflau retrași polonii și cu Constantin Movilă⁸. Cu toate că polonii suferiseră o grea înfrângere și mulți dintre ei au fost capturați, Hotinul a continuat să se mențină în mâinile lor. Același Harlay arăta la 1612 septembrie 9 că ambasadorul polon salutând pe sultan a avut un spectacol rușinos, căci i s-au arătat 50 de capete de poloni uciși în Moldova și o sută de nobili poloni în lanțuri. Acesta, de asemenea, arăta că principele Moldovei nu voiește să elibereze pe Potočki, până când nu i se vor preda cetatea Hotin și boierii Moldovei refugiați acolo cu Constantin⁹.

În anul următor, la 1613 iunie 12, Harlay ne mai furnizează o informație interesantă privind cetatea Hotin, arătând că ambasadorul polon la Constantinopol a cerut vizirului întărirea lui Constantin vodă ca domn. Vizirul refuză această propunere și cere retrocedarea Hotinului, care, după cuvintele lui, era ocupat de poloni încă de când goniseră pe Mihai vodă cel Viteaz dintr-însa¹⁰. Deoarece discuțiile respective n-au avut nici un rezultat, Ștefan Tomșa în același an atacă cetatea Hotinului, dar este respins de poloni, suferind multe pierderi¹¹.

La 1614, Hotinul se afla în continuare sub controlul polonez. Faptul este subliniat și de instrucțiunile lui Targowski, sol la Poartă, căruia i se cerea, în caz că se va aminti ceva despre Hotin, să spună că este vorba de cheltuielile de război ale lui Ieremia, care a fost alungat din domnie de Mihai și pus din nou în scaun de hatmanul polon.

De aceea, polonezii au trimis oști mari și, fiind înfrânt, Mihai a trebuit să se retragă din Moldova și Muntenia. Pentru acest lucru ei au cheltuit mulți bani, pentru care țin cetatea Hotin¹². La sfârșitul acestui an, la 4 decembrie, Cristofor Halier raporta dogelui din Veneția că Polonia a hotărât să se retragă din Hotin, totodată, ea intervenind pentru punerea în libertate a lui Potočki¹³. Cu toate acestea, polonii nu se siliră să părăsească cetatea și Ștefan Tomșa, la 1616, va ataca din nou Hotinul încercând să alunge trupele polone. Domnul însă pierde lupta de lângă fortăreață și este nevoit să se retragă din domnie¹⁴.

Către 1617 cetatea era încă în mâinile polonilor, deoarece Lupul Mălai, scriind bistrițenilor, arăta că un frate al lui Coreski cu 80000 de leși, 25000 de litvani și câteva mii de cazaci de pe Nipru se aflau la Hotin, turcii în timpul acesta construind poduri pe Dunăre¹⁵. În același an, însă ceva mai târziu, oștile polone vor părăsi Hotinul, retrocedându-l domnului Moldovei, Radu vodă Mihnea. Acesta primește cetatea pentru medierea făcută între Polonia și Imperiul Otoman pentru terminarea războiului.

În concluzie, se poate afirma că instaurarea în scaunul domnesc a Movileștilor, favoriți ai Poloniei nu a diminuat din importanța pe care o avea cetatea. Hotinul continuă să joace un rol important, fiind folosit de către Movilești ca ultim punct de sprijin în cazul pericolului

otoman sau ca „monedă de schimb” în cazul negocierilor cu polonii. Mai mult chiar, din cauza luptei dinastice pentru scaunul domnesc cetatea Hotinului foarte frecvent apare și în relațiile polono-otomane, fiind obiectul discuțiilor între aceste două state.

NOTE

¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, editat de Petre P. Panaitescu, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 51.

² *Călători străini*, vol. IV, p. 139. Informația a fost relatată de Ioan Dorohi, secretar la Mihai Viteazul pentru limba maghiară.

³ E. Hurmuzaki, *Documente...*, vol. IV, p. 72, nr. LIX.

⁴ Ilie Corfus, *Documente românești culese din arhivele Poloniei, secolul XVII*, Ed. Academiei, București, 1974, p. 65, nr. 30; N. Ureche și I. Balica arătau că „La scrisoarea sa cazacii și-au trimis soli la el la Hotin și așa a hotărât cu ei ca, dacă nu va primi dreptate după voia sa de la Măria voastră în pricina cu noi – căci măria sa doamna poruncise mercenarilor să-l prindă, fapt pe care el ni-l atribue nouă – să vină îndată la el câteva mii de cazaci, iar el să năvălească îndată cu acești asupra noastră și să-și împlinească voia.”

⁵ E. Hurmuzaki, *Documente...*, vol. IV, p. 459, nr. CCCLXXXVI.

⁶ *Călători străini*, vol. IV, p. 362.

⁷ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 82, nr. 34.

⁸ E. Hurmuzaki, *Documente...*, vol. I, supl. I, p. 149–150, nr. CCXXXI, CCXXXII.

⁹ *Ibidem*, p. 152, nr. CCXXIV.

¹⁰ *Ibidem*, p. 158, nr. CCXLIV.

¹¹ *Ibidem*, p. 159, nr. CCXLVI.

¹² Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 90–91, nr. 38.

¹³ E. Hurmuzaki, *Documente...*, vol. IV, p. 346–347, nr. CCCLXVIII.

¹⁴ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, p. 318.

¹⁵ Idem, *Documente românești din arhivele Bistriței*, Ed. Librăriei Socec & Co, București, 1899, p. 34.

Summary

It is a well-known fact that the fortress of Hotin is one of the most important elements of defense system of Medieval Moldavian Principality. Its basic role was protecting the country from Northward. Accession in power of Movila dynasty, traditionally allied with Poland, didn't minimize the importance of the fortress. Moreover, the fortress of Hotin was used by members of Movila family as a bulwark against Ottoman danger as well as a trade off asset in case of troubles with Poland. Last but not least, the fortress of Hotin had an important place between the two Great Powers of the epoch – Ottoman Empire and Polish-Lithuanian Commonwealth.

Twierdza chocimska w polityce zagranicznej Mohylów

Jak zauważa autor, twierdza w Chocimiu była jedną z najważniejszych fortec w systemie obronnym Gospodarstwa Mołdawskiego. Podstawową jej funkcją była obrona kraju od północy. Osadzenie na mołdawskim tronie Mohylów, tak silnie związanych z Polską, mogłoby prowokować mylne wyobrażenie, że znaczenie twierdzy osłabło. W rzeczywistości Chocim wciąż odgrywał ważną rolę, będąc wykorzystywany przez Mohylów jako ostatni punkt oparcia w przypadku ataku osmańskiego lub jako „moneta przetargowa” w negocjacjach z Polakami. W stosunkach polsko-osmańskich - choćby z powodu walk dynastycznych o tron gospodarów mołdawskich – często pojawia się twierdza chocimska, stanowiąc prawdziwe jabłko niezgody między tymi dwiema siłami.

SUMAR

Cuvânt de salut al ambasadorului Republicii Polone în Republica Moldova Excelența Sa Piotr Marciniak	3
---	----------

VIAȚA POLITICĂ INTERNĂ A MOLDOVEI ÎN PERIOADA DOMNIEI MOVILEȘTILOR

- <i>Tamara Nesterov</i> , Orheiul Vechi și familia domnitoare Movilă	4
- <i>Sergiu Tabuncic</i> , Importanța actelor interne din perioada Movileștilor pentru reconstituirea relațiilor demografice din spațiul pruto-nistrean	12
- <i>Zabolotnaia Lilia</i> , Politica confesională a lui Ieremia Movilă față catolici	19

CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE ÎN EPOCA MOVILEȘTILOR

- <i>Ilona Czamańska</i> , (Poznań), Movilești în tradiția familiară polonă	25
- <i>Iurie Mâtâc</i> (Kiev), Noi documente cu privire la biografia sfântului Petru Movilă.	33
- <i>Maria Danilov</i> , Dimensiunea ortodoxiei în opera movileană	40
- <i>Valentina Pelin</i> , Un manuscris necunoscut al mitropolitului Petru Movilă la Moscova	44
- <i>Gheorghe Bobână</i> , Mitropolitul Petru Movilă și problema unirii bisericilor	46
- <i>Emil Dragnev</i> , Interferențe iconografice în epoca Movileștilor. Icoana-frescă „Maica Domnului a mărăcinișului arzând” de la Sucevița	51
- <i>Constantin I. Ciobanu</i> , Profetiile filosofilor antici din pictura murală de la mănăstirea Sucevița	58
✓ <i>Kocoy Ewa</i> , (Krakow), Ostașul lui Hristos sau sfântul apropiat? Din istoria cultului lui Ioan cel Nou (de la Suceava) în Țările Române	63
- <i>Candă Teodor</i> , Relațiile Țărilor Române cu patriarhiile și locurile sfinte din Imperiul Otoman, sf. sec. al XVI-lea – începutul sec. al XVII-lea	75
- <i>Alina Felea</i> , Domnii Movilești în istoriografia românească	81

RELAȚII POLITICE ȘI MILITARE MOLDO-POLONE ÎN PERIOADA DOMNIEI MOVILEȘTILOR

- <i>Gheorghe Gonța</i> , Raporturile moldo-polone la mijlocul secolului al XVI-lea	87
- <i>Daniel Hrenciuc</i> , (Iași), Relațiile dintre Moldova și Polonia în timpul dinastiei Movilă (1595 – 1616) în context internațional	93
- <i>Florin Pintescu</i> , (Suceava), Considerații privind cooperarea militară moldo-polonă din timpul dinastiei Movilă (1595-1616)	99
- <i>Marek Wagner</i> , (Polska), „W obronie tronu Mohylów”. Hieronim (Jarosz) Otwinowski și poemul moldav din 1600	115
- <i>Ion Eremia</i> , Unele aspecte privind politica externă promovată de Ieremia Movilă	123
- <i>Eduard Baidaus</i> , Polonia, Moldova și neamul movileștilor: Contexte geo-politice: Domnia lui Ieremia Movilă	127
- <i>Valentin Constantinov</i> , Succesiunea Movileștilor la tronul Țării Moldovei în al doilea deceniu al sec. al XVII-lea ca problemă a raporturilor polono-otomane	131
- <i>Ion Gumenâi</i> , Cetatea Hotinului în politica externă a Movileștilor	136

CONTENTS

Welcome speech by his Excellency Piotr Marciniak, Ambassador of Poland in the Republic of Moldova	3
 INTERNAL POLITICAL LIFE OF PRINCIPALITY OF MOLDAVIA IN THE EPOCH OF MOVILA'S RULING FAMILY	
– <i>Tamara Nesterov, Old Orhei and Movila's Ruling Family</i>	<i>4</i>
– <i>Sergiu Tabuncic, The Role of Movila's Dynasty Internal Documents in the Reconstitution of Demographic Processes in Prut-Dniester Region</i>	<i>12</i>
– <i>Zabolotnaia Lilia, , Ieremia Movila's Policy toward Catholics (late of 16th – early of 17th Centuries)</i>	<i>19</i>
 CULTURE AND SPIRITUALITY UNDER MOVILA'S DYNASTY	
– <i>Ilona Czamańska, Poznań, The Place of Movila's Dynasty in the Polish Tradition</i>	<i>25</i>
– <i>Iurii Mytsyk, (Kiev), New Documentary Evidence on the Biography of Saint Petru Movila</i>	<i>33</i>
– <i>Maria Danilov, Orthodox Dimension in the Movila's Works</i>	<i>40</i>
– <i>Valentina Pelin, An Unknown Moscow Manuscript of Petru Movila</i>	<i>44</i>
– <i>Gheorghe Bobâna, Bishop Petru Movila and the Question of the Union of Churches</i>	<i>46</i>
– <i>Emil Dragnev, Iconography in the Epoch of Movila Dynasty. Icon-fresco „Holy Virgin on the Burning Thorns” from Sucevita</i>	<i>51</i>
– <i>Constantin I. Ciobanu, Prophecies of Ancient Philosophers as reflected in the Mural Paintings at Sucevita Monastery</i>	<i>58</i>
– <i>Kocoy Ewa, (Krakow), Soldier of Christ or Saint? Considerations on the Historical Cult of John the New from Sucevita in Romanian Principalities</i>	<i>63</i>
– <i>Teodor Candu, Relations between Romanian Principalities and Holy Places of Ottoman Empire (the end of 16th – beginning of 17th Centuries)</i>	<i>75</i>
– <i>Alina Felea, Movila Dynasty in Romanian Historiography</i>	<i>81</i>
 MOLDAVIAN-POLISH POLITICAL AND MILITARY RELATIONS IN THE EPOCH OF MOVILA DYNASTY	
– <i>Gheorghe Gonța, Moldavian-Polish Relations in the mid 16th Century</i>	<i>87</i>
– <i>Daniel Hrenciuc, (Iași), Relations between Moldavia and Poland during Movila Dynasty in the Context of International Relations (1595-1616)</i>	<i>93</i>
– <i>Florin Pintescu, (Suceava), Considerations on Moldavian-Polish Military Cooperation during Movila Dynasty (1595-1616)</i>	<i>99</i>
– <i>Marek Wagner, (Polska), „W obronie tronu Mohylów”. Hieronim (Jarosz) Otwinowski Moldavian Poem of 1600</i>	<i>115</i>
– <i>Ion Eremia, Some Aspects regarding Foreign Policy of Ieremia Movila</i>	<i>123</i>
– <i>Eduard Baidaus, Poland, Moldavia and the Movila Dynasty. Geopolitical Context during Ieremia Movila's Reign</i>	<i>127</i>
– <i>Valentin Constantinov, Succession of Movila Dynasty at the Throne of Moldavia as Question in Moldavian-Polish Relations (the second decade of 17th Century)</i>	<i>131</i>
– <i>Ion Gumenâi, Fortress of Hotin and Foreign Policy of Movila Dynasty</i>	<i>136</i>

SPIS TREŚCI

Przemówienie Ambasadora Rzeczypospolitej w Republice Mołdowa Piotra Marciniaka	3
WEWNĘTRZNA POLITYKA MOŁDAWII ZA CZASY MOHYŁÓW	
– <i>Tamara Nesterov</i> , Rodzina Mohylów w historii miejscowości Orheiul Vechi	4
– <i>Sergiu Tabuncic</i> , Znaczenie wewnętrznych dokumentów kancelarii książęcych z czasów hospodarów z dynastii Mohylów. Rekonstrukcja stosunków demograficznych we wschodniej części Hospodarstwa Mołdawskiego w XV w.	12
– <i>Lilia Zabolotnaia</i> , Sytuacja etniczna i wyznaniowa katolików w Mołdawii od końca XVI do połowy XVII w.	19
KULTURA A DUCHOWNOŚĆ ZA CZASY MOHYŁÓW	
– <i>Ilona Czamańska</i> , (Poznań), Mohylowie w polskiej tradycji rodowej	25
– <i>Jurij Mytsyk</i> , (Kijów), Nowy daty z biografii Piotra Mohyły	33
– <i>Maria Danilov</i> , Prawosławny wymiar w twórczości Mohylów	40
– <i>Valentina Pelin</i> , Nieznany manuskrypt metropolity Piotra Mohyły w Moskwie	44
– <i>Gheorghe Bobâna</i> , Metropolita Piotr Mohyła i kwestia zjednoczenia kościołów	46
– <i>Emil Dragnev</i> , Interferencje ikonograficzne podczas panowania Mohylów	51
– <i>Constantin I. Ciobanu</i> , Proroctwa starożytnych filozofów w malarstwie ściennym w klasztorze Suczewica	58
– <i>Ewa Kocój</i> , (Kraków), Rycerz Chrystusowy czy bliski święty? Z dziejów kultu św. Jana Nowego na ziemiach rumuńskich (historia i współczesność)	63
– <i>Candu Teodor</i> , Państwa rumuńskie wobec patriarchatów i miejsc świętych w Imperium Osmańskim pod koniec XVI i na początku XVII w.	75
– <i>Alina Felea</i> , Mohylowie w historiografii rumuńskiej	81
STOSUNKY POLITYCZNE I WOJSKOWE MOŁDAWSKO-POLSKIE ZA CZASY MOHYŁÓW	
– <i>Gh. Gonța</i> , Stosunki mołdawsko-polskie w połowie XVI wieku	87
– <i>Daniel Hrenciuc</i> , (Jassy), Stosunki polityczne polsko-mołdawskie w okresie panowania Mohylów (1595-1616) - w kontekście międzynarodowym	93
– <i>Florin Pintescu</i> , (Suczawa), Uwagi na temat wojskowej współpracy polsko-mołdawskiej podczas panowania dynastii Mohylów (1595-1616)	99
– <i>Marek Wagner</i> , (Podlaska), Jarosz Otwinowski i jego mołdawski poemat z 1600 roku ..	115
– <i>Ion Eremia</i> , Niektóre aspekty dotyczące polityki zagranicznej prowadzonej przez Jeremiego Mohylę	123
– <i>Eduard Baidaus</i> , Polska, Mołdawia i ród Mohylów: Kontekst geopolityczny, przejrzystość historiograficzna	127
– <i>Valentin Constantinov</i> , Sukcesja Mohylów na tronie Hospodarstwa Mołdawskiego w drugim dziesięcioleciu XVII w. jako problem w stosunkach polsko-osmańskich	131
– <i>Ion Gumenâi</i> , Twierdza chocimska w polityce zagranicznej Mohylów	136

304

Indice 76965

*Articles appearing in this journal
are abstracted and indexed in
HISTORICAL ABSTRACTS and AMERICA:
HISTORY AND LIFE.*

